

Middeleeuws Medemblik: een centrum in de periferie

Archeologisch onderzoek naar de (vroeg)middeleeuwse handelsnederzetting en het oudste regionale centrum van West-Friesland in de periode 675-1289.

Middeleeuws Medemblik

Een centrum in de periferie

Archeologisch onderzoek naar de (vroeg)middeleeuwse handelsnederzetting en het oudste regionale centrum van West-Friesland in de periode 675-1289.

J. van Leeuwen

Hoorn 2014

Colofon

Titel: Middeleeuws Medemblik. Een centrum in de periferie.
Archeologisch onderzoek naar de (vroeg)middeleeuwse handelsnederzetting en het oudste regionale centrum van West-Friesland in de periode 675-1289.

Auteur: J. van Leeuwen (student Middeleeuwse Archeologie, Universiteit van Amsterdam)

Studentnummer: 5741033

Eerste begeleider: A.A.A. Verhoeven (assistent professor, Universiteit van Amsterdam)

Tweede begeleider: M.H. Bartels (gemeentelijk archeoloog, Archeologie West-Friesland)

© Archeologie West-Friesland, 2014

Met uitzondering van de in de afbeeldingenlijst genoemde auteurs/copyrighthouders (zie pagina 320 en verder).

Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, film, fotokopie, digitaal of geautomatiseerd systeem zonder voorafgaande toestemming van de copyrighthouders en de auteur.

De uitgever heeft de inhoud met de grootst mogelijke zorgvuldigheid samengesteld. Ondanks deze zorgvuldigheid kunnen gegevens zijn veranderd of onjuist zijn weergegeven.

Inhoudsopgave

Dankwoord	
Inleiding	10
Vraagstellingen onderzoek	13
1 Tussen water en veen. De natuurlijke omgeving van Medemblik	
1.1 Bodem en water	19
1.2 Flora	24
1.3 Fauna	25
1.4 Mogelijkheden van de omgeving	27
2 Centrum in de periferie. De geschiedenis van middeleeuws Medemblik	
2.1 Friezen, Franken en Vikingen in West-Friesland. Een algemene geschiedenis van de Lage Landen en specifiek West-Friesland tot 1289	32
2.1.1 De vroegste historie	32
2.1.2 Het Frankische stelsel in <i>Frisia</i>	36
2.1.3 Het Friese geloof	40
2.1.4 De kerstening van het Friese gebied	44
2.1.5 Dreiging uit het noorden	47
2.1.6 Nederland onder de graven	51
2.1.7 Naar een Hollands West-Friesland	53
2.2 Schenkingen en oorkonden. De historische bronnen van Medemblik	
2.2.1 <i>Medemolaca, Memelick, Medenblik</i>	56
2.2.2 " <i>In Medemolaca regalis decima</i> "	56
2.2.2.1 Goederenregister van de St.-Maartenskerk in Utrecht, 860-948	57
2.2.2.2 Schenking van Otto III, 26 juni 985	58
2.2.2.3 Schenking van Otto III, 24 augustus 985	59
2.2.2.4 Schenking van bisschop Godebald, 1118	60
2.3 Van koningsgoed tot stadsrecht. De geschiedenis van Medemblik tot 1289	61
2.3.1 De Friese periode	61
2.3.2 De Frankische periode	62
2.3.3 De periode van Deense vazalliteit	63
2.3.4 De proto-Hollandse periode	63
3 Vijftig jaar graven. Archeologisch onderzoek in Medemblik	
3.1 Overzicht onderzoeken	65
3.1.1 Consistoriekamer, Bonifaciuskerk	66

3.1.2 Kasteel Radboud/Huis te Medemblik	67
3.1.3 Baanpoort	68
3.1.4 Schuivevoerderslaan	70
3.1.5 Tweede Industrierrein	73
3.1.6 Oude Haven-Ridderstraat	74
3.1.7 Oude Haven 25/'t Samenspel	76
3.1.8 Oude Haven 103	77
3.1.9 Ridderstraat 15-21	79
3.1.10 Overtoom 88-118	81
3.1.11 Munstraat-Torensteeg	81
3.1.12 Verzorgingshuis Sint Martinus	84
3.1.13 Westerhaven 26-Achterom	84
3.1.14 Pekelharinghaven	85
3.1.15 Bedrijventerrein Almere	86
3.1.16 Mouter	87
3.1.17 St. Josephschool	88
3.1.18 Oosterpoort	88
3.1.19 Bonifaciuskerk	89
3.1.20 Schepenwijk I	91
3.1.21 Kielkade	92
3.1.22 Kerksteeg 6	94
3.1.23 Camping Zuiderzee	95
3.1.24 Schepenwijk II	97
3.1.25 Veilingplein	98
3.1.26 Turfhoek 14	99
3.1.27 Achterom 14-Nieuwstraat 74	101
3.1.28 Gedempt Achterom 45	102
3.2 Vijftig jaar archeologie in Medemblik	104

4 Wonen onder het schoolplein. Een uitwerking van de opgraving St. Josephschool (1990) tot basisrapport

4.1 Motivatie analyse	105
4.2 Colofon	106
4.3 Inleiding	108
4.4 De onderzoekslocatie	109
4.4.1 Fysisch-geografische achtergrond	109
4.4.2 Historische achtergrond	109
4.4.2.1 Prehistorie	109
4.4.2.2 Vroege Middeleeuwen	109
4.4.2.3 Volle Middeleeuwen	109
4.4.2.4 Late Middeleeuwen	109
4.4.2.5 Nieuwe Tijd	112
4.4.3 Historische achtergrond plangebied	114
4.4.4 Archeologische achtergrond	117
4.5 Opzet en doel van het onderzoek	119
4.5.1 Onderzoeksopdracht	119
4.5.2 Methode en techniek	122

4.6 Resultaten	123
4.6.1 Fasering	123
4.6.2 Fase 1: Late Bronstijd (1100-800 v.Chr.)	124
4.6.2.1 Greppels en kuilen	124
4.6.3 Fase 2: Late IJzertijd (250 v.Chr.-1 n.Chr.)	127
4.6.3.1 Natuurlijke sedimentatie	127
4.6.3.2 Greppels	127
4.6.4 Fase 3: Romeinse IJzertijd (1-675 n.Chr.)	128
4.6.4.1 Natuurlijke sedimentatie	128
4.6.5 Fase 4: Vroege Middeleeuwen (675-900)	128
4.6.5.1 Gebouwen	128
4.6.5.2 Waterputten	131
4.6.5.3 Overige sporen	131
4.6.6 Fase 5: Volle Middeleeuwen (900-1200)	133
4.6.6.1 Gebouwen	133
4.6.6.2 Waterputten	138
4.6.6.3 Overige sporen	138
4.6.7 Fase 6: Late Middeleeuwen (1200-1500)	141
4.6.7.1 Waterput	141
4.6.7.2 Afvalkuilen en ophogingslagen	141
4.6.8 Fase 7: Nieuwe Tijd (1500-1850)	142
4.6.8.1 Waterputten	142
4.6.8.2 Overige sporen	142
4.7 Keramiek	142
4.7.1 Prehistorie	144
4.7.2 Merovingisch	144
4.7.3 Kogelpot	144
4.7.4 Aardewerk met een donkere kern	146
4.7.5 Deventer kogelpot	147
4.7.6 Badorf	147
4.7.7 Mayen	147
4.7.8 Walberberg	147
4.7.9 Reliëfbandamfoor	147
4.7.10 Huneschans	148
4.7.11 Duisburg	149
4.7.12 Pingsdorf	149
4.7.13 Paffrath	150
4.7.14 Maaslands wit	150
4.7.15 Proto-steengoed	150
4.7.16 Steengoed	150
4.7.17 Laat- tot postmiddeleeuws aardewerk	150
4.8 Glas	151
4.9 Metaal	151
4.10 Dierlijk botmateriaal	153
4.10.1 Verzamelwijze, tafonomie en conservering	153
4.10.2 Resultaten zoogdieren	154
4.10.2.1 Rund (<i>Bos taurus</i>)	154

4.10.2.2 Schaap/geit (<i>Ovis aries/Capra hircus</i>)	155
4.10.2.3 Varken (<i>Sus domesticus</i>)	156
4.10.2.4 Paard (<i>Equus caballus</i>)	156
4.10.2.5 Hond (<i>Canis familiaris</i>)	156
4.10.2.6 Kat (<i>Felis catus</i>)	157
4.10.2.7 Edelhert (<i>Cervus elaphus</i>)	157
4.10.2.8 Eland (<i>Alces alces</i>)	157
4.10.3 Niet-zoogdieren	157
4.10.4 Artefacten	159
4.10.4.1 Glis	159
4.10.4.2 Kam	160
4.10.4.3 Prikstokpunt	160
4.11 Overige vondsten	161
4.12 Beantwoording onderzoeksvragen	161

5 De windstreken van Medemblik. Medemblik in (supra) regionale context

5.1 De directe omgeving van Medemblik	169
5.1.1 Schuitevoorderslaan	169
5.1.2 West-Friesland	170
5.1.3 Wieringermeer	173
5.2 Medemblik in interlokaal verband	175
5.2.1 Wieringen	175
5.2.2 Kennemerland	177
5.2.3 Het Torp	179
5.2.4 Texel	182
5.2.5 Stavoren	183
5.2.6 Friese terpengebied	184
5.3 Medemblik in regionaal verband	185
5.3.1 <i>Emporia</i> , oevermarkten en steden	185
5.3.2 Wijk bij Duurstede	187
5.3.3 Utrecht	189
5.3.4 Deventer	191
5.3.5 Tiel	192
5.4 Medemblik supraregionaal	194
5.4.1 Rijngebied	194
5.4.2 Scandinavië	195
5.4.3 Britse eilanden	199
5.5 Het netwerk van Medemblik	201

6 Medemblik gereconstrueerd. Een archeologische geschiedenis van Medemblik tot 1289

6.1 De prehistorie	205
6.2 Het ontstaan van <i>Medemolaca</i>	206
6.3 <i>Medemolaca</i>	207
6.4 <i>Medemelacha</i>	214
6.5 <i>Medenblec</i>	218

Nawoord: Toekomstig onderzoek. Enkele aanbevelingen voor toekomstig beleid en onderzoek in en rondom Medemblik	221
Kaartbijlagen	
Bijlage 1 Overzicht onderzoeken Medemblik	221
Bijlage 2 St. Josephschool: werkput 1	224
Bijlage 3 St. Josephschool: werkput 2	233
Bijlage 4 St. Josephschool: werkput 3	244
Bijlage 5 St. Josephschool: fasering werkputten	255
Bijlagen determinatielijsten	
Bijlage 6 St. Josephschool: keramiek	265
Bijlage 7 St. Josephschool: dierlijk botmateriaal	305
Bijlage 8 St. Josephschool: metaal	314
Bijlage 9 St. Josephschool: overig	316
English summary	319
Lijst van afkortingen	322
Verantwoording afbeeldingen	323
Literatuur	335

Dankwoord

Het is een cliché om na een groot project te zeggen dat het niet mogelijk was geweest deze uit te voeren, zonder de hulp van anderen. Na afronding van mijn eigen project heb ik ervaren dat dit simpelweg waar is. Dit onderzoek had nooit de vorm of de inhoud gehad die het nu heeft, als ik niet door zoveel mensen was geholpen in mijn proces.

Ten eerste wil ik natuurlijk mijn scriptiebegeleiders bedanken. Bijna sinds het begin van mijn onderzoeksmaster, was ik geheel op Arno Verhoeven aangewezen om mij in de Middeleeuwen te kunnen verdiepen. Naast zijn begeleiding als eerste lezer, wil ik hem ook bedanken voor alle kennisoverdracht die gedurende mijn hele masterfase heeft plaatsgevonden. Mijn tweede lezer, Michiel Bartels, heeft ontzettend veel (vrije) tijd en energie in mijn onderzoek, maar ook vooral mijzelf gestoken. Hij heeft me de afgelopen jaren ongelooflijke kansen gegeven en veel vertrouwen getoond, iets waar ik hem zeer dankbaar voor ben.

Naast mijn officiële begeleiders vormden alle medewerkers en vrijwilligers van Archeologie West-Friesland een warme en uiterst behulpzame achterban voor dit onderzoek. Zij hebben mij op de meest uitlopende manieren, in alle stadia van mijn onderzoek geholpen. Hierbij bedank ik vooral Carla Soonius, Christiaan Schrickx, Dieuwertje Duijn, Sander Gerritsen, Els Winters, Lia van den Akker en Kees Kiestra voor hun hulp en steun. Speciale dank gaat uit naar mijn collega's en goede vrienden Marlijn Kossen en Timo Perger, die mij ook buiten het werk ontzettend veel hebben gesteund.

Buiten de archeologische dienst heb ik ook vele enthousiaste liefhebbers van de Medemblicker geschiedenis mogen ontmoeten. Ook zij hebben altijd voor me klaar gestaan, om mij op welke manier dan ook te helpen. Mijn dank gaat uit naar het bestuur van de Oudheidkundige Vereniging Medenblick, en speciaal naar Peter Swart, die mij verschillende keren heeft geholpen met het nalopen van historische feiten. Ook wil ik alle vrijwilligers van Kasteel Radboud bedanken voor hun vriendelijk onthaal en bereidwillige hulp. Ook Ben Dijkhuis verdient een speciaal dankwoord, voor zijn tomeloze inzet om de geschiedenis van het kasteel te achterhalen.

In de professionele archeologische wereld hebben verschillende mensen mij geholpen. Mijn dank gaat uit naar Emile Mittendorf van Archeologie Deventer en Jan-Willem Oudhof van Buro de Brug voor hun hulp bij de determinatie van het aardewerk. Daarnaast verdienen Chiara Cavallo en Rik Maliepaard van de Universiteit van Amsterdam een dankwoord voor hun hulp bij de determinatie van het dierlijk botmateriaal. De medewerkers van het Provinciaal Depot Noord-Holland, Martin Veen, Jean Roefstra, Kees Zwaan en Mark Phlippeau, wil ik bedanken voor het helpen bij de inventarisatie van al het vondstmateriaal en de documentatie. Daarnaast wil ik Daniël Postma van de Rijksuniversiteit Groningen bedanken voor zijn informatie over zodenhuizen. Inmiddels niet meer werkzaam in de archeologie, maar zeker mijn dank verschuldigd, is Jan Besteman. Om zijn bijzondere inzet en onderzoek en zijn bereidwilligheid om zijn ervaringen en gedachten met mij te delen, ben ik hem zeer erkentelijk.

Aan twee studievrienden ben ik mijn dank verschuldigd, die ervoor gezorgd hebben dat ik mijn onderzoeksmaster succesvol heb doorlopen. Stephanie Kramer en Jet Jongeling, wat was het fijn om jullie als studiegenoten te hebben. Ook Geert Overmars wil ik bedanken voor zijn hulp bij het verzamelen van informatie over Stavoren.

Dan rest mij nog een laatste dank voor mijn heerlijke familie, die er altijd voor me zijn. Sjors, Hankie, Sjoerd, Anne en Snaartje, heel erg bedankt voor alles.

Inleiding

In januari 2012 begon ik aan een stage bij Archeologie West-Friesland in het kader van mijn onderzoeksmaster. De opzet van de stage was orde in de chaos van de archeologie van Medemblik te scheppen (afb. 0.1). De eerste maanden bestonden uit het wegwijs worden in de archeologische praktijk en het uitzoeken van de mogelijke opslagplaatsen van documentatie en vondsten van het oude archeologische onderzoek. Vervolgens is al het materiaal in het depot van Archeologie West-Friesland verzameld, om het door te nemen en te registreren. Toen het einde van mijn stage naderde, was inzicht verkregen in de hoeveelheid werk die nog in het materiaal zat. Een geschiedkundig onderzoek van de nederzetting vóór 1289 bestond nog niet. De huidige archeologische kennis zou oude opgravingresultaten in een nieuw daglicht kunnen stellen. Een groot deel van de opgravingen waren zelfs nog helemaal niet geanalyseerd.

In een gecombineerde begeleiding vanuit de Universiteit van Amsterdam en Archeologie West-Friesland kon het onderzoek worden doorgezet in een masterscriptie. Terwijl ik nog vakken volgde voor mijn opleiding aan de Universiteit van Amsterdam, werd al een begin gemaakt met het onderzoek naar middeleeuws Medemblik. Lange tijd was het niet mogelijk om meer dan één of twee dagen per week met het onderzoek bezig te zijn. Sinds augustus 2013 kon vrijwel de hele week aan het onderzoek worden gewijd. Vanuit Archeologie West-Friesland kon makkelijk contact worden gelegd met verschillende instellingen, professionals en alle geïnteresseerden in de geschiedenis van Medemblik. De bevindingen van deze contacten, in combinatie met mijn eigen onderzoek, zijn allemaal opgenomen in deze masterscriptie.

Een nederzetting zoals Medemblik is in Noord-Nederland nog nooit uitvoerig onderzocht. Stavoren kan mogelijk een oostelijke tegenhanger van Medemblik hebben gevormd aan de overkant van het Vlie, maar helaas is de informatie over vroegmiddeleeuws Stavoren nog niet ontsloten.

Medemblik is de oudste stad van West-Friesland, alhoewel de plaats met zijn kleine straatjes, stoomtreinspoorbaan en weinige inwoners voor buitenstaanders meer als een dorp zal aandoen. Wie nauwkeuriger kijkt zal echter zien dat tussen de nieuwbouw, de monumenten en de pittoreske havens aanwijzingen verborgen liggen, die het belang van Medemblik in vervlogen tijden illustreren. Het kasteel Radboud doet vermoeden dat de regio enige importantie moet hebben gehad in de Middeleeuwen, maar ook verschillende straatnamen wijzen op de aanwezigheid van mensen met aanzien in deze contreien. Zo verwijzen namen als het "Koningshof" en de "Muntstraat" mogelijk naar belangrijke functies die Medemblik in het verleden, en wellicht al in de Vroege Middeleeuwen, vervulde. Ook de naam

Afbeelding 0.1. De locatie van de stad Medemblik (zwarte stip).

Sint Martinus, de voormalige beschermheilige van de huidige Bonifaciuskerk, verraadt het belang van de nederzetting in de Vroege Middeleeuwen. Sint Martinus is een typisch Frankische beschermheilige en veel kerken die aan hem zijn gewijd, kunnen worden herleid op Frankische voorgangers.

Het onderzoek is opgedeeld in zes hoofdstukken. In het eerste hoofdstuk wordt de natuurlijke omgeving, en de mogelijkheden die deze biedt, onderzocht. Hier deed zich het probleem voor dat over noordwestelijk Nederland in verhouding weinig onderzoeken zijn uitgevoerd en gepubliceerd. Dit bemoeilijkte de reconstructie van het landschap. Toch kon aan de hand van redelijk vergelijkbare gebieden in het noorden en westen van het land, in combinatie met booronderzoeken in West-Friesland, een reconstructie worden gemaakt van het landschap. Het geringe archeologische onderzoek naar de flora en fauna in vroegmiddeleeuws West-Friesland maakte een reconstructie problematisch. Op basis van onderzoeken elders in het land kon toch een beeld worden geschetst van de meest waarschijnlijke omgeving.

In het tweede hoofdstuk volgt een historisch onderzoek naar (het gebied rondom) Medemblik van circa 675 tot 1289. Aangezien de meeste historische bronnen over het terpengebied of het Frankische Rijk gaan, bleek de vroegste historie van noordwestelijk Nederland lastig te achterhalen. Door verschillende aspecten uit beide gebieden op deze "tussenzone" te projecteren, kon toch een beeld worden gevormd van West-Friesland in de Vroege Middeleeuwen. Desalniettemin berusten veel van de conclusies in dit deel van het onderzoek onvermijdelijk op aannames. Het zal aan het toekomstige archeologische onderzoek in dit gebied zijn om deze aannames te testen.

In het derde hoofdstuk worden alle bekende archeologische onderzoeken beschreven die in de stad zijn uitgevoerd. Ook wordt commentaar op de uitvoering van de onderzoeken geleverd. Het bij elkaar zoeken van oude documentatie bleek een ware uitdaging. De vondsten bleken in de loop der jaren over verschillende locaties te zijn verspreid, waaronder het Provinciaal Depot Noord-Holland, het depot van Archeologie West-Friesland, de Universiteit van Amsterdam, de tentoonstelling in het kasteel Radboud en zelfs de zolder van het gemeentehuis van Medemblik. Nog steeds zijn lang niet alle vondsten teruggevonden. Met de documentatie was het meestal niet veel beter gesteld. Van sommige opgravingen is het niet mogelijk gebleken te achterhalen waar deze precies plaatsvonden, omdat geen of geen duidelijke overzichtstekeningen zijn gemaakt. Van enkele projecten is niets meer dan één of twee documenten bekend. Desalniettemin is het mogelijk geweest een vrij compleet beeld van de archeologische geschiedenis van de stad te schetsen.

Het vierde hoofdstuk vormt een uitwerking van de opgraving St. Josephschool uit 1990 tot een basisrapport. Het dierlijk botmateriaal dat voor dit rapport is onderzocht, is in het kader van een tutorial aan de Universiteit van Amsterdam uitgewerkt. Alhoewel van deze opgraving relatief veel documentatie is teruggevonden, kon het onderzoek niet helemaal naar genoegen worden uitgevoerd. Gezien de locatie en omvang van de opgraving zijn erg weinig vondsten verzameld. Men heeft geen metaaldetector gebruikt en slechts zeer selectief botmateriaal verzameld. Bovendien zijn tijdens het onderzoek weinig foto's genomen en geen spoornummers uitgedeeld. Ondanks deze beperkingen leverde de analyse interessante resultaten op, die belangrijk zijn voor de Medemblikker geschiedenis.

In het vijfde hoofdstuk wordt Medemblik vergeleken met nederzettingen waarmee de plaats tot nu toe in verband is gebracht. Hierbij wordt ook gekeken naar de directe omgeving van de nederzettingen, om deze te vergelijken en de positie van Medemblik hierbinnen te bepalen. Het onderzoek naar vroegmiddeleeuws West-Friesland, maar ook de kop van Noord-Holland,

staat nog in de kinderschoenen. Hierdoor kon slechts een begin worden gemaakt van een vergelijking. De verhoudingen die de nederzettingen met verdere gelegen gebieden onderhield zijn archeologisch vaak lastig hard te maken. De contacten met het Duitse Rijngebied blijken duidelijk aan het importmateriaal dat in Medemblik is gevonden. Binnen dit onderzoek is geprobeerd andere veronderstelde contacten, bijvoorbeeld met *Dorestad*, Deventer en Scandinavië, nader te onderzoeken.

Het zesde en laatste hoofdstuk vormt de conclusie, waarin de economische, politieke, religieuze en demografische functies van de nederzetting tussen 675 en 1289 uiteen worden gezet. Tenslotte volgt een nawoord, waarin suggesties en richtlijnen voor toekomstig onderzoek worden gegeven.

In deze tekst zullen alle uitgestorven benamingen van wateren, nederzettingen of gebieden in cursief worden geschreven. Alle jaartallen in de tekst zijn in principe na Christus, tenzij dit anders staat vermeld. Achterin dit onderzoek staat een lijst met alle afkortingen die worden genoemd. In dit onderzoek wordt veel gebruik gemaakt van het begrip "Fries" en de "Friezen". Ten alle tijde wordt hiermee verwezen naar het vroegmiddeleeuwse *Frisia* en de inwoners daarvan, tenzij anders vermeld. De moderne provincie Friesland is een ander begrip, dat in dit werk slechts in beperkte mate aan bod komt.

Vraagstellingen scriptie

Onderzoeksvraag

- Welk beeld ontstaat uit het archeologische onderzoek betreffende de ontwikkeling van Medemblik op economisch, topografisch, demografisch en religieus gebied in de periode 650-1289?

Deelvragen

Hoofdstuk 1

- Hoe is het landschap rondom Medemblik ontstaan?
- Kan een beeld worden gevormd van het landschap rondom Medemblik in de Vroege Middeleeuwen?
- Welke flora groeide in het gebied rondom Medemblik in de Vroege Middeleeuwen?
- Welke fauna kwam in de Vroege Middeleeuwen in het gebied rondom Medemblik voor?
- Wat waren de economische mogelijkheden van het gebied rondom Medemblik in de Vroege Middeleeuwen?

Hoofdstuk 2

- Wat kan historisch worden gezegd over noordelijk West-Friesland in de premiddeleeuwse periode?
- Waar kwamen de mensen vandaan die zich in de leegte van het gebied van Medemblik vestigden? Identificeerden deze mensen zich met een bepaald gebied? Veranderde deze identificatie door de eeuwen heen?
- Waarom werd het plotseling weer aantrekkelijk om in dit gebied te gaan wonen?
- Hoe was het gebied door de eeuwen heen op politiek niveau georganiseerd?
- Wat was de rol van de kerk in Medemblik bij de uitvoering van de Frankische missiedrang in het "Friese Rijk"?
- Is de associatie van de stad met Radboud gefundeerd?
- Vanaf wanneer viel Medemblik onder de Frankische invloedssfeer?
- Is het waarschijnlijk dat in en rondom Medemblik de horigheid en het hofstelsel werden gepraktiseerd? Zo ja, in welke mate?
- Wat is historisch bekend over het Friese geloof?
- Hoe is het Friese gebied tot het christendom bekeerd? Wanneer is Medemblik christelijk geworden?
- Is de associatie van de stad met Bonifatius gefundeerd?
- In hoeverre lijdde de handelsnederzetting onder de vikingaanvallen?
- Was Medemblik onderdeel van het *Regnum Fresonum* ("Friese Koninkrijk")? Zo ja, welke invloed had dit op de handelsnederzetting?
- Welke rol vervulde Medemblik binnen de machtsschommelingen van de 10de tot 13de eeuw?
- Welke historische bronnen vernoemen Medemblik voor 1289? Wat is de status en betrouwbaarheid van deze bronnen?

Hoofdstuk 3

- Welke archeologische onderzoeken hebben in Medemblik plaatsgevonden?
- Op welke manier zijn de archeologische onderzoeken uitgevoerd?
- Welke informatie is door de onderzoeken naar voren gekomen?

Hoofdstuk 4

- Zijn vondsten of sporen uit de prehistorie aanwezig op de locatie St. Josephschool?
- Wat is de aard van de sporen uit de prehistorie?
- Zijn verschillende fasen in de vondsten uit de prehistorie te ontdekken?
- Zijn bewoningsresten uit de Vroege Middeleeuwen aanwezig op de locatie St. Josephschool? Zo ja, wat zegt dit over de verspreiding van de vroegmiddeleeuwse nederzetting?
- Wat is de datering van deze bewoningsresten?
- Wat is de aard van deze bewoningsresten?
- Wat valt aan de hand van de vroegmiddeleeuwse vondsten te zeggen over de status en de functie van (dit deel van) de nederzetting?
- Zijn bewoningsresten uit de Volle Middeleeuwen aanwezig op de locatie St. Josephschool? Zo ja, wat zegt dit over de verspreiding van de hoogmiddeleeuwse nederzetting?
- Wat is de datering van deze bewoningsresten?
- Wat is de aard van deze bewoningsresten?
- Wat valt aan de hand van de hoogmiddeleeuwse vondsten te zeggen over de status en de functie van (dit deel van) de nederzetting?
- Zijn bewoningsresten uit de Late Middeleeuwen aanwezig op de locatie St. Josephschool? Zo ja, wat zegt dit over de verspreiding van de laatmiddeleeuwse nederzetting?
- Wat is de datering van deze bewoningsresten?
- Wat is de aard van deze bewoningsresten?
- Wat valt aan de hand van de laatmiddeleeuwse vondsten te zeggen over de status en de functie van (dit deel van) de nederzetting?
- Zijn bewoningsresten uit de Nieuwe Tijd aanwezig op de locatie St. Josephschool?
- Wat is de datering van deze bewoningsresten?
- Wat is de aard van deze bewoningsresten?
- Wat valt aan de hand van de moderne vondsten te zeggen over de status en de functie van (dit deel van) de nederzetting?
- Kunnen eventuele bewoningsresten worden gekoppeld aan structuren zichtbaar op een van de stadsplattegronden?

Hoofdstuk 5

- Wat is de aard van de vroegmiddeleeuwse bewoning aan de Schuitevoerderslaan?
- Wat is de relatie tussen Medemblik en de bewoning aan de Schuitevoerderslaan?
- Wat is de aard van de vroegmiddeleeuwse bewoning in West-Friesland?
- Wat is de relatie tussen Medemblik en de bewoning in West-Friesland?
- Wat is de aard van de vroegmiddeleeuwse bewoning in de Wieringermeer?
- Wat is de relatie tussen Medemblik en de bewoning in de Wieringermeer?
- Wat is de aard van de vroegmiddeleeuwse bewoning op Wieringen?
- Wat is de relatie tussen Medemblik en de bewoning op Wieringen?
- Wat is de aard van de vroegmiddeleeuwse bewoning in Kennemerland?
- Wat is de relatie tussen Medemblik en de bewoning in Kennemerland?
- Wat is de aard van de vroegmiddeleeuwse bewoning in het Torp?
- Wat is de relatie tussen Medemblik en de bewoning in het Torp?
- Wat is de aard van de vroegmiddeleeuwse bewoning op Texel?
- Wat is de relatie tussen Medemblik en de bewoning op Texel?
- Wat is de aard van de vroegmiddeleeuwse bewoning in Stavoren?
- Wat is de relatie tussen Medemblik en de bewoning in Stavoren?

- Wat is de aard van de vroegmiddeleeuwse bewoning in het Friese terpengebied?
- Wat is de relatie tussen Medemblik en de bewoning in het Friese terpengebied?
- Wat is de aard van de vroegmiddeleeuwse bewoning in Dorestad?
- Wat is de relatie tussen Medemblik en de bewoning in Dorestad?
- Wat is de aard van de vroegmiddeleeuwse bewoning in Utrecht?
- Wat is de relatie tussen Medemblik en de bewoning in Utrecht?
- Wat is de aard van de vroegmiddeleeuwse bewoning in Deventer?
- Wat is de relatie tussen Medemblik en de bewoning in Deventer?
- Wat is de aard van de vroegmiddeleeuwse bewoning in Tiel?
- Wat is de relatie tussen Medemblik en de bewoning in Tiel?
- Wat is de aard van de vroegmiddeleeuwse bewoning in het Rijngebied?
- Wat is de relatie tussen Medemblik en de bewoning in het Rijngebied?
- Wat is de aard van de vroegmiddeleeuwse bewoning in Scandinavië?
- Wat is de relatie tussen Medemblik en de bewoning in Scandinavië?
- Wat is de aard van de vroegmiddeleeuwse bewoning op de Britse eilanden?
- Wat is de relatie tussen Medemblik en de bewoning op de Britse eilanden?
- Wat was de rol van Medemblik in het Friese handelsnetwerk van de Vroege Middeleeuwen?
Hoe verhoudt deze zich tot andere handelsnederzettingen?
- Hoe verhoudt het vroegmiddeleeuwse Medemblik zich topografisch tot andere vroegmiddeleeuwse (handels)nederzettingen?

Hoofdstuk 6

- Wat is de vroegste datering van Medemblik en waar was deze bewoning gevestigd?
- Is in de vroegste periode al sprake van een handelsnederzetting (*port of trade*) of een seizoensgebonden *beach market*?
- Wat was de voornaamste economische drijfveer achter het bestaan van Medemblik?
Veranderde deze door de eeuwen heen?
- Hoe Fries is vroegmiddeleeuws Medemblik?
- Is de Frankisering zichtbaar in de archeologische data?
- Wat was de status van de nederzetting in de Friese periode?
- Is de aanwezigheid van het Frankisch munt- en tolrecht of het koninklijk bezit (koningsgoed) in Medemblik archeologisch aan te tonen?
- Wat was de status van de nederzetting in de post-Frankische periode?
- Waardoor verloor Medemblik haar voorsprong op de opkomende Westfriese steden Hoorn en Enkhuizen?
- Wat was de topografische verspreiding van de nederzetting door de eeuwen heen?
- Is de groei van de nederzetting organisch of planmatig te noemen? Verandert dit door de tijd heen?
- Hoeveel van het oude Medemblik is in zee verdwenen?
- Waarom werd juist in Medemblik zo vroeg een kerk gebouwd?
- Wat kan op basis van het onderzoek gezegd worden over de ontginningsperiode en de ingebruikname van het veengebied?
- Wordt de 11de en 12de eeuw gekenmerkt door een opvallende verandering op topografisch gebied, vergelijkbaar met veranderingen aangetroffen elders in het land?
- Wat zijn de archeologische bewijsstukken voor verschillen in levensstandaarden gedurende de verschillende perioden?
- Wat vertelt de archeologie over heidense religie in de vroegste fase van Medemblik?

- Wat zijn de vroegste bewijzen voor de manifestatie van het christendom in Medemblik?
- Welke effecten had de christelijke invloedssfeer op de materiële cultuur?
- Wat zijn de verschillende bouwfases van de kerk in Medemblik?

1. Tussen water en veen

De natuurlijke omgeving van Medemblik

1.1 Bodem en water

Het holocene westelijk Nederlandse kustgebied ligt op een natuurlijke pleistocene ondergrond, het dekzand. Op deze ondergrond liggen verschillende pakketten veen, klei en zand.¹ In het Weichselien, de 'laatste IJstijd' die van circa 114.000 tot 9.500 jaar v.Chr. duurde, werd matig fijn tot redelijk grof zand afgezet in het gebied dat nu West-Friesland heet. Dit zand valt onder het Laagpakker van Wierden.² Over deze circa 12 meter diepe pleistocene afzetting liggen de holocene Formaties van Nieuwkoop en Naaldwijk. Op de locatie van West-Friesland bestaan deze grofweg uit drie componenten: veen (Formatie van Nieuwkoop), klei en fijn zand (Formatie van Naaldwijk). De Formatie van Nieuwkoop kan weer worden opgedeeld in een Basisveenlaag en een Hollandveenlaagpakket. De Formatie van Naaldwijk valt uiteen in het Laagpakket van Walcheren en Wormer.³ De lagen zijn verspreid over enkele duizenden jaren ontstaan.

Vanaf het Holoceen (circa 10.000 v.Chr.) steeg de temperatuur en smolt het landijs, waardoor de zeespiegel steeg. Hand in hand met de zeespiegelstijging ging een stijging van het grondwater en de overgang van overwegend naald- naar loofbos. Vanaf circa 7000 v.Chr. zorgde de vernatting van de bodem ervoor dat in Nederland op grote schaal veen ontstond, de zogenaamde Basisveen Laag, die onderdeel uitmaakt van de Formatie van Nieuwkoop. Lang voor de Formatie van Nieuwkoop bestond op verschillende plaatsen in Nederland al veen. Veen is een grotendeels niet-minerale bodemvorm, bestaande uit dood plantmateriaal.⁴ Gevoed door het hoge grondwaterpeil konden de enorme 'kussens' van plantenresten soms tot wel drie tot vier meter hoog rijzen. Overtollig (regen)water werd door stroompjes vanaf het hoogste punt van het veenkussen weggevoerd.⁵ Ook West-Friesland liep al snel vol met water. Toch ontstonden in dit gebied geen echte veenkussens, omdat de Basisveenlaag spoedig werd afgedekt door mariene afzettingen, die de groei beperkten.⁶

Het hogere water veroorzaakte golfwerkingen en zeestromingen die ervoor zorgden dat voor de kust tussen 5000 en 3000 v.Chr. strandwallen ontstonden. Rond 3800 v.Chr. nam de relatieve zeespiegelstijging af, waardoor de strandwallen door verminderde stroming konden stabiliseren.⁷ De strandwallen sloten bijna heel Noord-Holland af van de zee. Slechts op enkele plaatsen kon de zee via zeegaten nog tot het binnenland doordringen. Het Zeegat van Bergen was de laatste opening naar de zee in Noord-Holland. Achter dit zeegat ontstond een getijdengeul, die tot in West-Friesland reikte.⁸ West-Friesland was nu een waddengebied (afb. 1.1). Door het water van de geulen werden zand- en kleiafzettingen gedeponeerd: het Laagpakket van Wormer. In de getijdengeulen werd het zwaarste materiaal (zand) afgezet. Dit

1 Knol 1993, 15.

2 Persoonlijke mededeling C. Soonius, Archeologie West-Friesland, 6 december 2013.

3 Berendsen 2004, 242; De Mulder & Bosch 1982, 119; Gerritsen 2013, 13.

4 Berendsen 2004, 222-223; De Bont 2008, 63-64.

5 Berendsen 2004, 224; De Bont 2008, 64; TeBrake 1985, 77; Van Geel 2010, 92; Gerritsen 2013, 14.

6 Persoonlijke mededeling C. Soonius, Archeologie West-Friesland, 6 december 2013.

7 Berendsen 2004, 293. De term relatieve zeespiegelstijging houdt ook rekening met de daling dan wel stijging van het land zelf.

8 Berendsen 2004, 293.

Afbeelding 1.1. Rond 3000 v.Chr. reikten getijdengeulen tot diep in het gebied dat nu West-Friesland heet, waardoor een waddegebied ontstond.

sediment werd verder van de geul af, steeds fijner (klei).⁹ Tussen het Laagpakket van Wormer kwamen hier en daar ook veenlagen voor. Deze veenlagen vallen weer onder het Hollandveen Laagpakket en zijn, net als de Basisveen Laag, onderdeel van de Nieuwkoop Formatie.¹⁰ Met de afname van de relatieve zeespiegelstijging werd het land droger. De strandwallen sloten zich om een bijna ononderbroken kustlijn te vormen. Het Zeegat van Bergen sloot rond 1200 v.Chr.¹¹ Slechts op enkele plaatsen in Nederland drongen geulen nog door tot het binnenland. Door de sterk gereduceerde sedimentatie kon op ongestoorde grond veen ontstaan. In het gebied dat nu West-Friesland heet gebeurt dit vrij laat, rond 1300 v.Chr. Tussen 500 en 100 v.Chr. begon de kust van West-Nederland weer te eroderen door een stagnatie van de zeespiegelstijging, in combinatie met veel stormen. Tussen het huidige Friesland en Noord-Holland ontstond het *Vlie*, die de afwatering van het binnenlandse gebied aanzienlijk verbeterde. De verbeterde afwatering zorgde ervoor dat het natte West-Nederlandse veenklei gebied werd ontwaterd. Hierdoor oxideerde het veen en klonk het kleilandschap na verloop van tijd in.¹² De zandige banen die door de waterstromen waren afgezet bleven wel op hetzelfde niveau. Hierdoor ontstond reliëfinversie, waarbij oorspronkelijk laag gelegen delen van het landschap, zoals voormalige getijdengeulen, nu relatief hoog kwamen te liggen. Op deze manier ontstonden verzande getijdengeulen: zandige banen die boven het landschap uitstaken. In West-Friesland lopen meerdere van deze voormalige getijdengeulen. Medemblik ontstond op het oostelijke uiteinde van een van de grootste in West-Friesland: de “Kreekrug van Abbekerk”.¹³ De Kreekrug van Abbekerk loopt van Aartswoud, via Abbekerk, Twisk en

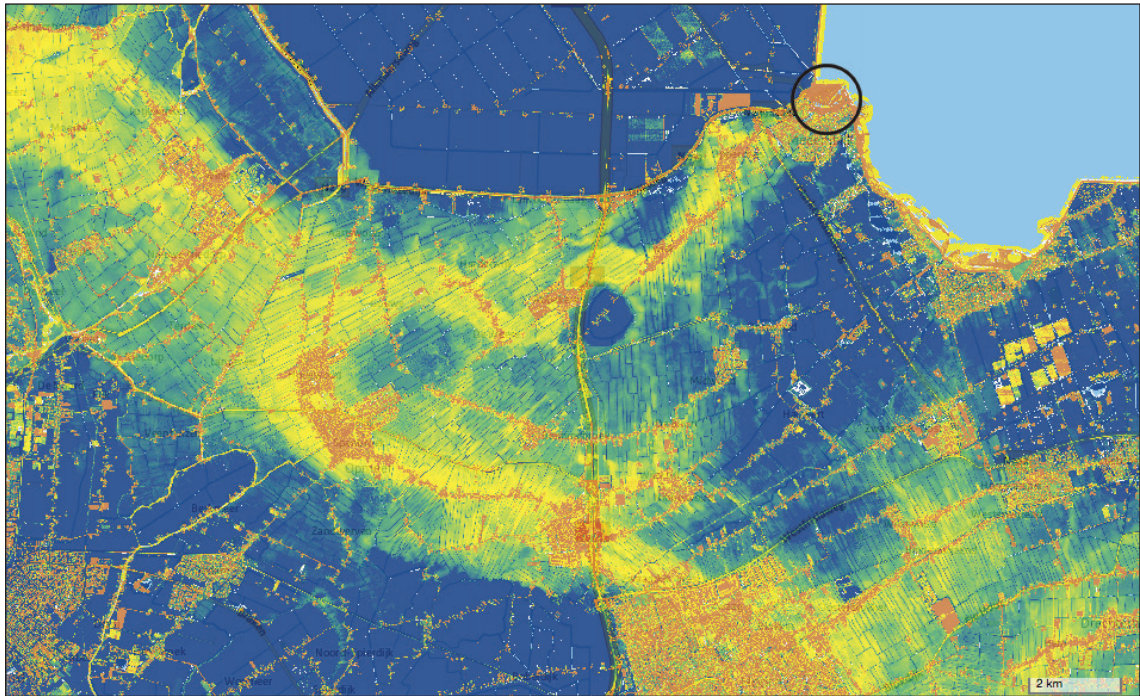
9   Persoonlijke mededeling C. Soonius, Archeologie West-Friesland, 6 december 2013.

10   Berendsen 2004, 217; 253; Gerritsen 2013, 14.

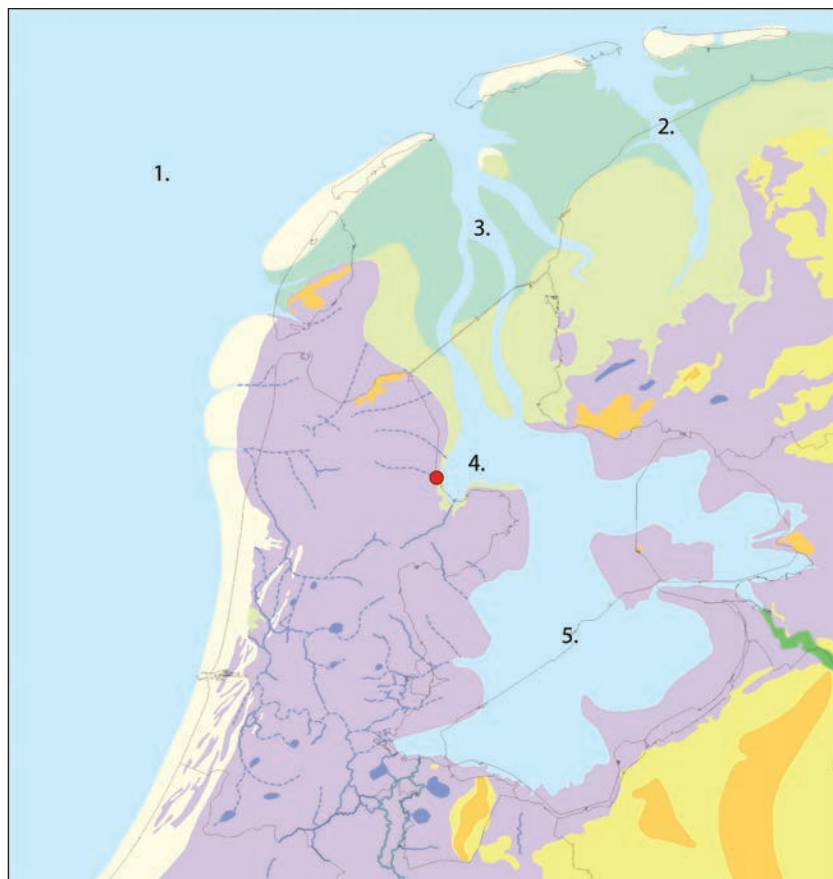
11   Berendsen 2004, 293.

12   Berendsen 2004, 295-296.

13   Besteman 1974a, 44. De Kreekrug van Abbekerk is vernoemd naar het dorp Abbekerk, dat pas rond 1300 n.Chr. ontstaat, waar de voormalige getijdengeul precies onderdoor loopt.

Afbeelding 1.2. Medemblik (zwarte cirkel) is ontstaan op het uiteinde van een voormalige getijdengeul, ook wel de Kreekrug van Abbekerk genoemd.

Afbeelding 1.3. Noordwestelijk Nederland, inclusief Medemblik (rode cirkel), rond het jaar 850 n. Chr.

1. Noordzee
2. Boorne of Middelzee
3. Vlie
4. Meer van Wervershoof
5. Almere

Opperdoes richting Medemblik (afb. 1.2).¹⁴

De Rijnlandse wateren stonden in de Vroege Middeleeuwen via de Kromme Rijn, Vecht en *Almere* in verbinding met het *Vlie*, die afwaterde in de Noordzee. Het *Vlie* was een nauwe waterdoorgang tussen de huidige provincie Friesland en het voormalige eiland Wieringen (afb. 1.3). In de Vroege Middeleeuwen verbeterde de afwatering via deze stroom en daarmee de ontwatering van de veengebieden. Belangrijk voor het gebied rondom Medemblik is het Meer van Wervershoof. Dit meer vormt een uitstulping van het *Vlie* naar het westen, en loopt ongeveer vanaf Medemblik richting het zuiden, rondom het huidige dorp Wervershoof, om bij Andijk weer naar het noorden te buigen. Op de locatie waar later Medemblik ontstond, liep net ten noorden van de Kreekrug van Abbekerk een veenrivier, die in de Vroege Middeleeuwen de naam *Medemolaca* (Middenleek) zou krijgen.¹⁵ Deze rivier draineerde het veen en voerde het water af naar het Meer van Wervershoof. Al in de 7de tot 8ste eeuw ontwaterde de veenrivier in combinatie met het Meer, dat via het *Vlie* in de Noordzee afwaterde, het gebied rondom Medemblik, Wervershoof en Andijk in aanzienlijke mate. Tegelijkertijd zorgden klimatologische veranderingen ervoor dat de gemiddelde jaartemperatuur hoger lag dan in voorgaande eeuwen. De goede ontwatering door het Meer van Wervershoof in combinatie met de hogere temperatuur, maakten het veengebied rondom Medemblik bewoonbaar. Het bewoonbare gebied werd dus niet zozeer bepaald door het hoogst gelegen deel van de omgeving, maar door de afwatering van een gebied. Om de afwatering van de veenkussens te bevorderen, werden bestaande veenstromen handmatig verdiept. Haaks op deze “natuurlijke” stromen werden afwateringsloten gegraven, zodat langwerpige percelen ontstonden. Het ontwaterde veen was zeer geschikt voor akkerbouw, doordat de opgeslagen voedingsstoffen door oxidatie weer vrij kwamen.¹⁶

Rondom het Meer van Wervershoof werd na de Vroege Middeleeuwen een kalkarme klei afgezet. Deze klei (kiekklei of pikklei) is uniek voor westelijk West-Friesland, waardoor verschillende bewoningslagen stratigrafisch verder uit elkaar liggen dan in de rest van West-Friesland. Daarnaast is het gebied rondom het Meer van Wervershoof uniek doordat het de bakermat van de West-Friese ontginningen vormde.¹⁷

Vanaf 800 kreeg het *Vlie* en de daarmee verbonden wateren, in toenemende mate te maken met invloed van de zee. Deze invloeden zijn ook archeologisch aangetoond. Uit pollenonderzoek bleek dat het gebied rondom het huidige Medemblik vanaf de Volle Middeleeuwen brakke invloeden door zoute overstromingen kende.¹⁸ De invloeden van de zee culmineerden tussen 900 en 1200 in een onstuimige periode van landafslag en overstromingen, die valt onder het Laagpakket van Walcheren.¹⁹ Het was een dynamische periode, waarin het landschap rondom het latere West-Friesland op verschillende manieren veranderde. Een voorbeeld van een bepalende overstroming die in deze periode plaatsvond, is de Allerheiligenvloed. In de nacht van 1 op 2 november 1170 verzwolg deze overstroming het uitgestrekte Creiler Woud dat tussen het huidige Texel en Enkhuizen lag.²⁰ Het gebied dat nu de Wieringermeer vormt, werd door het water gevorderd. Het *Vlie* verbreedde, waardoor het gebied dat later West-

14 Schurmans e.a. 2010, 15.

15 In deze tekst worden uitgestorven (plaats)namen cursief gedrukt.

16 Van Geel 2010, 97; Gerritsen 2013, 16.

17 Besteman 1995, 222.

18 Van Geel 2010, 97.

19 Berendsen 2004, 242; Weerts et al. 2006, 32.

20 Bilderdijk 1833, 35; Velius 1648, 99.

Friesland heet van Friesland werd afgesneden.²¹ De rivier de *Rekere*, die mogelijk al in een zekere vorm in de Romeinse Tijd bestond, scheidde het Kennemerland van West-Friesland.²² Het toekomstige West-Friesland werd nu in het noorden, oosten en westen verder van het omringende land verwijderd (afb. 1.4). De nieuwe watervlaktes betekenden niet per se een isolatie van het gebied. Zo brachten zij ook nieuwe mogelijkheden. Ten zuiden van Medemblik ontstond de Vliet, die een verbinding tussen de Middenleek en de Kromme Leek tot stand bracht, en zo grote delen van West-Friesland met elkaar verbond.²³

De bewoners van het West-Friese gebied probeerden de verwoestende invloeden van de zee in te perken door het bouwen van losse dijken. Dit bleek slechts een tijdelijke oplossing in het gevecht tegen het water. De ontginningen, die in het gebied rondom het huidige Medemblik al in de Karolingische periode begonnen, veroorzaakten een oxidering van het veen. Doordat veen naast plantenresten voornamelijk uit water bestaat, betekent het ontwateren van een veenkussen dat deze langzaam verdwijnt. De plantenresten gaan oxideren, waardoor het maaiveld snel daalt. Deze daling zorgde opnieuw voor wateroverlast. De eerste reactie op dit probleem was een verplaatsing van de ontginningsnederzetting naar een blok achter het reeds

Afbeelding 1.4. Noordwestelijk Nederland rond 1350. De locatie van Medemblik is aangegeven met een rode stip. In zwart de Westfriese Omringdijk.

21 De Boer et al. 1992, 149.

22 Braat 1932, 37; De Cock 1965, 60.

23 De Cock 1965, 212-213.

ontgonnen deel.²⁴ Dat deze oplossing slechts tijdelijk was, behoeft geen uitleg.

Vanaf circa 1200 was het maaiveld dusdanig gedaald dat drastische maatregelen moesten worden getroffen. Door het dalende land verdwenen grote delen van het oostelijke kustgebied van Noord-Holland ten opzichte van het jaar 1000.²⁵ Op lokaal niveau begon men met het aanleggen van dijken. Al snel werden de kleine dijken steeds meer aaneengeschakeld tot rond 1250 het hele West-Friese gebied werd omringd door één dijk: de West-Friese Omringdijk (afb. 1.4). De afwateringssystemen die tot dan toe waren gebruikt werden met dammen afgesloten. In deze dammen legde men sluizen aan, die tijdens laag water konden worden opengezet. Op deze manier werd overtollig water buitendijks geloosd.²⁶

De regio rondom Medemblik vormt fysisch-geografisch een uitzonderlijk gebied. De aanwezigheid van een getijdengeul, in combinatie met de gunstige afwatering via het Meer van Wervershoof, maakten al vroeg bewoning in dit gebied mogelijk. Het halfopen veenlandschap was anders dan het duingebied in het westen en het terpengebied in het noordoosten. In hoeverre dit unieke landschap in de 7de eeuw invloed op de nieuwe bewoners uitoefende, valt nog te bezien.

1.2 Flora

Alhoewel het grootste deel van de Lage Landen oorspronkelijk uit bosgebied bestond, veranderde dit met de steeds intensievere menselijke bewoning. In de Romeinse periode werden grote delen van Nederland ontbost, een proces dat al in de prehistorie was ingezet. Pollenonderzoek, uitgevoerd in het midden van het westelijk kustgebied, toont aan dat tussen 400 en 700 een duidelijke uitbreiding van het bosareaal plaatsvond. Dit is waarschijnlijk in verband te brengen met een sterke afname van bevolkingsdichtheid in het gebied.²⁷ Mogelijk zorgde de geringe bewoning ook in het gebied rondom Medemblik voor een toename in het aantal bomen.

Het natte veengebied, dat in de Vroege Middeleeuwen het grootste deel van Noord- en West-Nederland bedekte, kende een specifieke plantengroei. Op het veen groeiden bijna alleen mossen (*sphagnum*), zoals veenmos en korte grassoorten als heide en wollegras.²⁸ Op hoogveen konden ook dennenbomen groeien. Op de overgangszone van de kleigebieden en het veen kwamen lagere rietsoorten, cypergrassen, els, populier, iep en berk voor.²⁹ Planten die in een brakke tot zoute omgeving voorkwamen, worden zoutplanten of *halofyten* genoemd. Halofyten overleven enkele overstromingen van zout water per jaar. Voorbeelden zijn zeekraal, kweldergras, klein schorrekruid, strandzoutgras, zeeveegbree, lamsoor, zilverkleurige zeealsem en ronde rus. Botanisch onderzoek naar een groot aantal terpen en wierden wijst uit dat deze zoutplanten in de Vroege Middeleeuwen domineerden in het Noord-Nederlandse gebied.³⁰ Het gebied rondom Medemblik kende in de Vroege Middeleeuwen mogelijk eenzelfde soort flora. Na de maaiveldaling van de ontginningen zullen Halofyten in een zekere mate in West-Friesland hebben gegroeid. Een belangrijk contrast met het Friese en Groningse terpengebied vormde de bijna complete afwezigheid van boomsoorten in de noordelijke gebieden. In de omgeving van Medemblik is aangetoond dat hier wel degelijk bomen groeiden, zoals els, berk, hazelaar, eik, den en beuk (afb. 1.5).³¹

24 Gerritsen 2013, 16-17.

25 De Boer et al. 1996, 174.

26 Bos 1990, 125.

27 Dijkstra 2011, 30.

28 Zegers 2004, 13.

29 Dijkstra 2011, 43; TeBrake 1985, 78.

30 Beyerinck 1929; Boersma 1970, 26-29.

31 Besteman 1974a, 101-103.

1.3 Fauna

Het West-Friese landschap vormde in de Vroege Middeleeuwen een uitermate geschikt landschap voor het houden van vee. Naar de vroegmiddeleeuwse fauna in Noordwest-Nederland is nog maar weinig onderzoek gedaan.³² Voor West-Friesland bestaan geen uitgebreide archeologische inventarisaties van de vroegmiddeleeuwse veestapel. In het Friese en Groninger terpengebied was de belangrijkste gedomesticeerde soort het rund. Men hield het rund waarschijnlijk als trekdiër, wat blijkt uit slijtagesporen op hoorpitten, en voor vlees, huiden, melk(producten), hoorn en waarschijnlijk talk voor licht en zeep.³³ Ook het schaap komt veel voor, dat naast vlees en huiden ook wol produceerde (afb. 1.6). Of men naast schapen ook geiten fokte, is nog onduidelijk. Opvallend is een stijging in het aantal schapen tussen circa 300 en 900 in Friesland, Groningen en misschien ook Medemblik.³⁴ Mogelijk hield dit verband

met de lakenproductie. Varkens en gedomesticeerde vogels, zoals kippen en misschien ganzen, vormden daarna de belangrijkste tamme diersoorten. Deze vier categorieën (rund, varken, schaap en vogel) vormden circa 58% van al het aangetroffen dierlijk botmateriaal in het archeologische onderzoek in het terpengebied. Prummel stelt dat dit circa 93% van het totaal geconsumeerde vleesvoedsel vertegenwoordigt.³⁵ Waarschijnlijk is hierbij het belang van vis- en schelpdierenconsumptie niet in acht genomen, al moet deze aanzienlijk zijn geweest. Systematisch onderzoek naar de aanwezigheid van vis- en schelpdierresten in (terp)nederzettingen moet hier in de toekomst meer licht op schijnen. Naast dieren die werden gegeten hield men ook non-productieve dieren. Hieronder vallen het paard als rij-en/of lastdiër, jacht-, waak-, schoot- en/of zwerfhonden en bij hoge uitzondering de kat als ongediertebestrijder.³⁶ Waarschijnlijk hielden de mensen in het gebied rondom Medemblik dezelfde soort dieren als hun noordelijke burens. Dit zal grotendeels komen door de culturele overeenkomsten tussen beide gebieden.³⁷

Ook ving men in de Vroege Middeleeuwen wilde dieren voor de verschillende grondstoffen die zij opleverden, zoals vlees, huiden, botten en gewei. Het grootste zoogdiër dat in deze periode in Nederland voorkwam, is de eland. Dit diër werd voor de huid, het vlees en zijn gewei bejaagd. De laatste eland is waarschijnlijk rond 1100 in Oost-Nederland waargenomen. De combinatie in westelijk Nederland van drassig veengebied met droge voormalige getijdengeulen, vormde

Afbeelding 1.5. Voorbeelden van boomsoorten die in de Vroege Middeleeuwen in noordoostelijk West-Friesland voorkwamen. Met de klok mee: els, beuk, eik, hazelaar, den en berk.

32 Van Leeuwen 2013; Pisano 1979; Seeman 1978.

33 Prummel 2001, 74; TeBrake 1978, 22.

34 Prummel 2001, Pisano 1979, Seeman 1978.

35 Prummel 2001, 74.

36 Prummel 2001, 83.

37 Zie hoofdstuk 2.1.1.

Afbeelding 1.6. Schapen vormden waarschijnlijk een belangrijk onderdeel van de veestapel in vroegmiddeleeuws Medemblik.

Afbeelding 1.7. Waarschijnlijk kwam het eland in de Vroege Middeleeuwen nog in West-Friesland voor.

Afbeelding 1.8. Mogelijk vormden de veren van steltloperachtigen een geliefd statusobject. Op deze foto is een kemphaan zichtbaar.

in de Vroege Middeleeuwen een ideale leefomgeving voor dit dier (afb. 1.7).³⁸ Andere zeldzamere hertensoorten in het veengebied zijn het edelhert en de ree. Het edelhert graast het liefst in open graslanden, in de buurt van rivieren. De ree heeft een selectief eetpatroon, waarbij veel verschillende soorten planten en bomen worden aangedaan.³⁹ Tot de 18de eeuw komt het wilde zwijn vrij algemeen in West-Europa voor. Omdat het een alleseter is, kan het zwijn zich in veel situaties handhaven.⁴⁰ Het botmateriaal van wilde zwijnen en tamme varkens verschilt in de vroegmiddeleeuwse periode nog niet veel.⁴¹ Hierdoor is het lastig de dieren archeologisch te onderscheiden. Voor alle bovengenoemde wilde dieren is het gebied rondom Medemblik in deze periode redelijk tot goed geschikt. Mogelijk komen in het dichter begroeide West-Friese gebied meer grote wilde dieren zoals zwijnen en herten voor, dan in het veengebied.

Ook grote roofdieren als wolven, vossen en mogelijk wilde katten leefden waarschijnlijk in het noordwestelijke kustgebied. Vooral de wolf vormde een symbool van bedreiging en dood in de Noordzeekustlanden. Naast grote zoogdieren, kwamen ook kleinere wilde dieren in het gebied voor. Voorbeelden hiervan zijn de bever, de otter en de haas, die uitstekend in nattere gebieden overleven.⁴²

Voedselbronnen in de vorm van zeezoogdieren, zoals zeehonden en walvissen, zullen zeer sporadisch door de mens zijn aangeboord. Van echte walvisvaart is in de vroegmiddeleeuwse periode nog geen sprake. Als de situatie zich voordeed, bijvoorbeeld bij het aanspoelen van een dier, zal deze zeker

38 Besteman 1974a, 99-103
 39 Vera & Buissink 2001, 47-49.
 40 Vera & Buissink 2004, 54.
 41 O'Connor 2000, 117-118.
 42 IJdijken 2011.

zijn verwerkt voor het voedsel, het vet en de huid.⁴³ Opvallend is de vondst van een walviswervel in Tiel, wat suggereert dat al in de 10de eeuw delen van deze dieren ver landinwaarts werden verwerkt.⁴⁴

Ook ganzen, eenden, zwanen en andere grote watervogels werden in zekere mate bejaagd voor het vlees, de veren en botten. Bijzonder is de jacht op de weinig voedselrijke steltloperachtigen (afb. 1.8). Misschien waren deze dieren in de Vroege Middeleeuwen geliefd om rituele of statusgerelateerde redenen.⁴⁵ Of men ook roofvogels, zoals de raaf, zwarte kraai, arend en gier, bejaagde voor het vlees is onduidelijk. Het is waarschijnlijk dat deze aasetende vogels een negatieve connotatie hadden.⁴⁶

Over de hoeveelheid geconsumeerde vis is historisch weinig bekend. Uit archeologisch onderzoek blijkt dat zoutwatervis, zoals de steur, en schelpdieren werden gegeten.⁴⁷

De laatste categorie dieren wordt gevormd door de kleinste diersoorten, zoals knaagdieren, insecten en ongewervelden. Belangrijk binnen deze groep zijn de bijen, die de toen kostbare zoetstof honing produceren.⁴⁸

Het is waarschijnlijk dat het hierboven geschetste beeld van het Friese en Groningse terpengebied in de Vroege Middeleeuwen voor een groot deel toepasbaar is op het West-Friese veengebied in dezelfde periode. De overeenkomsten in landschap, met weinig bos en veel water, en cultuur maken een dergelijke vergelijking mogelijk. Toch zal in het westelijke kustgebied de nabijheid van een zandig duingebied en de dichtere begroeiing een verschil in fauna hebben veroorzaakt. Nader zooarcheologisch onderzoek zal moeten bewijzen in hoeverre de vergelijking juist is.

1.4 Mogelijkheden van de omgeving

Het noordwestelijke kustgebied van Nederland leek voor buitenstaanders een ondoordringbare, bijna onmogelijke, leefomgeving. De Romeinse schrijver Plinius de Oudere schreef in 47 n.Chr. dat het Germaanse land zo nat, oneindig en boomloos was dat hij niet kon zien waar het land eindigde en de zee begon. De mensen leefden alleen van de visvangst en waren zo ellendig (*misera gens*), dat een Romeinse bezetting voor hen als een zegen zou komen.⁴⁹ Deze beschrijving van de gebruiksmogelijkheden van het kustgebied zijn erg beperkt. Verbazingwekkend is dit niet. Plinius kwam als vreemdeling in een landschap dat hem compleet onbekend was en hij herkende niet alle mogelijkheden die het landschap bood. Het is inmiddels duidelijk dat de lokale bevolking meer deed dan alleen vissen. De overlevingsstrategieën van de inwoners waren zelfs zo succesvol, dat inschattingen zijn gemaakt van een vroegmiddeleeuwse bevolking van vele duizenden mensen in het terpengebied.⁵⁰ Alhoewel deze inschatting waarschijnlijk te optimistisch is, blijkt uit de archeologische gegevens wel dat het terpengebied dichtbevolkt was. Een combinatie met redelijk veel archeologisch onderzoek levert een beeld op van de mogelijkheden die de vroegmiddeleeuwse terpbewoner had in het kust-, kwelder- en veengebied.

43 Prummel 2001, 83.

44 Bartels & Oudhof 2007, 444-445.

45 Persoonlijke mededeling Jørn Zeiler, ArcheoBone, 16 november 2013.

46 Prummel 2001, 74; 83.

47 Prummel 2001, 83.

48 Prummel 2001, 83. In Medemblik is één zaad/pollen gevonden dat wijst op de aanwezigheid van honing (Besteman 1989b, 20).

49 *Naturalis Historiae XVI*, I, 3; Bazelmans 2012, 116; TeBrake 1985, 143.

50 TeBrake 1985, 171.

Het terpengebied was tot op zekere hoogte geschikt voor landbouw. Pollenonderzoek in de Friese en Groninger terpen leverden resten op van vlas, het oliehoudende dedersaad en duiveboon, een soort tuinboon. Vlas verbouwde men voor het oliehoudende zaad en de vezels in de stengels, waar linnen van kon worden gemaakt.⁵¹ Op de zanderige tot kleiige oeverwallen verbouwde men zowel zomer- als wintergewassen. Voorbeelden van verbouwde zomergewassen zijn emmertarwe, gerst en haver, het wintergewas bestond in ieder geval uit rogge. Ook op het veen was in beperkte mate landbouw mogelijk. De lager gelegen gebieden die soms overstromden, zoals bij riviermondingen, functioneerden ook nog redelijk voor agrarische doeleinden. Hier werden onder andere gerst, huttentut, paardeboon en lijnzaad/vlas op verbouwd. De nog lagere delen van het landschap waren alleen bruikbaar voor hooiland, weiland en de kweek van rijshout. Dit natste gebied werd daarnaast gebruikt voor de winning van brandhout en turf. Ook werden grondstoffen voor de nijverheid gewonnen, zoals wilgentenen en rietstengels. Eventuele veenbossen konden worden ingezet als wildweide.⁵² De laagst gelegen delen die regelmatig overstromden waren slechts gedeeltelijk bruikbaar voor begrazing.⁵³ Mogelijk gold in West-Friesland een vergelijkbare indeling van het landschap, al zullen de mogelijkheden voor landbouw aanzienlijker zijn geweest dan in het noorden. Dit gold zeker voor de goed ontwaterde gebieden rondom het Meer van Wervershoof.

Het is lastig om te voet door een veengebied te reizen. Hierdoor waren de inwoners van het Friese kustgebied van oudsher voor langere reizen op het water aangewezen.⁵⁴ De beperkte landbouwmogelijkheden van het veengebied dwong hen ertoe contact met de buitenwereld op te zoeken. Voor het verkrijgen van granen en ander veganistisch voedsel moest handel worden gedreven. Ook hout groeide slechts beperkt in het Friese gebied, en dan alleen op die delen waarop ook gewoond en verbouwd moest worden. Het is waarschijnlijk dat door het gebrek aan deze grondstoffen de vroegste "Friese handel" ontstond. Voor het West-Friese gebied, waar meer landbouw mogelijk was en ook meer bomen groeiden, was deze handel minder noodzakelijk. De ligging van het gebied aan de handelsroute via het *Vlie* maakte echter wel dat de bewoners van West-Friesland aan de handelsstroom meededen. De (West-)Friezen hadden vooral dierlijke producten ter beschikking als handelswaar.⁵⁵ Uit het vee werd vlees, hoorn, been, melk(producten), talk, huiden (perkament), eieren en (verwerkte) wol gewonnen. Vooral het Friese laken, gemaakt van wol en waarschijnlijk gekleurd met natuurlijke verfstoffen, was in de Vroege Middeleeuwen beroemd om de kwaliteit. Karel de Grote en Lodewijk de Vrome gebruikten het allebei als cadeau aan vooraanstaande contacten in het zuiden van Europa en zelfs Azië.⁵⁶ Van wilde dieren kwamen deels dezelfde producten, maar ook gewei, bont, veren, vet en honing. De botten van vogels gebruikte men speciaal voor het maken van fijne objecten, zoals fluiten. De visvangst zal aanzienlijk zijn geweest.⁵⁷ Om vergankelijke producten langere tijd goed te houden voor vervoer was zout nodig. Op enkele plaatsen in *Frisia*, zoals Anjum, Kolken, Workum en het Lauwersmeergebied, is de winning van zout aangetoond. Ook kwam zeegras veelvuldig voor in het gebied. Bij het verbranden van deze zouthoudende plant komt op een makkelijke manier zout vrij. Het verbrande materiaal werd met water vermengd, waarna het as werd uitgezeefd. Door het water te laten verdampen bleef zout over. De kwaliteit

51 Boersma 1970, 32-33; Waterbolk 2010, 16.

52 De Boer et al. 1992, 81.

53 Dijkstra 2011, 48.

54 De Nijs & Beukers 2002, 29.

55 TeBrake 1978, 17.

56 Heidinga & Verhoeven 1992, 2.

57 Prummel 2001, 83.

van het via dit eenvoudige proces gewonnen zout was matig, maar zal voldaan hebben voor het inzouten van vlees en vis.⁵⁸

Naast de rol als handelaar stonden de “Friezen” ook bekend als tussenpersonen in de langeafstandshandel, de zogenaamde *middlemen*.⁵⁹ Deze *middlemen* werden ingehuurd om kostbare goederen te verschepen. Zo werden laken, tin en lood uit Engeland, barnsteen, wetstenen, walrusivoor en huiden uit Scandinavië, laken uit Vlaanderen, glas en wapens uit Noord-Frankrijk en glas, wapens, aardewerk, wijn en maalstenen uit het Duitse Rijngebied door de “Friezen” verscheept.⁶⁰ Opvallend hierbij is dat deze vorm van “handel” tegelijkertijd een raakvlak heeft met de zogenaamde *gift-exchange*. *Gift-exchange* ontwikkelde zich in de 6de eeuw in *Frisia*. De elite laag van de samenleving onderhield onderling contacten door het uitwisselen van kostbare objecten op een gelijkwaardige manier. Hierbij werd geen winst nagestreefd. *Gift-exchange* vond ook plaats tussen machthebbers en hun volgelingen. Een aanzienlijk heer deelde kostbaarheden uit onder zijn mannen om zo hun loyaliteit te kopen. Op deze manier werden krijgers in eer aan hun heer gebonden.⁶¹ Waarschijnlijk droeg het systeem van *gift-exchange* bij aan de beweging van goederen in de Vroege Middeleeuwen.

Veeteelt was in de Vroege Middeleeuwen de minst arbeidsintensieve manier van boeren. De landbouwende Franken zaten aan een strak zaai- en oogstschema vast, waarin lange dagen werden gemaakt. Ook was de opbrengst in verhouding vrij laag. Mensen waren voor het leven verbonden aan het land dat zij moesten bewerken. In *Frisia* was het leven heel anders. Omdat de veeteelt overheerste, was het niet nodig een strak schema te draaien. Mensen waren niet aan bepaalde stukken land gebonden omdat de dieren vrij in de wildernis konden grazen. Het gevaar van overbegrazing was in het natte gebied, waar de natuur zich snel herstelde, ook niet aan de orde. Het was voor vrouwen, kinderen en ouderen mogelijk om de veeteelt te beheren. Dit liet ruimte voor de jonge mannen om de wateren op te gaan en handel te drijven of zich te specialiseren in een bepaalde ambachtelijke tak.⁶²

De eerste vermelding van een Friese handelaar is afkomstig uit een Engelse bron, geschreven door Beda (672 of 673-735). Beda beschrijft hoe de koning van *Mercia* een gevangen edelman kwijt wil raken. De koning besluit hem in Londen te verkopen aan een Friese handelaar.⁶³ Dat de Friese handel heeft kunnen uitgroeien tot een internationaal begrip, wijst erop dat de “Friezen” in de tussen 600 en 800 enig kapitaal bezaten. Blijkbaar bezaten zij voldoende voedsel om vanaf 600 een bevolkingsgroei mogelijk te maken. Tevens was genoeg land beschikbaar om dit voedsel te verbouwen of te verkrijgen. Daarnaast bezat men voldoende rijkdom om te investeren in de bouw van schepen, ondanks de relatieve schaarste van hout, en het stichten van nieuwe nederzettingen. De ruimte die de bewoners van het kustgebied hadden om een handelsnetwerk op te bouwen en naar verre streken te varen, wijst op een welvarend thuisland. De “Friezen” hadden in het land dat Plinius als hopeloos omschreef een voedingsbodem voor een internationaal handelsnetwerk herkend en deze ten volle benut.

De invloed van de zee tussen 800 tot 1200 heeft als gevolg dat veel van de oude bewoonbare gebieden, en zelfs nederzettingen, in Nederland door de zee werden opgeslokt. Voorbeelden hiervan zijn *Witla* en gedeeltelijk Domburg, maar ook in West-Friesland zijn in deze periode

58 Besteman 1974b, 172-174; Van Geel & Borger 2011, 119-121.

59 Heidinga & Verhoeven 1992, 2.

60 Knol, 1993, 240; De Nijs & Beukers 2002, 60; TeBrake 1985, 129-130.

61 Van der Tuuk 2013, 81-82.

62 TeBrake 1985, 178-179.

63 Lebecq 1983, 23; Mostert 2009, 94.

Afbeelding 1.9. De Zeevang in Waterland: een typisch resultaat van grootschalige ontginningen.

(delen van) nederzettingen verloren gegaan.⁶⁴ Naast overstromingen waren er ook gebieden waar de afwatering juist verbeterde, waardoor drogere zones ontstonden. Het verlies en de verdorring van het oude land instigeerde, zoals hierboven beschreven, grootschalige ontginningen van het veengebied. Het oude veenlandschap verdween in rap tempo: na 1200 waren hier en daar slechts kleine veeneilanden over. Op deze manier ontstond het bekende Nederlandse landschap van de rechte kavels met sloten (afb. 1.9).⁶⁵ De grootschalige exploitatie van het veen als landbouwgrond heeft ervoor gezorgd dat alle veenresten vrijwel geheel uit West-Friesland zijn verdwenen. Alleen worden bij opgravingen onder middeleeuwse kerken of in daliegaten nog resten van het veen aangetroffen. De ontginningen, en daarmee de groei van het landbouwareaal, hadden een enorme economische groei tot gevolg.⁶⁶ Het voedselrijke, oxiderende veen bleek een uitstekende bodem voor een intensivering van landbouw. Men ging van overwegend veeteelt langzaam over op landbouw.⁶⁷ Dat de landbouw op het ontgonnen veen een goede opbrengst leverde, illustreert de gelijktijdige opkomst van de steden. Deze konden alleen overleven en groeien als het achterland een flink surplus leverde. Het is geen toeval dat steden als Enkhuizen, Alkmaar en Hoorn in deze periode ontstonden en opbloeden. Het nieuwe landschap dat met de ontginning van het oude veen tussen de 1000-1300 ontstaat, heeft ingrijpende gevolgen voor de economie van het gebied. Waar eerst akkerbouw op het oxiderende veen mogelijk is, zorgt de vernatting van het gebied voor steeds meer problemen.⁶⁸

64 Van Heeringen et al. 1995.

65 De Boer et al. 1992, 71-72.

66 De Boer et al. 1992, 92.

67 Van Geel 2010, 97; TeBrake 1985, 232.

68 De Boer et al. 1992, 73.

De toenemende waternood is op plaatsen met een hoge kleiige ondergrond, zoals in West-Friesland, aanvankelijk minder dramatisch. Hier kan de akkerbouw nog worden doorgezet, in tegenstelling tot lager gelegen gebieden zoals Waterland.⁶⁹ Ook stelt de bouw van eerst losse dijken, en daarna één grote omringdijk, het proces van vernatting uit. Uiteindelijk wordt de situatie toch onhoudbaar, waardoor men in de Late Middeleeuwen weer overschakelt naar overwegend veeteelt. Grasland hoeft minder intensief ontwaterd te worden dan akkergrond en is bovendien minder gevoelig voor maaiveldvaling.⁷⁰

In dit onderzoek zijn veel vergelijkingen getrokken met het Friese en Groninger terpengebied. In hoeverre deze landschapsindeling op de regio rondom Medemblik kan worden geprojecteerd, valt te bezien. Het is duidelijk dat beide gebieden met zekere regelmaat in contact kwamen met (brak) water. Ook werden beide gebieden gekenmerkt door hoogteverschillen, met daarop verschillende soorten begroeiing. Toch is de samenstelling van de bodem verschillend. Het gebied rondom Medemblik kende bijvoorbeeld geen kwelders, zoals deze in het terpengebied veel voorkwamen. Ook was de begroeiing hier dichter dan in het terpengebied. Toch is de vergelijking belangrijk, omdat de gebieden in de Vroege Middeleeuwen op cultureel niveau veel overeenkomsten vertonen.

---

69 Bos 1990, 125.

70 Gerritsen 2013, 18.

2. Centrum in de periferie

De geschiedenis van middeleeuws Medemblik

2.1 Friezen, Franken en Vikingen in West-Friesland

Een algemene geschiedenis van de Lage Landen en specifiek West-Friesland tot 1289

De eerste historische poging om het ontstaan van Medemblik te dateren stamt uit 1767, uit de *Chronyk van de stad Medenblik* van D. Burger van Schoorel. De stad zou, compleet met kasteel, in 334 zijn gebouwd door een zoon van de beroemde Friese “koning” Radbod, Diederik.¹ Dat dit verhaal niet klopt, wordt snel duidelijk wanneer oudere historische bronnen worden geraadpleegd. Radbod leefde rond 700, niet in de 4de eeuw, en van zijn nagelacht is alleen een dochter en een zeer jong overleden zoon bekend.² Wanneer men beter kijkt naar de oudere historische bronnen, wordt duidelijk dat historisch toch een ontstaansdatum voor Medemblik kan worden gereconstrueerd.

Historisch gezien is West-Friesland, en zelfs Noord-Holland, in de Vroege Middeleeuwen een donkere vlek. Het meeste oude historische (én archeologische) onderzoek naar de Vroege Middeleeuwen concentreert zich op de zuidelijke Lage Landen of het terpengebied van Friesland en Groningen. Om toch een beeld van het noordwestelijke kustgebied te krijgen, moet relevante informatie uit de omliggende regionen op West-Friesland worden geprojecteerd. Hierbij dient altijd in het achterhoofd worden gehouden dat het om indirecte informatie gaat, en dat een zekere voorzichtigheid noodzakelijk is.

2.1.1 De vroegste historie

Binnen het gebied dat nu Nederland is, woonden rond het begin van de jaartelling veel verschillende bevolkingsgroepen. Het alfabetisme was gedurende het grootste deel van de Middeleeuwen ver te zoeken onder de bevolking van de Lage Landen. Toch zijn uit de Vroege Middeleeuwen enkele bronnen bekend, veelal opgesteld en overgeleverd door de geestelijkheid. Voor de vroegste historische informatie kan naar enkele Romeinse bronnen worden gekeken, die de Germaanse Lage Landen beschrijven.

De bewoners ten noorden van de Rijn werden door Julius Caesar (100-44 v.Chr.) allemaal als “Germanen” omschreven. Achter deze generalisatie zat een duidelijk politiek doel, waarin een onderscheid werd gemaakt tussen het *Imperium Romanum* en het *Barbaricum*.³ In 12 v.Chr. veroverde de Romeinse generaal Nero Claudius Drusus (38-9 v.Chr.) het gebied ten noorden van de Rijn. Alhoewel de Romeinen zich kort daarna door verschillende tegenslagen militair terugtrokken uit het gebied, bleven de noordelijke volken door verdragen met de Romeinen verbonden. Na een geslaagde opstand van de Germanen in 28 n.Chr. kwam het gebied ten noorden van de Rijn tot rust.⁴ In 47 n.Chr. spraken de Romeinse schrijvers zelfs van een vrij Germanië: *Germania Libera*. Vanaf dat moment worden de bewoners van dit gebied ook zorgvuldiger omschreven, voornamelijk als “Friezen”.⁵ Het is onwaarschijnlijk dat

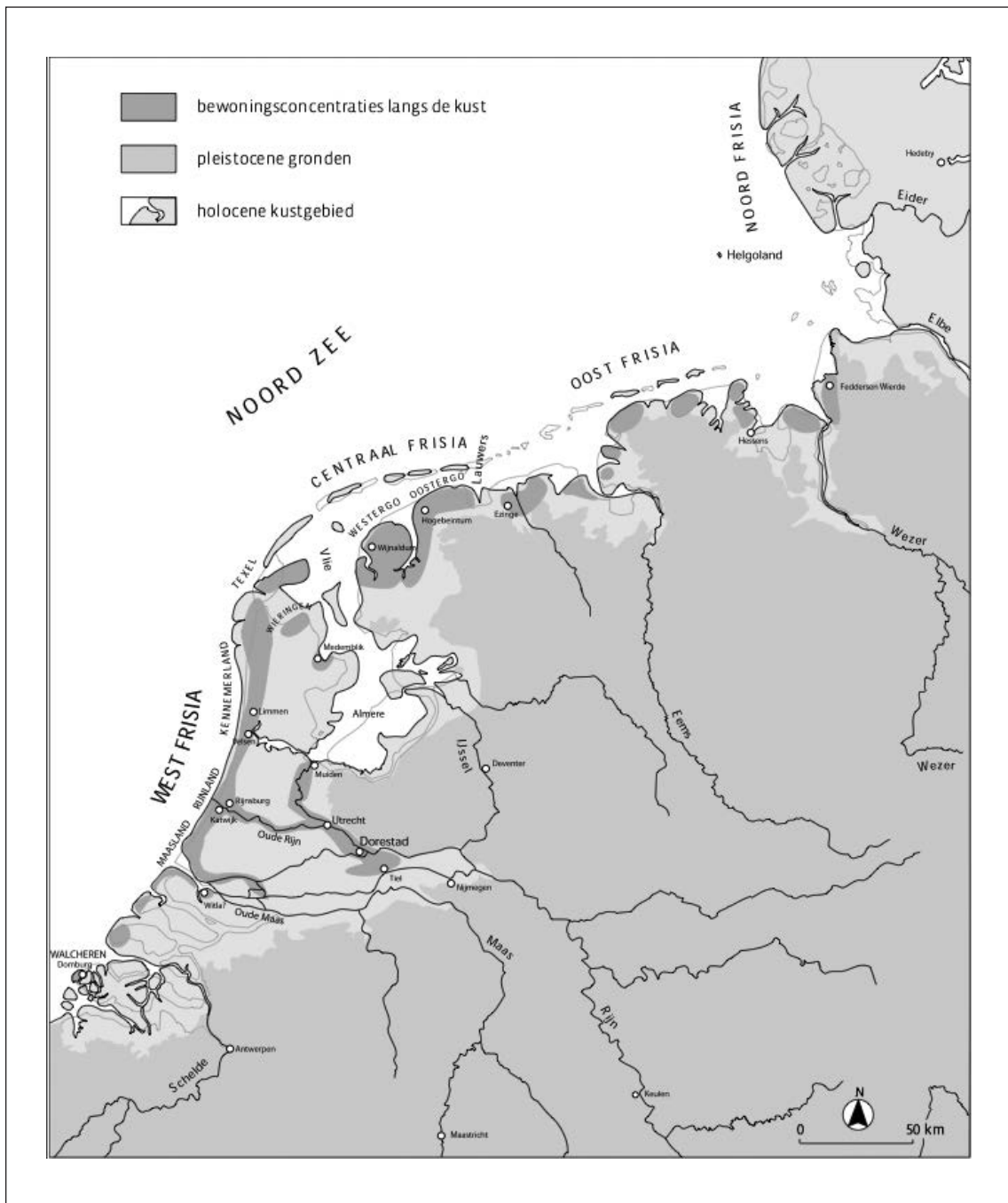
1 Ros-de Korte 1975, 3; Schrickx 2013, 10.

2 Van Egmond 2005.

3 De Boer et al. 1992, 9.

4 Boeles 1951, 112; 117-118; Van der Tuuk 2013, 52.

5 De Boer et al. 1992, 10.

Afbeelding 2.1. Frisia in de Vroege Middeleeuwen.

deze groep mensen zich een verenigd volk voelden of hiernaar handelden. De generalisatie kwam van buitenaf en is daarom ook niet per se toepasselijk op de daadwerkelijke situatie. Waarschijnlijker is dat het gebied *Frisia* in feite veel verschillende bevolkingsgroepen kende, die in meer of mindere mate contacten met elkaar onderhielden.⁶ De levenswijze, interactie en culturele vorm van deze bevolkingsgroepen werden beïnvloed door het landschap.⁷

Vanaf circa 300 daalden de bevolkingsaantallen in de Lage Landen aanzienlijk. Lange tijd,

⁶ De term "Friezen" zal in dit werk alleen worden gebruikt om de verschillende volkeren aan te duiden die in het gebied woonden dat in de Vroege Middeleeuwen en daarna als *Frisia* werd aangeduid. Deze volken vertonen qua taal, cultuur en economie zekere overeenkomsten. De term is niet bedoeld als generalisatie, maar als samenvattende omschrijving voor een grote diversiteit aan stammen.

⁷ Zie hoofdstuk 1.

vermoedelijk zelfs pas na 1100, bleef het bevolkingsaantal in deze streken lager dan in de periode vóór 300. Deze afname gold waarschijnlijk voor zowel het Romeinse gebied als het *Frisia* ten noorden hiervan. Dit laatste is historisch niet specifiek bekend, maar wel archeologisch aangetoond. De zeespiegel steeg tussen 300 en 500, waardoor het nattere noord(west)elijke deel van de Lage Landen grotendeels moest worden verlaten. Het is onwaarschijnlijk dat het gebied helemaal werd verlaten. Of de bewoners die na dit “bewoningsminimum” in de 5de eeuw terugkeerden naar het noordwestelijke kustgebied, dezelfde “Friezen” zijn uit de Romeinse periode, is onderwerp van discussie.⁸

De nieuwe groep mensen die zich vanaf de 5de eeuw in het Nederlandse kustgebied vestigde, was waarschijnlijk een mengeling van oude bewoners en nieuwe “immigranten” uit het oosten (Noord-Duitsland) en noorden (Scandinavië). Deze groep kreeg in de geschreven bronnen opnieuw de naam “Friezen”.⁹ Uit de *Lex Frisionum*, een wetstekst uit circa 750-800, is bekend in welk gebied deze “Nieuwe Friezen” zich vestigden. Omstreeks 650 bestrijkt de Friese invloedssfeer het hele kustgebied tussen het Zwin in Zeeland en de Weser in Noord-Duitsland (afb. 2.1.). Het rivierengebied en de streek rondom Utrecht zijn op dat moment (nog) in handen van “Frankische” groepen, die in de zuidelijke Lage Landen woonden.¹⁰

De situatie veranderde halverwege de 7de eeuw. In deze periode daalden groepen Nieuwe Friezen uit het terpengebied in het westen af, om zich elders in het kustgebied te vestigen. Omstreeks 689 was Utrecht en het rivierengebied, waaronder *Dorestad*, in handen van de Friese leider Radbod (of Radboud, Fries: Redbad, gestorven 719).¹¹ Na deze verovering werd dit gebied ook als *Frisia* aangeduid. Deze situatie zou tot het midden van de 8ste eeuw blijven bestaan, toen de Franken het rivierengebied heroverden.¹²

Vanaf circa 650 is in de Lage Landen een duidelijke groei in het aantal nederzettingen, en daarmee waarschijnlijk ook bevolking, zichtbaar.¹³ In het terpengebied is in de 7de tot en met 9de eeuw zelfs sprake van een explosieve bevolkingsgroei. Kleine nederzettingen, waaronder Medemblik, ontstonden op de drogere delen van het landschap. Waar kwamen de nieuwe bewoners vandaan? Vroeger ging men er vanuit dat de hele westkust werd bewoond door immigranten uit het terpengebied.¹⁴ De archeologie lijkt dit tegen te spreken. Vooral het gebied rond de Rijnmond vertoont een nauwere verwantschap met de Britse eilanden. In het gebied dat nu Noord-Holland heet is de situatie nog raadselachtiger. Hier komt geen Angelsaksisch aardewerk voor en wijken de huisplattegronden af van die in het terpengebied en het gebied rondom de Rijnmond.¹⁵ Waar de nieuwe bewoners in de 7de eeuw vandaan kwamen moet nog worden bewezen, maar voorlopig lijkt een immigratie uit het terpengebied de meest waarschijnlijke verklaring. In de decennia hierna vormden de bewoners van het noordwestelijke kustgebied onderdeel van de “Nieuwe Friezen”, waardoor in ieder geval een culturele affiniteit met de aangrenzende gebieden kan worden veronderstelt. De nieuwe inwoners bewoonden vooral de hogere delen van het landschap, omdat hier de minste overstromingen plaatsvonden en deze het best werden ontwaterd.¹⁶ Daarnaast werden vanaf circa 750 al delen van het binnenlandse veengebied bewoond.¹⁷ Vanaf 800 lijkt het aantal nieuwe nederzettingen en

8 Van Es 1994, 90; Gottschalk 1971; Van der Tuuk 2013, 74-76.

9 Heidinga 1997, 16-17; Van der Tuuk 2013, 78-79.

10 Bakker 1969, 46; Van der Tuuk 2013, 79.

11 Voor een bespreking van *Dorestad*, zie hoofdstuk 5.3.2.

12 Bakker 1969, 46-48; Van Es 1994, 90.

13 Mostert 2009, 109; De Nijs & Beukers 2002, 30.

14 Besteman 1988, 334.

15 Van der Tuuk 2013, 97. Zie hoofdstuk 5.2.3.

16 Heidinga 1997, 17; Knol 1993, 28; Van der Tuuk 2013, 26.

17 Bos 1990, 121-124. Zie ook hoofdstuk 5.1.1.

daarmee de bevolkingsgroei te stagneren. In hoeverre deze stagnering in verband kan worden gebracht met de onrustige periode van de Noormanneninvallen, is onderwerp van discussie.¹⁸

Hoe de noordelijke helft van de Lage Landen in de vroegste Middeleeuwen op sociaal en politiek niveau was ingedeeld, is lastig te reconstrueren. Het land viel uiteen in enkele regio's, zogenaamde gouwen, waarvan niet duidelijk is in hoeverre deze de kerngebieden voor bepaalde groepen mensen vormden. In het huidige Friesland en Groningen zijn de gouwen *Zuidergo*, *Westergo*, *Oostergo*, *Hunzergo* en *Fivelgo* te onderscheiden. Voor het huidige Noord-Holland zijn uit historische bronnen drie gouwen bekend: *Texla* (Texel), *Wiron* (Wieringen) en *Kinheim* (Kennemerland) (afb. 2.1). Een gouw is vergelijkbaar met een kerngewest: clusters van nederzettingen binnen een bewoonbaar gebied, meestal omringd door onbewoonbaar gebied.¹⁹

Het is onwaarschijnlijk dat de deelregio's ooit één "Fries Koninkrijk" hebben gevormd. *Frisia* wordt in de vroegmiddeleeuwse bronnen nooit als een onafhankelijk gebied omschreven.²⁰ De Friese "koningen" of "graven" werkten sporadisch samen om gezamenlijke vijanden, zoals de Franken, uit hun gebieden te verdrijven.²¹ Opvallenderwijs spreken de Frankische bronnen meestal over Friese *duces*, dat wil zeggen graven, terwijl de Engelse bronnen van *reges*, ofwel koningen, spreken.²² Van een strikte hiërarchie binnen deze regio's was waarschijnlijk geen sprake. De rol van de Friese "koning" leek meer op die van een hoge aristocraat en veldheer dan van een vorst. Het is waarschijnlijk dat ook de beroemde "koning" Radbod meer als oorlogsleider van gezamenlijke militaire acties optrad, dan als koning die zijn landgoed verdedigde.²³ De sporadische, decentrale samenwerkingsverbanden tussen de verschillende regio's zijn kenmerkend voor de sociale gemeenschap van het noorden. "Koningen" regeerden voor de 7de eeuw waarschijnlijk niet over meer dan één of twee kerngewesten.²⁴

Het was de Merovinger Dagobert I (gestorven 639) die na enkele machtsschommelingen uiteindelijk de versnipperde volken in het zuiden van de Lage Landen tot één Frankisch Rijk verenigde. Voor het eerst sinds de val van het Romeinse Rijk vormde in dit gebied weer een groot imperialistisch rijk. Het is in dezelfde periode dat de Franken zich richting het noorden bewogen en grote delen van het zuiden en midden van de Lage Landen veroverden. De noordwaartse expansie werd bemoeilijkt door de zuidwaartse beweging van de "Nieuwe Friezen". Of de migratie de vorm aannam van verovering, kolonisatie of een samensmelting van verschillende bevolkingsgroepen, is onduidelijk. Sommige nieuwe Friese locaties moeten wel zijn gekoloniseerd, omdat voorheen geen sprake van bewoning was. Een voorbeeld hiervan is Medemblik. De integratie van Friezen in bestaande nederzettingen is inmiddels ook aangetoond. Een mooi voorbeeld hiervan zijn de huizen in Friese traditie, die in *Dorestad* zijn aangetroffen.²⁵

Eén prominent figuur uit deze periode is al een aantal keer langsgekomen: de Fries Radbod. Traditioneel wordt Radbod afgeschilderd als een opstandige heiden, de vijand van de Franken en het Christendom. De vroegste (Frankische) bronnen beschrijven hem weliswaar als heidens,

18 De Boer et al. 1992, 15. Zie 2.2.5.

19 Van der Tuuk 2013, 27.

20 Van der Tuuk 2013, 103.

21 De Boer et al. 1992, 50-51; Knol 1993, 210.

22 De Nijs & Beukers 2002, 49.

23 De Boer et al. 1992, 51; Van Egmond 2005, 43.

24 Van der Tuuk 2013, 117.

25 Dijkstra & Williams 2010.

maar vermelden ook dat missionarissen toestemming kregen om in zijn gebied te prediken.²⁶ Dit gebied werd vaak als “Fries Koninkrijk” omschreven. Het is onduidelijk wat de omvang en de locatie van dit “koninkrijk” precies was. In een kroniek uit 1517 beweert de schrijver dat Radbod een ‘*conincklijke sale ende hof*’ in Medemblik bezat.²⁷ Tot op heden is geen enkel bewijs gevonden dat Radbod’s machtcentrum in Medemblik lag. Het is wel waarschijnlijk dat zijn macht zich in het westelijke kustgebied concentreerde. Hier zijn ook de meeste verhalen over Radbod overgedragen in volksvertellingen, zoals het verhaal over de stichting van Medemblik. Een betwist onderdeel van Radbod’s “koninkrijk” vormde het centrale rivierengebied, met daarmee Utrecht en *Dorestad*. Radbod’s voorganger, Aldgisl, heerste in het midden van de 7de eeuw al over deze belangrijke centrale plaatsen. Toch is het onwaarschijnlijk dat het centrale rivierengebied hiervoor bij *Frisia* hoorde. Waarschijnlijk waren de Friese “koningen” van de 7de eeuw bezetters van een gebied dat voorheen Frankisch was.²⁸

Na de mislukte poging van Dagobert I dit zuidelijke deel van *Frisia* te heroveren, lukte het Peppijn II van Herstal (635-714) in 689 wel. *Dorestad* en Utrecht vallen in Frankische handen, maar de Vechtstreek blijft waarschijnlijk Fries.²⁹ Het is opvallend dat Peppijn van Herstal Radbod behandelt als een opstandige vazal.³⁰ Vazallen (of leenmannen) waren vrije mannen die aan de Frankische graaf waren gebonden. In ruil voor diensten kreeg een vazal een *beneficium* in leen. Dit kon bestaan uit een stuk land, maar ook uit rechten op tol of muntslag.³¹ Blijkbaar bestonden in de 7de eeuw al delen van dergelijke constructies tussen de Friese en Frankische adel. Het conflict tussen de “Friezen” en “Franken” lijkt ook meer op een strijd tussen concurrenten die binnen hetzelfde systeem functioneerden en niet op een oorlog tussen verschillende eenheden. Ook het huwelijk van de zoon van Peppijn I, Grimoald, met Radbod’s dochter Theudesinde wijst hierop.³²

Na de dood van Peppijn II verjaagt Radbod voor de laatste keer de Franken uit het gebied rondom *Dorestad*. Karel Martel (circa 689-741) en Karel de Grote (768-814) veroverden hierna in verschillende campagnes definitief de Friese landen van het noorden. In 719 wordt het westelijke kustgebied tot aan het *Vlie* veroverd. Na een slag bij de Middellzee in 734 vallen ook *Westergo* en *Oostergo* onder Frankische macht. Het hele Friese gebied staat vanaf 785 onder Karolingisch gezag.³³ In hoeverre de verovering het gebied beïnvloed is onzeker. De historische bronnen blijven grote delen van het gebied tot ver na de verovering als *Frisia* aanduiden.³⁴ Waarschijnlijk ging de verovering gepaard met de (im)migratie van Frankische mensen. De echte “frankisering” van het noorden werd meer tot stand gebracht via de verspreiding van religie, gedachten, en het uitwisselen van prestige goederen en vrouwen tussen de Frankische en Friese elite.³⁵ Na de verovering van *Frisia* door de Franken volgde een relatief rustige periode die de gehele Karolingische tijd zou duren.

2.1.2 Het Frankische stelsel in *Frisia*

Voor de Frankische verovering kende *Frisia* al een eigen politiek en rechtsstelsel. Zoals

26 Van Egmond 2005, 39.

27 Schrickx 2013b, 11.

28 Van Egmond 2005, 33; Van der Tuuk 2013, 116-118.

29 Van Es 1994, 91.

30 Van der Tuuk 2013, 123.

31 Van der Tuuk 2013, 160.

32 Van Egmond 2005, 43.

33 De Boer et al. 1992, 62-63, Van Es 1994, 92; Knol 1993, 211.

34 Bakker 1969.

35 Besteman 1988, 334; De Boer et al. 1992, 14-15; TeBrake 1978, 14.

hierboven genoemd was *Frisia* opgedeeld in gouwen, sociale eenheden waarbinnen bepaalde wetten en regels golden. De gouw werd bestuurd door het *ding*, een groep vrije mannen uit het gebied die de volksvergadering vormden. Meestal verzamelden zij zich op een rituele plaats. Het *ding* functioneerde voor de rechtspraak en als bestuurlijke macht van de gouw. Aan het hoofd van het *ding* stond bij iedere zitting een leider, die alleen voor die sessie die functie bekleedde. Deze zorgde voor het soepel verlopen van de sessie, maar oordelen werden door het hele *ding* geveld.³⁶

De gouw werd in (gemiddeld) vier delen opgedeeld, de zogenaamde *officia* of ambachten. Aan het hoofd van het ambacht stond de *skelta*, de schout. Waarschijnlijk waren dit vrije mannen uit de Friese elite. Na de Frankische verovering vielen de grenzen van parochies vaak samen met de grenzen van ambachten. De schout sprak recht en verplichtte bewoners van zijn ambacht tot het naleven van de *heervvaart*, een soort militaire dienstplicht.³⁷ De ambachten werden weer opgedeeld in koggen, waarschijnlijk bestaande uit drie of vier dorpen. Hieruit moest in tijden van oorlog een legereenheid worden aangeleverd. Tenslotte vormden de bannen (dorpsgebieden) de kleinste territoriale eenheden.³⁸ Deze situatie bleef in ieder geval tot de 12de eeuw bestaan.³⁹

In de loop van de 7de en 8ste eeuw werd *Frisia* tot aan de Middellzee door de Franken overwonnen. In het begin had deze overwinning weinig invloed op de Friese bestuursorganisatie en wetten.⁴⁰ Veel van de Frankische introducties werden grotendeels in het oude Friese systeem ingebed. Zo werd de graafschap onder Frankische invloed de belangrijkste territoriale eenheid in *Frisia*. De graafschap overlapt echter grotendeels met de oude gouwen. De systemen bleven waarschijnlijk ook, tot op zekere hoogte, naast elkaar bestaan. Binnen een graafschap golden dezelfde wetten, belastingen en functioneerde een verdedigend orgaan. De graafschappen werden in het begin waarschijnlijk vooral bepaald door bepaalde groepen mensen die hieronder vielen. Het was niet zozeer verbonden aan het landschap.⁴¹ Het Friese landschap was zo ondoordringbaar, dat grote delen niet bewoonbaar waren. Hierdoor hechtte de Friezen van oudsher minder aan fysieke grenzen in het landschap dan aan de sociale groep waarbij iemand hoorde. Waarschijnlijk functioneerden de vroegste graafschappen ook volgens dit principe, dat terugging op de gouwen. Aan het hoofd van de graafschap stond de door de koning aangestelde graaf. De graaf was een vertegenwoordiger van de overheid. In de naam van de koning controleerde en beheerde de graaf de koninklijke bezittingen. Het kwam regelmatig voor dat een graaf uit de lokale elitaire bevolking werd gekozen.⁴²

In de Karolingische periode zijn in totaal dertig graafschappen in Nederland bekend. De graafschappen in het huidige Noord-Holland kwamen grotendeels overeen met de gouwen: *Kinheim* (Kennemerland), *Wiron* (Wieringen), *Texla* (Texel) en mogelijk Westflinge. Dit laatste graafschap wordt op basis van een oorkonde uit 1064 ten westen van het *Vlie* geplaatst, maar de exacte locatie is onbekend.⁴³ Op lokaal niveau hadden individuele nederzettingen binnen het systeem van graafschappen ook rechten, bijvoorbeeld over het onontgonnen land rondom de nederzetting, de weiden en het hooiland.⁴⁴

36 Van der Tuuk 2013, 156-157.

37 Van der Tuuk 2013, 156.

38 De Cock 1965, 64; 70.

39 Schrickx 2013b, 14.

40 Van der Tuuk 2013, 194.

41 Groothedde 2004, 113; Mostert 2009, 150; Van der Tuuk 2013, 148.

42 Groothedde 2004, 113; Mostert 2009, 150.

43 De Cock 1965, 29.

44 Mostert 2009, 176.

Hand in hand met de aanstelling van graven introduceerden de Franken het leenstelsel in *Frisia*. De graven leenden land en rechten uit aan hun vazallen of leenmannen. Hiermee werd het belang van grondbezit steeds groter, een idee dat uit het Mediterrane gebied was overgenomen. In *Frisia*, waar het slecht toegankelijke, dun bevolkte en variabele landschap van oudsher als "grensloos" werd beschouwd, was dit een nieuw begrip. Voor de zuidelijke Lage Landen gold dat alleen vrijen of de koning grond bezaten. Dan al kan men spreken van grootgrondbezitters: vrijen die naast hun eigen hoeve ook ander land bezaten en hiermee veel macht en rijkdom verkregen. De Frankische koning bezat de meeste grond. Hij vormde de directe erfgenaam van het Romeinse Rijk en kreeg daarmee veel van de staatseigendommen in handen. De keizerlijke bezittingen, ook wel koningsgoed genoemd, werden vanaf de 7de eeuw regelmatig geschonken aan leden van de aristocratie en ook vooral aan kerken. In de Karolingische periode werd door de keizer steeds meer land in plaats van goederen aan zijn onderdanen geschonken.⁴⁵ Deze beweging van rechten vormde het begin van de concentratie van macht en rijkdom in enkele individuen. De basis voor de middeleeuwse horigheid, en daarmee het verlies van persoonlijke bezits- en vrijheidsrechten, was gelegd.⁴⁶

De horigheid was onderdeel van het hofstelsel, een specifieke vorm van het leenstelsel. Het hofstelsel was gefundeerd op de landbouw. Door het landbezit konden rijken en geestelijken boeren aan zich binden. Het hele land van de heer vormde een domein. Een domein was tweeledig. Het centrum was de hoeve (*mansus indominicatus*), een combinatie van boerderij, elitair huis en administratief centrum. Van dit complex afhankelijk waren de *mansi*, kleinere boerderijen die werden onderhouden door horigen.⁴⁷ De horigen moesten tribuut aan hun heer betalen om het land te bewerken. Meestal betaalden de horigen in de vorm van werkkraft of goederen, omdat zij geen muntgeld bezaten. Op deze manier werden horigen op een definitieve manier aan het land, en de landsheer, gebonden.⁴⁸ Het overgrote gedeelte van het gewone volk werkte op het land als horige. Uit schenkingsoorkonden blijkt dat in de Vroege Middeleeuwen in het rivierengebied en langs de Nederlandse kust de domeinen slechts kleine stukjes land besloegen.⁴⁹

In de noordelijke Lage Landen was het hofstelsel minder duidelijk aanwezig dan in het zuiden. Waarschijnlijk had dit te maken met het belang van de veeteelt, de nodige import van graansoorten, het bijzondere landschap en het belang van handel in plaats van een agrarisch bestaan. De ontoegankelijkheid van het landschap voorkwam dat meerdere boerderijen dicht bij elkaar konden liggen, zoals nodig was bij een domein. Een wijde verspreiding betekende minder toezicht op de horigen en daarmee meer autonome boeren. De aanwezigheid van veel vrije boeren in *Frisia* blijkt uit juridische teksten uit die periode.⁵⁰

De Friezen genoten in de Karolingische periode een bijzondere status. Dit kwam deels door de ontoepasbaarheid van het hofstelsel. Daarnaast vormde het Friese gebied met de groeiende dreiging van de Scandinavische volken vanaf circa 800 een bufferzone voor het Frankische Rijk. De Friezen vormde zelf al een opstandig volk, dat door de Franken met argusogen in de gaten werd gehouden.⁵¹ In 784 hadden zij zich bij de Saksen gevoegd, toen deze in opstand kwamen tegen het Frankische Rijk. De Frankische koning Karel de Grote (747/748-814) bestrafte de Friezen door ze hun bezitsrecht op eigen erfgoed af te nemen. Tot op dat moment

45 Besteman 1974, 46; De Boer et al. 1992, 19; Heidinga & Verhoeven 1992, 3.

46 De Boer et al. 1992, 20; TeBrake 1978, 26.

47 Dijkstra e.a. 2006, 205; Van Es & Verwers 1994, 110; Theuws 2008, 199; Van der Tuuk 2013, 160.

48 Heidinga & Verhoeven 1992, 3; Theuws 2008, 213.

49 Mostert 2009, 181; Van der Tuuk 2013, 161-162.

50 De Boer et al. 1992, 20; Heidinga 1997, 23; Van der Tuuk 2013, 162; Wickham 2005, 499.

51 Van der Tuuk 2013, 195.

was dit oude Friese recht onaangetast gebleven. Daarnaast moesten zij de *huslatha*, een jaarlijks tribuut, betalen aan de Frankische koning. In deze zin functioneerde dus op grote schaal een hofstelsel, waarbij heel *Frisia* aan de koning werd gebonden.⁵² Toen de cultureel aan het Friese gebied verwante volkeren van Scandinavië een steeds grotere dreiging voor het Frankische rijk vormden, probeerde de Frankische koning Lodewijk de Vrome (814-840), zoon van Karel de Grote, hen te vriend te houden.⁵³ Hij gaf ze het ontnomen bezitsrecht terug, maar de jaarlijkse tribuut bleef gelden. Het jaarlijks betalen van de *huslatha* vertoont veel overeenkomsten met het betalen van *cijns*. Deze betaalden de zogenaamde koningsvrijen aan hun vorst. De koningsvrijen kunnen worden gezien als militaire kolonisten die op een domein werden gevestigd om dit te exploiteren. Daarnaast moesten zij de belangen van de koning met gewapende hand verdedigen. Voor hun vrijheid betaalden de koningsvrijen *cijns* aan de Frankische koning. Het is mogelijk dat de inwoners van *Frisia* zich minder verbonden voelden met het Frankische Rijk, omdat zij het idee hadden dat ze, net als de koningsvrijen, voor dat recht betaalden.⁵⁴

Het systeem van geconcentreerde adellijke macht was nauw verbonden met de opkomst en bloei van de vroegmiddeleeuwse handelsnederzettingen. De handelsnederzettingen stelden een constante stroom van importmateriaal beschikbaar aan de elite. Bovendien konden de goederen die op de domeinen werden gegenereerd makkelijk worden verhandeld. Het toenemende aantal domeinen dat in handen van de geestelijkheid kwam, stimuleerde de beweging van goederen. Om als domein zelfvoorzienend te zijn, was het nodig om in veel verschillende gebieden land te bezitten. Een domeinheer kon daarom over enorme afstanden land bezitten.⁵⁵ Adellijke heren reisden voorheen van domein naar domein om hun tribuut te innen. Producten die het domein van een klooster genereerde, moesten door horigen naar dat klooster worden vervoerd, omdat de geestelijken plaatsgebonden waren.⁵⁶ Hierdoor ontstonden goederenstromen, die overslagplaatsen deden ontstaan, die uitgroeiden tot handelsnederzettingen. Deze nederzettingen voorzagen de elite, tenslotte, van een stabiel geldelijk inkomen in de vorm van geheven tol, eveneens *cijns* genaamd.⁵⁷

De opkomst van handelsnederzettingen in *Frisia* staat in een lange traditie van handelscontacten die de inwoners van *Frisia* met de zuidelijke Nederlanden, het Duitse Rijngebied, de Britse eilanden en Scandinavië onderhielden. In de opkomst van vroegmiddeleeuwse handelsplaatsen kunnen twee fasen worden onderscheiden. De eerste fase begon rond 675 en duurde tot 825. In deze fase ontstonden grote internationale handelscentra, ofwel *emporia*, als *Dorestad*, *Quentovic*, *Hamwic* en *Hedeby* langs de belangrijkste handelsroutes van Europa.⁵⁸ Rondom deze *emporia* lagen kleinere handelsnederzettingen, die regionale centra vormden. Voorbeelden hiervan zijn *Witla*, *Domburg*, *Hoei*, *Duisburg*, *Londen*, *York*, *Birka*, *Ribe* en *Medemblik*. Deze ontwikkelingsfase illustreert hoe nauw verbonden de internationale contacten waren. Over grote gebieden langs de Noordzee, op de Britse eilanden, rondom de Oostzee, het Baltische gebied, de Noord-Duitse kust en de Lage Landen, is een duidelijke overeenkomst in linguïstische, culturele en economische facetten zichtbaar. De overeenkomsten zijn zo duidelijk dat ook wel van een Noordzeecultuur wordt gesproken.⁵⁹

52 Blok 1979, 98; Mostert 2009, 180-181; Van der Tuuk 2013, 196.

53 Van der Tuuk 2013, 195.

54 Blok 1979, 98; Koene, Schweitzer & Morren 2003, 130; Mostert 2009, 180-181.

55 Heidinga & Verhoeven 1992, 3.

56 Theuws 2008,

57 De Boer et al. 1992, 24.

58 Zie ook hoofdstuk 5.3.2 en 5.4.2.

59 Mostert 2009, 85; De Nijs & Beukers 2002, 48; TeBrake 1985, 120.

De tweede ontwikkelingsfase duurt van circa 850 tot 1000. In deze periode vervielen veel van de grote handelsnederzettingen en werden deze vervangen door kleinere handels- en marktsteden. Veel van deze kleinere handelsnederzettingen bleven tot in de Late Middeleeuwen een belangrijke rol spelen. Een goed voorbeeld van dergelijke nederzettingen zijn Deventer en Tiel, die tot bloei kwamen na het verval van *Dorestad*. Andere voorbeelden zijn Namen, Dinant, Hoi, Luik, Vlaardingen, Emden en Stavoren.⁶⁰

2.1.3 Het Friese geloof

Over het heersende Friese geloof van voor de kerstening is weinig bekend. Zowel historische als archeologische bronnen hebben weinig informatie over de geloofswijzen van de Friezen opgeleverd. Duidelijk is dat interactie met de goden waarschijnlijk vrij direct plaatsvond, dus zonder de tussenkomst van een geestelijkheid.⁶¹ Iedereen kon zelf contact zoeken met de goden en offers brengen. Of onder "iedereen" ook vrouwen en kinderen vielen, is onduidelijk. De grafrituelen in het Friese gebied zijn divers. Dit doet vermoeden dat de verschillende Friese bevolkingsgroepen geen overkoepelende geloofsinstelling kenden, of dat er in ieder geval ruimte was voor een vrije interpretatie van dit overkoepelende geloof.⁶²

Alhoewel archeologisch onderzoek naar iets ontastbaars als een geloof lastig is, hebben verschillende vondsten wel licht geworpen op enkele facetten van het Friese geloof. Een fascinatie voor water en moerassen valt te bespeuren uit de vele offers die men hierin achterliet. Hierbij moet wel in acht worden genomen dat dit ook de enige offers zijn die archeologisch kunnen worden getraceerd, omdat zij onder het maaiveld zijn gedeponneerd. Hierdoor zijn deze offers bewaard gebleven. Desalniettemin is het duidelijk dat water een belangrijke plaats in het Friese leven innam.⁶³ Dit blijkt ook uit de vele referenties van Romeinse schrijvers aan het belang van water voor de Friezen, en de omvang van de handel en andere contacten die allemaal via het water plaatsvonden.

Slechts van enkele "Friese" goden is de naam overgeleverd. In de "Utrechtse doopbelofte", een tekst die opsomt wat een tot het christendom bekeerde gelovige moest zweren voordat hij de doop ontving, worden drie godennamen genoemd. De bekeerde moest zweren "*Donar, Wodan en Saxnot en alle boze geesten die hun kameraden zijn*" te verzaken. Uit een andere bron is nog de naam Fosite bekend.⁶⁴ Wodan (vader der goden), Donar (god van de donder) en Fosite (god van de rechtspraak) zijn Germaanse goden, ook bekend uit de Noorse mythologie. Saxnot is ook een Germaanse god: de Saksische stamgod. Het Friese geloof viel dus duidelijk onder het Germaanse geloof dat in grote delen van Noord-Europa werd aangehangen in de Romeinse tijd en Vroege Middeleeuwen.

Alle contemporaine historische bronnen die iets over het geloof in *Frisia* vertellen, zijn geschreven door christenen. Het was niet het doel van deze schrijvers om een accurate beschrijving van het "heidense" geloof te geven. Om deze reden moeten de christelijke verslagen van het Friese geloof kritisch worden gelezen. In het beschrijven van het heidense geloof is een duidelijke Mediterrane invloed waarneembaar. Zo worden de verschillende Friese goden als faunen, satyrs, bos- en dalnymfen omschreven.⁶⁵ Dit suggereert dat de Friezen meerdere goden erkenden en

60 Besteman 1974a, 49; De Boer et al. 1992, 26-27.

61 Mostert 2009, 122.

62 Mostert 2009, 122.

63 Mostert 2009, 123.

64 Mostert 2009, 129.

65 Mostert 2009, 124.

dat deze nauw waren verbonden met het landschap en de natuur.

Het geloof werd deels gepraktiseerd in heiligdommen. Over de fysieke vorm van deze heiligdommen is weinig bekend. Wel is duidelijk dat ze vaak op specifieke plaatsen in de natuur lagen. Hierbij kan worden gedacht aan een bepaald water, een oude boom of (vooral in het buitenland) bijzondere steenformaties. Wat de Friezen aan deze plaatsen toevoegden om hun religie te kunnen praktiseren, is onbekend. Mogelijk werden gebouwen of "altaren" geplaatst. Helaas zijn dergelijke heiligdommen niet meer herkenbaar in het huidige landschap, waardoor zij vaak aan het archeologische oog ontsnappen.

Een aantal heiligdommen kunnen op basis van toponymie worden gelokaliseerd: *Hargan*, in de buurt van Rotterdam, Hargen, ten noordwesten van Schoorl, Heiloo en Helwerd. De eerste twee zijn afgeleid van *harag*, dat 'heiligdom' betekende. Heiloo is een samenvoeging van *heleg* ('heilig') en *loo* ('bos'). Ook Helwerd in Groningen is een samenvoeging van *heleg* en *werd*, dat verwijst naar een woord voor 'bewoonde hoogte' (denk aan *wierde*).⁶⁶ Ook de historische bronnen geven weinig informatie over het uiterlijk van de heiligdommen. Een zeldzame beschrijving van twee heiligdommen aan de uiteinden van *Frisia* komt uit de late 8ste eeuw. Het eerste heiligdom dat wordt genoemd lag ergens op Walcheren. Helaas vertelt de schrijver alleen hoe het heiligdom wordt vernietigd door Willibrord (658-739), de Angelsaksische missionaris.⁶⁷ Over het tweede heiligdom wordt iets meer informatie gegeven. De beschreven locatie ligt ergens op de grens van *Frisia* en de Deense gebieden, in het huidige Noord-Duitsland.

*Toen de man Gods op dit eiland terechtkwam door een storm, bleef hij daar een aantal dagen. Maar omdat hij nauwelijks onder de indruk was van de dwaze godsdienstige gebruiken van die plaats of de wreedheid van de koning [Radbod], die schenders van die heilige dingen tot de meest gruwelijke dood placht te veroordelen, doopte hij drie mannen in de bron onder aanroeping van de heilige Drie-eenheid. Ook gaf hij bevel een aantal dieren dat daar graasde te slachten als voedsel voor zijn gezelschap. Toen de heidenen dat zagen dachten ze dat zij [de volgelingen van Willibrord] gek zouden worden of heel snel zouden sterven. Toen ze echter merkten dat er helemaal niets ernstigs gebeurde, vertelden zij dodelijk verschrikt aan koning Radbod wat ze hadden meegemaakt.*⁶⁸

Deze beschrijving spreekt van een bron die voor de Friezen heilig was. Daarnaast worden enkele (hoef)dieren genoemd die kennelijk onderdeel uitmaakten van dit heiligdom. Het is overigens onwaarschijnlijk dat Radbod daadwerkelijk over dit gebied heerste: dit zal een vergissing van de schrijver zijn geweest.

Een andere bron, wederom geschreven door een Frankische geestelijke, vertelt over het Friese gebruik van mensenoffers. De "uitverkorenen" werden gewurgd, opgehangen, verdrinken of met het zwaard gedood.⁶⁹ Het is verleidelijk deze beschrijvingen in verband te brengen met veenlijken, de waarschijnlijk ritueel vermoorde personen die van Scandinavië tot Ierland in veengebieden worden aangetroffen. Veel van deze veenlijken vertonen vergelijkbare marteldoodsoorzaken. De veenlijken dateren van ver in de prehistorie tot in de Middeleeuwen. Een laatste bron die informatie geeft over het Friese geloof is de zogenaamde *Indiculus superstitionum et paganiarum*, de "lijst van bijgelovige en heidense gebruiken" (afb. 2.2). De

66 Mostert 2009, 123.

67 Zie hoofdstuk 2.2.3.

68 Mostert 2009, 125.

69 Mostert 2009, 127.

7 A

zelobitū in zot almetizun paduā et zelobo in zot almetizun pa
 duā zelobitū in zot zoderuno eezelobo in zot zoderuno. zelobit
 tu in hulozun zupō eezelobo in hulozun zupō.

De puculegio ad sepulchra mortuorum.
 De puculegio super defunctos. id ad puc.
 De pupulibus in pedibus.
 De cupulis id est puculis.
 De puculegiis per uocales.
 De puculis siluorum quae nimidae uocantur.
 De his quae faciunt super potus.
 De puculis in cupis. uel iouis.
 De puculis quod alicuius pucum.
 De pilaculis puculis.
 De puculis puculorum.
 De puculis in zomb.
 De puculis in tauris tequonū tboinū puculo t rāmutatio ner
 De puculis uel puculis.
 De puculis in puculo delirio id est nod puc.
 De puculis in simulium.
 De puculis in puculo in puculo in puculo in puculo.
 De in puculis in puculo in puculo in puculo.
 De puculis quod bonus eant puculis.
 De puculis quae puculis in puculis.

Afbeelding 2.2. Het begin van de Induculus superstitionum et paganiarum.

lijst is slechts dat: een opsomming van punten die verderop in de tekst worden besproken. Helaas is dit beschrijvende deel van de tekst niet bewaard gebleven. Op basis van een aantal volkstaalwoorden die de lijst noemt, wordt deze rond 750 gedateerd. De tekst is bewaard gebleven in een manuscript, waarin ook de bovengenoemde "Utrechtse doopsbelofte" staat. Beide zijn waarschijnlijk opgeschreven in een Utrechts klooster.⁷⁰ Nog belangrijker voor dit verhaal is dat de waarnemingen waarop de lijst is gebaseerd, waarschijnlijk in het noordwesten van de Lage Landen zijn gedaan.

Lijst van bijgelovige en heidense gebruiken

Over godslastering bij de graven van de doden.

Over godslastering over doden, dat wil zeggen dadsisas [lijkzangen].

Over smerigheden in februari.

Over de hutjes, dat wil zeggen de afgodentempels.

Over godslastering in kerken.

Over de heiligdommen in de bossen die ze nimidas noemen.

Over datgene wat ze op stenen doen.

Over de heiligdommen van Wodan en Donar.

Over het offer dat ze aan een van de heiligen brengen.

Over amuletten en banden.

Over de bronnen waar geofferd wordt.

Over het voorspellen met vogels of paarden of koeienmest of niezen.

Over waarzeggers of lotsbeschikkers.

Over het wrijven van vuur uit hout, dat wil zeggen nodfyr.

Over de hersenen van dieren.

Over wat de heidenen in het vuur zien of bij het begin van het een of ander.

Over de onduidelijke plaatsen die ze als heilig vereren.

Over het vragen van wat de goeden lievevrouwebedstro noemen.

Over de feesten voor Donar en Wodan.

Over de maansverduistering die ze vinceluna noemen.

Over stormen en horens en bekers.

Over de greppels rond de dorpen.

Over de heidense wedren met verscheurde lappen of schoenen die ze yrias noemen.

Over het feit dat ze sommige doden voor heilig houden.

Over het afgodsbeeld uit meeldeeg.

Over afgodsbeelden uit lappen.

Over het afgodsbeeld dat ze over de velden dragen.⁷¹

De *Indiculus* illustreert dat de Friezen daadwerkelijke tempeltjes bij hun heiligdommen bouwden, dat zij heilige bossen vereerden, offers brachten, amuletten en banden ritueel gebruikten, de toekomst voorspelden aan de hand van vogels, paarden, koeienmest en niezen, waarzeggers kenden, voorouderverering praktiseerden bij gemarkeerde graven, afgodsbeelden uit meeldeeg en lappen vormden en dat deze over de velden werden gedragen. Weer komt

⁷⁰ Mostert 2009, 129-130.

⁷¹ Mostert 2009, 129-130.

hierin de verbondenheid met het landschap naar voren. Vooral duidelijk is de importantie van het (ritueel) vormen, waarden en beleven van dit landschap. Omdat de lijst alleen maar een index vormt van een boek dat niet bewaard is gebleven, is het lastig om meer informatie uit de bron te halen.⁷²

Dat deze beschrijvingen van het Friese geloof problematisch zijn om als bron te gebruiken, blijkt wel uit de duidelijke subjectiviteit van de schrijvers. Vaak was het doel van de christelijke schrijvers het zwartmaken van de “barbaarse” praktijken, het verheerlijken van christelijke zendelingen, of het spiegelen van de eigen gewoontes tegen de “ander”. De teksten functioneerden vooral als promotie van het christelijke geloof. Daarnaast worden situaties beschreven die soms plaatsvonden voordat de schrijver in kwestie was geboren, of speelden deze zich af in gebieden waar de schrijver nog nooit was geweest. De teksten illustreren echter wel wat voor beeld de Frankische geestelijkheid aan het eind van de 8ste eeuw had van het Friese geloof.

2.1.4 De kerstening van het Friese gebied

Vanaf 690 kwam op instigatie van Frankische, Angelsaksische en zelfs Friese missionarissen de kerstening van het Friese gebied op gang. De motivatie achter deze bekering was niet zuiver idealistisch. Sinds de Frankische koning Clovis (481-511) zich tot het christendom had bekeerd, versterkte de macht van de Kerk aanzienlijk. De Kerk kroonde vanaf dat moment de koning, waardoor deze tot iets bovennatuurlijks werd verheven. Het was voor de koning belangrijk dat zijn volk zich ook tot het christelijke geloof bekeerde. Op die manier zou het ontzag voor de koning bij het gelovige volk alleen maar groeien.⁷³ Dit gold ook voor nieuw veroverde gebieden in het noorden. De kerstening van de Friezen ging hand in hand met de Frankische verovering. Een christelijke Fries zou de koning, in samenspraak met zijn of haar nieuwe geloof, direct als autoriteit erkennen.

In de Vroege Middeleeuwen vormden kloosters het centrum van de kerkelijke macht. Vanuit deze kloosters werden dan ook vaak kersteningacties op touw gezet. In *Frisia* waren kloosters een zeldzaamheid. In de Vroege Middeleeuwen zijn maar enkele exemplaren bekend, zoals het St. Odulfsklooster in Stavoren, dat in 838 is gesticht, en de kloosters van Dokkum en Reepsholt.⁷⁴ Vanaf circa 650 stond in Utrecht een kleine stenen kerk.⁷⁵ De Merovinger Dagobert I (623-639) schonk het gezag over deze kerk en het gebied van het voormalige Romeinse *castellum* in Utrecht aan de bisschop van Keulen. Utrecht kon op deze manier de uitvalsbasis vormen voor de kerstening van het heidense *Frisia*. Enkele militaire tegenslagen stelden de kerstening uiteindelijk nog enkele decennia uit. Pas met de veroveringen in de jaren 718-719 slaagden de Franken erin een groot deel van de Friese gebieden definitief binnen te dringen en daarmee het gebied te ontsluiten voor de predikers.⁷⁶

Het Karolingische koningshuis ondersteunde de kersteningmissies in materiële zin. Zo deelde Peppijn II van Herstal leengoederen uit aan bekeerde edelen en stelde Peppijn III (751-768) het verplicht dat de Kerk een deel van de agrarische opbrengsten ontving. Dit deel, ook wel tiend (*decima*) genoemd, gold weer als compensatie voor land dat van de Kerk was afgenomen om aan edelen in leen te geven. Daarnaast ontving de Kerk op Bijbelse gronden de zogeheten

72 Mostert 2009, 130.

73 De Boer et al. 1992, 41.

74 Halbertsma 1964, 258; Van der Tuuk 2013, 198.

75 Mostert 2009, 131.

76 Zie hieronder.

novalen tienden: het recht op inkomsten uit nieuw ontgonnen land.⁷⁷ Zo vormde de Kerk een belangrijke stimulans voor de ontginning van onbewoonbaar gebied.

Het waren uiteindelijk vooral Angelsaksische monniken die in de late 7de eeuw de kerstening in *Frisia* echt op gang brachten.⁷⁸ Waarschijnlijk hadden deze monniken het voordeel dat ze de Friezen min of meer konden verstaan. Het verschil tussen het Oudengels en het Oudfries was niet groot. Het waren allemaal dialecten van de gemeenschappelijke "Noordzeecultuurtaal": het Ingveoons.⁷⁹ Een belangrijke Angelsaksische missionaris die in *Frisia* opereerde, was Willibrord (658-739, afb. 2.3). Hij kwam in de herfst van 690 in *Frisia* aan om "koning" Radbod te bekeren. Twaalf metgezellen, een symbolisch getal, reisden met hem mee. De missionarissen werden meestal door de Friese koningen geduld, maar tot een kerstening van Radbod kwam het nooit. Het populaire verhaal dat Radbod zich met een voet in het doopvont bedacht, zou uitgroeien tot een van de bekendste van de vroege Nederlandse geschiedenis. In de jaren na zijn aankomst op het Europese vasteland, reisde Willibrord

Afbeelding 2.3. Willibrord, de aartsbisschop van Frisia. Afbeelding uit circa 1000 n.Chr.

af naar Rome om tot aartsbisschop van de Friezen te worden benoemd, met Utrecht als zijn machtsbasis. Ondertussen vocht de Frankische hofmeier Peppijn II van Herstal hard tegen "koning" Radbod om Utrecht, dat weer door de Friezen was veroverd, terug te winnen. In 695/696 lukte het Peppijn eindelijk de nederzetting te heroveren. Hierna werd Willibrord daar geïnstalleerd om de verwaarloosde stenen kerk te herstellen en Utrecht tot het centrum van een zelfstandig bisdom te maken.⁸⁰

Over de omvang en de locatie van Willibrord's zendingswerk is weinig bekend, maar deze reikte waarschijnlijk niet veel noordelijker dan Utrecht en misschien *Kinheim* (Kennemerland).⁸¹ Zonder Frankische overheersing in het noorden van Nederland, bleef actieve bekering lange tijd uit. Het bekeren tot het christendom stond min of meer gelijk met een nieuwe identiteit als subject van het Frankische Rijk. Dit zal de gewilligheid van de Friezen om zich te laten bekeren hebben bemoeilijkt.⁸² Toch was de Frankische wereld de Friezen niet geheel onbekend toen de missionarissen arriveerden. De eeuwenlange handel tussen het noorden en het zuiden had al contacten tot stand gebracht. Ook de politieke aanwezigheid van Frankische administratoren en afgezanten vanaf 719, die in veroverde gebieden controle uitvoerden over de naleving van

77 Van der Tuuk 2013, 125.

78 De Boer et al. 1992, 41; 62-63.

79 Mostert 2009, 119; Van der Tuuk 2013, 99.

80 Mostert 2009, 133.

81 Van der Tuuk 2013, 182.

82 TeBrake 1985, 126.

de wetten omtrent het koningsgoed en de belastingen die hieraan waren verbonden, moeten hun omgeving hebben beïnvloed.⁸³

Een van de volgelingen van Willibrord, Werenfridus (gestorven 760), zou als de missionaris van West-Friesland de geschiedenis in gaan. Deze Werenfridus zou ook de bevolking van Medemblik hebben bekeerd. Een eerste vermelding van Werenfridus stamt uit 1347, uit de *Chronographia* van Johannes de Beke, een monnik uit Egmond. De kroniek van Opperdoes verhaalt dat Werenfridus in Wervershoof woonde, waar hij ook zijn naam op de woonplaats overbracht.⁸⁴ Het is duidelijk dat de berichtgeving over Werenfridus zeer onbetrouwbaar is. De belangrijkste reden om de informatie te wantrouwen, is dat de eerste berichten circa 600 jaar na zijn dood verschijnen. Toch is het opvallend dat in het gebied rondom het oude Meer van Wervershoof vroegmiddeleeuwse vondsten zijn gedaan.⁸⁵ Dat Werenfridus in Wervershoof zelf woonde, is niet mogelijk, omdat de locatie van het dorp toen nog in het Meer van Wervershoof viel. De naam zou in de latere Middeleeuwen wel met de bewoners mee kunnen zijn verhuisd.

Het jaar 734 vormt een omslagpunt in de bekeringsgeschiedenis. De Frankische hofmeier Karel Martel veroverde *Frisia* tot aan de Lauwers. Hiermee werd het Friese terpengebied bij het Frankische Rijk ingelijfd. Het is in deze periode dat de Angelsaksische monnik Bonifatius (672/675-754) een belangrijke rol speelde in de kerstening van Midden- en Noord-Nederland. Bonifatius (toen nog *Wynfreth*) arriveerde in 716 op het Europese vasteland. Hij reisde met een schipper mee die terugvoer naar huis: mogelijk dus een Fries.⁸⁶ Na een kort verblijf in onder andere *Dorestad*, dat toen Fries was, realiseerde Bonifatius zich dat de tijden te onrustig waren voor een grootschalige bekeringscampagne. Hij keerde tijdelijk terug naar de Britse eilanden, om in 718 opnieuw naar *Frisia* af te reizen. Vanaf hier reisde hij door naar Rome om samen met de paus een bekeringsstrategie op te zetten. In 719 begon hij uiteindelijk met zijn missie in het zuiden van het huidige Duitsland. Na de dood van de Friese "koning" Radbod door ziekte en de herovering van Utrecht door de Franken, reisde Bonifatius af naar Utrecht. Hier vestigde hij zich onder de oude Willibrord, die nog steeds aartsbisschop van de Friezen was. Toen Willibrord te oud werd om zijn ambt nog actief te vervullen, vroeg hij aan Bonifatius of hij de nieuwe aartsbisschop wilde worden. Bonifatius weigerde. Hij voelde zich nog steeds geroepen om de noordelijke landen in te trekken en mensen actief te bekeren, zoals hij met de paus had afgesproken. Na veel discussie gaf Willibrord Bonifatius in 721 eindelijk toestemming om aan zijn zendingsmissie te beginnen.⁸⁷ Hierna volgden enkele jaren waarin Bonifatius succesvol zijn werk praktiseerde. Waarschijnlijk predikte Bonifatius slechts enkele maanden in *Frisia*, zeker geen dertien jaar, zoals historische bronnen vermelden. De bewegingen van Bonifatius tussen *Frisia* en Rome maken een ononderbroken dertienjarige missie onmogelijk. Dit misverstand is waarschijnlijk ontstaan door een foutieve kopie van een oudere tekst, waarin dertien jaren in plaats van maanden zijn opgeschreven.⁸⁸ In 754 keerde de bijna tachtigjarige missionaris voor de laatste keer terug naar *Frisia* om te prediken in het kerngebied: *Oostergo*. Hij trok met een klein leger *Frisia* door en vernielde alle heiligdommen die hij tegenkwam. Zijn weg ging via de Rijn en de Vecht, over de *Middelzee* en de *Boorne*, om uiteindelijk in Dokkum aan te komen. Op 5 juni 754 werd hij daar, samen met een aantal volgelingen, vermoord door een groep Friezen. De moord is vanuit Friese optiek niet minder dan rechtvaardig: op het schenden van

83 TeBrake 1985, 128.

84 Belonje & Kapitein 1943; Schrickx 2013b, 12.

85 Schrickx 2013b, 12.

86 Van der Tuuk 2013, 133.

87 Mostert 2009, 131-142; Van der Tuuk 2013, 134-136.

88 Van der Tuuk 2013, 138.

een heiligdom stond de doodstraf. Zijn lichaam is over het *Almere* terug naar Utrecht gebracht, om uiteindelijk in het klooster van Fulda, in de huidige Duitse deelstaat Hessen, te eindigen.⁸⁹ Een laatste opvallende missionaris in de Lage Landen is Alberik Liudger. Liudger was een Utrechtse geestelijke, maar kwam van een vooraanstaande Friese familie. Hiermee was hij de eerste Fries die onder eigen volk predikte. Liudger's familie was waarschijnlijk al in de tijd van Willibrord tot het christendom bekeerd. Hierdoor onderhielden zij een problematische relatie met de "heidense" Radbod, en ontvluchtten zij *Frisia*. Pas na diens dood kon de familie in het kielzog van de Frankische veroveraars terugkeren. Liudger was tussen 777 en 784 actief in *Frisia*. Zijn "missies" hadden vaak meer weg van rooftochten, waarbij Friese heiligdommen werden vernield en geplunderd.⁹⁰ De missionaris is *Frisia* in 784 ontvlucht vanwege onrust in het gebied.⁹¹ Alhoewel Liudger een belangrijk punt in de kersteninggeschiedenis van *Frisia* vormt, is het onwaarschijnlijk dat de Fries ten westen van het *Vlie* heeft gepredikt. Uit de historische bronnen blijkt dat zijn missiegebied zich tot het huidige Groningen en westelijk Oost-Friesland beperkte.⁹²

Ondanks de inspanningen van de verschillende missionarissen, duurde het tot na 800 voordat het christelijke geloof enigszins voet aan de grond kreeg in Noord-Nederland.⁹³ De kerken die in de bekeerde gemeenschappen werden gesticht waren zogenaamde eigenkerken. Dit hield in dat het fysieke gebouw van een kerk eigendom was van de stichter, diens erfgenamen of de geestelijke instelling waaraan zij waren geschonken. Deze kerken dienden vooral de zielenheil van de stichters, meestal bisschoppen, missionarissen of lokale adel. Dat de omwonende christenen zo ook een plaats hadden om hun geloof te praktiseren was eerder een bijkomstigheid.⁹⁴ In de Karolingische periode is de basis gelegd voor een kersteningperiode die tot ver in de Middeleeuwen zou duren.

Het is goed mogelijk dat ook in Medemblik al in deze periode een kerk stond. De rechten die de Utrechtse kerk al in de 8ste eeuw in de nederzetting had, maken de aanwezigheid van een kerkgebouw aannemelijk. Het recht op de koningstien ging vaak samen met de bouw van een eigenkerk. Bovendien vormde *Medemolaca* vanuit strategisch oogpunt een gunstige plaats voor een kerk. Het lag dicht bij een gebied waar nog veel missionarisch werk nodig was.

2.1.5 Dreiging uit het noorden

Tussen 700 en 900 vielen de Lage Landen verschillende keren onder een ander deel van het Frankische Rijk. Dit kwam door de vele machtswisselingen en ruzies die onder de zonen en kleinzonen van Lodewijk de Vrome (778-840) ontstonden. Het gebied bleef echter Frankisch. Hierin kwam pas verandering toen Scandinavische roofbendes steeds meer druk uitoefenden op de eenheid van het Frankische Rijk. Doelwit van deze plundertochten waren vooral de Britse eilanden, Frankrijk en de Lage Landen.⁹⁵

De eerste historisch gedocumenteerde plundertochten aan de Nederlandse kust vonden plaats in het jaar 810.⁹⁶ Over de reden waarom de voormalige handelspartners langzaam steeds vijandiger werden, is veel discussie gaande. Mogelijk hadden de plundertochten te maken met

89 Mostert 2009, 149-151; 154; Van der Tuuk 2013, 185.

90 Wagenaar 2013.

91 Van der Tuuk 2013, 144; 189.

92 Van der Tuuk 2013, 190; Wagenaar 2013.

93 De Boer et al. 1992, 38-39.

94 Mostert 2009, 225; Post 1963, 56.

95 De Nijs & Beukers 2002, 65, Van Es 1994, 114.

96 De Nijs & Beukers 2002, 65.

de bevolkingsgroei, de beperkte landbouwkundige mogelijkheden of de heldhaftige levenswijze van de volken van het Scandinavische gebied. Waarschijnlijk is de echte reden een combinatie van al deze factoren.⁹⁷ Dat de noorderlingen plunderden, sluit niet uit dat tegelijkertijd handel werd gedreven. Toch lijkt vooral in het Angelsaksische gebied een patroon te bestaan in het contact tussen de Noormannen en de rest van Europa. Al ver voor de Middeleeuwen was in Europa sprake van losse handel en handelscontacten met Scandinavië. Pas in de 9de eeuw ontstaan op de Britse Eilanden en het Europese vasteland situaties waar Noormannen bestuursfuncties bekleden. Tot nu toe is alleen in Engeland sprake van echte kolonisatie. Het archeologisch bewijs voor de aanwezigheid van Noormannen in Nederland heeft zich beperkt tot aanwijzingen voor handelscontacten en, bij hoge uitzondering, plunderingen. De meeste plundertochten zijn alleen historisch bekend.

In de Lage Landen werden verschillende plaatsen aangedaan door de plunderaars. *Dorestad* werd meerdere keren, op een gegeven moment bijna jaarlijks, aangevallen. Van oudsher werden deze aanvallen ook als reden genoemd voor de vlucht in 857 van de aartsbisschop van Utrecht naar het klooster in Odiliënberg vlakbij Roermond, en daarna Deventer.⁹⁸ *Frisia* werd ook doel van de plundertochten. Het is onduidelijk hoe de inwoners van *Frisia* zich verhielden tot deze Noordse plunderaars. Het noordelijke *Frisia* lijkt, zowel archeologisch als historisch, minder vaak doelwit te zijn van de Vikingaanvallen dan zuidelijker streken als Walcheren en *Dorestad*. In hoeverre de twee groepen in deze periode contacten onderhielden blijft onderwerp van discussie. Het is goed mogelijk dat de Friezen, op zich al een discutabele eenheid, zich op verschillende vlakken nog steeds verbonden voelden met de noordelijke volken. De overeenkomsten in cultuur, religie en taal wijzen erop dat een wederzijds begrip tussen deze volken waarschijnlijk natuurlijker was dan met de zuidelijke Franken. Beide stonden onvriendelijk tegenover de centralistische, christelijke Franken met hun agressieve machtspolitiek. De Friezen, "het woeste volk bij de zee", waren nog niet ingeburgerd in het Frankische Rijk.⁹⁹ Vriend of vijand, de noordelijke rovers beïnvloedden het leven van de bewoners van *Frisia* in grote mate. Met de komst van deze plunderaars, met hun behendige *langschepen*, werden de Friezen in hun prominente positie in de scheepvaart voorbijgestreefd. Vanaf 900 waren het niet langer de Friezen die de handel (en piraterij?) op de noordelijke wateren domineerden. Het verdwijnen van de zogenaamde "Friese wijken" uit onder andere Duisburg bevestigen de teloorgang van de Friese handel.¹⁰⁰

De gestage Scandinavische overvallen betekenden in feite het einde van de Frankische overheersing in *Frisia*.¹⁰¹ Lodewijk de Vrome probeerde de aanvallen tot een halt te roepen door Friese handelaren te motiveren om de kustgebieden beter te verdedigen. De Friezen waren weinig gemotiveerd om hun leven (en schepen) te wagen voor het Frankische Rijk. In nog een andere poging om de roofaanvallen te stoppen, gaf Lodewijk de Vrome een deel van zijn grond in leen aan twee Deense broers, Harald en Rorik.¹⁰² De broers waren Denemarken ontvlucht omdat hun oom naast de kroon had gegrepen. In een vazallistische constructie met Lodewijk de Vrome en diens zoon Lotharius, zouden de broers *Dorestad* en omgeving, Walcheren en omgeving, gebieden langs de Rijn, de Betuwe, een deel van het terpengebied en Kennemerland beheren.¹⁰³ In theorie zouden zij nog meer gebieden in bezit kunnen hebben gehad, maar deze

97 Mostert 2009, 189.

98 Päffgen 2004, 84; Van Es 1994, 112.

99 Mostert 2009, 191-193; Van der Tuuk 2013, 204.

100 TeBrake 1978, 28; Van der Tuuk 2013, 174. Zie hoofdstuk 5.4.1.

101 TeBrake 1985, 133.

102 Mostert 2009, 187; Van der Tuuk 2013, 204.

103 Van Es 1994, 114; Van der Tuuk 2013, 209.

worden niet specifiek vermeld. Zo zijn de verhalen over Scandinavische bewoning in *Wiron*, het huidige Wieringen, populair.¹⁰⁴ Wieringen wordt zelfs, vooral in het kader van toerisme, het "Vikingeiland" genoemd. Tot nu toe zijn op het eiland nog geen archeologische *sporen* aangetroffen die bewijzen dat men van een Vikingnederzetting op Wieringen kan spreken. Sommige onderzoekers beschouwen echter de vondsten van twee zilverschatten als voldoende bewijs voor Scandinavische bewoning.¹⁰⁵

De ruzie tussen Lodewijk de Vrome en zijn zoons Lotharius (795-855), Lodewijk de Duitser (806-876) en Karel de Kale (823-877) zorgde ondertussen voor een toename in het aantal roofaanvallen. De verdediging van het rijk had te lijden onder de onenigheden. Na de dood van Lodewijk de Vrome in 840 werd het Frankische Rijk in drie delen opgedeeld (Verdrag van Verdun). Karel de Kale heerste over het westelijke deel, Lotharius over het middelste, waar ook *Frisia* onder viel, en Lodewijk de Duitser heerste over het oostelijke deel (afb. 2.4). Een van de twee Deense broers, Harald, stierf vrij vroeg, maar Rorik bleef als vazal van Lotharius heersen over een groot deel van *Frisia*. De oom van Harald en Rorik, die in Denemarken had gefaald om de troon te bemachtigen, liet na zijn dood rond 850 een volwassen zoon achter: Godfried. Godfried (gestorven 885) was een bekeerde Noorman die met een groep rondreisde en vanuit Engeland regelmatig de Lage Landen plunderde. Hierop vestigde Rorik zich in het goed verdedigbare Kennemerland, mogelijk in *Hallum* (Egmond-Binnen). Waarschijnlijk is *Kinheim* plundertochten gespaard gebleven, doordat Rorik hier met zijn leger bivakkeerde.¹⁰⁶

Afbeelding 2.4. Het Frankische Rijk na het Verdrag van Verdun (843 n.Chr.).

104 Stobbe 2008, 84.

105 Voor een verdere discussie, zie hoofdstuk 5.2.1.

106 Van der Tuuk 2013, 211; 218.

Lotharius stierf in 855 en liet drie zoons na. Ook hij deelde daarom zijn "Middenrijk" op in drie delen (het Verdrag van Prüm). Zijn tweede zoon Lotharius II (circa 835-869) kreeg het gedeelte waarin ook *Frisia* lag. Lotharius II stierf in 869 zonder wettige erfgenamen, waardoor zijn ooms Lodewijk de Duitser en Karel de Kale zijn gebied onderling verdeelden (het Verdrag van Meerssen). Deze laatste verdeling bracht het kerkelijke centrum Utrecht in een lastig parket. Plotseling lag het op een grens van machtsferen, een onzekere positie waarbij beide kanten aanspraak op het bisschopdom deden. Mogelijk heeft deze benarde positie bijgedragen aan de "vlucht" van de aartsbisschop naar Deventer. Dit opkomende handelscentrum lag duidelijk binnen het Oost-Frankische gezag. Hiermee koos de Utrechtse Kerk de kant van Lodewijk de Duitser, maar verloor het ook grip op de westelijke bezittingen. De Deen Rorik maakte van de ongeregelde gebruik door kerkelijke goederen in te nemen en uit te buiten. Dit komt ook in de bekende goederenlijst van de St.-Maartenskerk naar voren, die na terugkeer van de bisschop in Utrecht werd opgesteld om de verloren eigendommen weer terug te krijgen. In de goederenlijst staan alleen bezittingen uit het gebied dat in de vroege Karolingische periode als *Frisia* werd aangeduid.¹⁰⁷ Ook de handelsnederzetting *Medemolaca* wordt in de goederenlijst genoemd. Het is aannemelijk dat de goederenlijst alleen gebieden staan waar problemen rondom de kerkelijke macht waren ontstaan. Hierdoor is het waarschijnlijk dat het grootste deel, zo niet het gehele, huidige Noord-Holland onder de macht van de Deen Rorik viel. De vermelding in de goederenlijst kan als bewijs worden gezien van een Deense overheersing van dit gebied.

Na 873 is Rorik uit *Frisia* verdwenen. Ondertussen hield de terreur van Godfried aan. In 882 werd hij met Rorik's oude gebied beleend, wederom in een poging om rust in het gebied te krijgen. Godfried vestigde zich, net als Rorik, in het goed verdedigbare *Kinheim*. Hij belemmerde de Noormannen niet in hun rooftochten, zoals de Franken hadden gehoopt. Hij begon, veilig achter het ondoordringbare veengebied, een leger te verzamelen om zijn macht uit te breiden. Karel III de Dikke (839-888), voorzag het gevaar en nodigde Godfried in 885 uit voor onderhandelingen. Godfried en zijn volgelingen werden ter plaatse vermoord, waardoor een einde kwam aan het *Regnum Fresonum*, het "Friese Koninkrijk" zoals dat onder de Deense heersers had bestaan.¹⁰⁸ Scandinavische rooftochten zouden echter tot in de 11de eeuw sporadisch blijven voorkomen.¹⁰⁹

Wat zal de lokale bevolking van het *Regnum Fresonum* hebben gemerkt? Hierover wordt niet gesproken in de historische bronnen. Het is waarschijnlijk dat de inwoners van *Kinheim* de aanwezigheid van de Deense overheersers hebben gevoeld. De mobilisatie van een leger door Godfried aan het eind van de 9de eeuw zal zeker een aanslag op de lokale bevolking zijn geweest. De grote groepen mannen die het gebied binnenstroonden, en allemaal voedsel, onderdak en wapens nodig hadden, waren voor deze zaken op de lokale bevolking aangewezen. Mogelijk deden de inwoners voor dergelijke incidenten ook beroep op goederen van omliggende gebieden om iedereen te voeden en te bewapenen. De bevoorrading van het gebied zal waarschijnlijk via de Rijn in het zuiden, het Oer-IJ in het midden en mogelijk de *Medemolaca* in het noorden zijn gebeurd. Voor de handelsnederzetting *Medemolaca* waren Deense bezoekers waarschijnlijk niets nieuws onder de zon. Ondanks de historische waarschijnlijkheid, zijn tot nu toe archeologisch nog geen harde bewijzen gevonden voor de aanwezigheid, laat staan vestiging, van Noormannen in *Medemolaca*.

107 Van der Tuuk 2013, 213-214. Voor een uitgebreide behandeling van de goederenlijst, zie hoofdstuk 2.2.2.1.

108 Heidinga 1997, 24; Mostert 2009, 195; TeBrake 1985, 134; Van der Tuuk 2013, 222-223.

109 Van Es 1994, 115; Heidinga 1997, 24; Mostert 2009, 196; TeBrake 1985, 135.

Of de Deense oversheersers in culturele zin veel invloed op de bevolking uitoefende is de vraag. Geen van de Denen leek een specifieke binding met het gebied te voelen: ze reisden ook veel naar andere gebieden, zoals Denemarken, heen en weer. De hoop bleef bestaan dat ook hier ooit de macht nog kon worden uitgebreid. Voor de Friezen waren de conflicten tussen de Denen en de Franken problematisch. Van oudsher handelden de Friezen met beide volken. Ze vormden als het ware een bufferzone, een gebied waarin beide kampen op redelijk vriendschappelijke manier konden worden ontvangen. De Friezen waren van beide partijen afhankelijk, omdat ook de handel op beide partijen steunde. Met de groeiende dreiging van de Deense plundergroepen veranderde het Friese kustgebied in een militaire zone.¹¹⁰ Door het autonome karakter van het Friese gebied, dat al onder Lodewijk de Vrome vorm had gekregen, waren de Friezen er niet bij gebaat een kant te kiezen. Waarschijnlijk maakte het in feite voor de Friese handelaar niet uit of hij door Franken of door Denen was bezet: zolang de handel maar kon blijven bestaan, hoefden de Friezen zich niet aan te passen. Toch zijn er wel historische vermeldingen bekend van handelaren die politieke invloed uitoefenden.¹¹¹

2.1.6 Nederland onder de graven

Na de zogenaamde "Vikingtijd" verminderde de onrust die deze periode kenmerkte enigszins. Nederland viel in onder het (Duitse) rijk Lotharingen, vernoemd naar Lotharius. Lotharingen was onderdeel van het Oost-Frankische Rijk, dat samen met het West-Frankische Rijk een erfenis van de Karolingers vormde. Het Oost- en West-Frankische Rijk zouden de bakermatten voor het latere Duitsland en Frankrijk vormen.¹¹² De 10de eeuw werd in Lotharingen gekenmerkt door machtschommelingen tussen de koningen, hertogen, graven en bisschoppen. Oude ambachten verdwenen samen met hun graven, terwijl nieuwe families in opkomst waren.¹¹³ Het was voor de Utrechtse kerk, onder leiding van bisschop Balderik (897-975), een periode van bloei. Het bisdom kreeg meer rechten van de Oost-Frankische koning en daarmee meer economische middelen om de macht en infrastructuur van de kerk uit te breiden.¹¹⁴

Lotharingen was opgedeeld in zogenaamde vorstendommen, kleine "koninkrijken" die een eigen "vorst" aan het hoofd hadden staan. In het rijk Lotharingen bestonden veel conflicten. Centraal in deze conflicten stond het afzetten tegen iedere vorm van macht die hoger ging dan de vorstendommen. De Lage Landen waren aan het opbrokkelen in kleinere gebieden, waardoor in 1106 definitief een einde aan de eenheid van Lotharingen kwam.

Alhoewel Holland vóór 1000 nog niet bestond, geldt Gerulf (circa 850-896) als de stamvader van het Hollandse gravenhuis. Hij was een van de voormalige vertrouwelingen van de Deense heerser Godfried. Na diens dood nam Gerulf, een Fries die waarschijnlijk ook al land in *Westergo* bezat, de positie van Godfried over. Van Gerulf wordt wel gedacht dat hij een afstammeling is van de legendarische Friese "koning" Radbod, al is hiervoor geen hard bewijs. In 889 werd zijn macht geformaliseerd door de schenking van de Lotharingse koning Arnulf (circa 845-899) van een deel van zijn koningsgoed: grote delen van de kustgebieden in *Frisia*. Gerulf's zoon Dirk I (circa 875-923/939) volgde hem op als graaf over westelijk *Frisia*, *Kinheim* en het Rijnland. Dirk II (circa 932-988) was rond 980 graaf over *Texla*, *Kinheim* en *Masalant*. Door tactisch te trouwen vernauwde Dirk II contacten met Vlaanderen en *Hamaland*. Vooral dit laatste zal

110 Van der Tuuk 2013, 195.

111 Van Rij 1999.

112 Mostert 2009, 205.

113 Mostert 2009, 208.

114 Post 1963, 94.

een bevordering van de handel hebben betekend: Deventer en Zutphen vormden belangrijke machts- en handelscentra in deze periode.¹¹⁵ De Gerulfingen luidden een nieuwe periode in. De macht van de Frankische koningen was tot een eind gekomen, en ging steeds meer over op lokale graven en machthebbers.¹¹⁶ Zo verkreeg de adel rond het jaar 1000 ook de rechten op de wildernis in het latere Hollandse gebied. Dit was een belangrijke ontwikkeling voor de macht van de graven: zij bezaten nu dezelfde rechten als de vroegere Karolingische koningen. Ook bevorderde dit recht de mogelijkheid om het veengebied te ontginnen.¹¹⁷ De graven bezaten steeds meer opties om hun macht en invloed, ten koste van Lotharingen, te vergroten.

Waar tussen 800 en 1000 nog allerlei kleine graafschappen naast elkaar bestonden, werden deze in het westelijke kustgebied na 1000 steeds meer verenigd onder de naam "*Holland*". Als exacte datum voor de vereniging van deze gebieden kan 1076 worden genoemd. Enkele jaren eerder, in 1061, was de "Hollandse" graaf Floris I, nazaat van Gerulf, vermoord. Omdat zijn zoon en erfgenaam Dirk V toentertijd nog een kind was, werd zijn erfrecht na drie jaar door de Lotharingse keizer aan de bisschop van Utrecht beleend. Toen Dirk V in 1076 als volwassen man ten strijde trok tegen de bisschop om zijn leengoederen terug te winnen, slaagde hij erin om Holland te verenigen. Kort daarna werd de titel "graaf van Holland" gangbaar.¹¹⁸ De vereniging van de Hollandse gebieden, die onder sterke Frankische invloed stonden, maakte een einde aan de benaming van het gebied als *Frisia*. Vanaf circa 1100 tot 1150 zijn alle gebieden ten zuidwesten van de *Rekere* Hollands, en ten noordoosten hiervan Fries (afb. 2.5).¹¹⁹

De concentratie van de graven in de late 11de eeuw op de gebieden ten zuiden van Holland, hadden ertoe geleid dat men minder aandacht besteedde aan de noordelijke gebieden.¹²⁰ Onder de opvolgers van Dirk II, Dirk III (993-1039) en Dirk IV (1039-1049), nam de onrust onder de Friezen toe. Verschillende campagnes van de Gerulfingische graven om de Friezen te pacificeren wijzen hierop.¹²¹ Het is in deze eeuwen dat het gebied dat nu West-Friesland heet, dat geografisch en cultureel altijd nauw met het terpengebied was verbonden, in culturele zin langzaam losweekt van de Hollandse gebieden. Steeds meer werd de Zuid-Nederlandse taal en cultuur gangbaar in de Hollandse gebieden. Vanuit het Hollandse Kennemerland werd over de *Rekere*, het water dat hen scheidde, neergekeken op de minder beschaafde Friezen in het oosten.¹²² In 1101 krijgen beide gebieden voor het eerst een eigen naam: West-Friesland en Holland.¹²³

De bestuurlijke organisatie van het huidige Noord-Holland onderging met de opkomst van de graven een transformatie. Het oude systeem van ambachten gold nog steeds. In de tweede helft van de 11de eeuw kregen de Hollandse graven officieel het recht dat zij al een tijd praktiseerden: vanaf dat moment waren de graven van Holland zelfstandige rijksvorsten, die het land direct in leen van de Duitse keizer kregen.¹²⁴ De graven hadden, na de keizer, de hoogste macht en zwaaiden de scepter over grote gebieden. Deze gebieden, de ambachten, werden weer verdeeld over een aantal leenmannen. Deze leenmannen, of vazallen, vormden een soort raad die bestuurlijk en juridisch advies aan hun leenheer verschaften.¹²⁵

Een ander orgaan dat in de Volle Middeleeuwen een duidelijke vinger in de pap had, was

115 De Boer et al. 1992, 63; 145; De Nijs & Beukers 2002, 71; Mostert 2009, 215.

116 Van der Tuuk 2013, 228.

117 TeBrake 1985, 139; Van der Tuuk 2013, 223-226.

118 De Boer et al. 1992, 144.

119 Bakker 1969, 54; De Graaf 1996, 210.

120 De Graaf 1996, 227.

121 Mostert 2009, 216.

122 De Graaf 1996, 210; Mostert 2009, 217.

123 Bakker 1969, 54; De Boer et al. 1996, 174.

124 Mostert 2009, 218.

125 De Boer et al. 1992, 97.

de Utrechtse kerk. Ook zij hadden door de Vikingaanvallen en de vele verdelingen van het Frankische Rijk lange tijd weinig mogelijkheid tot ontwikkeling gehad. Toen de rust vanaf de 10de eeuw weer terugkeerde, kon ook de kerkelijke organisatie weer groeien en veranderen. De wereldlijke macht van de bisschop van Utrecht nam toe.¹²⁶ Tot op dat moment waren de meeste kerken in *Frisia* eigenkerken geweest, die door de pro-Frankische elite voor de eigen zielenheil waren gesticht. De eigenkerken waren niet vrij toegankelijk voor de omwonende bevolking.¹²⁷ Vanaf 1000 ontstond een explosieve groei van het aantal kerken in de vele nieuwe nederzettingen die ontstonden door de ontginningen.¹²⁸ Deze kerken functioneerden wel als parochiekerken. De oude eigenkerken kregen de speciale functie van moederkerk, terwijl de nieuwe kerken dochterkerken vormden. Daarnaast zette de Kerk zich in voor de, nog steeds onvoltooide, kerstening van het volk. In de periode van de Vikingdreiging had het oude geloof hier en daar weer voet aan de grond gekregen. Bovendien praktiseerden veel "christenen" nog heidense gebruiken en rituelen. De Kerk wilde deze heidense gebruiken, en zelfs gedachten, helemaal uitbannen. Mensen werden steeds meer verplicht om zich aan de christelijke leefstijl te houden.¹²⁹ Het is pas in deze periode dat de kerstening van de noordelijke Lage Landen de eindfase bereikt.

2.1.7 Naar een Hollands West-Friesland

De vereniging van de Hollandse gebieden en de anti-Friese harde kern in Egmond, vergroot de kloof tussen de gebieden ten zuidwesten van de *Rekeren* en ten noordoosten hiervan (zie afb. 2.5). De schrijvers in Egmond concentreren zich op het zwartmaken van de Friese noordelingen.¹³⁰ West-Friesland had zich inmiddels bijna helemaal losgeweekt van de Hollandse graven. Alhoewel de graven al decennia probeerden de Westfriezen onder hun gezag te krijgen, nam de ernst van deze missie aan het eind van de 12de eeuw toe. Na enkele destructieve overstromingen verliest West-Friesland geografisch haar nauwe band met het Friese terpengebied, doordat het *Vlie* aanzienlijk verbreed. Deze scheiding wordt door de Hollandse graven aangegrepen om hun grip op het gebied te versterken.¹³¹ In de 12de eeuw wordt West-Friesland voor de Hollandse graven steeds aantrekkelijker om te bezitten, omdat het wederom een centraal onderdeel van een handelsnetwerk vormde.¹³² De overvloed aan landbouwproducten die de ontginningen in het begin brachten, verminderde in deze periode, toen het landschap weer begon te vernatten. Het land kon niet diep genoeg meer worden ontwaterd voor het verbouwen van graan. Net als in de Vroege Middeleeuwen moest men weer overgaan op de import van graanproducten, waardoor een nieuw bloeiend handelstijdperk aanbrak.¹³³

Aan het eind van de 12de eeuw werkte de jongere broer, Willem I (circa 1175-1222), van de graaf van Holland, Dirk VII (gestorven 1203), samen met de Friezen in een poging zijn eigen macht te vergroten. Hij viel verschillende keren het Kennemerland binnen. Enkele jaren vochten de twee broers tegen elkaar, tot uiteindelijk een verdrag werd opgesteld waarin Willem I tot graaf van Friesland wordt benoemd. Na de dood van zijn broer werd hij ook graaf van

126 Mostert 2009, 208.

127 Van der Tuuk 2013, 137.

128 Numan 2005, 38.

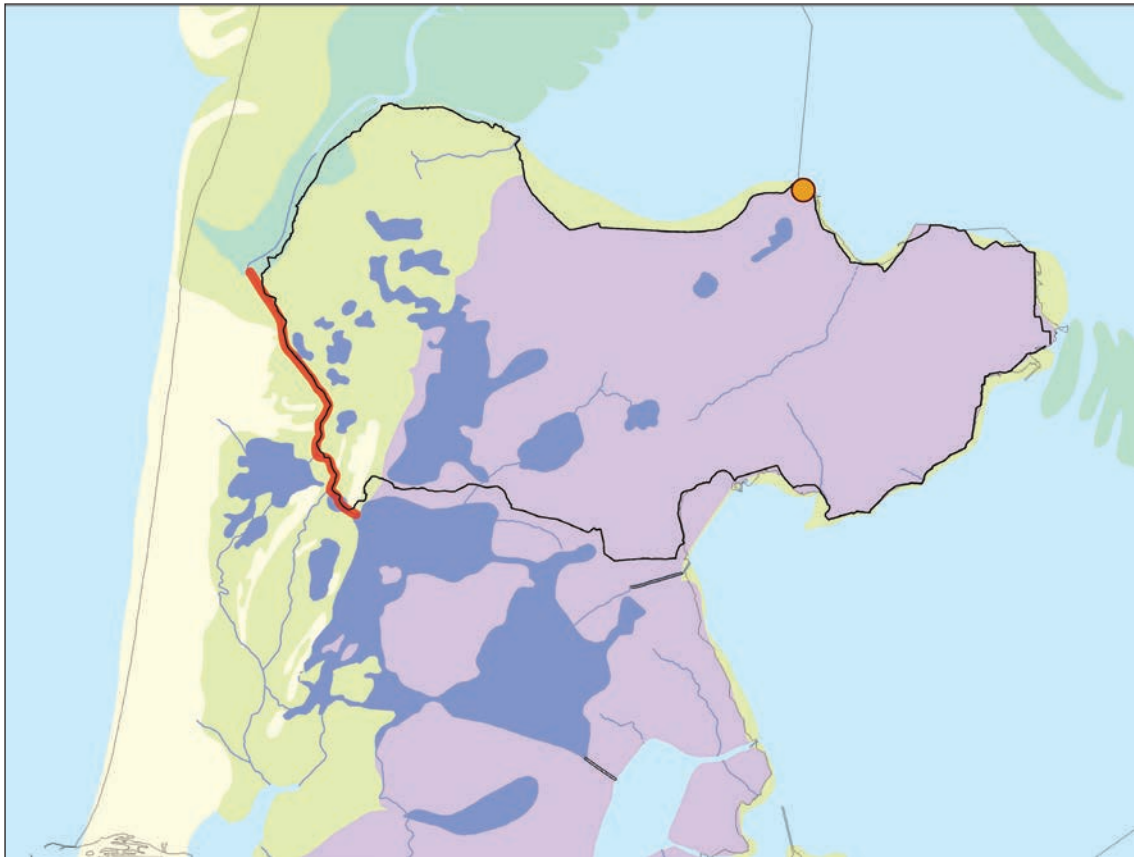
129 Mostert 2009, 225-227.

130 Bakker 1969, 54-56.

131 Besteman 1974a, 49; De Boer et al. 1992, 97; De Graaf 1996, 211.

132 De Boer et al. 1992, 148.

133 De Boer et al. 1996, 82.

Afbeelding 2.5. West-Friesland rond 1350. De oranje stip is Medemblik, de rode lijn is rivier de Rekere, die West-Friesland van het Kennemerland scheidde. De zwarte lijn is de Westfriese Omringdijk.

Holland, en nam hij diens strijd tegen de Westfriezen over.¹³⁴

Willem II (circa 1228-1256), de kleinzoon van Willem I, zette de strijd tegen de Westfriezen voort. Willem was naast graaf van Holland vanaf 1247 ook koning van het Duitse Rijk.¹³⁵ Hij ondernam hiervoor uitgebreide voorzorgsmaatregelen en liet een uitgebreid netwerk van kastelen bouwen in Kennemerland, om dat gebied veilig te stellen. Pas toen dit verdedigingsbolwerk af was, trok hij West-Friesland in om de Westfriezen te onderwerpen.¹³⁶ Ondanks zijn goede voorbereiding slaagde Willem II hier niet in. In 1256 ondernam hij een ongebruikelijke winterveldtocht naar het gebied. Waarschijnlijk hoopte Willem dat de cavalerie een betere kans zou hebben op bevroren grond. Het natte Westfriese gebied bleek voorheen vrijwel ontoegankelijk voor ridders te paard. Op 26 januari zakte Willem II dichtbij Hoogwoud plotseling met paard en al door het ijs van het *Berkmeer*. De Westfriezen, onbewust van de identiteit van hun doelwit, maakten misbruik van zijn erbarmelijke situatie en sloegen de koning dood. Toen de aanvallers zich realiseerden wie zij hadden gedood, werd het lichaam van de koning meegenomen naar een boerderij in de buurt. Naar verluidt werd hij daar onder de haard begraven. Willem II zou later dat jaar tot keizer zijn gekroond. De plotselinge dood van de Hollandse leider stelde een onderwerping van het Westfriese gebied uit.¹³⁷

Op het moment van zijn moord verbleef de vrouw van Willem II in het zuiden van Holland. Bij haar was haar tweejarige zoon, Floris V. Floris was op 24 juni 1254 in Leiden geboren als

134 Janse 2001, 148.

135 De Graaf 1996, 229.

136 De Boer et al. 1996, 177; De Graaf 1996, 229-230.

137 De Boer et al. 1992, 151; De Graaf 1996, 233-235; De Graaf 2006.

oudste zoon van koning Willem II.¹³⁸ Ten tijde van zijn vaders overlijden was Floris te jong om zelf te regeren. Zijn moeder trok zich na de dood van haar man terug uit het openbare leven. Ook de voogdij over haar zoon droeg zij uit handen.¹³⁹

Floris groeide waarschijnlijk op in Zeeland, waar hij werd beschermd en vertegenwoordigd door zijn tante, Aleid, en werd onderwezen door de Vlaamse dichter Jacob van Maerlant. Tegelijkertijd liepen de spanningen tussen de adel van Zeeland en die van Holland op, tot het in 1263 tot een gewapend conflict kwam. Aleid, en daarmee Floris, stonden aan de kant van de Zeelandse adel. Ze werden verslagen en Otto van Gelre greep de macht in Holland. Ruim drie jaar kon Otto van Gelre zichzelf graaf van Holland noemen, tot Floris in 1266 meerderjarig werd. Vanaf dat moment regeerde Floris met een invloedrijke groep edelen om zich heen. Pas in 1277 werd hij geheel zelfstandig graaf van Holland.¹⁴⁰

Floris regeerde in een periode waarin de Hollandse gebieden steeds minder in contact stonden met het Duitse Rijk. De Duitse keizers kwamen bijna nooit naar deze contreien, en wanneer dit wel gebeurde kwamen zij meestal niet verder dan steden als Nijmegen in het oosten. Holland begon zich langzaam maar zeker los te weken van het Duitse Rijk.¹⁴¹ Het is niet verbazend dat de Westfriezen, die in een uithoek binnen een uithoek woonden, in opstand kwamen tegen een gezag waar ze weinig, of in het geheel niet, mee in contact kwamen.

De jonge graaf Floris droeg een wrok tegen de Westfriezen. De achttienjarige wilde in 1272 zijn vader wreken.¹⁴² De gevechtstechniek van de Westfriezen, die ten opzichte van Holland numeriek veruit in de minderheid waren, was vergelijkbaar met die van de Noormannen. Ze praktiseerden een soort guerrillaoorlog met korte, onverwachte aanvallen waarna ze snel weer verdwenen.¹⁴³ De onervaren graaf leed een dermate dramatische nederlaag, dat zelfs onder het Hollandse volk opstanden uitbraken. Floris wist zijn volk weer te kalmeren en kwam met een nieuw, beter doordacht aanvalsplan. In 1282 ondernam hij een amfibische aanval en kwam bij Wijdenes aan land. Na een felle slag bij Schellinkhout kon het leger verder naar het noorden trekken. De actie resulteerde in de berging van het stoffelijk overschot van zijn vader Willem II. De onderwerping van de Westfriezen was hiermee nog niet voltooid. Floris gaf opdracht tot

Afbeelding 2.6. Huis te Medemblik, beter bekend als kasteel Radboud, gezien vanuit het oosten. De dwangburcht is gebouwd in opdracht van graaf Floris V, ergens tussen 1282 en 1288.

138 De Boer et al. 1996, 24.

139 De Graaf 2006, 7.

140 Bakker et. al. 2010, 57; De Boer et al. 1996, 29-33.

141 De Boer et al. 1996, 39.

142 Hugenholtz 1974, 48.

143 De Graaf 1996, 213-214.

de bouw van dwangburchten rondom West-Friesland om definitief controle over het gebied te krijgen. De eerste dwangburcht werd in Wijdenes gebouwd, de tweede in Medemblik, ergens tussen 1282 en 1287 (afb. 2.6). Met behulp van nog twee of drie dwangburchten wist Floris V uiteindelijk de Westfriezen te pacificeren.¹⁴⁴ Na eeuwen van wisselend Friese, Frankische, Deense, Duitse, Westfriese en Hollandse invloeden was Medemblik vanaf 1289 definitief onderdeel van het graafschap Holland.

2.2 Schenkingen en oorkonden

De historische bronnen van Medemblik

2.2.1 *Medemolaca, Memelick, Medenblik*

De huidige stad Medemblik is vernoemd naar de veenstroom waaraan zij in de Vroege Middeleeuwen ontstond. Hoe de veenstroom precies liep, is niet zeker. Deze had waarschijnlijk grofweg dezelfde oriëntatie als de Oude Haven in Medemblik. Sinds de eerste benoeming in de historische bronnen rond het jaar 900, is de naam van de nederzetting vaak veranderd. De oudste vermelding noemt de handelsnederzetting *Medemolaca*. Enkele decennia later, in 985, is deze veranderd in *Medemelacha*. Of het verschil zit in een verbastering of een andere schrijfwijze van de inheemse naam, is niet bekend. In de volgende historische bron uit 1118 spreekt men van *Medenblec*. De “b” voegde men toe om de uitspraak te vergemakkelijken. Gedurende de Late Middeleeuwen verandert de naam weinig: de kaart van Jacob van Deventer uit 1560 duidt de stad aan met *Medemblick*. In de 16de en 17de eeuw varieert men nogal met *Memelick*, *Medenblicq*, *Medenblick*, *Medenblik* en *Medemleck*, tot het in de 18de eeuw definitief op *Medemblik* uitkomt.

De kern van de naam bleef door de eeuwen heen altijd hetzelfde en bestaat uit twee onderdelen: *medeme* (midden) en *laca* (leek). Het tweede deel verwijst naar de veenstroom, een zogenaamde *leek*. De veenstroom liep waarschijnlijk vanuit het westen langs de Kreekrug van Abbekerk, en waterde af in het Meer van Wervershoof. Het eerste deel van de naam suggereert dat minstens drie van deze leken in de omgeving liepen, waarvan die bij Medemblik de middelste was. Mogelijk hoorde deze leek bij *Overleek*, misschien de huidige Kromme Leek, en *Uiterleek* (bij Oterleek?). Vooral van de laatste stroom is onduidelijk waar deze liep.¹⁴⁵ Gezien de naam “middenleek” kan men aannemen dat een van de andere leken ten noorden van Medemblik lag, mogelijk ergens in de Wieringermeer. De latere vorming van de Zuiderzee zal het archeologisch bewijs hiervoor vrijwel geheel hebben vernietigd.

2.2.2 “In *Medemolaca regalis decima*”

Over Medemblik zelf is historisch weinig bekend. Een standaardwerk met al het historische materiaal ontbreekt. De vroegste kroniek is van Cornelis Jansz. Opperdoes, geschreven rond het jaar 1670.¹⁴⁶ Deze beschrijft de geschiedenis van Medemblik vanaf circa 1500. De historie van de (vroeg) middeleeuws Medemblik is alleen uit oorkonden en goederenlijsten bekend. Op zich is het uitzonderlijk te noemen dat Medemblik al in de Vroege Middeleeuwen in enkele

144 Bakker et. al. 2010, 52; De Boer et al. 1996, 177-178; De Graaf 1996, 240; Hugenholtz 1974, 56-58; De Nijs & Beukers 2002, 75.

145 Blok 1959, 18-19.

146 Belonje & Kaptein 1943, 45.

bronnen wordt genoemd. Het is bewijs van de bijzondere status die de (handels)plaats al vroeg kende.

2.2.2.1 Goederenregister van de St.-Maartenskerk van Utrecht, 860-948

De vroegste historische vermelding van de naam Medemblik is te vinden in een goederenregister van de St.-Maartenskerk van Utrecht. Het goederenregister, ook wel *cartularium*, is in de 12de eeuw met andere werken uit de Middeleeuwen en Klassieke Oudheid samengevat in een *codex*, een gebonden middeleeuws boek. Het originele goederenregister valt tussen 860 en 948 te dateren. Dit document is verloren gegaan.¹⁴⁷ De brede datering valt te verklaren doordat het register een samenvoeging is van allerlei documenten en rechten waarop het bisdom Utrecht aanspraak had. Rond 918, toen de gevluchte aartsbisschop Balderik weer in Utrecht zetelde, ontstond de noodzaak om alle informatie uit de voorgaande decennia te bundelen.¹⁴⁸ De informatie uit het originele document bleef bewaard in het zogenaamde *Liber donatum*, samengesteld rond 1100 uit oudere, wellicht deels originele, boeken en oorkonden. Daarna vulde men het werk nog enkele malen aan. In de 12de eeuw vormde het tot een *codex* van diverse werken uit de collectie van de Utrechtse kerk. Aan het eind van de 12de eeuw deelde men de rommelige samenvoeging nog een keer helemaal in op chronologische volgorde en schreef deze over. Dit afschrift is het oudste bewaarde exemplaar en maakt deel uit van de zogenaamde Cotton-verzameling van het British Museum.¹⁴⁹ De *codex* bevat naast het *cartularium* van de Utrechtse kerk ook beroemde werken als Einhard's *Vita Karoli Magni*, de kroniek van Regino van Prüm, de *Annales Xantenses*, de *Annales Egmundani* en andere kleine teksten.¹⁵⁰

De nederzetting *Medemolaca* wordt in de laatste alinea van het goederenregister genoemd. Zoals toen gebruikelijk was, is de tekst in het Latijn opgesteld. De volledige alinea wordt hier in het Latijn gegeven met daarna de Nederlandse vertaling.

In Medemolaca regalis decima, et insuper sicut continentur aque que uocantur Uiuuarflet totum sancti Martini, necnon etiam Fresionouuic totum sancti Martini, in terris, siluis, pascuis, aquis et piscationibus.

In Medemblik de koninklijke tiend, en bovendien behoort alles wat men rekent tot het water dat Viuwarflet¹⁵¹ genoemd wordt tot St.-Maarten, alsmede in Vreeswijk behoort alles tot St.-Maarten, de bouwlanden, bossen, weiden, wateren en visserij.¹⁵²

Het doel van het goederenregister was het vastleggen van rechten en goederen die de Utrechtse kerk bezat. Aanleiding voor het opstellen van deze goederenlijsten waren de onzekerheden die de Vikingdreiging teweegbrachten in Nederland. Veel materiaal werd geroofd, veranderde van eigenaar of werd vernietigd. Het gebied rondom *Medemolaca*, en mogelijk ook de nederzetting

147 Besteman 1989, 17; De Boer et al. 1992, 64.

148 De Boer et al. 1992, 42; Post 1963, 94; TeBrake 1985, 115.

149 Het afschrift wordt bewaard onder de code Tiberius C. XI. Sir Robert Cotton was een edelman die klassieke en middeleeuwse manuscripten verzamelde. Zijn kleinzoon schonk in 1702 de hele collectie aan de Britse staat. <<http://www.bl.uk/reshelp/findhelprestype/manuscripts/cottonmss/cottonmss.html>>; <www.hetutrechtsarchief.nl>; Mullet 1892, XXXIV.

150 Muller 1892, VIII.

151 *Viuwarflet* is niet met zekerheid geïdentificeerd, maar misschien slaat het op het water dat later het Vliet zou heten. In dat geval zou al in de 10de eeuw de *Medemelacha* in contact staan met de Kromme Leek (De Cock 1965, 212-213).

152 Blok 1957; Dijkstra 2011, 483; 486; Muller 1892, 45.

zelf, vielen rond 850 onder de macht van de machtsbeluste Denen Rorik en Godfried. De Utrechtse kerk wilde het bezit op schrift hebben, om daarmee een verzoek bij koning Otto I in te dienen tot herbevestiging van de rechten. In het document werden vooral rechten in het westen van het land beschreven, waarschijnlijk omdat de Utrechtse Kerk meer aan het Oost-Frankische Rijk was verbonden en daarmee de grip op het westen was kwijtgeraakt.

Het goederenregister bewijst dat Medemblik rond het jaar 900 al koningsgoed kende. De koninklijke tiend was een tiende deel van het koningsgoed dat aan de Utrechtse kerk was geschonken. Het koningsgoed kon uit meerdere facetten bestaan, zoals een domein (het land en de onvrijen) of de inkomsten van de handel, tol of *cijns* (grondbelasting).¹⁵³ De domeinen, handel, cijns en tolheffing konden allemaal inkomsten genereren voor de koning. De handelstol betekende voor de handelaren, of *negotiatores*, dat zij één tiende van hun (opbrengsten van) goederen aan de koning moesten afstaan. Met het wegschenken van de koningstiend schonk de koning een tiende van de inkomsten die Medemblik voor hem opracht aan de Utrechtse Kerk. Als de tol alleen over handel werd geheven, dan betekent dit dat de Utrechtse kerk slechts een tiende van een tiende (1%) van de gehele inkomsten in Medemblik ontving.¹⁵⁴ Soms kon de koningstiend ook letterlijk worden opgevat, zoals in *Dorestad*, waar het tiende deel van de haven dat aan de St.-Maartenskerk in Utrecht toebehoorde was afgebakend met palen.¹⁵⁵

De handel in Medemblik stond dus onder koninklijk toezicht, wat betekende dat een afgezant van de koning in Medemblik aanwezig was en de handel en tol overzag. Of deze *tolgaarder* permanent in Medemblik was gestationeerd, of vanuit een grotere handelsnederzetting zoals *Dorestad* functioneerde, is onduidelijk.¹⁵⁶ Uit het goederenregister kan ook worden opgemaakt dat de handel al langer bestond en het koningsgoed al veel ouder was dan het goederenregister. De Kerk kon alleen in het bezit van koningsgoed komen door een schenking van een koning of keizer. De enige koninklijke schenking aan de Utrechtse St.-Maartenskerk die vroeger dan het goederenregister dateert, is uit 753. Uit dat jaar stamt een oorkonde waarin Peppijn III een deel van zijn koningsgoed aan de Utrechtse St.-Maartenskerk schenkt.¹⁵⁷ Alhoewel Medemblik hierin niet specifiek wordt genoemd, kan het niet anders dan dat de koningstiend bij deze schenking in handen van de kerk kwam. Dit betekent weer dat in Medemblik tenminste vóór 753 al sprake was van (supra)regionale handel, waar het voor de koning de moeite was om zijn rechten op uit te oefenen.

2.2.2.2 Schenking van Otto III, 26 juni 985

Naast de vermelding van het recht op een deel van het inkomen van de koning in het goederenregister, wordt deze informatie in 985 aangevuld door de tweede historische bron betreffende Medemblik. Dit originele document is wel bewaard. Waarschijnlijk komt dit doordat graaf Ansfried, die de oorkonde ontving, zelf het document in de collectie van de door hem gestichte abdij in Thorn (Limburg) deponeerde. Het document is zwaar gehavend, maar bevindt zich nog altijd in de abdij. De afdruk van het originele zegel is nog zichtbaar (afb. 2.7). Met de oorkonde schonk de Frankische koning Otto III, toen nog maar vijf jaar oud, het koninklijke deel van de inkomsten uit tol, munt en cijns uit Medemblik (*villa Medemelacha*) aan graaf Ansfried van

153 Besteman 1979, 211; Schrickx 2013, 13.

154 Verkerk 1992, 39.

155 Blok 1979, 46.

156 Verkerk 1992, 42.

157 Besteman 1974a, 47; Blok 1979, 75; Van Doesburg 1987, 8; Verkerk 1992, 39.

Hoei.¹⁵⁸ Graaf Ansfried was lid van een opkomende familie, die steeds meer macht verkreeg dankzij het afbrokkelende centrale gezag.¹⁵⁹ Bij gebrek aan een volwassen koning had deze machtige graaf zich de rechten over Medemblik en andere streken al toegeëigend. De schenking is eigenlijk niet meer dan een formaliteit: de beschermers van de jonge koning konden niet veel anders dan de graaf schenken wat hij al had genomen. Toen Ansfried in 995 ook bisschop van Utrecht werd, bezat de Utrechtse kerk het volledige koningsgoed in Medemblik.¹⁶⁰

Afbeelding 2.7. Keizer Otto III van het Rooms-Duitse Rijk. Uit het *Evangelarium van Otto III*, circa 1000 n.Chr.

In dit document wordt voor het eerst gespecificeerd wat het koningsgoed in Medemblik precies inhield: het recht op tolheffing, muntslag en het ontvangen van cijns. Daarnaast wordt specifiek gesproken over het koninklijk deel, dus exclusief het tiende deel dat de kerk van Utrecht bezat. Dit suggereert dat de rechten om daadwerkelijke bedragen gingen die werden geïnd, en niet om een formaliteit.¹⁶¹

2.2.2.3 Schenking van Otto III, 24 augustus 985

Op 25 augustus 985 stelde bisschop Hildebald in Nijmegen een oorkonde op in opdracht van (de beschermers van) de Duitse koning Otto III. Het originele document ging verloren. De informatie bleef bewaard in vier verschillende middeleeuwse versies. De oorkonde maakt deel uit van de tekst *Chronicon Egmundanum*. De oudste, meest originele versie bevindt zich in de Staatsbibliothek in Berlijn. Deze is waarschijnlijk rond 1335-1340 opgesteld door iemand uit de grafelijke ambtenarij.¹⁶² De passage over het gebied rondom Medemblik gaat als volgt:

*[...] Wij willen dat aan al onze getrouwen [...] bekend is dat wij [...] aan onze getrouw graaf Dirk in eigendom hebben gegeven [...] al dat hij van ons in leen houdt tussen de twee rivieren genaamd Medemelacha en Chinnelosa gemarchi, met alle toebehoren die bij dat leen behoren, geven wij hem om op gelijke wijze in eigendom te hebben [...] Het teken van heer Otto, de roemrijke koning. [...]*¹⁶³

De *Chinnelosa gemarchi* vormde waarschijnlijk samen met de *Medemelacha* de noordgrens van het Kennemerland. Waar deze rivier of stroom precies liep is onbekend, maar mogelijk

158 Koch 1970, 100-103.

159 Besteman 1974a, 47; Heidinga & Van Regteren Altena 1989, 9; Van Rij 1999, 52.

160 Van Rij 1999, 54; Schrickx 2013, 13.

161 Besteman 1974a, 47-48; Besteman 1988, 335; De Nijs & Beukers 2002, 57.

162 Gumbert-Hepp et al. 2007, L.

163 Gumbert-Hepp et al. 2007, 339-341.

stroomde deze vanuit de westkust naar het oosten. De *Medemelacha* vormde hier de grens van een gebied. Dit illustreert dat de nederzetting ook aan de grens van een gebied lag.¹⁶⁴ Of we hierbij aan een bestuurlijke indeling als een gouw moeten denken, is onzeker.¹⁶⁵ Het is bovendien niet bekend in welke gouw *Medemelacha* lag. De enige bekende gouw die in aanspraak komt is *Westflinge*. Dat de gouw in Noord-Holland lag is duidelijk, maar de omvang en locatie is onderwerp van discussie. De omschrijving “ten westen van het *Vlie*” en de veelvoorkomende combinatie met Texel, Wieringen en Kennemerland doen vermoeden dat het gebied in ieder geval deels West-Friesland betreft.¹⁶⁶ Als Medemblik in de Vroege Middeleeuwen onder het gezag van een gouwschap valt, dan is *Westflinge* de meest waarschijnlijke kandidaat. Het is echter ook mogelijk dat *Medemelacha*, anders dan *Wiron* of *Texla*, niet bij een officiële gouw hoorde. Het kan ook een kerngewest hebben gevormd, vergelijkbaar met de situatie van *Dorestad*. Waarschijnlijk maakte de aanwezigheid van een tolgaarder de aanwezigheid van een graaf overbodig. Op deze manier ontstond mogelijk rondom *Medemelacha* geen gouw, zoals bij andere nederzettingen wel het geval was, maar bleef de nederzetting vrij autonoom functioneren.¹⁶⁷

Het is onduidelijk of bij deze schenking van Otto III naast de rivier, ook de nederzetting *Medemelacha* was inbegrepen. In theorie is het mogelijk dat graaf Ansfried alleen de inkomsten van de nederzetting ontving, terwijl Dirk II de grond bezat. Na 985 wordt niet meer over de tol in Medemblik gesproken tot enkele eeuwen later, in 1303.¹⁶⁸

2.2.2.4 Schenking van bisschop Godebald, 1118

De vroegste historische vermelding van de aanwezigheid van een kerkgebouw in Medemblik dateert uit 1118. In een schenking van bisschop Godebald van Utrecht (gestorven 1127), geeft hij de kerk van Medemblik aan de St.-Maartenskerk, zodat uit de opbrengsten hiervan het jaarlijkse St. Maartensfeest kon worden gevierd. Waarschijnlijk bestond deze opbrengst uit ongeveer zes Utrechtse ponden per jaar.¹⁶⁹ Het gaat in deze schenking om het fysieke kerkgebouw in Medemblik, dat blijkbaar niet door de Utrechtse St.-Maartenskerk zelf is gesticht. Uit deze bron komt naar voren dat in 1118 in ieder geval een kerk in Medemblik aanwezig was, en dat deze inkomsten genereerde. Na deze schenking had de Utrechtse kerk al het koningsgoed en nu ook het kerkgebouw van Medemblik in het bezit. Dit gaf de pastoor van de kerk in Medemblik ook het recht op een zetel in het kapittel.¹⁷⁰ Zoals hierboven is geïllustreerd, vervulde Medemblik tussen 700 en 900 al een prominente functie voor de omgeving. Het is daarom goed mogelijk dat de Franken hier al kort na de verovering en kerstening een kerkgebouw plaatsten. De bijkomstigheid dat de Utrechtse kerk hier ook al zo vroeg de koningstien ontving, maakt dit alleen maar aannemelijker.¹⁷¹ Het is niet bekend waar de Karolingische kerk stond. De oudste bewoning lijkt zich rondom het gebied van de huidige Bonifaciuskerk te concentreren, waardoor het logisch is een Karolingische voorganger ook hier te verwachten. Mogelijk is de kerk over een Fries heiligdom heen gebouwd, al is het bijna onmogelijk dit archeologisch aan te tonen.

164 Besteman 1974a, 44; 48.

165 Numan 2005, 28.

166 De Cock 1965, 30.

167 Van der Tuuk 2010-2013.

168 Besteman 1974a, 48; Kramer 1978, 4. Omdat dit onderzoek tot 1289 loopt, zal deze bron hier niet worden behandeld.

169 Müller & Bouman 1920, 266-267; Palmboom 1995, 431.

170 Schrickx 2013b, 14.

171 Numan 2005, 27.

2.3 Van koningsgoed tot stadsrecht

De geschiedenis van Medemblik tot 1289

2.3.1 De Friese periode

Uit de vroegmiddeleeuwse periode ontbreken geschreven bronnen uit het Noord-Nederlandse gebied. Het valt historisch dan ook niet te achterhalen wanneer Medemblik precies is ontstaan. Verhalen over de stichting van de nederzetting door Diederik in het jaar 334, zijn niet meer dan fantasierijke volksverhalen. Dat de nederzetting gesticht zou zijn, is bovendien ook onwaarschijnlijk. Meestal ontstonden handelsplaatsen geleidelijk.¹⁷² Daarnaast is nog nooit bewijs gevonden voor de aanwezigheid van een “kasteel” van Diederik of een “sale ende hof” van Radbod.

Toch kan men op basis van latere en elders geschreven bronnen wel iets zeggen over het begin van Medemblik. De ligging van Medemblik doet vermoeden dat de nederzetting, zeker in het begin, nauwe banden met *Frisia* onderhield. Ook is historisch bekend dat *Frisia* vanaf 600 een enorme bevolkingsgroei meemaakte. Gezien het feit dat de vroegste vermelding van de nederzetting uit de periode 860 tot 948 dateert, en deze kan worden herleid op een schenking uit 753, moet Medemblik voor deze datum zijn ontstaan. Een ontstaansdatum in de 7de of vroege 8ste eeuw past mooi bij het verhaal van de Friese expansiedrang uit diezelfde periode.¹⁷³ Historisch lijkt het dus waarschijnlijk dat de vroegste fase van Medemblik Fries was en in de 7de of 8ste eeuw begon.

De vroegste bewoners vestigden zich op de droge zandige getijdengeul langs een veenstroom, de *Medemolaca*, die uitwaterde in het Meer van Wervershoof. Het achterland was een halfopen uitgestrekt veengebied. Alhoewel in de moderne wereld water meestal als een scheidend lichaam wordt gezien, was het voor de vroegmiddeleeuwse mens precies het tegenovergestelde. Zoals ook de Noordzee eenheid tussen grote delen van Noord-West Europa smeedde, zo verbonden ook de binnenwateren nederzettingen met elkaar. De veenstroom *Medemolaca*, die mogelijk diep landinwaarts reikte, zal het contact met de rest van *Frisia* voor de bewoners van de nederzetting *Medemolaca* hebben vergemakkelijkt.

Uitgaande van het idee dat de vroegste bewoners van *Medemolaca* uit *Frisia* afkomstig waren, leefden zij het Friese dagelijkse leven. Uit de historische bronnen is op te maken dat deze veel activiteiten op het water beoefenden, zoals vissen en handelen, maar ook zeker gebruik maakten van het achterland, zoals voor veeteelt, zoutwinning en in beperkte mate landbouw. Het geloof was nauw verbonden met het landschap. De natuur, de menselijke vorming van de wereld en dieren waren allemaal onderdeel van rituele praktijken. Op specifieke plaatsen werden heiligdommen opgericht voor Germaanse goden.

Of *Medemolaca* ooit deel uitmaakte van Radbod's “Friese Rijk” valt niet te achterhalen. Over de omvang en locatie van dit “Rijk” is te weinig bekend, maar mogelijk concentreerde deze zich in het gebied ten westen van het *Vlie*. Dat *Medemolaca* door Radbod zou zijn gesticht is gezien de datering mogelijk, maar heeft geen wetenschappelijke basis. Of Radbod zelf ooit in *Medemolaca* is geweest, valt eveneens niet te bewijzen. De nederzetting was in die tijd wel een belangrijk knooppunt. Voor mensen die veel in *Frisia* rondreisden was *Medemolaca* waarschijnlijk een vaste aanmeerplaats. Het was een bescheiden maar bloeiende handelsnederzetting die de Franken aantroffen toen zij ergens in het begin van de 8ste eeuw naar het noorden trokken om

172 Zie hoofdstuk 5.3.

173 De Boer et al. 1992, 14.

ook dit deel van *Frisia* te annexeren.

2.3.2 De Frankische periode

Toen *Medemolaca* nog een jonge nederzetting was, werd het waarschijnlijk meerdere malen bedreigd en uiteindelijk “veroverd” door de oprukkende Frankische machthebbers uit het zuiden. Gezien de schenkingen van Peppijn III in 753 vond dit plaats vóór deze datum. Mogelijk gebeurde dit in de jaren 718-719 tijdens de campagnes van Karel Martel. Wat deze “verovering” precies inhield en wat hiermee voor de plaatselijke bevolking veranderde, is onduidelijk. Zoals blijkt uit de continuïteit in de handhaving van wetten en de benaming van het gebied als *West-Frisia*, zoals genoemd in de *Lex Frisionum*, was deze verovering geen bedreiging voor de aanwezige cultuur.¹⁷⁴ Toch zal de Frankische aanwezigheid sporen hebben nagelaten. De vraag is in hoeverre de historische informatie over het functioneren van het “Frankische” zuiden op *Medemolaca* kan worden geprojecteerd. In feite betekent deze vraag: was *Medemolaca* vanaf de Frankische “verovering” meer Fries of Frankisch? Gezien de vermelding van koningsgoed in *Medemolaca* in het goederenregister van de St.-Maartenskerk van Utrecht, was de nederzetting in ieder geval bijna vanaf het begin al nauw verbonden met het Frankische zuiden.

Mede door de Frankische invloed groeide het belang van de handel dusdanig, dat rond 753 al sprake was van koningsgoed. Het is opmerkelijk hoe men het handelscentrum binnen zeer korte tijd, zelfs binnen enkele generaties, van de grond af opbouwde. Het lijkt waarschijnlijk dat de mensen die *Medemolaca* opbouwden ervaren handelaren en daarmee zeelui waren, die hun expertise uit *Frisia* meenamen. Daarbij kwam een bevordering van de handel door de Franken met hun uitgebreide interregionale netwerk. Deze combinatie van ervaren zeelui en handelaren met een grote (afzet)markt vormde waarschijnlijk de voedingsbodem voor de snelle opkomst van *Medemolaca*.

Met de Franken kwamen ook de christelijke missionarissen *Frisia* binnen. Het is nooit mogelijk een exact jaartal te noemen voor de bekering van een gebied, maar voor Medemblik is het mogelijk dat dit proces vrij vroeg in gang werd gezet. Op belangrijke nieuw veroverde locaties stichtten de Frankische koningen of missionarissen vaak missieposten en kerken. Meestal gebeurde dit op plaatsen waar de Utrechtse kerk de koningstien over had ontvangen. Het is mogelijk dat *Medemolaca* al tussen 750 en 800 een kerk had. De beschermheilige van de kerk, St. Maarten, duidt meestal op een Karolingische oorsprong.¹⁷⁵ Het bezit dat de Utrechtse kerk hier had maakt dit ook aannemelijk. Als deze redenatie klopt, dan had *Medemolaca* de eerste kerk van West-Friesland. Het is goed mogelijk dat deze kerk een belangrijke schakel in de missiedrang vormde. De nederzetting lag midden in een gebied dat nog grotendeels niet-christelijk was. De kerk in *Medemolaca* vormde mogelijk een uitvalsbasis voor zendingswerk in het terpengebied.

Een figuur uit de Karolingische periode die vaak met Medemblik wordt geassocieerd, is Bonifatius. De huidige kerk, op de locatie van de oude St.-Maartenskerk, is zelfs naar de missionaris vernoemd. Maar is Bonifatius ooit in *Medemolaca* geweest? Het is mogelijk. Historisch is bekend dat hij tussen 721 en 754 zendingswerk in *Frisia* uitvoerde. Als de vroegste kerk van Medemblik inderdaad kort na de schenking van 753 dateerde, zou Bonifatius hem, als afgezant van de St.-Maartenskerk van Utrecht, waarschijnlijk hebben bezocht. Daarnaast reisde Bonifatius ruim dertig jaar tussen Utrecht en *Frisia*. *Medemolaca* vormde een grotere handelsnederzetting

174 TeBrake 1985, 118.

175 Heidinga & Van Regteren Altena 1989, 7; Numan 2005, 27; 39.

op de route van Utrecht naar het Friese kerngebied en huisvestte waarschijnlijk Frankische handelaren, afgezanten en/of administratoren. Het is mogelijk dat de missionarissen op hun tocht naar de noordelijke gebieden van *Frisia* onderweg aanmeerden in deze "Franken-vriendelijke" nederzetting. Bovendien zullen de missionarissen veel met handelsschepen zijn meegevaren, die in *Medemolaca* moesten aanmeren om de tol af te dragen.

2.3.3 De periode van Deense vazalliteit

Het is niet toevallig dat *Medemolaca* rond 900 voor het eerst in een historische bron wordt genoemd. Het werd noodzaak de belangen die de Utrechtse Kerk in de handelsnederzetting had vast te leggen. Tussen 841 en 885 heersten de Deense immigranten over westelijk *Frisia*. Alhoewel Medemblik hierbij niet specifiek wordt genoemd, betreft het "grote delen" van *Frisia*, waaronder *Kinheim*, het Kennemerland. Het is dus mogelijk dat *Medemolaca* in deze periode ook onder het gezag van een Noorman viel. De onrust die de periode van de Vikingaanvallen met zich meebracht, moet voor de handelsnederzetting in ieder geval voelbaar zijn geweest. De ligging op de route van Oost- en Noordzee naar het Frankische Rijk maakte dat de inwoners van *Medemolaca* meerdere keren Vikingschepen hebben moeten zien langs komen. Of zij op vijandige of vriendschappelijke voet stonden met deze noorderlingen is onbekend. Historisch bestaat er geen bewijs dat de Vikingen *Medemolaca* ooit aanvielen, noch dat zij zich hier vestigden.

Na de Frankische periode nam de uitzonderlijke positie van de handelsnederzetting *Medemelacha*, zoals het vanaf de 10de eeuw werd genoemd, enigszins af. Dit kwam vooral doordat de handelsmonopolie van *Dorestad* verspreid raakte over meerdere kleine handelsnederzettingen zoals Tiel, Deventer en Stavoren. Toch zal de handel ook in deze periode zijn doorgegaan, zoals de schenkingen van 985 illustreren. Of het muntrecht dat in een van de schenkingen wordt genoemd ook daadwerkelijk werd gepraktiseerd in *Medemelacha*, is onbekend. De oudst bekende in Medemblik geslagen munt dateert uit 1280.¹⁷⁶ De inwoners van *Frisia* zullen zich aangaande de schermutselingen tussen noord en zuid over het algemeen neutraal hebben gedragen. Nog steeds werden handelscontacten met het Duitse Rijngebied en Scandinavië onderhouden. Hierdoor zal *Medemelacha* ook een geliefd doelwit voor rooftochten zijn geweest, des te meer omdat het op de handelsroute met Scandinavië lag. Toch is hier historisch, zoals hierboven genoemd, geen aanwijzing voor.

Alhoewel onbekend is hoe dicht bij zee, dat wil zeggen het Meer van Wervershoof, *Medemelacha* lag, is het waarschijnlijk dat het milieu rondom de nederzetting brak was.¹⁷⁷ De onrustige periode van overstromingen tussen 800 en 1200 had ongetwijfeld veel invloed op de nederzetting. Het is mogelijk dat de zee door een overstroming plotseling een stuk dichterbij kwam te liggen, om daarna weer weg te trekken. Hierbij kunnen ook delen van de nederzetting verloren zijn gegaan. Gedacht kan worden aan het oostelijke deel van *Medemelacha*, dat waarschijnlijk deels in het IJsselmeer ligt.¹⁷⁸

2.3.4 De proto-Hollandse periode

Het belang van *Medemelacha* als lokaal centrum zette zich voort vanaf 900, de periode waarin

176 Besteman 1974a, 48.

177 Van Geel & Borger 2011, 119.

178 Zie hoofdstuk 6.4.

West-Friesland onder Hollands gezag viel. Het gebied vormde een periferie waarin het gezag veelal afwezig was. De 11de tot 13de eeuw was een onrustige periode waarin veldslagen en overstromingen de Westfriezen continu bezighielden. De vernietigende Allerheiligenvloed in 1170 sloeg een enorm deel van het achterland van het toenmalige *Medenblec* plotseling weg. Mogelijk verdween ook een deel van de nederzetting zelf in het water. De veenstroom waaraan de nederzetting was gegroeid verdween voorgoed. *Medenblec* lag vanaf dit moment direct aan een nieuw gevormde zee: de Zuiderzee.¹⁷⁹

Alhoewel de veldslagen tegen de Hollanders zich grotendeels in het zuiden en westen van West-Friesland afspeelden, deden de inwoners van *Medenblec* hier waarschijnlijk wel aan mee. De Westfriezen waren in deze gevechten in de minderheid, en hadden alle mankrachten uit het gebied nodig. Om deze reden zullen mannen uit alle delen van West-Friesland zijn verzameld om deel te nemen aan de strijd.

Ondanks de vele tegenslagen die *Medenblec* uiteindelijk zouden degraderen tot een nederzetting met een haast landelijk karakter, behield het tot circa 1300 een bepaalde status. Het bleef tot die datum een van de meest prominente nederzettingen van West-Friesland. Dit blijkt uit de aanwezigheid van de moederkerk van West-Friesland in 1118 en de bouw van een dwangburcht door Floris V, kort na 1282. De moederkerk moet regelmatig gelovigen vanuit heel West-Friesland naar de nederzetting hebben aangetrokken en de dwangburcht bracht Hollandse invloeden met zich mee. Toch wordt de periode vanaf circa 1300 gekenmerkt door een afname in de uitzonderlijke handelsfunctie van Medemblik. Andere steden als Enkhuizen en Hoorn waren in opkomst. Daarnaast eiste het continue gevecht tegen het water en de Hollanders hun tol. Door deze inspanningen verarmde de nederzetting in Late Middeleeuwen. Dit onderzoek eindigt in het jaar dat *Medenblec* officieel een Hollandse stad werd, toen Floris V het in 1289 stadsrechten schonk. Dat jaar luidt het begin in van de geschiedenis van een Hollandse handels- en havenstad, en markeert het einde van de Fries-Frankische handelsnederzetting zoals deze eeuwen hiervoor had bestaan.

---

179   Gottschalk 1971, 85; 88.

3. Vijftig jaar graven

Archeologisch onderzoek in Medemblik

3.1 Overzicht onderzoeken

In de afgelopen vijftig jaar zijn tientallen archeologische projecten uitgevoerd in Medemblikstad. De grens van dit onderzoek loopt langs de rand van de huidige bebouwing van de stad Medemblik, inclusief buitenwijken (3.1). De onderzoeken zijn geordend op jaartal, beginnend met het oudste onderzoek in 1963 en oplopend tot december 2013. De lijst beperkt zich grotendeels tot de onderzoeken in de vorm van proefsleuven of opgravingen. Enkele andere projecten, waarbij het alleen boringen of geofysisch onderzoek betreft, zijn alleen in deze lijst opgenomen bij noemenswaardige archeologische bevindingen. Alle onderzoeken zijn met het projectnummer opgenomen in een overzichtskaart (bijlage 1).

Van ieder onderzoek zijn enkele standaardgegevens opgesomd. Ten eerste het jaar en de datum van het onderzoek. Daarna volgt een projectnummer zoals deze binnen dit onderzoek wordt gehanteerd. Vervolgens, waar beschikbaar, het Archis-nummer en de Rijksdriehoekskoördinaten (RD-coördinaten). Waar mogelijk, staan de hoekpunten van het onderzoeksterrein of nog specifieker de werkput genoteerd. Wanneer slechts één coördinaat wordt vermeld, is het een centrumcoördinaat. De daaropvolgende gegevens betreffen de betrokken partijen en welke fasen het onderzoek heeft gekend. Tenslotte wordt de omvang van het onderzoek geïllustreerd aan de hand van het aantal werkputten, vlakken en vondsten. De informatie komt uit de

Afbeelding 3.1. De grens van Medemblikstad, zoals deze binnen dit onderzoek is aangehouden.

documentatie van de projecten. Het vondstmateriaal is een enkele keer door de auteur geteld, wanneer geen documentatie voor handen was.¹ Hierbij betreft het dus de *overgebleven* hoeveelheid vondstmateriaal, en niet de oorspronkelijke hoeveelheid.

Na de standaardgegevens volgt een korte samenvatting van de bevindingen van de opgravers. Alle informatie hierin is afkomstig uit de dagrapporten, tekeningen en andere velddocumentatie, tenzij aan publicaties wordt gerefereerd. De nadruk van de korte beschrijvingen ligt op de Vroege Middeleeuwen, al worden andere opvallende sporen en vondsten wel genoemd. Voor een uitgebreide bestudering van prehistorische en laat- en postmiddeleeuwse sporen en vondsten, wordt verwezen naar de geciteerde literatuur. Na de samenvattingen volgt per project een kort commentaar op de methodiek, interpretatie of uitvoering van het onderzoek. Hierbij wordt ook de locatie op de overzichtskaart van alle onderzoeken verantwoord. Tenslotte volgt een ingekorte lijst met de relevante literatuur voor elke specifieke opgraving. De complete verwijzingen staan in de literatuurlijst.

3.1.1 Consistoriekamer, Bonifaciuskerk

Jaar:	196[?]
Datum:	?
Projectnummer:	1
Archis-nummer:	- (OM#), - (VM#), - (W#)
RD-coördinaten:	135.897/531.797 (?)
Opdrachtgever:	ROB?
Uitvoerder:	H. Halbertsma?
Soort onderzoek:	Opgraving?
Aantal werkputten:	?
Aantal vlakken:	?
Aantal vondsten:	?

Ergens in de jaren '60 van de vorige eeuw werd in Medemblik een bijzondere ontdekking gedaan. In de buurt van de Bonifaciuskerk vond men een deel van een panfluit, gemaakt van Pingsdorf-aardewerk (afb. 3.2). Van dit object zijn geen parallellen bekend. Over de context waarin het object is gevonden is vrijwel niets bekend. Waarschijnlijk vormt de panfluit onderdeel van een aantal vondsten dat is gedaan tijdens een onderzoek in de consistoriekamer van de kerk. Over de andere vondsten, of eventuele sporen, is niets bekend.²

De opmerkelijke vondst is een aanwijzing voor de aanwezigheid van curiosa in het hoogmiddeleeuwse Medemblik. Dit zegt mogelijk iets over de uitzonderlijke status die de nederzetting in deze tijd genoot. Door het gebrek aan gegevens kan het object alleen op zichzelf worden bestudeerd.

Omdat geen verdere gegevens bekend zijn, is de onzekere locatie van het onderzoek met een stip aangegeven.

1 Dit wordt aangegeven met een "*".

2 Persoonlijke mededeling J.C. Besteman, voormalig IPP, 26 april 2013.

Literatuur:

-

3.1.2 Kasteel Radboud/Huis te Medemblik

Jaar: 1963
Datum: ?
Projectnummer: 2
Archis-nummer: - (OM#), - (VM#),
- (W#)
RD-coördinaten: 136.505/531.735
Opdrachtgever: Rijksgebouwendienst
Uitvoerder: W. Hoogendoorn
o.l.v. J.G.N. Renaud
Soort onderzoek: Opgraving
Aantal werkputten: ?
Aantal vlakken: ?
Aantal vondsten: ?

Afbeelding 3.2. De laatste twee pijpen van een panfluit uit de 11de of 12de eeuw, gemaakt van Pingsdorf-aardewerk.

Het onderzoek naar Kasteel Radboud in 1963 is uitgevoerd in het kader van de restauratie van het kasteel in de jaren 1962-1966, waarbij de kans werd gegrepen een archeologische opgraving uit te voeren. Of men ook een bouwhistorisch onderzoek deed, is onbekend. De graafwerkzaamheden werden uitgevoerd door W. Hoogendoorn, een plaatselijke dominee waarover vrijwel niets bekend is. Het onderzoek werd inhoudelijk begeleid door prof. J.G.N. Renaud (1911-2007), de eerste bijzonder hoogleraar kastelenkunde te Delft en in dienst bij de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB). Bijna niets van de bevindingen is gedocumenteerd, waardoor weinig bekend is over de aangetroffen sporen en/of vondsten. De weinige overgeleverde informatie is afkomstig uit de brievenwisseling tussen Renaud, Hoogendoorn en J. Holstein, de architect van het project. Deze brieven bevinden zich nu in de archieven van de Rijksdienst Cultureel Erfgoed (RCE) en de Rijksgebouwendienst (RGD).³ Bij het uitgraven van een trap naar “de grote kelder” werden gestapelde leemplaggen aangetroffen. Waarschijnlijk bedoelen de opgravers met “de grote kelder” de kelder onder de Ridderzaal. Tevens werd een uit kleine gele stenen opgemetselde deuropening aangetroffen, waarschijnlijk aan de zuidzijde van het kasteel ter hoogte van de ridderzaal. Tenslotte vermeld Hoogendoorn de aanwezigheid van een afvalput waarin voornamelijk rood ongeglazuurd en met loodglazuur bedekt aardewerk is gevonden.⁴

Recent onderzoek naar een nieuw ontdekt manuscript uit de 15de eeuw, “*Rekenyngen van Bengaert Sey van der tymmerage bij him gedaen anden slote tot Medeblic van zes jaren*”, heeft een golfvloed aan informatie over het middeleeuwse kasteel opgeleverd. Het document

³ Persoonlijke mededeling E. Vink, in opdracht van de Rijksgebouwendienst, 12 april 2012.

⁴ Vink 2010.

beschrijft in detail de reparaties die kastelein Banjaert Sey Jansz tussen 1438 en 1444 aan het kasteel liet uitvoeren. De *Tymmerage* geeft een beschrijving van de staat van het kasteel vóór 1438 en na de geplande reparaties. Het onderzoek naar dit document heeft belangrijke nieuwe informatie over het kasteel opgeleverd. Zo was de poort van het kasteel oorspronkelijk naar het oosten gericht en lag hier een "bolwerk" (voorburcht). Later is deze voorburcht met de poort naar het noorden verplaatst, mogelijk door landafslag aan de oostzijde.⁵ Dit vormt het eerste bewijs dat een deel van het middeleeuwse Medemblik in zee is verdwenen.⁶

Naast het kasteel zelf is ook het terrein waarop het ligt een interessante locatie om onderzoek uit te voeren. De oorkonde van het Sticht Utrecht uit 985 vermeldt de *villa Medemelacha*, wat mogelijk op de aanwezigheid van een versterkt gebouw in Medemblik wijst.⁷ Ook de rijkdom aan goederen die in Medemblik aanwezig waren, maken het waarschijnlijk dat deze moesten worden beschermd. Misschien kunnen de gestapelde plaggen die zijn waargenomen in dit daglicht worden gezien. Het was voor dit onderzoek interessant geweest om uit te zoeken of graaf Floris V het kasteel over een ouder verdedigingswerk heen heeft gebouwd en zo niet, waarom hij deze locatie dan wel heeft uitgekozen. Helaas heeft het ontbreken van documentatie bij de opgraving ervoor gezorgd dat geen van de vragen die tot op de dag van vandaag gelden, zijn beantwoord. Dit werd verergerd door het feit dat de begeleider van de opgravingen zelf geen archeoloog was.

Door het gebrek aan documentatie is onbekend waar het onderzoek precies plaatsvond. Het is waarschijnlijk dat het graafwerk zich tot de ruimte in en dicht rondom het bestaande kasteel heeft beperkt. Op dit moment kan de locatie niet nader worden gedefinieerd.

Literatuur:

Vink 2010

Dijkhuis 2012

3.1.3 Baanpoort

Jaar:	1965
Datum:	30 juni-5 juli
Projectnummer:	3
Archis-nummer:	- (OM#), - (VM#), - (W#)
RD-coördinaten:	136.205/531.309
Opdrachtgever:	-
Uitvoerder:	Westfries Museum
Soort onderzoek:	Opgraving
Aantal werkputten:	1
Aantal vlakken:	-
Aantal vondsten:	?

5 Dijkhuis 2012.

6 Ten zuiden van Medemblik zijn veel aardewerkfragmenten en andere kleine voorwerpen uit de (Vroege) Middeleeuwen aangespoeld. Waarnemingen gedaan door Els Winters, determinatie door auteur.

7 Van den Berg 1955, 178.

Afbeelding 3.3. De Baanpoort in 1726. Kopergravure door Cornelis Pronk.

In de jaren zestig van de vorige eeuw werd in Medemblik het zogenaamde “Randwegproject” uitgevoerd, ter verbetering van de toegangswegen tot de stad. Bij afbraak van de negentiende-eeuwse Ballenbrug tussen de Westersingel en Hoogsteeg werden op 29 juni 1965 stenen fundamenteën aangetroffen. A.J.F. Koelen, toenmalig directeur Openbare Werken van de gemeente Medemblik, schakelde hierop M.D. de Weerd, regioarcheoloog van West-Friesland vanuit het Westfries Museum, G.P. Nes, van het Westfries Museum, en een zekere Kroeles, waarschijnlijk ook een medewerker van het Westfries Museum, in. De fundamenteën bleken onderdeel te zijn van de Baanpoort, één van de toegangspoorten tot de oude vestingstad Medemblik (afb. 3.3). De ontdekking was niet geheel onverwacht: men had het nodige vooronderzoek uitgevoerd en geconcludeerd dat de kans aanwezig was dat de fundering van de poort er nog lag.⁸

Tijdens het onderzoek werd eerst het oostelijk deel van de poort aangetroffen, dat helaas zwaar was beschadigd door de graafmachine. Het metselwerk bestond uit gele Friese baksteen en kalkmortel.⁹ De grond rondom de fundamenteën was zeer homogeen met veel kleine aardewerkfragmenten: vermoedelijk een afvalkuil.¹⁰ De fundering van het metselwerk bestond uit grenen palen, waar horizontaal eikenhouten planken overheen lagen. Verder vond men een beschoeiing die waarschijnlijk aansloot op het oostelijke fundament van de Baanpoort, waarbij opviel dat de schoeiingsdelen aan de buitenzijde (de waterkant) van de palen waren geplaatst en niet, zoals gebruikelijk, aan de binnenzijde.

8 Nes 1965, 1.

9 Nes 1965, 1.

10 Nes 1965, 2.

De Baanpoort werd omstreeks 1640 gebouwd en ontleende zijn naam aan de lijnbanen die langs het huidige Geldelozepad en Lijnbaanplantsoen liepen. Gezien het jaar en het feit dat het een noodopgraving betrof, is het onderzoek heel redelijk uitgevoerd. De aangetroffen sporen zijn uitvoerig omschreven en op schaal getekend. Alhoewel de vondsten niet meer konden worden getraceerd, is het gezien de locatie in de stad onwaarschijnlijk dat er (vroeg) middeleeuws materiaal is aangetroffen.

Doordat enkele tekeningen van de opgravinglocatie bewaard zijn gebleven, kon het onderzoek vrij exact in de huidige topografie worden geplaatst.

Literatuur:

Nes 1965

3.1.4 Schuitemoederslaan¹¹

Jaar:	1967-1969
Datum:	3 april-12 september 1967, 24 mei-4 september 1968 en 21 oktober-26 november 1969
Projectnummer:	4
Archis-nummer:	- (OM#), - (VM#), 35265 (W#)
RD-coördinaten:	135.850/530.600
Opdrachtgever:	-
Uitvoerder:	Westfries Museum/IPP
Soort onderzoek:	Opgraving
Aantal werkputten:	15
Aantal vlakken:	1-3 (?)
Aantal vondsten:	1221 vondstnummers, 25 dozen, 7019 vroegmiddeleeuwse scherven

Het bekendste archeologische onderzoek van Medemblik is het project aan de Schuitemoederslaan. Het onderzoek werd geïnitieerd door een vondstmelding van de heer A.J.F. Koelen, de directeur Openbare Werken van de gemeente Medemblik. Hierop volgde een verkennend onderzoek uitgevoerd door het Westfries Museum, waarop werd besloten uitgebreid analyse uit te voeren.¹² De ontwikkelingsplannen voor de bouw van de nieuwe woonwijk "Randwijk" ten zuidwesten van het oude centrum maakte het voor het eerst mogelijk een gedegen en structureel onderzoek uit te voeren. Het project bestond uit drie campagnes verspreid over drie jaar, waarbij ook een kleine uitstap werd gemaakt naar het zogenaamde "Tweede Industrierrein" in 1968.¹³ In 1967 werden de zwaar verrommelde overblijfselen van twee grafheuvels uit de Midden Bronstijd aangetroffen. In 1968 en 1969 werden vlakbij de grafheuvels nederzettingsresten uit de Bronstijd gevonden. Deze bestonden uit sporen van een

¹¹ In de opgravingrapporten en verdere publicaties schrijft men meestal Schuitemoederslaan. De correcte spelling, die hier wordt aangehouden, is Schuitemoederslaan. In referenties of citaten wordt de oorspronkelijk gehanteerde spelling, foutief of niet, overgenomen.

¹² Besteman 1977, 254.

¹³ Zie 3.1.5.

Afbeelding 3.4. Sporen uit de Bronstijd, zoals zichtbaar bij de opgraving aan de Schuitevoerderslaan.

eergetouw, kringgreppels, een spieker en een drieschepig huis (afb. 3.4).

Onverwacht werden bij het onderzoek ook Karolingische sporen aangetroffen, waaronder sloten, afvalkuilen en brandplekken.¹⁴ De sporen werden door een circa acht tot tien centimeter dikke kleilaag gescheiden, waardoor twee Karolingische bewoningsfasen konden worden waargenomen. Het Karolingische materiaal werd vooral gedateerd aan de hand van het importaardewerk, waaronder Badorf-aardewerk en reliëfbandamforen, waarbij de late 8de en vroege 9de eeuw vooral waren vertegenwoordigd.¹⁵ De afwezigheid van Pingsdorf-aardewerk illustreerde dat de vroegmiddeleeuwse bewoning hier stopt in de 9de eeuw.¹⁶ De hoeveelheid vroegmiddeleeuws aardewerk was omvangrijk: circa 7.000 scherven zijn verzameld.¹⁷ Naast aardewerk zijn ook fragmenten van maalstenen, veldkeien, botten en glas aangetroffen.

Het gebied lag in de oeverzone van het Meer van Wervershoof en bestond in de Vroege Middeleeuwen uit veen. Afgezien van enkele greppels, waterputten, brandsporen, afvalkuilen en mogelijk twee veldovens, waren geen sporen van gebouwen aanwezig. De resten van de waterputten stonden nog circa 40 centimeter hoog, wat doet vermoeden dat een deel van het oorspronkelijke maaiveld verloren ging.¹⁸ Mogelijk zijn de sporen van gebouwen samen met het veen verdwenen. De diepere sporen, zoals afvalkuilen en greppels, waren wel bewaard, wat het waarschijnlijk maakt dat de bewoningssporen niet veel hoger lagen. Dat zou betekenen dat het veenpakket in de Vroege Middeleeuwen niet meters dik was.

Aan de hand van de verspreiding van verbrande leemfragmenten kon men mogelijk de locatie van een huis van circa 6 bij 20 meter identificeren.¹⁹ Uit het vondstmateriaal werd niet duidelijk

¹⁴ Voor de interpretatie van de brandplekken, zie hoofdstuk 5.1.1.

¹⁵ Besteman 1977, 260.

¹⁶ Van Regteren Altena & Bakker 1968, 204.

¹⁷ Besteman 1979, 220. Voor een uitgebreide bespreking van de vroegmiddeleeuwse resultaten van de opgraving, zie hoofdstuk 5.1.1.

¹⁸ Besteman 1988, 341.

¹⁹ Besteman 1988, 341.

wat de functie van het huis was. Zeker is dat deze Karolingische bewoning van het veen samenhangt met de vroegste vorm van ontginning. Waarschijnlijk duiden de greppels op een actieve ontwatering van het veen door de bewoners.

Over de bij de opgraving aangetroffen brandkuilen is al lange tijd discussie gaande. De kuilen leverden een groot aantal scherven en botmateriaal op.²⁰ Een eerste gedachte was dat de brandplekken onderdeel waren van het zogenaamde *darinck bernen*. Met deze methode kon men uit veen zout winnen. Het ziltige veen werd verbrand, waardoor as met zout (*zelas*) overbleef. Samen met zeewater kookte men de *zelas*, om vervolgens het as te filteren en het zout door verdamping van het water te scheiden. Deze techniek hanteerde men mogelijk al vanaf de 8ste eeuw.²¹ Een paar jaar later meende Besteman dat het onwaarschijnlijk is dat het veen rondom Medemblik zout genoeg was voor *darinck bernen*.²² Vooral de aanwezigheid van pollen van rogge zou dit bewijzen. Rogge kan niet worden verbouwd op zoute of brakke gronden. Daarnaast ontbreken historische bronnen die wijzen op het toepassen van deze methode in het noorden van Nederland.²³ Toch wijst nieuw onderzoek uit dat zoutwinning in Noord-Holland zeker tot de mogelijkheden behoorde. Archeologisch onderzoek in 1995 op de "Weg van Paludanus", net ten noorden van Kolhorn, leverden veel brandsporen op die vergelijkbaar zijn met de brandkuilen van de Schuivevoerderslaan.²⁴ De Weg dateert tussen 900 en 1100. Het verbrande materiaal bestond vooral uit zeegras, een plant die alleen in ondiep zout water groeit. Rondom de brandsporen vonden de opgravers turfsteeksporen. De sporen wezen erop dat op deze locatie grootschalig zout is gewonnen, eerst uit veen en toen uit zeegras. De "Weg" functioneerde hierbij als een hoge onontgonnen veenrug in het landschap, waarop kon worden gewerkt en waarover materiaal kon worden vervoerd.²⁵

Het onderzoek aan de Schuivevoerderslaan is zorgvuldig uitgevoerd. De documentatie van de opgraving is vrij precies en veel van het vondstmateriaal is teruggevonden. De opgraving is voor de geschiedenis van Medemblik uitermate belangrijk geweest. Bij dit onderzoek trof men voor het eerst in oostelijk West-Friesland een nederzetting uit de Bronstijd aan die waarschijnlijk werd bewoond door mensen die ook de grafheuvels bouwden. Tot het onderzoek aan de Schuivevoerderslaan ging men ervan uit dat het vroegmiddeleeuwse Medemblik, bekend uit de historische bronnen, in zee verloren was gegaan. Wellicht moet de conclusie dat de vroegmiddeleeuwse nederzettingenresten vergraven zijn enigszins worden bijgesteld, aangezien bij het project Schepenwijk I duidelijk werd dat de verstoring van de getijdengeul tamelijk gering bleek. De vroegmiddeleeuwse ontginningsporen waren bij dat onderzoek wel zichtbaar.²⁶ Bovendien meende Besteman dat uit een concentratie verbrand leem mogelijk een huisplattegrond kon worden gereconstrueerd.²⁷ Dit zou onmogelijk zijn als de sporen helemaal waren vergraven. Waarschijnlijk wordt de interpretatie bemoeilijkt door een combinatie van oxiderend veen, erosie en verstoringen.

Alhoewel meerdere overzichtstekeningen van de opgravingsputten aan de Schuivevoerderslaan zijn overgeleverd, was het niet mogelijk om de putten exact te georefereren. Dit komt grotendeels

20 Van Regteren Altena & Bakker 1968, 202.

21 Besteman 1974b, 171.

22 Besteman 1974b.

23 Besteman 1974b, 172-173; persoonlijke mededeling J.C. Besteman, voormalig IPP, 28 januari 2013.

24 Van Geel & Borger 2011, 119. Zie 5.1.3 voor een beschrijving van de Weg van Paludanus.

25 Van Geel & Borger 2011, 121.

26 Rooij & Thanos 1997. Voor een beschrijving van het project Schepenwijk I, zie hieronder 3.1.20.

27 Besteman 1988, 341.

doordat de werkputten aan de hand van vergankelijke meetpunten zijn opgemeten. Daarnaast zijn kaarten gebruikt die de geplande nieuwbouw weergaven. In de praktijk is de nieuwbouw, om welke reden dan ook, anders uitgevoerd. Hierdoor is het niet mogelijk de opgravinglocatie exact te achterhalen. De locatie op de overzichtskaart is daarom bij benadering weergegeven.

Literatuur:

Besteman 1974a

Besteman 1977

Besteman 1988

NN 1968

Van Regteren Altena & Bakker 1968

Van Regteren Altena e.a. 1968

3.1.5 Tweede Industrieterrein

Jaar:	1968
Datum:	4 juli-27 augustus
Projectnummer:	5
Archis-nummer:	- (OM#), - (VM#), 35266 (W#)
RD-coördinaten:	135.403/531.027
Opdrachtgever:	?
Uitvoerder:	IPP
Soort onderzoek:	Opgraving
Aantal werkputten:	1
Aantal vlakken:	1?
Aantal vondsten:	?

Krap een kilometer ten noorden van opgraving aan de Schuitevoerderslaan voerde het IPP in 1968 nog een onderzoek uit. De locatie "Tweede Industrieterrein" was in dat jaar al grotendeels vergraven voor de aanleg van een nieuw industrieterrein. In een openliggende rioolsleuf werden waarnemingen gedaan. Een laag van verbrande huttenleem, waarschijnlijk uit de periode 1000 tot 1200, was duidelijk zichtbaar in het profiel.

In het nog niet verstoorde deel werd op het hoogste punt van de Kreekrug van Abbekerk een proefsleuf aangelegd. In deze sleuf vond men laatmiddeleeuwse ploegsporen en een erfscheiding. Ook werd een laat- tot postmiddeleeuwse palissade met geassocieerde greppel aangetroffen. Mogelijk kan dit spoor in verband worden gebracht met de belegeringen van Medemblik door de Geuzen en Prins Maurits in de 16de eeuw.

De verwachtingen voor vroegmiddeleeuwse sporen waren hooggespannen toen men begon met de opgraving op het Tweede Industrieterrein. Alhoewel deze sporen vrijwel afwezig bleken, bracht het onderzoek wel interessante resultaten op voor latere perioden. Waarschijnlijk stond op deze locatie in de 11de of 12de eeuw een huis. In de Late Middeleeuwen was het terrein weer verlaten: nu werd het als landbouwgrond gebruikt. De vondst van een tijdelijk

verdedigingswerk uit de Nieuwe Tijd, die mogelijk ook in verband kan worden gebracht met de belegering van de Geuzen of Prins Maurits, is uitzonderlijk.

Van de opgraving op het Tweede Industrierrein is één tekening aangetroffen bij de documentatie van de opgraving Schuivevoerderslaan. Op deze tekening stonden geen sporen, alleen de putwanden. Aan de hand van een opmerking in de dagrapporten van het onderzoek aan de Schuivevoerderslaan, kon grofweg de locatie van de opgraving worden gesitueerd. Vervolgens is met behulp van de rioolputten die op de tekening stonden, bij benadering de locatie van de werkputten bepaald. Het is onzeker of de locatie klopt, maar op basis van bovenstaande argumenten lijkt het waarschijnlijk.

Literatuur:

Van Regteren Altena e.a. 1968

3.1.6 Oude Haven-Ridderstraat

Jaar:	1970
Datum:	5 oktober-11 december
Projectnummer:	6
Archis-nummer:	- (OM#), - (VM#), 17710 (W#) - (OM#), - (VM#), 30964 (W#) ("Oude Haven-St. Maartenshof")
RD-coördinaten:	135.764/531.771
Opdrachtgever:	-
Uitvoerder:	IPP/ROB
Soort onderzoek:	Opgraving
Aantal werkputten:	5
Aantal vlakken:	2-22
Aantal vondsten:	1399 vondstnummers, 9 dozen, circa 500 vroegmiddeleeuwse scherven

Naar aanleiding van de resultaten van de opgraving Schuivevoerderslaan werd voor de bouw van een aanleunwoningencomplex geprobeerd meer informatie over de vroegmiddeleeuwse geschiedenis van Medemblik te verzamelen. Besloten werd om een lange, diepe werkput dwars door het tracé van de oude Middenleek aan te leggen, met het doel meer inzicht in de stratigrafie van de stroom en de nederzetting te krijgen. De werkput werd aangelegd tot op de natuurlijke zavel. Deze zavel lag onder de getijdengeul slechts op circa 1,50 meter –NAP. In het zuiden van het lange profiel werd een vondstenloos pakket aangetroffen, dat qua compositie sterk overeenkwam met de bewoningslaag uit de Bronstijd van de Schuivevoerderslaan. Hierop lag een humeuze kleiafzetting (onderdeel van de Formatie van Naaldwijk) die op basis van pollenonderzoek tussen 100 v.Chr. tot 600 n.Chr. kon worden gedateerd. Boven deze afzetting lagen (vroeg)middeleeuwse ophogingslagen, die door een verstoring uit de 12de eeuw werden onderbroken. Waarschijnlijk ging het om een grote overstroming waarbij veel grond is weggeslagen. Op de resten van de overstroming zijn nog enkele antropogene ophogingslagen

aangebracht, waarbij telkens de beschoeiing van de Middenleek werd vernieuwd.²⁸ Tijdens dit project werden vooral beschoeiingresten en perceelafscheidingsen aangetroffen, waarvan vaak de exacte datering lastig was vast te stellen, maar die meestal middeleeuws waren. Het aantal vroegmiddeleeuwse scherven is opvallend lager dan bij de opgraving aan de Schuivevoerderslaan: slechts 500. In de binnenstad is verhoudingsgewijs beduidend meer botmateriaal en importaardewerk aangetroffen. Bovendien is aardewerk uit de 7de en het begin van de 8ste eeuw duidelijk aanwezig.²⁹ Enkele opvallende vondsten tijdens dit project waren scherven van het zogenaamde Tating-aardewerk. Dit type aardewerk was heel kostbaar en werd waarschijnlijk in kerkelijke ceremonies gebruikt. Het is onbekend waar Tating-aardewerk werd geproduceerd.³⁰

Doordat het onderzoek aan de Ridderstraat definitief heeft bewezen dat ook in de stad Medemblik niet al het vroegmiddeleeuwse materiaal verloren is gegaan, heeft het veel deuren geopend voor verder onderzoek. De hoeveelheid importaardewerk illustreerde dat Medemblik een nederzetting was met een bovengemiddelde circulatie van bijzondere producten. Dit bewees dat onder het huidige Medemblik, het *Medemolaca* uit de middeleeuwse bronnen ligt. De manier waarop de ROB het onderzoek uitvoerde, is volgens de moderne Arboret en de ARW ondenkbaar. De smalle werkput dook vrijwel loodrecht tot zes meter diep onder het maaiveld, waar de gravers zonder enige vorm van bescherming het werk uitvoerden (afb. 3.5). Toch leverde het onderzoek op deze manier een uniek dwarsprofiel op van de veenstroom en de nederzetting. Door de vele overstromingen en de lange bewoningsperiode is het vaak lastig sporen te interpreteren. De nederzetting was opgedeeld in percelen die haaks op het water lagen. Uit de opgraving bleek dat het onderhoud van de beschoeiing in de Vroege Middeleeuwen

Afbeelding 3.5. Het lange westprofiel van de opgraving Oude Haven-Ridderstraat.

28 Besteman 1979, 215-217.

29 Besteman 1979, 220.

30 Besteman 1974a, 94.

waarschijnlijk per perceel werd uitgevoerd: iedere bewoner had verantwoordelijkheid voor het onderhouden van zijn deel. Na de desastreuze overstroming in de 12de eeuw, lijkt men over te gaan op een gecentraliseerd onderhoud van de beschoeiing. De kwaliteit van de documentatie heeft ervoor gezorgd dat het onderzoek nog altijd zeer waardevol is.

De opgraving is uitvoerig gedocumenteerd en het georefereren van de werkputten was hierdoor mogelijk.

Literatuur:

Besteman 1974a

Besteman 1979

Besteman 1989

Besteman & Brandt 1976

Halbertsma 1970

Halbertsma 1971

3.1.7 Oude Haven 25/'t Samenspel

Jaar:	1975
Datum:	27 oktober-10 november
Projectnummer:	7
Archis-nummer:	- (OM#), - (VM#), 35250 (W#)
RD-coördinaten:	136.171/531.835
Opdrachtgever:	?
Uitvoerder:	IPP
Soort onderzoek:	Opgraving
Aantal werkputten:	1
Aantal vlakken:	5
Aantal vondsten:	49 vondstnummers

In 1975 werd het archeologische onderzoek in Medemblik door het IPP hervat. Verspreid door de stad werden verschillende werkputten geopend, die allemaal onder het toponiem "Oude Haven" werden geregistreerd. Omdat deze benaming onspecifiek is en op bijna het gehele oude deel van Medemblik kan slaan, kan dit tijdens huidig en toekomstig onderzoek alleen maar tot verwarring leiden. Om deze reden is besloten de verschillende werkputten opnieuw te verdelen. Ieder deel krijgt een nieuw toponiem. In onderstaand schema wordt de nieuwe verdeling weergegeven. De nieuwe toponiemen zijn gebaseerd op de huidige bebouwing op de locatie van de werkputten.

Voormalige benaming	Nieuw toponiem
Oude Haven 1975 werkput I	Oude Haven 25/'t Samenspel
Oude Haven 1975 werkput II	Oude Haven 103
Oude Haven 1975 werkput III-V	Ridderstraat 15-21
Oude Haven 1975 werkput VI-VIII	Overtoom 88-118

De eerste werkput van het project in 1975 lag ten noorden van de Oostersteeg en ten zuiden

van de Oude Haven. Net ten westen van de werkput ligt de Joodse begraafplaats. Opvallend is dat de voormalige getijdengeul op deze locatie veel smaller is dan in het westen van de stad. Naast enkele sporen uit de prehistorie is mogelijk een dunne bewoningslaag uit de Karolingische tijd aangetroffen. Duidelijker zijn een vlechtwandbeschoeiing uit de latere Middeleeuwen, met daarachter een ophogingslaag met kogelpotscherven, Pingsdorf-scherven, hout en (dubbele) cardiumschelpen. Een noord-zuid lopende plaggenwal diende waarschijnlijk in de 12de eeuw als perceelsgrens. Bovenop deze sporen lagen zandlagen met paalsporen en verbande leem uit de Late Middeleeuwen. De laatmiddeleeuwse laag werd afgedekt door een dikke brandlaag. Het is verleidelijk de brandlaag in verband te brengen met een van de grote branden in de 16de eeuw.³¹

Doordat de vier verschillende opgravinglocaties onder één toponiem zijn geregistreerd, is het soms lastig de informatie nog bij de goede werkput in te delen. Zo zijn veel foto's waarop geen omgeving zichtbaar is moeilijk bij de juiste werkput in te delen. Van de opgraving Oude Haven 25/'t Samenspel is weinig documentatie overgeleverd. Dit bemoeilijkt een herinterpretatie. De versmalling van de voormalige getijdengeul verklaart wellicht waarom op deze locatie weinig vroegmiddeleeuws materiaal is aangetroffen. Mogelijk was bewoning hier lastiger dan op het hoger gelegen, brede deel in het westen. De waarneming levert interessante informatie over de verspreiding van het vroegmiddeleeuwse *Medemolaca* op. De plaggenwal illustreert dat hier vanaf de 12de eeuw, en mogelijk al eerder, wel werd gewoond.

Een andere opvallende waarneming is de dikke brandlaag op de laatmiddeleeuwse sporen. Het zou interessant zijn om uit te zoeken wat de precieze datering van de brandlaag is, om vervolgens te trachten deze aan een historische gebeurtenis te koppelen. Hierbij kan gedacht worden aan het Tweede Beleg in 1517, waarbij Grutte Pier en zijn bende van de Zwarte Hoop Medemblik geheel afbrandden of de Grote Brand van Medemblik in 1555. Helaas is de documentatie van de opgravingen incompleet, wat een eventuele herwaardering van het materiaal compliceert.

De opgraving is net ten noorden van de binnentuin het Koningshof uitgevoerd. De benaming van dit gebied doet een interessante geschiedenis vermoeden. Verwijst de naam nog naar een koninklijk centrum, mogelijk de plaats waar in de Middeleeuwen de tol werd geïnd? Het is op dit moment onzeker. Wel is opvallend dat het gebied in de afgelopen eeuwen nooit is bebouwd. Bij de opgraving zijn hiervoor geen aanwijzingen gevonden. Toch valt op deze locatie mogelijk nog interessante archeologie te verwachten.

Van de opgraving Oude Haven 25/'t Samenspel is een duidelijke overzichtstekening gemaakt, waardoor de opgraving makkelijk kon worden gegeoreferend.

Literatuur:

Besteman 1979

Besteman 1989

Besteman & Brandt 1976

3.1.8 Oude Haven 103

Jaar: 1975

---

31 Zie hoofdstuk 4.4.2.5.

Datum: 3-6 november

Projectnummer: 8
Archis-nummer: - (OM#), - (VM#), 35251 (W#)
RD-coördinaten: 136.261/531.883

Opdrachtgever: ?
Uitvoerder: IPP
Soort onderzoek: Opgraving

Aantal werkputten: 2
Aantal vlakken: 1?
Aantal vondsten: 10 vondstnummers

Het onderzoek aan de Oude Haven 103 werd uitgevoerd ten noorden van de Oude Haven, aan het eind van de spoorweg. Eén werkput werd haaks op de Oude Haven gegraven. Hierin lagen twee wierdijken. De meest zuidelijke wierdijk (6,5 meter breed) was waarschijnlijk de oudste, maar kan niet specifieker gedateerd worden dan circa 1300-1560. Enige tijd later is iets noordelijker de tweede wierdijk aangelegd, zodat een strook bewoonbare grond ontstond. Op de wierdijken lag vondstmateriaal uit de 17de tot 18de eeuw, dat weer was bedekt met losse wierplakken. De wierdijken lagen op een "ophogingslaag" uit de 12de tot 13de eeuw. De "ophogingslaag" bestond deels uit veenplaggen met daarop kleiplaggen. Opvallend is dat bij de veenplaggen steeds een donkere en een lichte baan elkaar afwisselden. Onder de "ophogingslaag" lag alleen verspoelde venige klei, waarschijnlijk het residu van een of meerdere overstromingen. Tenslotte is ten oosten van de werkput nog een "gat" gegraven tot 3,30 meter onder het maaiveld, maar over de resultaten is niets bekend.

Van de opgraving Oude Haven 103 is weinig administratie overgeleverd. Hierdoor is het lastig de exacte locatie van de sporen te reconstrueren.

Het is niet onverwacht dat het gebied ten noorden van de Oude Haven geen vroegmiddeleeuwse sporen opleverde. Ten eerste is onzeker of de noordzijde van de *Medemolaca* werd bewoond in de Vroege Middeleeuwen. Ten tweede is nog weinig bekend over de precieze loop en breedte van de *Medemolaca*, waardoor het mogelijk is dat het gebied niet eens bewoonbaar was in die periode. Ten derde hebben de vele overstromingen tot de 13de eeuw veel schade aan het archeologisch bestand aangebracht. Toch is het te voorbarig om op basis van dit onderzoek eventuele bewoning van de noordoever af te schrijven. Op de zuidoever is tenslotte ook gebleken dat onder de vele ophogingslagen en verspoelingen uit de latere Middeleeuwen, soms toch een dunne bewoningslaag uit de Vroege Middeleeuwen bewaard is gebleven.

De wierdijken vormen een van de vroegste onderdelen van de West-Friese Omringdijk. Ook de "ophogingslaag" onder de wierdijken was in feite de oudste fase van de Westfriese Omringdijk uit de 12de tot 13de eeuw. De afwisselende kleur komt door de verschillende zoute en brakke milieus waaruit het ophogingsmateriaal afkomstig was. Het zoute materiaal krijgt een witte kleur, terwijl de uitgespoelde plaggen een zwarte kleur krijgen. De dijk is later verder naar het noorden verplaatst. De verschillende fasen van de dijken illustreren het gevecht tegen het water dat de inwoners van Medemblik vanaf de Late Middeleeuwen continu streden.

Van de opgraving Oude Haven 103 is een duidelijke overzichtstekening gemaakt, waardoor de opgraving makkelijk kon worden gegeorefereerd.

Literatuur:

Besteman 1979

Besteman 1989

Besteman & Brandt 1976

3.1.9 Ridderstraat 15-21

Jaar: 1975

Datum: 9 november-5 december en 5-16 januari

Projectnummer: 9

Archis-nummer: - (OM#), - (VM#), - (W#)

RD-coördinaten: 135.728/531.759

Opdrachtgever: ?

Uitvoerder: IPP

Soort onderzoek: Opgraving

Aantal werkputten: 3

Aantal vlakken: 7-11

Aantal vondsten: 376 vondstnummers

De opgraving aan de Ridderstraat 15-21 leverde van alle projecten in 1975 de meeste sporen op. Het onderzoek vond plaats aan de westzijde van de Ridderstraat, tegen de Overtoom (Oude

Afbeelding 3.6. Linda Therkorn (IPP) tekent vlechtwerk uit de Bronstijd.

Haven) aan. Ook hier werden de middeleeuwse sporen afgedekt door een dikke brandlaag.³² Het onderzoek werd bemoeilijkt door de vele recente tot hoogmiddeleeuwse waterputten die door de sporen staken. In de eerste werkput (III) werden afgezien van ophogingslagen weinig middeleeuwse sporen waargenomen. De enige duidelijke sporen waren een plaggenwand met daaronder een vlechtwand, beide haaks op de *Medemolaca* georiënteerd. Op dieper niveau werden resten uit de Bronstijd in de vorm kuilen en greppels gevonden. Een uitzonderlijke vondst was een uitgebreid, zwaar vlechtwerk, dat een depressie (mogelijk een put) afdekte (afb. 3.6).³³

Iets meer naar het zuiden werd de volgende werkput (IV) aangelegd. Deze lag ten noorden van het schoolplein van de toenmalige St. Josephschool. Circa één meter onder het maaiveld werden "recente" paalgaten aangetroffen, gevuld met baksteen en mortelresten. Daarnaast zijn een plaggenvloer, plaggenwallen, (water)putten en paalgaten ontdekt. Opvallend was een vierkante waterput met overloop, die rond 1200 dateert.³⁴ In deze werkput was wel een Karolingische laag zichtbaar.

In de derde werkput (V) ten westen van de Ridderstraat is een noord-zuid lopende greppel aangetroffen waar veel materiaal uit kwam. Voor de rest is onbekend wat men hier aantrof. Een laatste opvallende waarneming bij het onderzoek was dat de zandige klei van de voormalige getijdengeul bijna helemaal waterpas liep. Dit maakt het mogelijk dat de Middenleek een stuk noordelijker liep dan deze locatie.

Van alle projecten die in 1975 zijn uitgevoerd, zijn de werkputten ten westen van de Ridderstraat het meest uitvoerig gedocumenteerd. Het is verbazend dat buiten de "recente" bebouwing, volgens de dagrapporten geen middeleeuwse huizen zijn aangetroffen. De verwachting was dat deze locatie vrij continu is bewoond vanaf de Vroege Middeleeuwen. Na analyse van het aangrenzende project St. Josephschool, blijkt dat de bewoning meer naar het zuiden lag.³⁵ Bovendien wordt hieruit duidelijk dat de vondstrijke greppel uit de Merovingische tot Karolingische periode dateerde. Het importaardewerk wijst wederom op de uitzonderlijke positie van de handelsnederzetting. Daarnaast is opvallend dat de voormalige getijdengeul bijna horizontaal loopt. Mogelijk is de deze hier veel breder dan in het oosten van de stad. Het onderzoek levert potentieel nog veel meer informatie op als het een keer volledig wordt uitgewerkt.

Van de opgraving Ridderstraat 15-21 is een duidelijke overzichtstekening gemaakt, waardoor de opgraving makkelijk kon worden gegeoreferreed. Bovendien zijn de werkputten in een latere opgraving nogmaals waargenomen.³⁶

Literatuur:

Besteman 1979

Besteman 1989

Besteman & Brandt 1976

---

32 Zie hoofdstuk 3.1.6.

33 Besteman 1979, 217-218.

34 Zie hoofdstuk 4.6.8.1.

35 Zie hoofdstuk 3.1.17 en 4.

36 Zie hoofdstuk 3.1.17 en 4.

3.1.10 Overtoom 88-118

Jaar:	1975
Datum:	?
Projectnummer:	10
Archis-nummer:	- (OM#), - (VM#), 35252 (W#)
RD-coördinaten:	135.723/531.817
Opdrachtgever:	?
Uitvoerder:	IPP
Soort onderzoek:	Opgraving
Aantal werkputten:	3
Aantal vlakken:	?
Aantal vondsten:	20 vondstnummers

De laatste onderzoekslocatie die in 1975 werd aangedaan, ligt ten noorden van de Overtoom (Oude Haven), in het verlengde van de Ridderstraat. Van de opgraving is zeer weinig documentatie bewaard gebleven. Parallel aan de Overtoom is een wierdijk gevonden, die sterke overeenkomsten met het zuidelijke exemplaar van het project Oude Haven 103 vertoonde. De wierdijk lag in een afzetting uit de 12de tot 13de eeuw.

Deze opgraving is grotendeels vergelijkbaar met het onderzoek aan de Oude Haven 103. De zuidelijke wierdijk loopt waarschijnlijk langs de hele noordoever van de Oude Haven. Van de opgraving Overtoom 88-118 is een duidelijke overzichtstekening gemaakt, waardoor de opgraving makkelijk kon worden georeferreed.

Literatuur:

Besteman 1979
Besteman 1989
Besteman & Brandt 1976

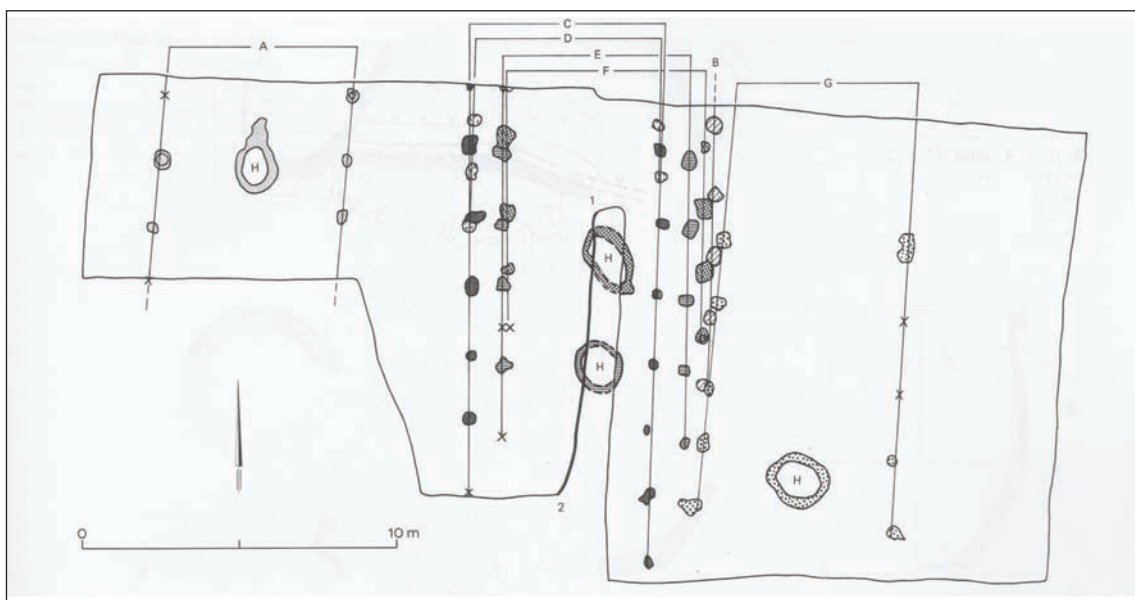
3.1.11 Muntstraat-Torensteeg

Jaar:	1982
Datum:	24 mei-10 september
Projectnummer:	11
Archis-nummer:	- (OM#), - (VM#), 17711 (W#)
RD-coördinaten:	135.825/531.772
Opdrachtgever:	-
Uitvoerder:	IPP
Soort onderzoek:	Proefsleuven en opgraving

Aantal werkputten: 5
 Aantal vlakken: 9
 Aantal vondsten: 1399 vondstnummers, 55 dozen. Aardewerk is
 10.584* scherven: waaronder 1822 Pingsdorf en
 5399 kogelpot.

Voor de bouw van een gymlokaal greep het IPP wederom de kans aan om onderzoek uit te voeren in het hart van de oude binnenstad, ditmaal vlak naast de Bonifaciuskerk. Direct na de start van het opgravingproject werden vlak onder het maaiveld een sloot en hardplaats uit de 11de en 12de eeuw aangetroffen. Het was meteen duidelijk dat men op middeleeuwse huispercelen was gestuit. Hierbij konden verschillende vloerniveaus worden onderscheiden. De dichtheid van de sporen, evenals de hoeveelheid materiaal en de plaatscontinuïteit van de percelering tot in de Late Middeleeuwen, doen vermoeden dat hier een hoge mate van continuïteit in bewoning was. Het aangetroffen vondstmateriaal betrof vooral importkeramiek. Vlak boven de natuurlijke zavel werd een natuurlijke humeuze laag met sporen uit de Bronstijd aangetroffen, waarvan een greppel met aardewerk uit de Late Bronstijd het duidelijkste spoor was.³⁷ De oudste vroegmiddeleeuwse sporen bestonden uitsluitend uit kuilen en enkele waterputten. Deze moeten op stratigrafische basis vóór de tweede helft van de 8ste eeuw worden gedateerd. Daarna werd het gebied opgehoogd met een laag klei waarin zeer veel vondstmateriaal, vooral aardewerk, uit de late 8ste en 9de eeuw aanwezig was.

Op deze ophogingslaag zijn de resten van de oudste huizen aangetroffen.³⁸ Eén van de huizen kon op basis van het vondstmateriaal in de late 9de of vroege 10de eeuw worden gedateerd. Een andere plattegrond leek nog ouder maar is slechts zeer beperkt bewaard gebleven. Dit zijn de eerste vroegmiddeleeuwse huisplattegronden die in Medemblik zijn aangetroffen. Naast de mogelijk Karolingische huizen zijn nog vier middeleeuwse huizen gevonden (afb. 3.7). Bij de gebouwen lijkt de haard meestal in het zuidelijke deel van de woning te liggen. Mogelijk wijst dit op een bewoning van het zuidelijke deel van het huis. Bij meerdere huizen zijn resten van

Afbeelding 3.7. De huisplattegronden die bij de opgraving Muntstraat-Torensteeg werden aangetroffen. "H" staat voor haard. Gebouwen A en B dateren waarschijnlijk nog uit de Karolingische periode.

37 Heidinga 1987, 17.
 38 Heidinga 1987, 21.

de wanden aangetroffen. Deze bestonden waarschijnlijk uit vlechtwerk, besmeerd met leem, waartegen aan de buitenkant plaggen waren gestapeld.³⁹ Uit een onderzoek naar de resten van zaden bleek dat in de 10de en 11de eeuw de langeafstandshandel doorzette. Men vond onder andere resten van tarwe en vijgen.⁴⁰

In de Karolingische tijd werd de zuidoever van de *Medemolaca* tweemaal opgehoogd met kleiplaggen. Gezien de hoeveelheid archeologische vondsten was deze klei afkomstig van een plaats die in de Karolingische tijd zeer intensief werd bewoond, waarschijnlijk dichtbij het onderzochte gebied. Een opvallende vondst tijdens dit project was de halsopening van een terra sigillata kan. Het fragment is hergebruikt, volgens de opgravers als weefgewicht.

De opgraving van 1982 is de meest uitvoerig gedocumenteerde van alle projecten in de stad Medemblik. Hierdoor is voornamelijk het materiaal van deze opgraving in publicaties verschenen. Verschillende generaties archeologen aan de Universiteit van Amsterdam hebben, tot op de dag van vandaag, aardewerk leren determineren met de vondsten van de opgraving aan de Muntstraat-Torensteeg. Om die reden zijn veel vondsten verspreid geraakt over meerdere opslaglocaties, maar is het materiaal ook uitvoeriger onderzocht dan menig andere opgraving.

Opmerkelijk is de beschrijving van “grote, reducerend gebakken, gedraaide voorraadpotten” en “een badorfachtig baksel met rode beschildering” die door de archeologen in de 9de of 10de eeuw worden gedateerd, aardewerksoorten die vandaag de dag bekend staan als Duisburg- en Huneschans-aardewerk. De datering die toentertijd is toegekend op stratigrafische gronden klopt nu nog steeds, respectievelijk 850-1000 en rond 900.

De gesuggereerde bewoning van het zuidelijke deel van het huis laat ruimte voor het gebruik van het noordelijke deel, het deel aan de *Medemolaca*, voor zakelijke doeleinden. Hierbij kan worden gedacht aan een opslag-, productie- of zelfs winkelruimte. Deze veronderstelling is echter nog puur speculatief.

Van de opgraving Muntstraat-Torensteeg zijn verschillende “overzichtstekeningen” gemaakt. Hierbij verschillen de maten en afstanden nog al eens. Een combinatie van de informatie uit al deze tekeningen maakte het toch mogelijk om de opgravingsputten redelijk exact in de huidige topografie te plaatsen.

De terra sigillata scherf moet niet als bewijs voor Romeinse bewoning worden gezien. De context waarin de scherf werd gevonden, was zuiver vroegmiddeleeuws. Hierdoor is het aannemelijk dat iemand de Romeinse scherf van elders heeft meegenomen naar *Medemolaca*. Het lijkt onwaarschijnlijk dat zoveel moeite zou worden gedaan voor een simpel weefgewicht. Misschien is een interpretatie van het rond gesleten (of geslepen?) terra sigillata fragment als sieraad hierdoor logischer.

Literatuur:

Besteman 1983

Besteman 1989

Besteman 1990

Groenman-van Wateringe 1988

Heidinga 1987

Pals 1988

---

39 Heidinga 1987, 33-36.

40 Besteman 1989, 30.

3.1.12 Verzorgingshuis Sint Martinus

Jaar: 1983
Datum: 10 augustus

Projectnummer: 12
Archis-nummer: - (OM#), - (VM#), - (W#)
RD-coördinaten: 135.703/531.663

Opdrachtgever: -
Uitvoerder: Jan Besteman, IPP?
Soort onderzoek: Opgraving

Aantal werkputten: 1
Aantal vlakken: ?
Aantal vondsten: ?

Bij een kleine opgraving in 1983 ten zuiden van de Rooms-katholieke Sint Martinuskerk, in de tuin van het verzorgingshuis Sint Martinus, werden geen archeologische sporen aangetroffen. De grond was dusdanig verstoord dat geen enkele conclusie kon worden getrokken.⁴¹ Het materiaal dat werd verzameld bestond enkel uit scherven uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd. Het onderzoek is, zover bekend, niet verder gedocumenteerd.

De exacte locatie van de opgraving is niet gedocumenteerd. Om deze reden is de locatie slechts bij benadering weergegeven.

Literatuur:
Besteman 1984

3.1.13 Westerhaven 26-Achterom

Jaar: 1983
Datum: ?

Projectnummer: 13
Archis-nummer: - (OM#), - (VM#), 17709 (W#)
RD-coördinaten: 135.902/531.599

Opdrachtgever: -
Uitvoerder: IPP
Soort onderzoek: Opgraving

Aantal werkputten: 1
Aantal vlakken: ?

---

41 Besteman 1984, 227.

Aantal vondsten: ?

Na de sloop van een stadsboerderij aan de Westerhaven werd in 1983 een diep profiel aangelegd om vast te stellen welke bewoning hier kon worden aangetroffen. Hier was zichtbaar dat zich ten zuiden van de noordelijker gelegen voormalige getijdengeul veen uitstreekte, totdat dit ergens vóór of in de 13de eeuw werd overstromd door zeewater.⁴²

De datering van de overstroming door zeewater werd op één kogelpotscherf gebaseerd, wat in principe als een onzekere datering zou moeten gelden. De overstromingssporen zijn echter elders in Medemblik bij meerdere onderzoeken waargenomen, waardoor de datering voor de hand ligt. De kijkput illustreert hoe ver landinwaarts de overstromingen reikten. Het veen valt geologisch onder de Formatie van Nieuwkoop.

Van dit onderzoek is geen documentatie bekend. Hierdoor is de locatie bij benadering weergegeven.

Literatuur:

Besteman 1984

3.1.14 Pekelharinghaven

Jaar:	1987-1988
Datum:	oktober/juni?
Projectnummer:	14
Archis-nummer:	- (OM#), - (VM#), - (W#)
RD-coördinaten:	136.357/531.510
Opdrachtgever:	?
Uitvoerder:	AIVU
Soort onderzoek:	Opgraving
Aantal werkputten:	?
Aantal vlakken:	?
Aantal vondsten:	?

In de jaren tachtig van de vorige eeuw werd besloten de in 1632 gegraven en in 1842 gedempte Pekelharinghaven opnieuw uit te graven. Helaas is hierbij weinig archeologisch onderzoek uitgevoerd. De uitgraving is gemonitord door enkele studenten van de Vrije Universiteit van Amsterdam. Voor zover bekend zijn geen publicaties over dit onderzoek verschenen. Afgezien van enkele leervondsten, gevonden in de kelder van het stadhuis van Medemblik, is verder niets over het onderzoek bekend.

De materiële cultuur die in waterwegen wordt achtergelaten, geeft meestal een mooi beeld van het leven van de mensen rondom dit water. De Pekelharinghaven had een schat aan informatie

---

42 Besteman 1984, 227.

kunnen verstrekken over het reilen en zeilen rondom het water in de 17de en 18de eeuw. Op de kaart van Blaeu is te zien dat aan de zuidkant van de Pekelharinghaven enkele grote gebouwen met grote lege erven staan. Het is goed mogelijk dat hier ambachtelijke activiteiten werden beoefend. Het afvalpatroon in de haven had hierover meer informatie kunnen leveren.

Op de projectenkaart is de rand van de huidige Pekelharinghaven gevolgd.

Literatuur:

Geen.

3.1.15 Bedrijventerrein Almere

Jaar:	1988
Datum:	3 oktober-4 november
Projectnummer:	15
Archis-nummer:	- (OM#), - (VM#), 30998 (W#)
RD-coördinaten:	134.982/530.966
Opdrachtgever:	?
Uitvoerder:	ROB
Soort onderzoek:	Opgraving, proefsleuven
Aantal werkputten:	7
Aantal vlakken:	2
Aantal vondsten:	7 dozen?

Na de verlening van een vergunning voor het bebouwen van het Bedrijventerrein Almere, ten westen van Medemblik, werd een archeologisch onderzoek uitgevoerd. Het gebied kwam onder de aandacht door een tijdens de veldkartering van het IPP in 1975-1977 vastgestelde vondstconcentratie uit de IJzertijd. Na ontdekking van de site is een aanvraag voor bescherming middels de monumentenwet ingediend. De aanvraag werd pas in 1986 ingewilligd. Het onderzoek in 1988 werd uitgevoerd omdat het beschermde terrein deels bebouwd zou worden. Ook het niet-beschermde gebied dat in aanmerking kwam voor bebouwing werd onderzocht. Bij een voorafgaande detailkartering bleek dat het beschermde deel diepgaand was verstoord. Het gebied was verstoord tussen het ontdekken van de site en de bescherming ervan. In het niet-beschermde deel werd wel een vondstconcentratie uit de IJzertijd aangetroffen. Met enkele proefsleuven konden de vondsten met enkele archeologische sporen in verband worden gebracht, waaronder paalsporen, kuilen en greppels. Zeker is dat hier een woonplaats uit de Late IJzertijd is aangetroffen, al bleek het onderscheiden van een duidelijke huisplattegrond niet mogelijk. Wel werden twee waterputten blootgelegd die uit gestapelde veenplaggen waren opgebouwd.⁴³

Het bewijs van de aanwezigheid van bewoning uit de IJzertijd is zeer uitzonderlijk. Sporen uit de IJzertijd zijn zeldzaam in het hele West-Friese gebied. Het gebied werd blijkbaar in

43 Woltering 1989, 282-283.

de late prehistorie al voldoende ontwaterd om bewoning mogelijk te maken. Misschien zou dit als aanwijzing kunnen worden gezien dat de veenrivier *Medemolaca* al bestond. Van het onderzoek op het Bedrijventerrein Almere is redelijk veel documentatie overgeleverd.

Afgezien van losse coördinaten, is geen overzichtstekening van de werkputten bekend. Hierdoor kon alleen de omlijning van het plangebied worden weergegeven.

Literatuur:

Woltering 1989a

Woltering 1989b

3.1.16 Muiter

Jaar:	1990
Datum:	?
Projectnummer:	16
Archis-nummer:	- (OM#), - (VM#), - (W#)
RD-coördinaten:	?
Opdrachtgever:	?
Directievoerder:	?
Uitvoerder:	?
Soort onderzoek:	(Nood?)opgraving
Aantal werkputten:	?
Aantal vlakken:	?
Aantal vondsten:	?

Afbeelding 3.8. Een waterput van onbekende datering, gevonden bij de "Muiters".

Van het onderzoek "Muiters" zijn alleen enkele foto's bewaard gebleven. Gezien de naam en het jaar van het onderzoek is het waarschijnlijk dat het onderzoek op het terrein van de huidige Openbare Bibliotheek in Medemblik plaatsvond. Bij het onderzoek is een waterput aangetroffen, die waarschijnlijk uit de Middeleeuwen dateert (afb. 3.8). Van het onderzoek zijn geen vondsten of beschrijvingen bekend, waardoor een exactere datering onmogelijk is.

Doordat de locatie van het onderzoek onzeker is, wordt de waarneming weergegeven met een stip in het midden van het terrein.

3.1.17 St. Josephschool⁴⁴

Jaar:	1990
Datum:	12 maart-26 april
Projectnummer:	17
Archis-nummer:	- (OM#), - (VM#), 22799 (W#)
RD-coördinaten:	135.720/531.740
Opdrachtgever:	?
Directievoerder:	Prof. dr. W.A. van Es, Rijksdienst Oudheidkundig Bodemonderzoek
Uitvoerder:	ROB
Soort onderzoek:	Opgraving
Aantal werkputten:	3
Aantal vlakken:	8
Aantal vondsten:	Circa 1392* aardewerk/leem/natuursteenvondsten en 238* botfragmenten (dierlijk)

Voor een uitwerking en uitgebreide bespreking van dit onderzoek, zie hoofdstuk 4.

Literatuur:
Buurman 1991
Van Es & Van Dockum 1991
Woltering 1991

3.1.18 Oosterpoort

Jaar:	1990
Datum:	?
Projectnummer:	18
Archis-nummer:	- (OM#), - (VM#), 42988 (W#)
RD-coördinaten:	136.496/531.779
Opdrachtgever:	-
Directievoerder:	?
Uitvoerder:	ROB
Soort onderzoek:	Noodopgraving
Aantal werkputten:	1
Aantal vlakken:	?

---

⁴⁴ De spelling van de naam St. Josephschool varieert in de verschillende opgravingrapporten en publicaties: St. Jozefschool, Sint Josephschool, etc. Hier zal echter de spelling aangehouden worden zoals deze vroeger op de gevel van de school stond: St. Josephschool.

Aantal vondsten: ?

In 1990 was het mogelijk de fundering van de oude Oosterpoort ten noorden van Kasteel Radboud te onderzoeken. In het muurwerk werden rode (30 bij 14-15 bij 7 centimeter), oranje (30-31 bij 15-16 bij 7 centimeter) en gele bakstenen (20,5 bij 9,5 bij 4-4,5 centimeter) aangetroffen. De oranje bakstenen vormden de fundering, waarop de rode waren opgemetseld tot aan het opgaande muurwerk. Uit een ingraving bleek dat tussen beide lagen in een later stadium de gele bakstenen drie rijen dik waren ingevoegd. De poort dateert uit de 16de eeuw en de aanpassing aan de fundering dateert kort daarna, waarschijnlijk nog uit dezelfde eeuw. Onder het muurwerk bevond zich een grachtvulling met materiaal uit de 16de eeuw.⁴⁵

Het opmeten en het beschrijven van de verschillende baksteensoorten die gebruikt zijn voor de constructie van de Oosterpoort is zeer waardevolle informatie. Op deze manier kan het gebruik van dit soort bakstenen worden gedateerd en deze informatie kan weer worden toegepast op het dateren van andere structuren, zoals het kasteel. Van dit onderzoek is weinig documentatie bekend.

Uit recent onderzoek is gebleken dat het kasteel van Medemblik op de locatie van dit onderzoek in de 13de en 14de eeuw een voorburcht moet hebben gehad. De waarneming van een postmiddeleeuwse gracht onder de poort doet vermoeden dat de middeleeuwse voorburcht, althans deels, is verstoord.

Van het onderzoek zijn geen tekeningen bekend, maar de fundering is na de opgraving aan het oppervlak zichtbaar gebleven. Op de overzichtskaart is deze fundering nagetrokken.

Literatuur:

Alders, 1991.

3.1.19 Bonifaciuskerk

Jaar:	1992-1993
Datum:	6-16 september 1993
Projectnummer:	19
Archis-nummer:	- (OM#), - (VM#), 32324/42807 (W#)
RD-coördinaten:	135.890/531.822
Opdrachtgever:	?
Directievoerder:	?
Uitvoerder:	ROB/Provincie Noord-Holland
Soort onderzoek:	Opgraving
Aantal werkputten:	8/3
Aantal vlakken:	??
Aantal vondsten:	??

⁴⁵ Alders 1991, 325.

Afbeelding 3.9. Ten oosten van de Bonifaciuskerk werden in 1993 resten van een tufstenen pseudobasiliek uit de 11de of 12de eeuw gevonden. Op de fundering liggen recentere begravingen.

In de jaren 1992 en 1993 werd tweemaal archeologisch onderzoek uitgevoerd in en rondom de Bonifaciuskerk (vroeger de Sint Martinuskerk) te Medemblik. Tijdens restauratiewerkzaamheden kon in 1992 door de ROB onderzoek worden uitgevoerd aan de binnenzijde van de kerk. Hierbij is vooral gekeken naar de fundamenteën. Onder de noordelijke zuilenrij, de west- en de zuidgevel werden resten aangetroffen van een eerdere tufstenen kerk (afb. 3.9). Ook werd hier en daar bontzandsteen aangetroffen. De tufsteenblokken hadden gemiddeld een afmeting van 45 bij 15 bij 8-9 centimeter. Op basis van de vondsten konden deze funderingsresten in de 11de of 12de eeuw worden geplaatst. De grootte van de tufstenen kerk kan worden geschat op ongeveer 20 bij 45 meter. Hiermee was de Ottoonse kerk de grootste uit de regio en misschien zelfs heel Noord-Holland. Het is waarschijnlijk dat de kerk een basilicaal uiterlijk heeft gehad. Buiten de kerk is onderzoek gedaan naar het veronderstelde graf van de Schotse edelman George Murray, maar hier werd "niets bijzonders geconstateerd".⁴⁶ Helaas wordt uit deze beschrijving niet duidelijk wat is aangetroffen, al is het waarschijnlijk dat niets werd gevonden. In werkput 3 werden ook resten van de fundering van de tufstenen kerk ontdekt. De oudste aangetroffen sporen zijn enkele planken van een schoeiing die vóór de 12de eeuw moet dateren. De aangetroffen hout- en skeletresten in de verschillende graven verkeerden in zeer goede conditie. De ophogingslagen gingen zo ver onder het maaiveld door, dat de natuurlijke zavel bij deze campagne niet kon worden bereikt. Met de grondboor is de zavel uiteindelijk op 1,96 –NAP vastgesteld, ongeveer vier meter onder maaiveld.⁴⁷

Het onderzoek rondom de Bonifaciuskerk is wederom een voorbeeld van een waardevolle, interessante opgraving die nooit is uitgewerkt. De huidige kerk bevindt zich op een locatie met

46 Alders 1994, 1.

47 Alders 1994, 1-5.

een hoge bewoningscontinuïteit. Daarnaast kan hier informatie worden gewonnen over één van de oudste kerken, waarschijnlijk *de* oudste kerk, in West-Friesland. De uitstekende staat van conservering biedt hoop voor toekomstig onderzoek rondom de kerk. Het is onbekend of een mogelijke Karolingische kerk op dezelfde locatie zal hebben gestaan. De meeste Karolingische bewoning is wel in de buurt van de huidige kerk aangetroffen, waardoor het aannemelijk lijkt. Bovendien ligt het hoogste punt van Medemblik net ten oosten van de Bonifaciuskerk: een logische locatie voor een belangrijk (monumentaal) gebouw. Het onderzoek is, afgezien van enkele losse artikelen, niet gepubliceerd maar wel redelijk gedocumenteerd. Van de opgravingen in en rondom de Bonifaciuskerk zijn duidelijke overzichtstekeningen gemaakt, waardoor de opgraving makkelijk kon worden georeferenciert.

Literatuur:

Alders 1994

Besteman 1989

Hagers & Alders 1994

De Man 1994

Sarfati & de Haan 1993

Woltering & Hagers 1993

3.1.20 Schepenwijk I

Jaar:	1997
Datum:	18-20 augustus
Projectnummer:	20
Archis-nummer:	- (OM#), - (VM#), 37404 (W#)
RD-coördinaten:	135.814/530.462
Opdrachtgever:	Provincie Noord-Holland
Directievoerder:	?
Uitvoerder:	RAAP
Soort onderzoek:	Bureauonderzoek, oppervlaktekartering, booronderzoek en proefsleuven
Aantal werkputten:	3
Aantal vlakken:	1
Aantal vondsten:	?

Het eerste onderzoek in de Schepenwijk concentreerde zich op de voormalige getijdengeul, ten zuiden van het eerdere onderzoek aan de Schuivevoerderslaan. Tijdens het booronderzoek werd een 'vuile laag' aangetroffen waarvan niet zeker was of het een cultuurlaag betrof. Het proefsleuvenonderzoek wees uit dat het hier een laag veen betrof, die op de meeste plaatsen helemaal door vroegmiddeleeuwse ontginningen was verdwenen.⁴⁸ Opmerkelijk was de geringe schade die de ontginningen aan de getijdengeul zelf hadden aangebracht. Bij het eerdere

---

48 Roij & Thanos 1997, 9.

onderzoek aan de Schuiveoerderslaan leek deze ernstiger. Een aangetroffen kringgreppel werd geïnterpreteerd als een graanopslag uit de Midden Bronstijd. Verder werden nog losse greppel- en kuilsporen uit de Bronstijd aangetroffen, waarbij de greppels mogelijk perceelscheidingen hebben gevormd.⁴⁹ De Bronstijdsporen werden afgedekt door een venige laag. In deze laag waren enkele greppels ingegraven. Hierin werd één Karolingische scherf aangetroffen.

De 'vuile laag' die bij deze opgraving werd aangetroffen, is vaker vastgesteld in opgravingen rondom de getijdengeul en de identificatie daarvan is waardevol voor toekomstig onderzoek. Waarschijnlijk is deze laag in verband te brengen met bewoning uit de Bronstijd. De mogelijk Karolingische greppels illustreren dat de bewoners van het huis/de huizen aan de Schuiveoerderslaan het gebied actief ontwaterden. De ontginningen aan de Schuiveoerderslaan zijn de vroegst aangetoonde in West-Friesland. Het onderzoek is gepubliceerd in een basisrapport.

Van de opgraving Schepenwijk I is een digitale overzichtstekening gemaakt, waardoor de opgraving makkelijk kon worden gegeoreferend.

Literatuur:

De Rooij & Soonius 1997

De Rooij & Thanos 1997

3.1.21 Kielkade

Jaar:	2001-2007
Datum:	6-7 maart 2001/10 mei 2007
Projectnummer:	21
Archis-nummer:	17833 (OM#), - (VM#), - (W#)
RD-coördinaten:	135.871/531.431 (W) 136.194/531.402 (O)
Opdrachtgever:	Gemeente Medemblik
Directievoerder:	?
Uitvoerder:	Grontmij Nederland B.V./NISA
Soort onderzoek:	Waardstellende verkenning, bureau- en geofysisch onderzoek
Aantal werkputten:	-
Aantal vlakken:	-
Aantal vondsten:	-

Bij een waardstellende verkenning van de Kielkade voor de vernieuwing hiervan, werden de resten van een scheepshelling uit de Nieuwe Tijd aangetroffen. De resten bevonden zich in goede conditie en liepen mogelijk door tot in de kade zelf. Over een lengte van zeven meter werden acht zware liggers aangetroffen. Tevens is een zware ketting ontdekt, vermoedelijk

---

49 Rooij & Thanos 1997, 15.

een hellingtakel, en een goot die diende voor het begeleiden van de slee waarop de kiel van het schip rustte. Op basis van dendrochronologisch en historisch onderzoek moet de helling tussen 1778 en 1828 worden gedateerd.⁵⁰ Naar aanleiding van deze vondst werd een aanvullend geofysisch onderzoek uitgevoerd. Helaas werden hierbij geen sporen van verdere scheepshellingen aangetroffen. Wel werden vijf openingen in de kade ontdekt, die de aanwezigheid van “buizen” op een oude tekening van Rijkswaterstaat bevestigen. Tenslotte is er nog een scheepswrak aangetroffen op de bodem van de Westerhaven, mogelijk van een sloep.⁵¹

Alhoewel het onderzoek geen wezenlijke opgraving betreft, is het desalniettemin in deze lijst opgenomen gezien de resultaten. Waarschijnlijk kan de helling in verband worden gebracht met de marine, die zich in 1797 in Medemblik vestigde.⁵² De aangetroffen scheepshelling is een uitzonderlijke vondst en het is van groot belang deze in de toekomst te blijven beschermen. Het onderzoek is gepubliceerd.

Het onderzoek aan de Kielkade kon op basis van de onderzoeksgegevens worden gegeoreferereerd.

Literatuur:

Huizing-Schreur 2006

Huizing-Schreur, Talle & Lambij 2007

Manders 2002

Afbeelding 3.10. Het zeer ondiepe vlak van het onderzoek Kerksteeg 6 wordt aangelegd. Bij deze opgraving zijn veel kansen gemist om meer te weten te komen over de oeverzone van de Middenleek.

50 Manders 2002, 33-34.

51 Huizing-Schreur e.a. 2007, 32.

52 Brieffies 1989, 72-73; Swart 2009, 28.

3.1.22 Kerksteeg 6

Jaar:	2006
Datum:	28 februari-7 maart
Projectnummer:	22
Archis-nummer:	16150 (OM#), 402934 (VM#), 405785 (W#)
RD-coördinaten:	135.905/531.819 135.911/531.855 135.931/531.854 135.924/531.811
Opdrachtgever:	De Woonschakel Westfriesland
Directievoerder:	G. Alders, Steunpunt Erfgoed Noord-Holland
Uitvoerder:	ADC-ArcheoProjecten
Soort onderzoek:	Bureauonderzoek en opgraving
Aantal werkputten:	1
Aantal vlakken:	1
Aantal vondsten:	125 vondsten: 112 keramiekscherven, 2 pijparden fragmenten, 4 tegelfragmenten, 1 metaalvondst, 3 dierlijk botmateriaal, 3 natuursteenvondsten.

Naar aanleiding van de geplande bouw van zes appartementen werd ADC-ArcheoProjecten ingeschakeld voor de bestudering van het terrein Kerksteeg 6. Tijdens het onderzoek werd niet dieper gegraven dan de huizen zouden reiken, oftewel gemiddeld één meter onder maaiveld (afb. 3.10). Het onderzochte vlak was grotendeels verstoord door bouwwerkzaamheden in 1960. Wel werden sporen van een middeleeuwse ophogingslaag aangetroffen.⁵³ In het zuidelijk deel van het plangebied werd een rechthoekige verstoring aangetroffen waarin veel menselijk botmateriaal lag. Mogelijk zijn deze tijdens werkzaamheden aan de kerk of op het terrein zelf herbegraven op deze locatie, wat zou kunnen illustreren dat de begraafplaats zich tot dit terrein strekte.⁵⁴

Het plangebied Kerksteeg 6 ligt op een archeologisch zeer interessante locatie: vlak naast, of misschien zelfs op, het kerkhof van een millennium oude kerk, op de rand van de voormalige getijdengeul en langs de oever van, of zelfs in, de vroegere *Medemolaca*. Toen het terrein braak lag in 2006 waren veel scherven van Pingsdorf- en Badorf-aardewerk zichtbaar aan het oppervlak.⁵⁵ Specifieke informatie is helaas niet ontsloten doordat het onderzoek met sneeuw, midden in de winter en slechts zeer beperkt is uitgevoerd. Na het vrijgeven van de onderzoekslocatie, is met de bouw veel dieper verstoord dan de eerste meter die archeologisch is onderzocht. Wat nog bewaard is gebleven op deze locatie is nu, na de bouw van de nieuwe huizen, grotendeels vernietigd en weer generaties lang voor onderzoek afgesloten. Het onderzoek ten oosten van de Bonifaciuskerk wijst uit dat op slechts 15 meter afstand van deze onderzoekslocatie de rijke, goed bewaarde archeologische sporen tot vier meter onder

53 De Rijk 2006, 12.

54 De Rijk 2006, 16.

55 Persoonlijke mededeling T.M. Perger, RAAP, 11 januari 2013.

maaiveld doorlopen. De locatie had veel informatie kunnen opleveren over de loop van de *Medemolaca* en de activiteiten in de oeverzone. Het is teleurstellend dat de directievoerder niet de kans heeft aangegrepen een uitvoerig onderzoek uit te laten voeren op de hoofdas van Medemblik. Het project is gedocumenteerd en gepubliceerd in een basisrapport.

Van de opgraving Kerksteeg 6 is een digitale overzichtstekening gemaakt, waardoor de opgraving makkelijk kon worden gegeoreferend.

Literatuur:

De Rijk 2006

3.1.23 Camping Zuiderzee

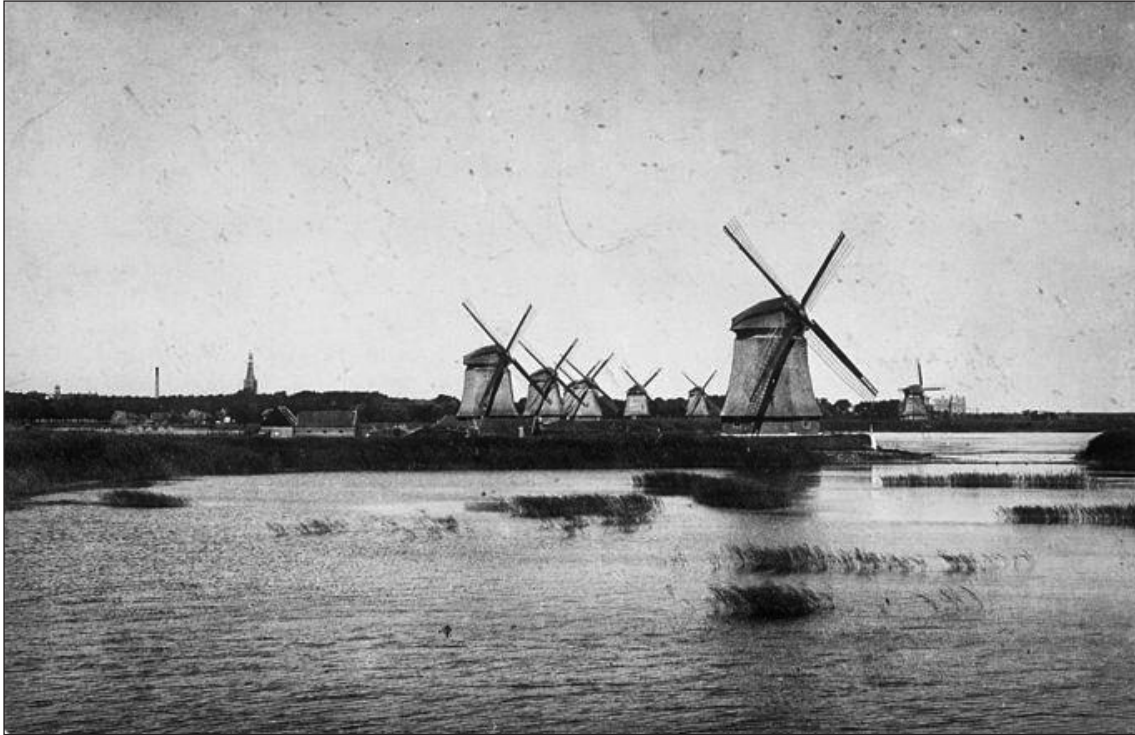
Jaar:	2006
Datum:	19-20 oktober
Projectnummer:	23
Archis-nummer:	19498 (OM#), 16004
RD-coördinaten:	136.547/530.481 136.764/530.540 136.652/530.275 136.846/530.378
Opdrachtgever:	Buro Vijn
Directievoerder:	?
Uitvoerder:	ARC
Soort onderzoek:	Booronderzoek en proefsleuven
Aantal werkputten:	2
Aantal vlakken:	1
Aantal vondsten:	10 vondsten: 1 keramiëkscherf, 6 tegelfragmenten, 2 pijparden fragmenten, 1 dierlijk bot.

Het onderzoek op het gebied Camping Zuiderzee werd geïnitieerd door de aanleg van een recreatiepark.⁵⁶ Uit de 24 boringen is gebleken dat het terrein vooral bestaat uit zeeklei-afzettingen, waarop zich een veenpakket heeft ontwikkeld. Op het veen bevond zich wederom een kleilaag, waarschijnlijk de vulling van een voormalige waterpartij. In werkput 1 werden resten van een fundament zichtbaar dat opgebouwd was uit gele bakstenen van 17 bij 8 bij 3,5 centimeter.⁵⁷ In werkput 2 werden ook dergelijke fundamenteën aangetroffen, ook hier met enkele houten palen en planken rondom de gele bakstenen. De resten werden precies op de locatie aangetroffen waar op de kadastrale minuutkaart van 1825 "een molen" zichtbaar is. De molens zouden uit de 16de eeuw dateren en waren om een kolkgat heen gebouwd. Mogelijk is ook een deel van de dijk aangetroffen die om het kolkgat heen heeft gelegen.⁵⁸

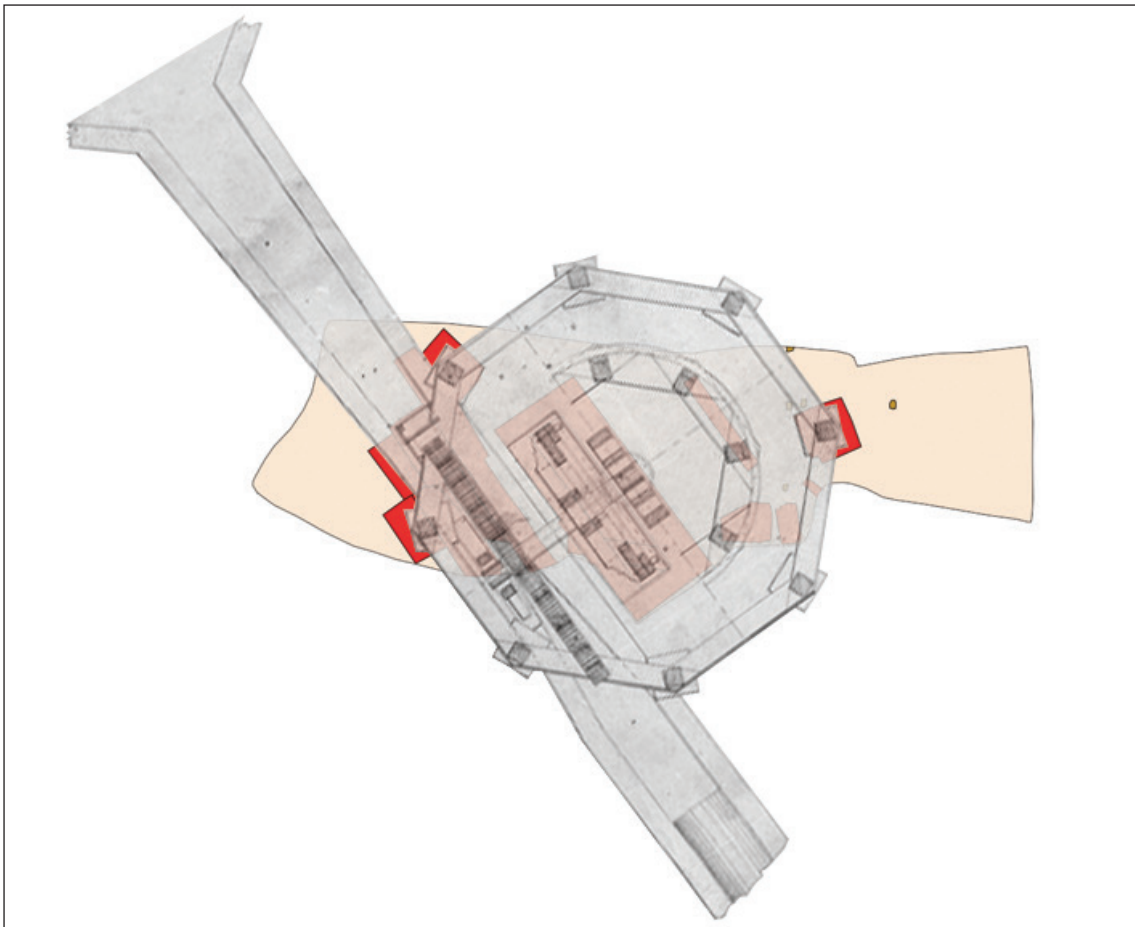
56 Tuinstra 2007, 1.

57 Tuinstra 2007, 7.

58 Tuinstra 2007, 8.

Afbeelding 3.11. De molens van de Vier Noorder Koggen rond 1900, gezien vanuit het zuiden. Op de achtergrond de toren van de Bonifaciuskerk.

Afbeelding 3.12. De bouwtekening van een scheprad watermolen, geprojecteerd op de resultaten van werkput 2 van de opgraving Camping Zuiderzee. In het midden de wielbak en parallel daaraan de lange waterloop met opleider.

Gezien de lage archeologische verwachting van het terrein is het onderzoek gericht en adequaat uitgevoerd. Alles is goed gedocumenteerd en verschenen in een (zeer) bescheiden basisrapport. In het rapport wordt niet gespecificeerd om wat voor molens het gaat. In werkput 1 en 2 zijn respectievelijk "molen 7" en "molen 6" van de Vier Noorder Koggen aangetroffen (afb. 3.11).⁵⁹ De molens zijn kort voor 1638, dus niet in de 16de eeuw, gebouwd en in 1908 gesloopt. Ook het vondstmateriaal klopt met een datering in de 17de eeuw. Beide molens zijn scheprad watermolens. In werkput 2 zijn duidelijk de wielbak, de waterloop, de opleider en enkele poeren van "molen 6" blootgelegd (afb. 3.12).⁶⁰ Van de opgraving Camping Zuiderzee is een digitale overzichtstekening gemaakt, waardoor de opgraving makkelijk kon worden georeferenciert.

Literatuur:

Husken 2006

Tuinstra 2007

3.1.24 Schepenwijk II

Jaar:	2006-2007
Datum:	10 augustus-11 oktober
Projectnummer:	24
Archis-nummer:	18441 (OM#), 404926 (VM#), 409590 (W#)
RD-coördinaten:	135.451/530.510 135.719/530.179 135.173/530.156 135.128/530.201
Opdrachtgever:	Bouwfonds MAB/Zeeman Vastgoedontwikkeling
Directievoering:	Past2Present B.V. (D. Benthe)
Uitvoerder:	ARC/ADC ArcheoProjecten
Soort onderzoek:	Bureauonderzoek, booronderzoek, proefsleuven, opgraving
Aantal werkputten:	31
Aantal vlakken:	1-2
Aantal vondsten:	3371 scherven, 648 stukken natuursteen, 3257 botfragmenten, 825 visbotten, 140 stukken vuursteen, 71 metaalslakken, 87 monsters.

De gezette boringen op het terrein bevestigden grotendeels wat bij het eerdere onderzoek Schepenwijk I al werd geconstateerd. Zowel de getijdengeul als de "vuile laag" werden wederom aangetroffen. Verschillende sporen uit de Bronstijd zijn aangetroffen, waaronder greppels, kuilen en paalkuilen. De vondsten doen vermoeden dat het om overblijfselen uit de Midden- en Late Bronstijd en misschien zelfs de IJzertijd gaat. In werkput 3 werd een

⁵⁹ Molendatabase nr. 6685.

⁶⁰ Colenbrander e.a. 1981, 16.

sloot uit de 15de of 16de eeuw aangetroffen.⁶¹ Bij het vlakdekkende onderzoek zijn in totaal dertien huisplattegronden (driebeukige woonstalhuizen) aangetroffen, waarvan vier in de Midden Bronstijd en negen in de Late Bronstijd dateren. In de Midden Bronstijd overheersten runderen in de veestapel, en waren in mindere mate varkens en schapen/geiten aanwezig. Ook werd gejaagd op wild en verbouwde men emmertarwe en zesrijige gerst. De bewoning in de Late Bronstijd beperkte zich tot een terp in het zuidwestelijke deel van het plangebied. In de veestapel werden schapen en/of geiten belangrijker. Uit deze periode is veel meer aardewerk overgeleverd dan uit de Midden Bronstijd.⁶²

Het prehistorische materiaal van het project Schepenwijk II is uitvoerig gedocumenteerd en heeft verschillende publicaties opgeleverd. Bij de opgraving zijn ook resten van ijzerproductie uit de Volle Middeleeuwen aangetroffen. Door "selectie" van de archeologische directievoerder zijn deze resten niet gedocumenteerd of opgenomen in de publicatie.⁶³ Aangezien zeer weinig bekend is over middeleeuwse ijzerproductie in West-Friesland valt dit besluit te betreuren. Van de opgraving Schepenwijk II is een digitale overzichtstekening gemaakt, waardoor de opgraving makkelijk kon worden gegeoreferend.

Literatuur:

Van Benthem 2007

Buitenhuis & Mulder 2006

De Rooij & Soonius 1997

Schurmans (red.) 2010

3.1.25 Veilingplein

Jaar:	2008
Datum:	10 juli
Projectnummer:	25
Archis-nummer:	28952 (OM#), - (VM#), - (W#)
RD-coördinaten:	135.556/531.636 135.578/531.592 135.449/531.502 135.504/531.580
Opdrachtgever:	Stabobouw B.V., Blokker
Directievoerder:	?
Uitvoerder:	Hollandia
Soort onderzoek:	Bureauonderzoek, booronderzoek, proefsleuven
Aantal werkputten:	1
Aantal vlakken:	1
Aantal vondsten:	257: 200 keramiëscherven, 20 bouwmetaal, 16

61 Buitenhuis 2006, 9-11.

62 Schurmans 2010, 144-146.

63 Persoonlijke mededeling M.H. Bartels, Archeologie West-Friesland, 12 december 2012.

pijpaarden fragmenten, 6 dierlijk botmateriaal, 5 tegels, 5 leer, 3 glas, 2 natuursteen

Naar aanleiding van een booronderzoek werd besloten het gebied Veilingplein verder te ontsluiten aan de hand van een inventariserend onderzoek door middel van proefsleuven. Tijdens het onderzoek werd echter duidelijk dat bestaande bebouwing de mogelijkheden tot het aanleggen van proefsleuven beperkte. Uiteindelijk werd één proefsleuf van 4 bij 60 meter opgegraven. De natuurlijke ondergrond, die niet overal bereikt kon worden, bestond uit een grijze zandlaag. Waar de ondergrond zichtbaar was werd op deze laag een donkerbruin dun laagje matig-humeus materiaal waargenomen. Hierop werden meerdere natuurlijke ophogingslagen waargenomen, maar verder werden geen archeologische sporen aangetroffen. Het meeste vondstmateriaal dateert uit de 17de en 18de eeuw.⁶⁴

Het is opvallend dat uit het vooronderzoek naar voren is gekomen dat op het perceel Veilingplein vooral de kans bestond om (onder andere) IJzertijd aan te treffen, terwijl dit slechts zeer zelden is aangetroffen in de stad Medemblik. Een hoge verwachting voor middeleeuwse sporen zou logischer zijn geweest. De "grijze zandlaag" is de voormalige getijdengeul. De humeuze laag is waarschijnlijk de venige/"vuile" laag die ook bij de onderzoeken in de Schepenwijk zijn aangetroffen. Eventuele Bronstijdsporen zouden in en/of onder deze laag moeten liggen. Het is opvallend dat geen vroegmiddeleeuwse sporen zijn aangetroffen. Als de *Medemolaca* grofweg het tracé van de Westerdijk volgde, wat gezien de resultaten van de opgravingen aan de Ridderstraat waarschijnlijk lijkt, zou rondom het Veilingplein ook vroegmiddeleeuwse bewoning mogelijk zijn geweest. De afwezigheid van sporen van een oever en vroegmiddeleeuwse bewoning kunnen een aanwijzing zijn dat hier het einde van de vroegmiddeleeuwse bewoning moet worden gezocht. Aan de andere kant kan het ook een aanwijzing zijn dat de *Medemolaca* een ander tracé volgde dan nu wordt aangenomen.

Van de opgraving Veilingplein is een digitale overzichtstekening gemaakt, waardoor de opgraving makkelijk kon worden gegeoreferend.

Literatuur:

Haakmeester & Alders 2007

Griffioen 2010

Vanoverbeke 2008

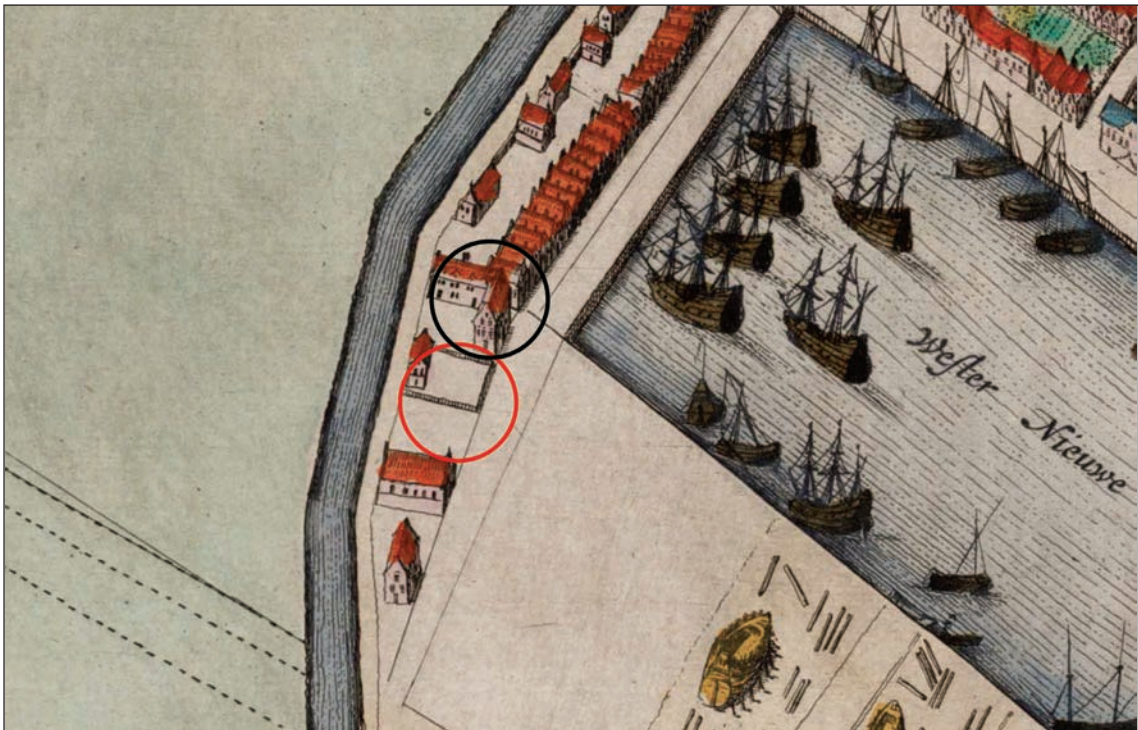
3.1.26 Turfhoek 14

Jaar:	2009
Datum:	14 mei
Projectnummer:	26
Archis-nummer:	34933 (OM#), - (VM#), - (W#)
RD-coördinaten:	135.789/531.450 135.816/531.439 135.816/531.432

⁶⁴ Griffioen 2010, 10-12.

Afbeelding 3.13. Bij aanvang van de bouw waren bij het plangebied Turfhoek 14 geen archeologen aanwezig. In de uiterste hoek zijn duidelijk resten van muren zichtbaar, die mogelijk horen bij het gebouw dat zichtbaar is op de stadsplattegrond van Blaeu. De archeologische resten zijn zonder verdere documentatie vergraven.

Afbeelding 3.14. De stadsplattegrond van Blaeu uit 1649. In rood de onderzoekslocatie, zoals deze in het onderzoeksrapport is verschenen. In zwart de daadwerkelijke onderzoekslocatie, waar duidelijk bebouwing is te zien.

135.791/531.434

Opdrachtgever: Van Dijk Geo- en Milieutechniek B.V.
Directievoerder: R.A. van Eerden, Provincie Noord-Holland
Uitvoerder: Jacobs & Burnier, archeologisch projectenbureau
Soort onderzoek: Booronderzoek

Aantal werkputten: -
Aantal vlakken: -
Aantal vondsten: 1 glasscherf en 1 aardewerkscherf

Naar aanleiding van geplande nieuwbouw is op het terrein Turfhoek 14 in 2009 een archeologisch bureau- en veldkarterend onderzoek uitgevoerd. Op de locatie zou al eerder een "put" van onbekende functie en datering zijn waargenomen.⁶⁵ Bij de boringen zijn (mogelijk) de voormalige getijdengeul, de veenlaag, verschillende ophogingslagen (natuurlijk en/of antropogeen) en een dijklichaam uit de 17de eeuw aangetroffen. Op basis van de boringen is besloten de bouwwerkzaamheden archeologisch te begeleiden (afb. 3.13).

In het bureauonderzoek van Turfhoek 14 wordt een lage verwachting wat betreft de bebouwing van het perceel vóór 1800 gegeven. Wanneer men echter het onderzoeksgebied op de juiste locatie projecteert, is al op de kaart van Blaeu uit 1649 duidelijk bebouwing zichtbaar. In het bureauonderzoek is het plangebied te ver naar het zuiden geprojecteerd. (afb. 3.14) Op het terrein stond in 1649 een groot gebouw met de lange kant aan de haven. Haaks op dit gebouw stond nog een gebouw, dat net zo lang was als het perceel. De gebouwen wijken qua oriëntatie af van de andere gebouwen langs de haven. Mogelijk gaat het om een pakhuis, een groot woonhuis of een gebouw met publieke functies. Bij de volgende fase van het onderzoek liep het mis, waardoor geen archeologen zijn ingeschakeld bij aanvang van de bouw. Het terrein is zonder verdere archeologische begeleiding vergraven.

Van het booronderzoek op het terrein Turfhoek 14 is een digitale overzichtstekening gemaakt, waardoor het plangebied makkelijk kon worden georeferereerd.

Literatuur:
Jacobs 2009a
Jacobs 2009b

3.1.27 Achterom 14-Nieuwstraat 74

Jaar: 2011
Datum: 14-16 juni

Projectnummer: 27
Archis-nummer: 47008 (OM#), - (VM#), - (W#)
RD-coördinaten: 136.041/531.595

---

⁶⁵ Jacobs 2009a, 7.

Opdrachtgever:	Hema Medemblik/HOWA bouwgroep
Directievoerder:	Michiel Bartels
Uitvoerder:	Archeologie West-Friesland
Soort onderzoek:	Bureauonderzoek, opgraving
Aantal werkputten:	2
Aantal vlakken:	2
Aantal vondsten:	817 scherven, 32 tegelfragmenten, 13 glasscherven, 64 metaalvondsten en 1 benen mesheft

In 2011 is achter de HEMA in de Nieuwstraat een opgraving uitgevoerd door Archeologie West-Friesland. Bij de opgraving werden geen sporen ouder dan de Late Middeleeuwen aangetroffen. Wel is de getijdengeul met daarop de veenlaag (Formatie van Nieuwkoop) aangetroffen. In de vroegste gebruiksfase (15de tot 16de eeuw) werd het terrein opgehoogd. Opvallend is de vondst van een deel van een wand van een pottenbakkersoven uit de 16de eeuw. Blijkbaar was in de 16de eeuw in Medemblik een pottenbakker actief. Rond 1625 verschijnen de eerste eenvoudige huizen, haaks op het water van het Achterom. Ergens in de 19de eeuw sloopte men de bebouwing, om het gebied opnieuw in te richten. Het onderzoeksgebied maakte nu onderdeel uit van de percelen van de Nieuwstraat.⁶⁶

Tussen de getijdengeulafzetting en de veenlaag is op sommige plaatsen een “vuile laag” aangetroffen. Het is waarschijnlijk dat dit de cultuurlaag uit de Bronstijd betreft. Hier is tijdens het onderzoek geen verder onderzoek naar gedaan. Het onderzoek lijkt uit te sluiten dat de vroegmiddeleeuwse bewoning zo ver naar het zuiden gezocht moet worden. Opvallend is dat de vondsten en sporen wijzen op armoedige bewoners in de 17de eeuw. Het onderzoeksgebied ligt centraal in de binnenstad van Medemblik, een locatie waar men eerder rijkere bewoners zou verwachten.

Van de opgraving Achterom 14-Nieuwstraat 74 is een digitale overzichtstekening gemaakt, waardoor de opgraving makkelijk kon worden georeferereerd.

Literatuur:
Schricks 2013a
Schricks 2013c

3.1.28 Gedempt Achterom 45

Jaar:	2012
Datum:	19-28 maart
Projectnummer:	28
Archis-nummer:	48694 (OM#), - (VM#), - (W#)
RD-coördinaten:	136.230/531.736

⁶⁶ Schricks 2013c.

Afbeelding 3.15. Een bijzondere terra sigillata scherf uit Portugal (circa 1600-1650), gevonden bij de opgraving aan het Gedempt Achterom 45.

Oprichtgever: De Woonschakel Medemblik
Directievoerder: Michiel Bartels
Uitvoerder: Archeologie West-Friesland
Soort onderzoek: Bureauonderzoek, opgraving

Aantal werkputten: 6
Aantal vlakken: 1-2
Aantal vondsten: 1723 scherven, 17 tegels, 61 glasscherven, 218
metaalvondsten, 15 schoenfragmenten en 6
overige vondsten

De oudste sporen bij de opgraving aan het Gedempt Achterom 45 dateren uit de periode 1570-1607. Vanaf dit moment hoogte men het perceel meerdere keren op. Kort na 1607 worden de eerste (eenvoudige) huizen op het perceel geplaatst. De huizen zijn in de late 17de of vroege 18de eeuw weer gesloopt. Waarschijnlijk is dit in verband te brengen met de demografische neergang van Medemblik in deze periode. De Wik, de brede sloot ten westen van het onderzoeksterrein, is rond 1900 gedempt, enkele jaren eerder dan het Gedempt Achterom. De materiële cultuur komt grotendeels overeen met Hoorn en Enkhuizen. Een uitzondering hierop vormt een terra sigillata scherf met ingelegde steentjes uit Portugal (circa 1600-1650), waarvan nog nooit eerder een in West-Friesland is gevonden (afb. 3.15). Ook is een uniek sgraffito-bord gevonden.⁶⁷

Van de opgraving Gedempt Achterom 45 is een digitale overzichtstekening gemaakt, waardoor de opgraving makkelijk kon worden gegeoreferreed.

Literatuur:
Schricks 2013a
Schricks 2013b

⁶⁷ Schricks 2013b.

3.2 Vijftig jaar archeologie in Medemblik

Precies vijftig jaar geleden stak de eerste archeoloog een schep in Medemblikker bodem. Op dat moment kon nog niemand vermoeden hoe oud de stad eigenlijk is. Vijftig jaar aan archeologisch onderzoek heeft een hoop nieuwe inzichten gegeven in de geschiedenis van Medemblik. Toch zijn in die vijftig jaar ook veel kansen gemist. Vooral na het einde van het onderzoek vanuit het IPP, in 1982, is de archeologische interesse in de stad verslapt. Lange tijd zijn veel nieuwbouwprojecten uitgevoerd zonder een gedegen archeologische begeleiding. Hoeveel scheepswerven uit de 16de eeuw zijn verdwenen onder de nieuwbouw op het Achtereiland? Hoe lang wordt al gewoond op het perceel van de ABN-Amro in de Nieuwstraat? De informatie die bij deze projecten is gemist, moet waarschijnlijk als verloren worden beschouwd. Toch kan uit het oude onderzoek belangrijke informatie over de geschiedenis van Medemblik worden gehaald.

Zowel de sporen uit de Prehistorie als uit de Vroege Middeleeuwen zijn uitsluitend aan de zuidoever van de *Medemolaca* aangetroffen. Dit is, zeker voor de Vroege Middeleeuwen, indicatief voor de verspreiding van de bewoning in die perioden. Toch moet in het achterhoofd worden gehouden dat alle uitgebreide onderzoeken, met uitzondering van de onderzoeken van Archeologie West-Friesland, ook aan de zuidkant van de Oude Haven plaatsvonden. Hierdoor is ook meer informatie over dit gebied beschikbaar. Het is dus mogelijk dat een vertekend beeld van de bewoningsverspreiding is ontstaan.

Het onderzoek naar de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd staat in Medemblik nog in de kinderschoenen. Alhoewel deze perioden in Hoorn en Enkhuizen al lange tijd onder de aandacht staan, ligt in Medemblik de focus meer op de Vroege Middeleeuwen. Aangezien vroegmiddeleeuwse sporen in West-Friesland echte unica zijn, is dit niet verwonderlijk. Toch is het belangrijk bij toekomstig onderzoek de latere perioden ook te onderzoeken.

4. Wonen onder het schoolplein

Een uitwerking van de opgraving St. Josephschool (1990) tot basisrapport

4.1 Motivatie analyse

Het overgrote deel van de informatie die de opgravingen in Medemblik opleverden, is nooit ontsloten. De opgravingen werden gedocumenteerd en soms verscheen een klein artikel in een overzichtswerk van opgravingen. De belangrijkste opgravingen zijn voor het "Maltatijdperk" uitgevoerd, waardoor publicatie niet verplicht was.¹

In het kader van dit onderzoek is één van de opgravingen uitgekozen voor nadere analyse. Het onderzoek is geselecteerd op verschillende aspecten. De status van de overgeleverde documentatie was hierin een belangrijke factor. Uit Medemblik zijn opgravingen bekend waarvan niet veel meer dan een krantenartikel bewaard is gebleven.² De documentatie van de opgraving St. Josephschool is echter redelijk compleet overgeleverd.

De vrijwel complete aanwezigheid van het vondstmateriaal was ook essentieel in de keuze voor de uitwerking van deze opgraving. Bijna al het aardewerk en botmateriaal van de opgraving was aanwezig in het Provinciaal Depot Noord-Holland. De monsters, hout- en leervondsten zijn niet bewaard gebleven. Ook is geen enkele metaalvondst teruggevonden. De omvang van het vondstmateriaal was hierdoor beperkt, waardoor het binnen het kader van dit onderzoek kon worden uitgewerkt. Het dierlijk botmateriaal is tijdens een tutorial uitgewerkt, waarvan hier een samenvatting wordt gegeven.³

Een derde factor in de keuze voor de uitwerking van deze opgraving was de locatie van het onderzoek. De opgraving is net ten zuiden van de Oude Haven (Overtoom) uitgevoerd en ligt daarmee in het gebied waarvoor een hoge (vroeg)middeleeuwse verwachting geldt. De verwachting voor de informatie die de opgraving kon opleveren was daarmee ook hoog.

Het basisrapport van de opgraving bij de St. Josephschool vormt een intermezzo binnen dit onderzoek. Desalniettemin is ervoor gekozen het rapport vrijwel geheel in te voegen. Hierdoor zal soms informatie uit vorige hoofdstukken worden herhaald. Voor de compleetheid van het rapport is toch gekozen om deze herhaling uit te voeren.

Het rapport is volgens de huidige KNA-regels (versie 3.2) uitgewerkt. Het is niet altijd mogelijk geweest deze regels precies na te streven. Omdat het een oud onderzoek betreft, kon sommige informatie die verloren is gegaan, niet meer worden achterhaald. Daarnaast bemoeilijkt het feit dat de auteur niet zelf bij de opgraving aanwezig was, de interpretatie van sommige sporen.

---

1 Het Verdrag van Malta, een Europese wet om archeologische resten in de bodem beter te beschermen, werd in 1992 ondertekend, maar werd pas in 1997 volledig nagestreefd.

2 Zie hoofdstuk 3.2.

3 Voor een volledige rapportage, zie Van Leeuwen 2013.

4.2 Colofon

Wonen onder het schoolplein

Archeologisch onderzoek naar de (vroeg)middeleeuwse bewoningssporen op het terrein van de voormalige St. Josephschool, aan de Ridderstraat in Medemblik, gemeente Medemblik.

Colofon

West-Friese Archeologische Rapporten 61

Titel:	Medemblik, St. Josephschool
OM-nummer:	1083
Projectnummer:	17
Opdrachtgever:	-
Coördinaten:	135.705/531.745
Auteur:	J. van Leeuwen (stagiair/archeologisch beleidsondersteuner, Archeologie West-Friesland)
Redactie:	dr. A.A.A. Verhoeven (universitair docent Archeologie, Universiteit van Amsterdam) & drs. M.H. Bartels (senior-archeoloog, Archeologie West-Friesland)
Veldwerk:	prof. dr. W.A. van Es (projectleider, Rijksdienst Oudheidkundig Bodemonderzoek) drs. S. van Dockum (dagelijks leider, Rijksdienst Oudheidkundig Bodemonderzoek) A. Buisman (veldtechnicus, Rijksdienst Oudheidkundig Bodemonderzoek) R. Lutter (veldtechnicus, Rijksdienst Oudheidkundig Bodemonderzoek) S. Kuppens (fotograaf, Rijksdienst Oudheidkundig Bodemonderzoek)
Determinatie vondsten:	J. van Leeuwen

Digitalisering tekeningen: J. van Leeuwen

Fotografie objecten: J. van Leeuwen

4.3 Inleiding

Tussen 12 maart en 26 april 1990 is op het terrein van de gesloopte St. Josephschool te Medemblik een archeologisch onderzoek uitgevoerd. Het project stond onder leiding van prof. dr. Wim van Es. Het veldteam bestond uit Saskia van Dockum, Rob Lutter, Anton Buisman en Siem Kuppens. Alle medewerkers waren werkzaam bij de voormalige Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB), nu de Rijksdienst van Cultureel Erfgoed (RCE). Het grootste deel van het team maakte onderdeel uit van de onderzoeksgroep "Dorestad", en waren daardoor geïnteresseerd in het vergelijkbare vondstmateriaal dat in voorgaande jaren in Medemblik was gevonden. Het Albert Egges van Giffen Instituut voor Prae- en Protohistorie (IPP), dat voorheen onderzoek in Medemblik uitvoerde, deed op dat moment onderzoek in Wijnaldum, Friesland. Hierdoor ging het onderzoek in de stad over van het IPP naar de ROB. Tijdens het onderzoek werd het veldteam regelmatig versterkt door Jan Besteman van het voormalig IPP, nu het Amsterdams Archeologisch Centrum (AAC). Het onderzoek is, op een paar aantekeningen en enkele determinaties na, niet uitgewerkt. De onderzoeksresultaten zijn in 2013-2014 uitgewerkt door Josje van Leeuwen, student Researchmaster Middeleeuwse Archeologie aan de Universiteit van Amsterdam en archeologisch beleidsondersteuner bij Archeologie West-Friesland.

De mogelijkheid tot onderzoek deed zich voor toen de oude St. Josephschool in 1989 werd gesloopt, om plaats te maken voor woonhuizen. Voor aanvang van de opgraving is geen officieel bureauonderzoek uitgevoerd. Dat de binnenstad van Medemblik een hoge archeologisch waarde heeft, was bekend uit oudere opgravingen, waaronder het project uit 1975 (projectnummer 9) geleid door J.C. Besteman waarbij op hetzelfde perceel werd gegraven.⁴

In dit rapport wordt het archeologische onderzoek van 24 jaar geleden gepubliceerd volgens de huidige richtlijnen. De ouderdom van het onderzoek beperkt op sommige punten de mogelijkheden van een exacte interpretatie, aangezien alleen uitgegaan kan worden van de overgeleverde documentatie. Het rapport houdt de richtlijnen van een basisrapport aan, maar wijkt op sommige vlakken af van de gebruikelijke indeling. Dit komt door het ongebruikelijke gat van 24 jaar tussen opgraving en uitwerking.

De rapportage bestaat uit twee delen. In het eerste deel wordt met terugwerkende kracht het "vooronderzoek" uitgevoerd, waarbij de onderzoekslocatie fysisch-geografisch en historisch wordt bestudeerd. Op basis hiervan worden een aantal vraagstellingen geformuleerd. In het tweede deel worden de aangetroffen sporen en het vondstmateriaal geanalyseerd en de vraagstellingen beantwoord.

Het rapport is gebaseerd op de eisen die worden gesteld in de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA), versie 3.2, en het Kwaliteitshandboek Archeologie Hoorn, versie 2009.

---

4 Zie hoofdstuk 3.1.8.

4.4 De onderzoekslocatie

4.4.1 Fysisch-geografische achtergrond

Zie hoofdstuk 1.1.1.

4.4.2 Historische achtergrond

4.4.2.1 Prehistorie

Rond 1500 v.Chr. “koloniseerden” mensen grote delen van het gebied dat nu West-Friesland heet. Het gebied was hiervoor lange tijd onbewoond. De belangrijkste bewoningskernen concentreerden zich rond Andijk-West, Andijk-Oost, Het Valkje, Grootebroek, Hoogkarspel en Zwaagdijk. De nederzettingen bestonden uit groepen woonstalhuizen, kringgreppels, paalcirkels en perceelsgrenzen. Rondom de woonstalhuizen en percelen groef men greppels om het land droog te houden.⁵

Ook in het gebied dat nu de stad Medemblik vormt zijn Bronstijdsporen aangetroffen. De bewoning beperkte zich in de Midden Bronstijd grotendeels tot de Kreekrug van Abbekerk.⁶ Bij de opgravingen van de Schuitevoerderslaan (projectnummer 4), het Tweede Industrierrein (projectnummer 5), de Ridderstraat (projectnummer 6), de Muntstraat/Torensteeg (projectnummer 11), de St. Josephschool (projectnummer 17) en in de Schepenwijk (projectnummers 20 en 24) werden Bronstijdsporen aangetroffen. De sporen in de binnenstad dateren vooral uit de Late Bronstijd (circa 1100-800 v.Chr.). Het onderzoek in de Schepenwijk leverde ook materiaal uit de Midden Bronstijd (circa 1800-1100 v.Chr.) op. De sporen bestaan onder andere uit gebouwplattegronden, (kring)greppels, ploegsporen, stakenrijen, vlechtwerk, waterputten en kuilenkransen.⁷

Na de Bronstijd stagneerde de ontwatering van het gebied, wat de groei van veen stimuleerde. Rond 800 v.Chr. is het land te nat geworden voor bewoning. Langzaam ontvolkte het gebied dat nu West-Friesland heet, om pas in de Vroege Middeleeuwen weer structureel te worden bewoond.⁸

4.4.2.2 Vroege Middeleeuwen

Zie hoofdstuk 2.1.1 tot en met 2.1.4.

4.4.2.3 Volle Middeleeuwen

Zie hoofdstuk 2.1.5 tot en met 2.1.7.

4.4.2.4 Late Middeleeuwen

De vernietigende Allerheiligenvloed in 1170 sloeg een enorm deel van het achterland van het toenmalige *Medenblec* plotseling weg. Hierbij verdween voorgoed de veenstroom waaraan de nederzetting was ontstaan. *Medenblec* lag vanaf dit moment direct aan een nieuw gevormde zee: de Zuiderzee. De Zuiderzee zou de vorming van de recentere geschiedenis van Medemblik domineren. Tussen de Oude Haven en de Vliet, de waterweg die nu de Nieuwstraat vormt, werd waarschijnlijk in de 13de eeuw een dam aangelegd. De Westfriese Omringdijk, mogelijk in Medemblik al aangelegd in de late 12de eeuw, bevond zich ten noorden van de Oude Haven,

5 Fokkens 2005, 417-418.

6 Schurmans e.a. 2010, 15.

7 Schuurmans e.a. 2010; Archis II.

8 Schuurmans e.a. 2010, 15.

op een smalle strook land tussen de Middenleek en de Zuiderzee. De dijk, die nog steeds op dezelfde plaats ligt, is nu een Provinciaal Monument. De middeleeuwse archeologische resten van Medemblik hebben veel geleden onder de overstromingen. Waarschijnlijk is het oostelijke deel van de middeleeuwse stad weggeslagen.⁹ Dit blijkt onder andere uit de vele (vroeg) middeleeuwse scherven die op de stranden ten zuiden van Medemblik aanspoelen.¹⁰

De veldslagen uit de 11de tot 13de eeuw tegen de Hollandse graven speelden zich grotendeels in het zuiden en westen van West-Friesland af. Toch deden de inwoners van *Medenblec* waarschijnlijk wel aan mee aan de gevechten. De Westfriezen waren in de minderheid, waardoor mannen uit het hele gebied werden verzameld om deel te nemen. De gevechten duurden tot 1282, toen Floris V in Wijdenes aan land kwam en de Westfriezen in een veldslag versloeg. De onderwerping van de Westfriezen was hiermee nog niet voltooid. Floris gaf opdracht tot de bouw van dwangburchten rondom West-Friesland om definitief controle over het gebied te krijgen. De eerste dwangburcht werd in Wijdenes gebouwd, de tweede in Medemblik. De dwangburcht, oorspronkelijk *Huis te Medemblik* genoemd, staat deels nog steeds en wordt tegenwoordig met kasteel Radboud aangeduid. Met behulp van nog enkele dwangburchten wist Floris V de Westfriezen te pacificeren.¹¹ In 1289 kreeg Medemblik, als eerste nederzetting in West-Friesland, het Hollandse stadsrecht.¹² Deze periode levert het eerste bewijs dat het muntrecht in Medemblik werd gepraktiseerd. Zilveren penningen met het opschrift *F.COMES.OLLANDIE* en *MONE.MEDENBLEC* illustreren dit. Waarschijnlijk dateren ze uit de eerste jaren van de Hollandse verovering.¹³ Oudere munten zijn uit Medemblik niet bekend, waardoor het ook onduidelijk is of het muntrecht hiervoor werd gepraktiseerd. Na de plotselinge dood van Floris in 1296 brak opnieuw een opstand uit, waarbij *Huis te Medemblik* werd bestormd. Mogelijk brandde de stad aan het eind van de 13de eeuw ook (deels) af.¹⁴ Met de Slag bij Vronen op 7 november 1297 kwam definitief een einde aan het vrijheidsstreven van de Westfriezen. In het *Huis te Medemblik* kwam een baljuw te zetelen die het hoofd was van het Oosterbaljuwschap, het overkoepelend organisatorisch orgaan voor West-Friesland. In 1323 verleende de Hollandse graaf nog een belangrijk privilege aan Medemblik, namelijk het recht op de heffing van tol op uitheems bier (Hamburgs en Oosters bier).¹⁵ Waarom Medemblik dit voorrecht kreeg is niet duidelijk. Mogelijk speelde de ligging van de stad een rol.¹⁶

Medemblik was in de Late Middeleeuwen de grootste stad van West-Friesland. Een schatting van de bevolking uit 1339 brengt het aantal huishoudens in Medemblik op 225, terwijl Enkhuizen/Gommerkarspel en Hoorn respectievelijk 160 en 80 huishoudens telde. Met een gemiddelde van 5,5 mensen per huishouden levert dit voor Medemblik een inwoneraantal van 1238 personen op.¹⁷

In de loop van de 14de eeuw werd Medemblik door Hoorn en Enkhuizen voorbijgestreefd. Waarschijnlijk had dit te maken met de aanhoudende problemen die Medemblik ondervond in de strijd tegen het water. In 1339 was Medemblik nog verreweg de grootste plaats van West-Friesland. Bijna 60 jaar later zijn de rollen compleet omgedraaid. Voor Hoorn, Enkhuizen en Medemblik worden inwonersaantallen van respectievelijk 4000, 2000 en 1333 ingeschat.¹⁸

9 Besteman 1974.

10 Waarnemingen gedaan door Els Winters. Determinatie door auteur.

11 De Torenburg bij Alkmaar, de Middelburg en Nieuwburg bij Alkmaar-Oudorp en het Huys ten Niuwendeuren aan de monding van de Rekere. <<http://www.dwangburchten.nl/>>

12 De Boer et al. 1996, 177-178; De Nijs & Beukers 2002, 75.

13 Van Gelder 1959, 26; Gieling 2012, 281.

14 Burger van Schoorel 1767, 211.

15 Van Mieris 1753, II, 256, 321; Verkerk 1992, 43.

16 Schrickx 2013, 14.

17 Schrickx 2013, 15.

18 De Graaf 1996, 43-45; Velius 1648, 190.

Afbeelding 4.1. Een anonieme tekening van het Beleg van Medemblik door Prins Maurits, 1588. Het noorden is links.

Afbeelding 4.2. De stadsplattegrond van Medemblik door Johannes Blaeu, 1649.

In de periode 1350-1500 verzwakte de economische situatie van Medemblik. Dit had in grote mate te maken met de enorme kosten die aan de waterhuishouding waren verbonden. De jaren 1483, 1484 en 1491 waren uitzonderlijk nat, waarin veel land en oogsten verloren gingen. De Medemblikker handel en economie begon te krimpen.¹⁹ Dit had ook te maken met de inmiddels ongunstige positie van de stad ten opzichte van de binnenwateren. Bovendien specialiseerde de stad in vee- en zuivelproductie. De Zuiderzee bleef echter land afslaan, waardoor steeds minder weideland beschikbaar was.

4.4.2.5 Nieuwe Tijd

Van het middeleeuwse Medemblik is tegenwoordig nauwelijks meer iets te zien. Twee branden verwoestten in de 16de eeuw bijna de hele stad. De eerste brand was geen ongeluk. In de zomer van 1517 viel de roversbende *De Zwarte Hoop*, onder leiding van de beruchte Fries Grutte Pier, Medemblik binnen. Zij beroofden de stad en staken deze grotendeels in brand. Het raadhuis, de kloosters en een deel van de kerk werden vernietigd. De burgers die niet op tijd het kasteel in waren gevlucht, werden gedood of ontvoerd voor losgeld. Na de aanval kreeg Medemblik zowel uit politieke als uit geestelijke hoek hulp bij de wederopbouw. Toen het raadhuis, de kerk en een groot deel van de stad waren hersteld, brak in 1555 opnieuw brand uit.²⁰ Deze brand vernietigde wederom de kerk, het raadhuis en veel woonhuizen. Aan het eind van de 16de eeuw was bijna niets over van de middeleeuwse stad Medemblik. De enige middeleeuwse bouwwerken die de branden overleefden, zijn delen van het kasteel en de 15de-eeuwse toren van de Bonifaciuskerk.

Het is niet duidelijk in hoeverre de percelering en de indeling van de stad veranderde na de verwoestende branden. De oriëntatie van de bebouwing op de Middenleek bleef in het noorden gehandhaafd. Ook de oriëntatie op de Vliet, waar nu de Nieuwstraat loopt, zal hetzelfde zijn gebleven.

In de Tachtigjarige Oorlog werd Medemblik twee keer belegerd. In 1572 vielen de Geuzen de stad binnen. In 1588 volgde een belegering door Prins Maurits: het Beleg van Medemblik. De Prins kwam orde op zaken stellen nadat opstandige troepen onder leiding van Diederik Sonoy de macht hadden gegrepen (afb. 4.1).²¹ Tussen 1589 en 1599 werd de Oosterhaven uitgegraven, die groot genoeg was om "de grootste schepen van het landt" een veilige havenplaats te bieden. De stadsgracht, Westerhaven en Pekelharingshaven werden in de jaren 1631-1632 aangelegd (afb. 4.2). De aarde uit de havens en de stadsgracht werd gebruikt om de stadswal en de kade op te hogen. In 1666 werd de stadswal nogmaals versterkt en verhoogd.²² Vanwege een tekort aan middelen omringde de wal slechts een deel van de stad. Het plan was dat deze in betere tijden zou worden verlengd. In het "rampjaar" 1672 besloot men de wal haastig, in versimpelde vorm, af te maken.²³ Nadat men de nieuwe havens aanlegde werd de Oude Haven, de voormalige *Medemolaca*, minder gebruikt. Waarschijnlijk slibde deze steeds meer dicht, zodat de grotere schepen hier niet meer konden aanmeren. Op de stadsplattegrond van Isaak Tirion uit 1743 worden geen schepen meer weergegeven in de Oude Haven (afb. 4.3).²⁴ Aan het eind van de 17de eeuw nam de economische omzet van de stad nog verder af. Al enkele decennia na de aanleg werden de nieuwe havens overbodig. Door inactiviteit begonnen de havens dicht te slibben. Vanaf 1797 leefde de stad kort op, toen de admiraliteit zich in

19 Schoorl 1989, 40.

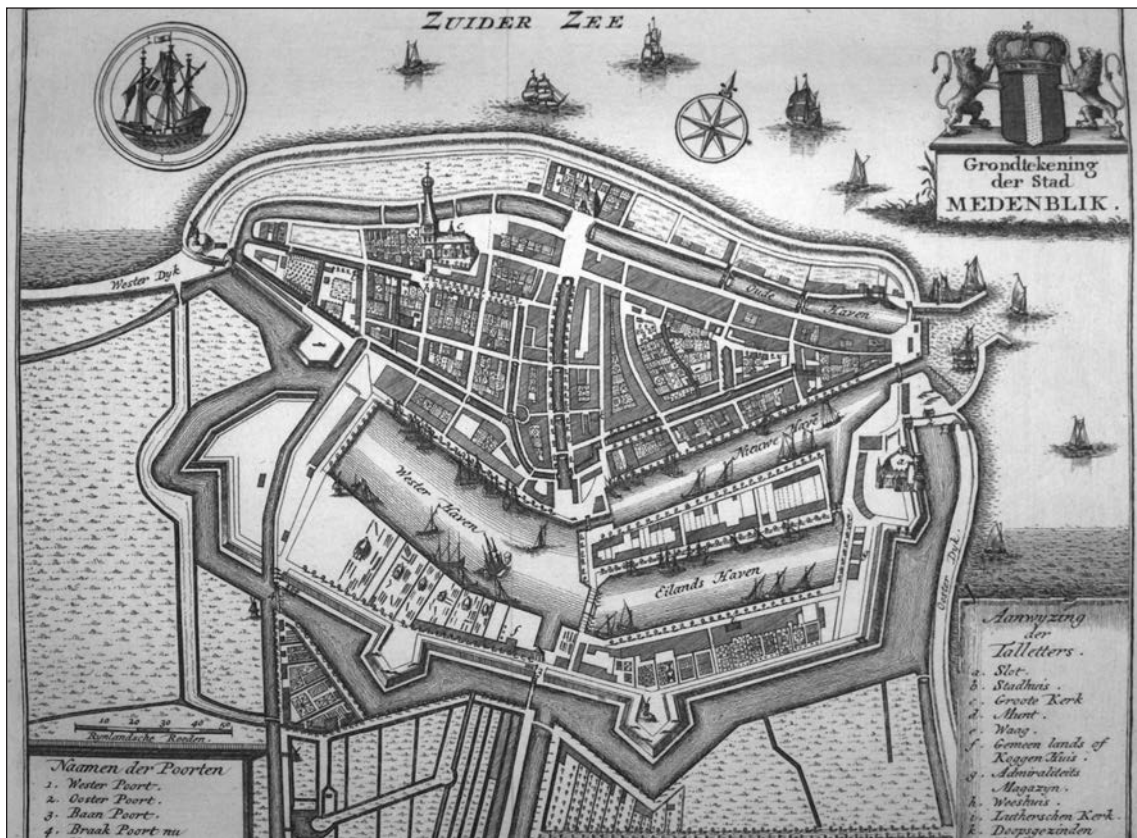
20 Belonje & Kapitein 1943, 49-50; Schoorl 1989, 43-44.

21 Belonje & Kapitein 1943, 53.

22 Belonje & Kapitein 1943, 51; 71-72; 74; 101; Brieffies 1989, 68-69.

23 Brieffies 1989, 70.

24 Brieffies 1989, 69.

Afbeelding 4.3. De stadsplattegrond van Medemblik van Isaak Tirion, 1743.

Afbeelding 4.4. De onderzoekslocatie (zwarte cirkel) op de kaart van Van Deventer, 1560.

Medemblik vestigde. De marine stelde strenge eisen aan de stad, zoals het diep genoeg houden van de vaargeulen en het wegbaggeren van zandbanken. Met de aanleg van het Noordhollands Kanaal in 1824 en de verplaatsing van de marine naar Den Helder in 1828, leverde Medemblik opnieuw aan belang in.²⁵ In 1842 werd de Pekelharinghaven ingedamd en ingericht als landbouwgrond.²⁶ In de 19de en 20ste eeuw boden het Rijks Krankzinnigen Gesticht, de aanleg van de spoorlijn naar Hoorn, de drooglegging van de Wieringermeerpolder en de stoomconservenfabriek nog enige economische mogelijkheden voor de bewoners van Medemblik.

4.4.3 Historische achtergrond plangebied

De voormalige St. Josephschool lag aan de westzijde van de Ridderstraat, net ten zuiden van de Oude Haven (Overtoom), in Medemblik (afb. 4.10). Ten zuiden van de school lagen verschillende bijgebouwen van de rooms-katholieke St. Martinuskerk uit 1904. De St. Josephschool is in 1928-1929 gebouwd.²⁷ Tot de sloop in 1989 functioneerde het als een rooms-katholieke jongensschool. Na de sloop was het mogelijk het terrein archeologisch te onderzoeken, voordat de bouw van de woningen aan de Ridderstraat en de Overtoom begonnen. Het onderzoek is uitgevoerd door de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) onder leiding van prof. dr. W.A. van Es. Het project duurde 35 dagen in de maanden maart en april van 1990. Prof. dr. van Es was verspreid over deze periode zes dagen aanwezig. De opgraving werd grotendeels uitgevoerd door R. Lutter en S. van Dockum, die beiden bijna alle dagen aanwezig waren.

Tijdens het onderzoek zijn drie werkputten aangelegd. In werkput 1 werden vier vlakken aangelegd en in werkputten 2 en 3 acht. De vier vlakken van werkput 1 werden respectievelijk op circa -0,50 NAP, -0,90 NAP, -1,20 NAP en -1,40 NAP aangelegd. De vlakken van werkput 2 lagen op circa 0 NAP, -0,15 NAP, -0,40 NAP, -0,65 NAP, -0,85 NAP, -1,05 NAP, -1,25 NAP en -1,45 NAP. De vlakken van werkput 3, tenslotte, lagen gemiddeld op 0,05 NAP, -0,15 NAP, onbekend, -0,55 NAP, -0,80 NAP, -1 NAP, -1,25 NAP en -1,40 NAP. Werkput 1 overlapte deels met de werkputten van een eerdere opgraving die het Albert Egges van Giffen Instituut voor Prae- en Protohistorie (IPP) in 1975 uitvoerde, onder leiding van J.C. Besteman. Deze opgraving vond plaats ter hoogte van de huizen Ridderstraat 15-21.²⁸

Ten oosten van het onderzoeksgebied loopt de Ridderstraat. Deze straatnaam doet een middeleeuwse oorsprong vermoeden. Dit is niet het geval. Pas rond 1700 krijgt de Ridderstraat zijn naam. De naam komt van een andere straat in het oosten van Medemblik en is vernoemd naar de familie Ridderts die daar woonde. Waarom de straatnaam rond 1700 op een andere locatie overgaat is niet duidelijk. Mogelijk verhuisde de naam met een persoon van de familie mee.²⁹

De oudste stadsplattegrond van Medemblik, getekend door Jacob van Deventer, dateert uit 1560. Vóór deze tijd kan alleen archeologisch worden achterhaald wat het gebruik van, of de bewoning op, de onderzoekslocatie is geweest. Op de plattegrond van Van Deventer is zichtbaar dat het onderzoeksgebied in de tweede helft van de 16de eeuw was bebouwd (afb. 4.4). De bebouwing is vrij ongedetailleerd weergegeven, maar lijkt woonhuizen te betreffen. De

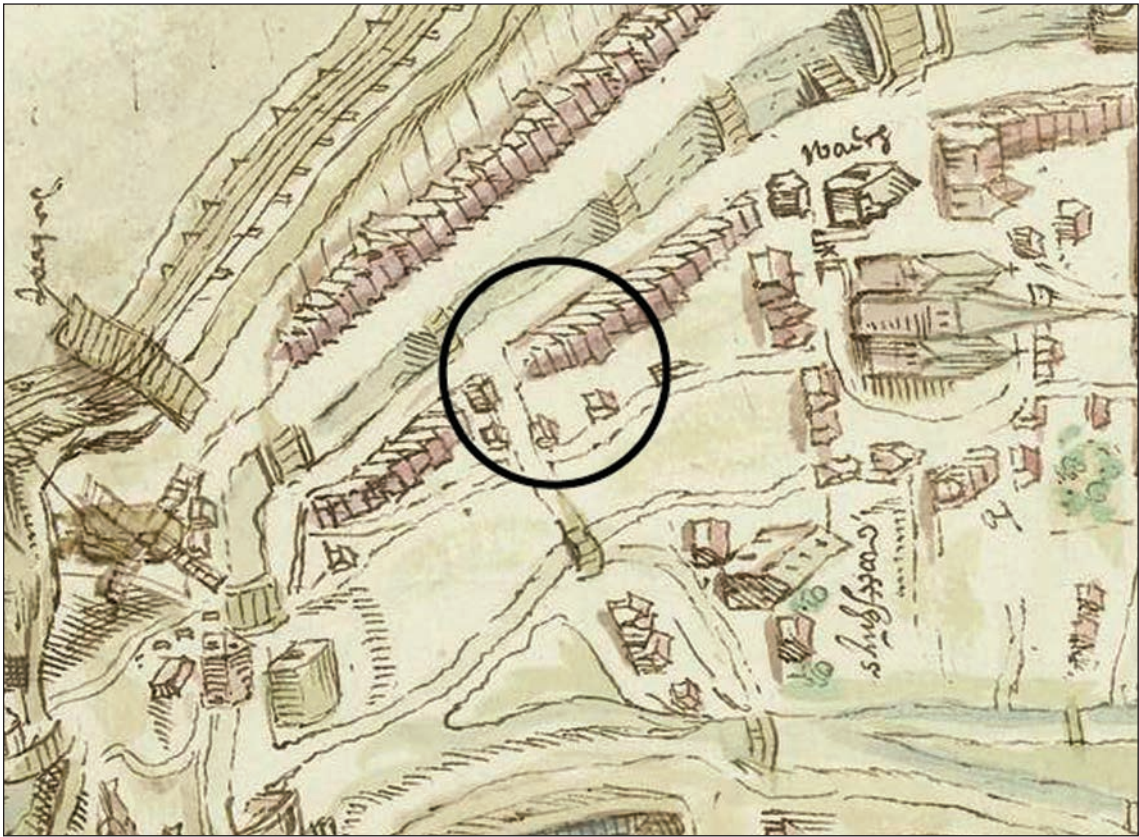
25 Swart 2009.

26 Brieffies 1989, 72-73.

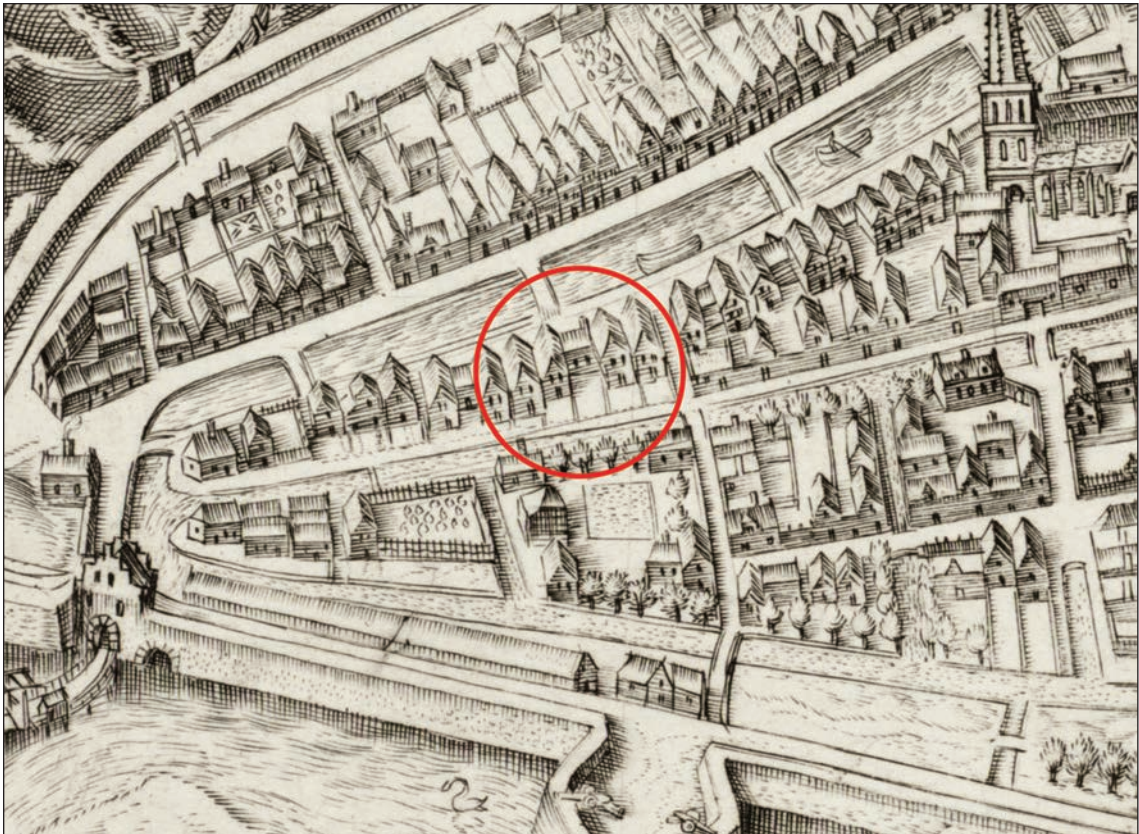
27 Kerckhaert 1988.

28 Zie hoofdstuk 3.1.9.

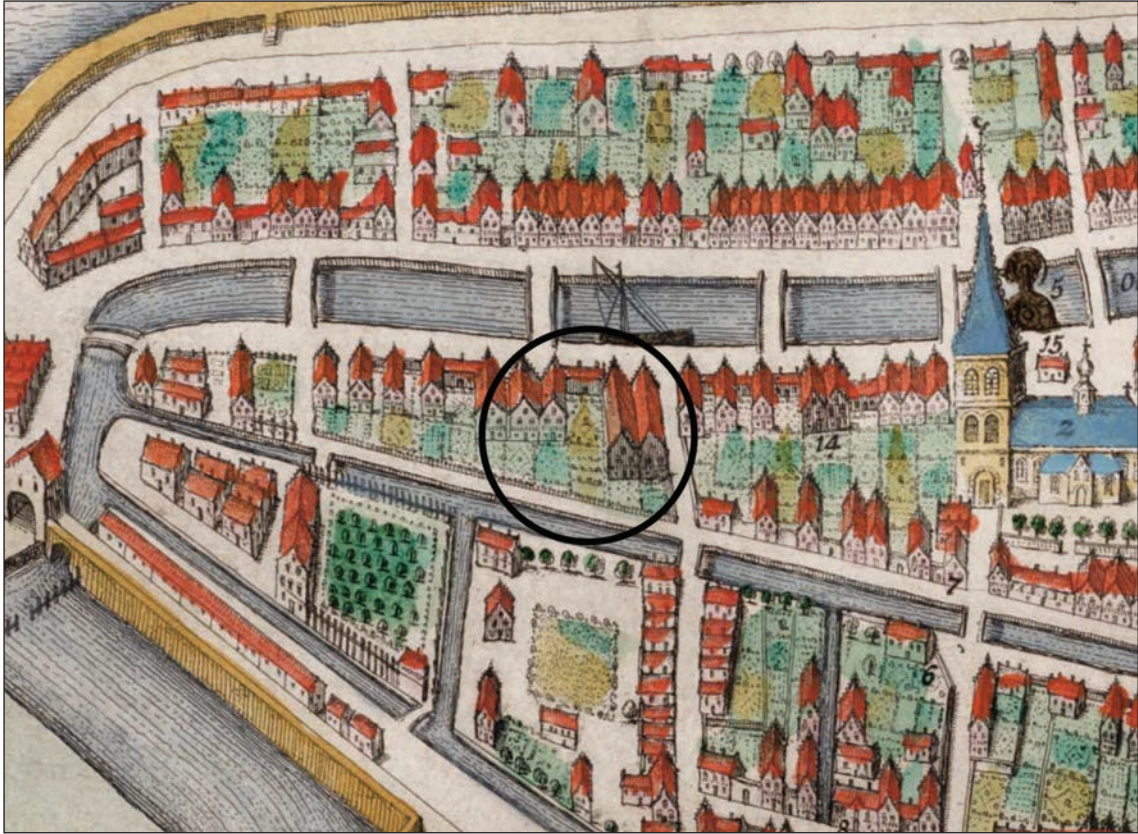
29 Swart 2012, 38.

Afbeelding 4.5. De onderzoekslocatie (zwarte cirkel) op de geschetste stadsplattegrond uit 1588.

Afbeelding 4.6. De onderzoekslocatie (rode cirkel) op de stadsplattegrond van Utenwael uit 1599.

Afbeelding 4.7. De onderzoekslocatie (zwarte cirkel) op de stadsplattegrond van Blaeu uit 1649.

Afbeelding 4.8. De onderzoekslocatie (rode cirkel) op de kopergravure van Tirion uit 1743.

gebouwen lopen vanaf de Bonifaciuskerk onafgebroken door naar de Westermolen (nu molen de Herder) in het westen. De Ridderstraat bestaat nog niet. Ten zuiden van de bebouwing is een water zichtbaar dat het tracé van de latere Ridderstraat volgt. De oostkant van het water is bebouwd.

In 1588 wordt Medemblik belegerd door prins Maurits. Van deze belegering maakte een anonieme tekenaar een schets. Op deze tekening is de bebouwing van de stad goed zichtbaar. De situatie is ten opzichte van de vorige stadsplattegrond sterk veranderd. De bebouwing is op de onderzoekslocatie doorbroken, waardoor het begin van de Ridderstraat ontstaat (afb. 4.5). Langs de straat staat nog geen bebouwing. Op de onderzoekslocatie staan enkele kleine gebouwen, misschien schuren of stallen.

Op de stadsplattegrond van Paulus Utenwael uit 1599 is de percelering van dit deel van de stad al grotendeels overeenkomstig met de huidige situatie. De Ridderstraat is aan beide zijden bebouwd en loopt door tot de zuidelijke stadswal. Op de onderzoekslocatie staan enkele gebouwen, de meeste haaks op de Middenleek (afb. 4.6). Tussen de gebouwen, waarschijnlijk woon- en/of pakhuizen, staan kleine oost-west georiënteerde bijgebouwen. De huizen hebben twee verdiepingen, de bijgebouwen slechts één. Het gaat duidelijk om andere structuren dan de kleine gebouwen op de kaart van 1588.

Circa vijftig jaar later is de onderzoekslocatie weinig veranderd. Het is mogelijk dat de kaart van Johannes Blaeu uit 1649 dezelfde gebouwen weergeeft die ook in 1599 al bestonden (afb. 4.7). Op deze weergave zijn de meest oostelijke gebouwen op de onderzoekslocatie opvallend groter dan de omliggende bebouwing. Misschien wijst dit erop dat dit geen woonhuizen, maar bijvoorbeeld pakhuizen betreft. Ten zuiden van de gebouwen zijn tuinen en/of erven zichtbaar. Op de kopergravure van Isaak Tirion uit 1743 is de onderzoekslocatie helemaal leeg (afb. 4.8). De kaalslag in de oude binnenstad is een reflectie van het afnemende belang van de stad Medemblik in de late 17de en 18de eeuw. De onderzoekslocatie aan de Ridderstraat bleef leeg tot de bouw van de St. Josephschool in 1928-1929.³⁰

4.4.4 Archeologische achtergrond

In Medemblik is in de periode 1967-1990 een serie archeologische opgravingen uitgevoerd. De onderzoeken concentreerden zich vooral op de Karolingische periode. Het vroegmiddeleeuwse Medemblik, bekend uit de historische bronnen, was voorheen verloren verklaard. Men ging ervan uit dat de Zuiderzee het middeleeuwse deel van Medemblik had weggespoeld. De huidige stad zou, net als Enkhuizen, op een nieuwe locatie meer landinwaarts zijn gesticht. Het onderzoek aan de Schuitevoorderslaan in 1967-1969 illustreerde dat in Medemblik nog wel degelijk vroegmiddeleeuwse archeologie te verwachten valt (projectnummer 4).³¹

In 1970 is ten oosten van de Ridderstraat, net ten zuiden van de Oude Haven (Overtoom), een lange sleuf van bijna vijftig meter opgegraven (projectnummer 6). De sleuf lag haaks op de Oude Haven en ging bijna zes meter diep, zodat men de verschillende fases van de Middenleek kon onderzoeken. Bij deze opgraving stelde men voor het eerst vast dat ook in de binnenstad vroegmiddeleeuwse archeologie aanwezig is.

In 1975 vervolgde het onderzoek op meerdere locaties in de binnenstad. Drie werkputten lagen op hetzelfde terrein als de opgraving St. Josephschool (projectnummer 9). De opgraving vond net ten noorden van het schoolplein plaats, toen het schoolgebouw nog stond (afb. 4.9).

30 Kerckhaert 1988.

31 Besteman 1974.

Afbeelding 4.9. Het zuidprofiel van werkput 4 van de opgraving Ridderstraat 15-21 in 1975. Rechts is het gebouw van de St. Josephschool zichtbaar. Onder het schoolplein zou in 1990 het onderzoek van de ROB worden uitgevoerd. Op de achtergrond de rooms-katholieke St. Maartenskerk uit de 19de eeuw.

De opgraving leverde veel vondsten op. De sporen bleken erg verstoord door veel “recente” kuilen en waterputten.³² Hierdoor was het lastig echte structuren te herkennen. Toch deed men enkele opvallende vondsten.³³ De vondsten die voor dit onderzoek van belang zijn, worden gaandeweg besproken.

De grote hoeveelheid vroegmiddeleeuwse vondsten maakten duidelijk dat men vanaf circa 675 woonde in het gebied ten zuiden van de Oude Haven. Toch duurde het tot 1982 voordat archeologen een Karolingische gebouwplattegrond aantroffen. Tijdens een opgraving ten zuidwesten van de Bonifaciuskerk werden meerdere gebouwplattegronden ontdekt (projectnummer 11). De oudste hiervan dateert waarschijnlijk uit de laat-Karolingische periode. De jongere gebouwplattegronden worden in de 10de tot 12de eeuw geplaatst. Het lijkt te gaan om verschillende fases van hetzelfde gebouw.³⁴

Dat Medemblik naast een woon/werkfunctie ook een belangrijke rol speelde voor de religieuze wereld, blijkt uit een opgraving in en ten oosten van de Bonifaciuskerk (projectnummer 19). Bij de opgraving zijn resten van een tufstenen kerk waargenomen, die waarschijnlijk rond 1100 dateert. De aanwezigheid van een kerk in deze periode blijkt ook al uit de historische bronnen.³⁵ Mogelijk had de kerk de vorm van een pseudobasiliek, met de indrukwekkende omvang van circa 20 bij 45 meter.³⁶

32 Bij de opgraving St. Josephschool worden sporen jonger dan de Middeleeuwen als “recent” omschreven. Veel van deze sporen dateren uit de 15de tot 17de eeuw.

33 Besteman 1989.

34 Besteman 1989, 15.

35 Muller & Bouman 1920, 266-267; Palmboom 1995, 431.

36 Numan 2005, 88-89.

4.5 Opzet en doel van het onderzoek

4.5.1 Onderzoeksopdracht

In het pre-Maltatijdperk was het niet gebruikelijk van tevoren een Programma van Eisen (PvE) met onderzoeksvragen op te stellen. De auteur heeft daarom met terugwerkende kracht een aantal onderzoeksvragen opgesteld, die in dit rapport worden uitgewerkt. Hieronder volgt de lijst van vragen, met een korte toelichting.

Prehistorie

1. Zijn vondsten of sporen uit de prehistorie aanwezig?

1.1 Wat is de aard van de sporen uit de prehistorie?

1.2 Zijn verschillende fases in de vondsten uit de prehistorie te ontdekken?

Van verschillende opgravingen in de oude binnenstad van Medemblik zijn sporen en vondsten uit de Bronstijd bekend. Gezien de prehistorische vondsten in de opgravingsputten uit 1975, die op hetzelfde terrein zijn aangelegd, is de aanwezigheid van prehistorisch materiaal bij deze opgraving zeer waarschijnlijk. Vondsten uit het Neolithicum of de IJzertijd zijn minder waarschijnlijk. Alleen opgravingen ten westen van Medemblik hebben IJzertijdsporen opgeleverd.³⁷

Vroege Middeleeuwen

2. Zijn bewoningsresten uit de Vroege Middeleeuwen aanwezig? Zo ja, wat zegt dit over de verspreiding van de vroegmiddeleeuwse nederzetting?

2.1 Wat is de datering van deze bewoningsresten?

2.2 Wat is de aard van deze bewoningsresten?

2.3 Wat valt aan de hand van de vroegmiddeleeuwse vondsten te zeggen over de status en de functie van (dit deel van) de nederzetting?

Het onderzoeksgebied ligt dicht tegen de zuidoever van de oude *Medemolaca*. De kans op vroegmiddeleeuwse vondsten is daardoor zeer hoog. Het onderzoek in 1975 toont echter aan dat dit terrein veel "recente" verstoringen kent, waardoor het aantreffen van duidelijke bewoningssporen minder zeker is.

Volle Middeleeuwen

3.1 Zijn bewoningsresten uit de Volle Middeleeuwen aanwezig? Zo ja, wat zegt dit over de verspreiding van de hoogmiddeleeuwse nederzetting?

3.2 Wat is de datering van deze bewoningsresten?

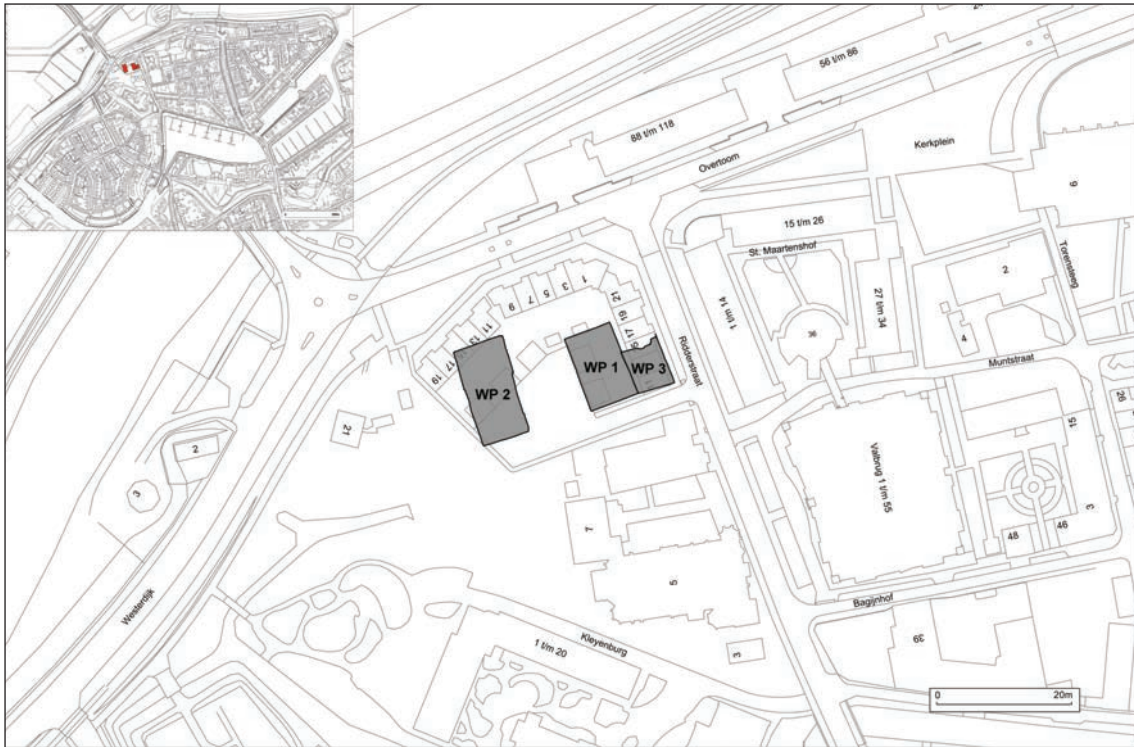
3.3 Wat is de aard van deze bewoningsresten?

3.4 Wat valt aan de hand van de hoogmiddeleeuwse vondsten te zeggen over de status en de functie van (dit deel van) de nederzetting?

Ook in de Volle Middeleeuwen concentreerde de bewoning zich op de Middenleek. Wat de omvang van de nederzetting was in verhouding tot de voorgaande Karolingische periode, is onbekend. Historie en archeologie hebben aangetoond dat in deze periode dichtbij de onderzoekslocatie een grote kerk heeft gestaan. Mogelijk heeft de aanwezigheid van dit geestelijk centrum de omliggende bebouwing beïnvloed.

---

³⁷ Woltering 1989a; Woltering 1989b.

Afbeelding 4.10. De locatie van de drie werkputten van de opgraving St. Josephs school in 1990. Inzet: de locatie van de werkputten in de binnenstad van Medemblik.

Late Middeleeuwen

4.1 Zijn bewoningsresten uit de Late Middeleeuwen aanwezig? Zo ja, wat zegt dit over de verspreiding van de laatmiddeleeuwse nederzetting?

4.2 Wat is de datering van deze bewoningsresten?

4.3 Wat is de aard van deze bewoningsresten?

4.4 Wat valt aan de hand van de laatmiddeleeuwse vondsten te zeggen over de status en de functie van (dit deel van) de nederzetting?

Wederom is over de verspreiding en de omvang van het Medemblik van vóór de grote branden weinig bekend. Ook over de status van de nederzetting in deze periode is archeologisch nog veel te ontdekken.

Nieuwe Tijd

5.1 Zijn bewoningsresten uit de Nieuwe Tijd aanwezig?

5.2 Wat is de datering van deze bewoningsresten?

5.3 Wat is de aard van deze bewoningsresten?

5.4 Wat valt aan de hand van de moderne vondsten te zeggen over de status en de functie van (dit deel van) de nederzetting?

5.5 Kunnen eventuele bewoningsresten worden gekoppeld aan structuren zichtbaar op een van de stadsplattegronden?

Het is waarschijnlijk dat het onderzoeksgebied een meer perifere zone wordt in de Nieuwe Tijd. Het centrum van Medemblik verschuift in deze periode naar de havens in het zuiden. Wel is op bijna alle oude stadsplattegronden bebouwing zichtbaar, waardoor het mogelijk is dat hiervan nog sporen zijn bewaard.

Afbeelding 4.11. De locatie van de verschillende aangetroffen gebouwen met datering.

4.5.2 Methode en techniek

Alle werkputten van de opgraving zijn ingemeten met een hoofdmeetlijn. De hoofdmeetlijn is waarschijnlijk in het verlengde van het verzorgingshuis aan de overkant van de Ridderstraat getrokken. De meetlijn is op enkele tekeningen (deels) weergegeven. De werkputten liggen niet haaks op de hoofdmeetlijn. Op de meetlijn staan verschillende punten aangegeven, die genummerd zijn (30, 32, enzovoort). Waar de nummering precies naar verwijst, is onduidelijk. Bij enkele punten staan coördinaten aangegeven. Uiteindelijk is met behulp van kaarten met oude bebouwing, alle informatie uit de verschillende tekeningen en veel gepuzzel de exacte locatie van de werkputten vastgesteld (afb. 4.10 en 4.11). Werkput 1 lag ongeveer 15 meter ten westen van de Ridderstraat. Werkput 1 bleek in het noorden grotendeels verstoord door een werkput van de opgraving van het IPP uit 1975. Vanaf vlak 2 kon men enkele sporen in verband brengen met de sporen uit de werkput van de opgraving uit 1975. Het westelijke deel van werkput 1 was verstoord door de fundering van de St. Josephschool.

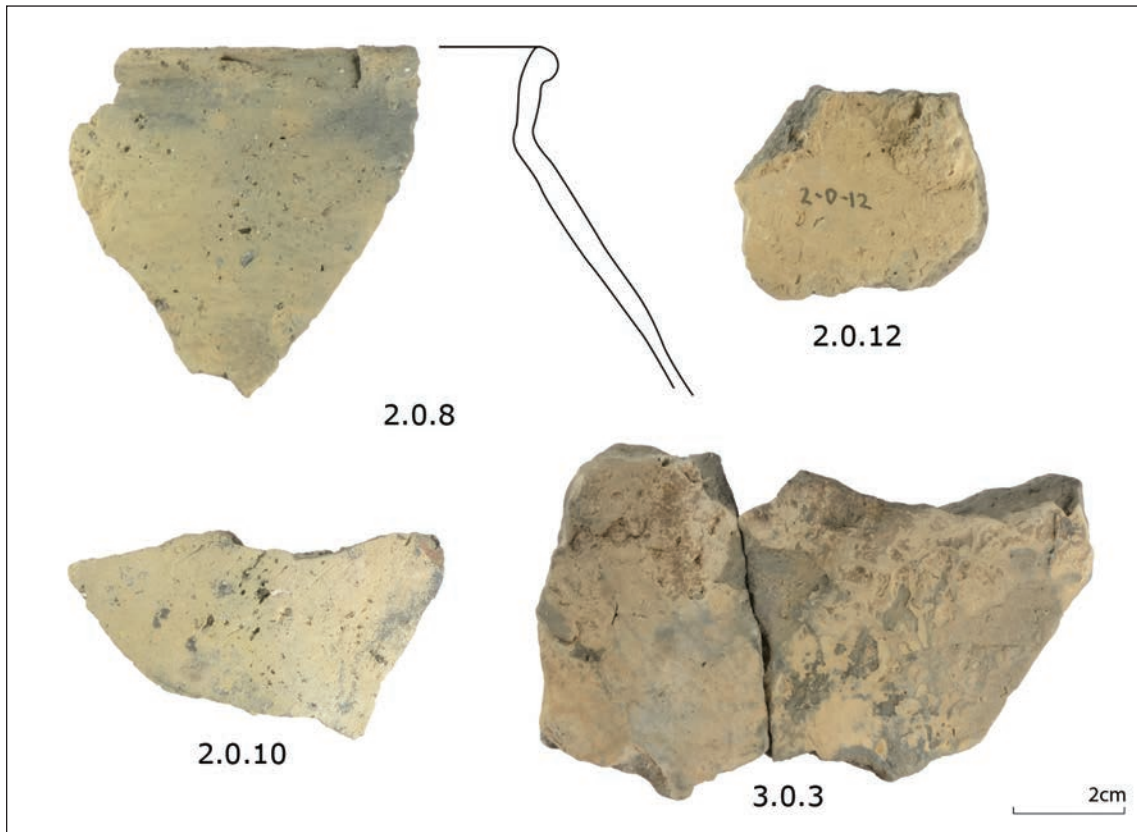
Uit de dagrapporten blijkt dat de verwachting voor werkput 1 niet hoog was. Bij de aanleg van vlak 2 worden geen sporen meer verwacht. Uiteindelijk werd toch besloten om door te graven tot en met vlak 4. Werkput 1 had een gemiddelde lengte van 22,5 en een breedte van 15 meter. De verstoring van de fundering van de St. Josephschool besloeg over de hele lengte ongeveer drie meter vanuit de westelijke putwand. De verstoring in het noorden bestond uit een vak van circa zes bij tien meter, enkele meters vanuit de noordelijke putwand. Van werkput 1 is het oost- en zuidprofiel getekend. Het laatste vlak lag op circa -1,40 NAP.

De fundering van de school, deels zichtbaar in werkput 1, ging overal tot circa -2,45 NAP. Hierdoor werd besloten hier geen verder onderzoek uit te voeren. Werkput 2 is aan de westzijde van de voormalige school aangelegd, op ongeveer vijftig meter van de Ridderstraat. De werkput had een afmeting van ongeveer 29,5 bij 14,5 meter. Men legde werkput 2 aan toen nog in werkput 1 werd gewerkt. Op de locatie van werkput 2 lagen voorheen tennisbanen, die de bodem tot circa -0,76 NAP verstoorden. Deze verstoring was zichtbaar in de zuidelijke helft van de werkput en begon op circa 16 meter uit de noordelijke putwand. Vanaf vlak 5 waren de verstoringen niet meer zichtbaar. Van werkput 2 is het noord- en oostprofiel getekend. Het laatste vlak (8) lag op circa -1,45 NAP.

Na het dichtgooien van werkput 1 werd werkput 3 aangelegd. Deze lag tussen werkput 1 en de Ridderstraat in. Ook hier was het noordelijke gedeelte verstoord door de opgraving uit 1975. De werkput was tot en met vlak 7 circa 13 meter lang en 11 meter breed. Vlak 8 was circa tien meter lang en twee meter breed, en lag op circa -1,42 NAP. Van werkput 3 is het oost- en zuidprofiel getekend.

De verschillende vlakken zijn met de hand opgeschaafd en 1:50 getekend. De profielen zijn 1:20 gedocumenteerd. In 1990 was het nog niet regel om een metaaldetector te gebruiken bij opgravingen. Aangezien vrijwel alle metaalvondsten in werkput 3 zijn gedaan, is het waarschijnlijk dat alleen hier met een metaaldetector is gewerkt. Eén metaalvondst kwam uit werkput 2. Het aardewerk en botmateriaal is met de hand verzameld. Tijdens de opgraving zijn enkele monsters van hout en pollen genomen. Ook heeft men gezeefd. Het postmiddeleeuwse materiaal is zeer selectief verzameld.

De sporen zijn tijdens de opgraving niet genummerd en alleen in de tekening met enkele woorden beschreven. De spoornummers zijn bij de uitwerking uitgedeeld. Bijna alle vondsten waren in het Provinciaal Depot Noord-Holland aanwezig. Een uitzondering hierop vormden de metaalvondsten, die niet zijn teruggevonden. Ook de hout-, zeef- en/of pollenmonsters zijn niet bewaard gebleven. Tenslotte worden enkele leervondsten in de documentatie genoemd.

Afbeelding 4.12. Alle prehistorische scherven die tijdens het project zijn aangetroffen. Allen dateren uit de Late Bronstijd, behalve de mogelijk uit de IJzertijd daterende vondst 3.0.3.

Ook deze waren niet meer aanwezig. De afwezige vondsten zullen alleen worden behandeld op basis van de informatie die uit de velddocumentatie naar voren komt. Deze informatie kan niet meer worden gecontroleerd.

4.6 Resultaten

4.6.1 Fasering

De sporen die bij de opgraving zijn geregistreerd, worden op basis van de stratigrafie, de associatie met andere sporen en de aangetroffen vondsten in verschillende fases opgedeeld. In totaal kunnen acht fases worden onderscheiden. In bijlage 5 staan de verschillende fases per werkput aangegeven. De vlakken geven niet het looppniveau op een bepaald moment in de geschiedenis weer. Door verzakkingen, verstoringen en de scheef lopende ondergrond zijn in ieder vlak verschillende fases zichtbaar. Deze opgravingstechniek met horizontale vlakken werd door de ROB gehanteerd. De vlakken werden waterpas aangelegd, waarbij geen rekening werd gehouden met stratigrafie. Hierdoor zijn in alle vlakken heel veel dagzomen zichtbaar. Dit heeft bij de uitwerking de interpretatie bemoeilijkt. Dazomen die door verschillende lagen heen liepen zijn nauwelijks nog aan elkaar te verbinden. Toch zijn op basis van de beschikbare informatie zeven fases onderscheiden.

Fase 0

Bij deze eerste fase horen alle sporen die voorafgaand aan de bewoning van het gebied op

natuurlijke wijze zijn ontstaan. Langs de Oude Haven bestaat deze natuurlijke ondergrond uit zand dat circa 3000 jaar geleden is afgezet (S1763). Toen het land eromheen inklonk vormde dit tot de Kreekrug van Abbekerk, een voormalige getijdengeul. Het laagste punt dat men waarnam tijdens de opgraving lag op circa -3,70 NAP. Het hoogste punt van de getijdengeul lag op circa -1,50 NAP. S1763 wordt wisselend als geel-lichtgrijs, blauwgrijs en wit zand beschreven.

Fase 1 (Late Bronstijd)

Direct op de zanderige getijdengeul ligt een cultuurlaag die uit de Late Bronstijd dateert. Hierin zijn sporen van cultivatie aanwezig. De sporen bestaan uit ingegraven kuilen en greppels.

Fase 2 (Late IJzertijd)

Na de menselijke activiteit in de Bronstijd volgt een periode van inactiviteit en natuurlijke afzettingen. Hierop zijn weer sporen van menselijke ingrepen zichtbaar. Ook deze sporen bestaan uit ingegraven kuilen en/of greppels. Deze sporen dateren vóór de Middeleeuwen en na de Late Bronstijd, en stammen waarschijnlijk uit de Late IJzertijd.

Fase 3 (Romeinse IJzertijd)

Na de sporen in de IJzertijd volgt weer een periode van natuurlijke sedimentatie.

Fase 4 (Vroege Middeleeuwen)

De periode loopt grofweg van 675-900 n.Chr. In deze periode wordt het terrein meerdere malen opgehoogd. Tenminste één gebouw staat haaks op de veenrivier. Uit deze tijd dateren ook twee waterputten, waarvan één mogelijk bij het gebouw hoort.

Fase 5 (Volle Middeleeuwen)

Deze periode duurt van circa 900 tot 1200. Het terrein is verdeeld in enkele percelen die haaks op de *Medemelacha* liggen. Op deze percelen zijn in meerdere fases gebouwen gebouwd. De meeste sporen dateren uit deze periode.

Fase 6 (Late Middeleeuwen)

Uit de Late Middeleeuwen (circa 1200-1500) dateren meerdere kuilen en waterputten.

Fase 7 (Nieuwe Tijd)

Sporen uit de Nieuwe Tijd (circa 1500-1850) zijn beperkt gedocumenteerd. Uit historisch kaartmateriaal wordt duidelijk dat het perceel meerdere keren is bebouwd.

4.6.2 Fase 1: Late Bronstijd (1100-800 v.Chr.)

4.6.2.1 Greppels en kuilen

De Bronstijdsporen van de opgraving bestaan allemaal uit greppels en kuilen. Geen van de putten is diep genoeg gegraven om de sporen in het vlak te zien. In enkele profielen zijn de sporen wel zichtbaar.

Een van de vroegste Bronstijdsporen (S1768) is zichtbaar in het oostelijke profiel van werkput 3 (zie bijlage 4). Het betreft de doorsnede van (waarschijnlijk) verschillende fases van dezelfde kuil. De kuil wordt bij iedere uitgraving iets groter in doorsnee. Ook verschuift deze richting

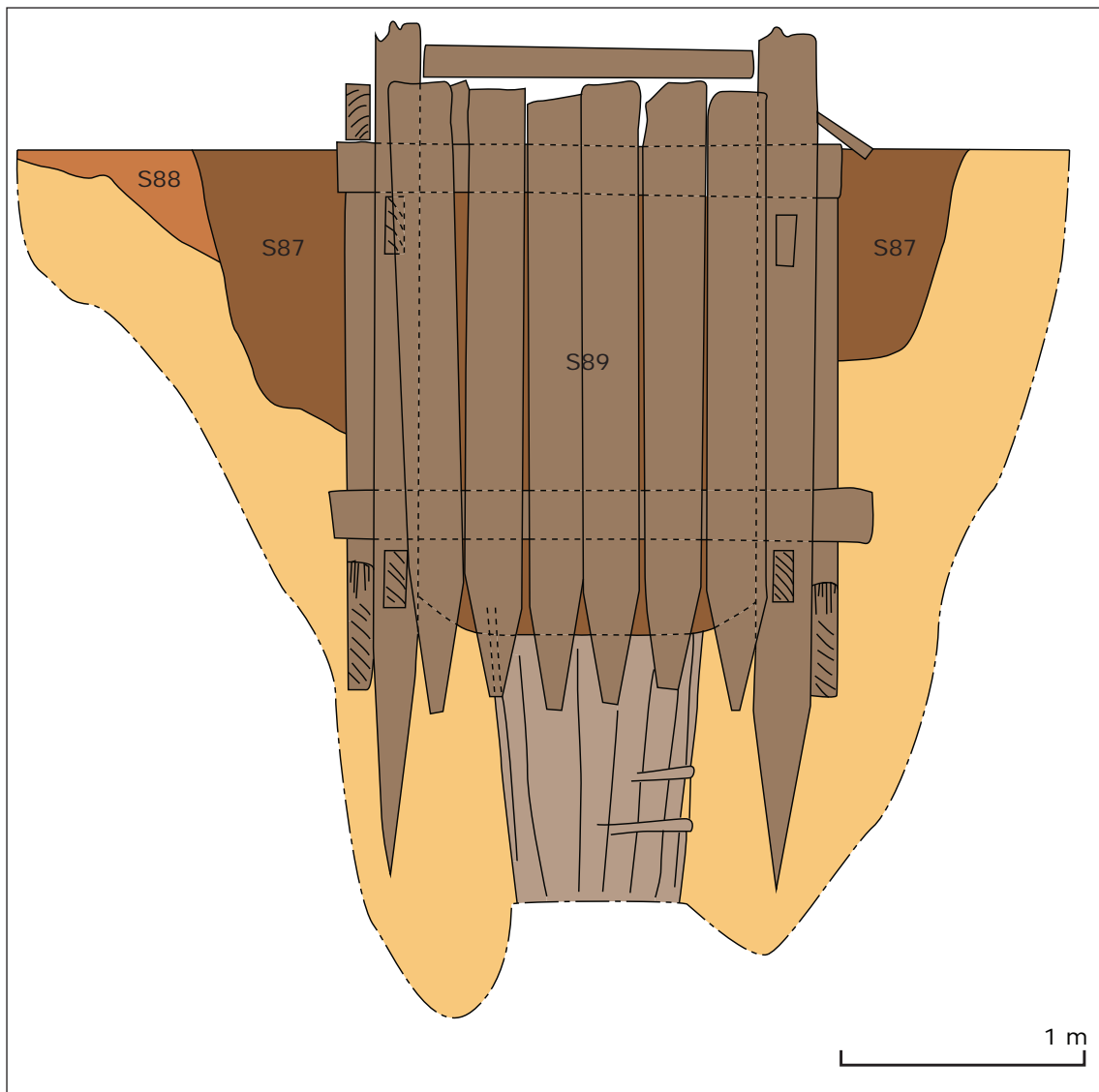

Afbeelding 4.13. Bij de opgraving zijn meerdere fragmenten van maalstenen aangetroffen. De fragmenten vertoonden, in tegenstelling tot eerdere waarnemingen in Medemblik, duidelijke gebruikssporen. Hier is het meest complete exemplaar, vondst 2.1.8-9, weergegeven.

het noorden. Fase 2 en 3 van de kuil hebben twee vullingen. De vullingen zijn niet beschreven, maar vulling 2 respectievelijk 4 zijn donkerder dan 1 en 3. Fase 1 en 2 van S1768 worden oversneden door een Bronstijdgreppel van latere datum. Waarschijnlijk was de kuil al dicht toen de greppel werd uitgegraven.

In het oostelijke profiel van werkput 1 zijn drie greppels (S1764) uit de Bronstijd zichtbaar (zie bijlage 2). De greppels zijn ongeveer 40 tot 60 centimeter diep en direct in het zand van de getijdengeul gegraven. Opvallend is een oriëntatie op het westzuidwesten-oostnoordoosten. De greppels lopen grofweg parallel aan de getijdengeul. Voor de ontwatering van een gebied is het gebruikelijk de greppels haaks op het hoogste punt te graven. Het lijkt hierdoor onwaarschijnlijk dat de greppels als drainagegreppels dienden. Misschien is een functie als erfscheiding aannemelijker. De greppels zijn laagsgewijs dichtgegroeid met venige laagjes, afgewisseld met laagjes bruin kleiig zand. De dunne laagjes wijzen op een langzame dichtslibbing van de greppels door (bijna) stilstaand water. Het spoor (S1764) is ook in het oostelijke profiel van werkput 3 zichtbaar. De greppels verlopen hier iets naar het noorden. Door een oversnijding is duidelijk dat het spoor meerdere fases kent. De greppel is een keer opnieuw uitgegraven, iets noordelijk van de oude locatie. Mogelijk zijn de drie greppels in het oostprofiel van werkput 1 in feite drie fases van dezelfde greppel. Toch lijkt het alsof de drie greppels in de laatste fase door één sediment zijn afgedekt, wat suggereert dat alle drie tegelijk open lagen. Het is in ieder geval waarschijnlijk dat de sporen grofweg uit dezelfde periode stammen.

S1764 staat in het oostelijke profiel van werkput 3 in verband met enkele andere "depressies", waarschijnlijk ook veroorzaakt door menselijk handelen. S1770 is mogelijk een zanderige vulling van S1769. In S1770 zijn twee scherven (3.0.3) aangetroffen. Het gaat om handgemaakte

Afbeelding 4.14. Spoor 89, een Karolingische waterput. Het bovenste deel bestaat uit een vierkante houten bak, waaronder minstens één ton was geplaatst.

scherven van dezelfde pot, met een lichtbruin besmeten buitenkant en een grijze breuk (afb. 4.12). De datering van de scherven is problematisch. Duidelijk is dat ze niet ouder zijn dan de Late Bronstijd (1100-800 v.Chr.). Het aardewerk is besmeten, een versieringstechniek die vaker in de IJzertijd (800-1 n.Chr.) voorkomt.³⁸ Het is niet mogelijk om met zekerheid te zeggen uit welke periode de scherven afkomstig zijn. In werkput 1 dekt een donker venig bandje (S110) de Bronstijld laag af. Waarschijnlijk is S1778 (in werkput 3) hetzelfde spoor, en moeten de sporen S1764, S1768, S1769 en S1770 allemaal uit de Late Bronstijd dateren.

De prehistorische sporen zijn in werkput 2 minder duidelijk zichtbaar. De middeleeuwse bewoningssporen verstoorden hier de ondergrond veel dieper dan in werkputten 1 en 3. Enkele sporen (S1772, S1773, S1775 en S1776) behoren nog tot de prehistorische fase. In S1773 is een scherf gevonden (2.0.8). Waarschijnlijk gaat het om een Bronstijdscherf (zie afb. 4.12).

38 Persoonlijke mededeling C. Soonius, Archeologie West-Friesland, 23 september 2013.

Afbeelding 4.15. Het importaadewerk van vondstnummer 1.4.2, gevonden in spoor 89. Dit bestaat uit een bodemfragment van Duisburgaardewerk (1.4.2-1), een fragment van een onbekend baksel, waarschijnlijk Karolingisch (1.4.2-2), een wandfragment van een Karolingische bolpot (1.4.2-3) en een fragment van Wit maaslands-aardewerk (1.4.2-5).

4.6.3 Fase 2: Late IJzertijd (250 v.Chr.-1 n.Chr.)

4.6.3.1 Natuurlijke sedimentatie

De Bronstijdsproen worden afgedekt door enkele lagen van natuurlijke sedimentatie (S1765, S1766, S1777, S1778, S1779 en S1780). Op sommige plaatsen in deze lagen zijn plantenresten, veenbandjes en zandlenzen zichtbaar. De veenbandjes wijzen op perioden waarin het gebied heel nat was, maar het water weinig tot niet stroomde (Formatie van Nieuwkoop). De zandlenzen wijzen op stromend water. Waarschijnlijk dateert deze periode van natuurlijke sedimentatie in de Vroege IJzertijd.

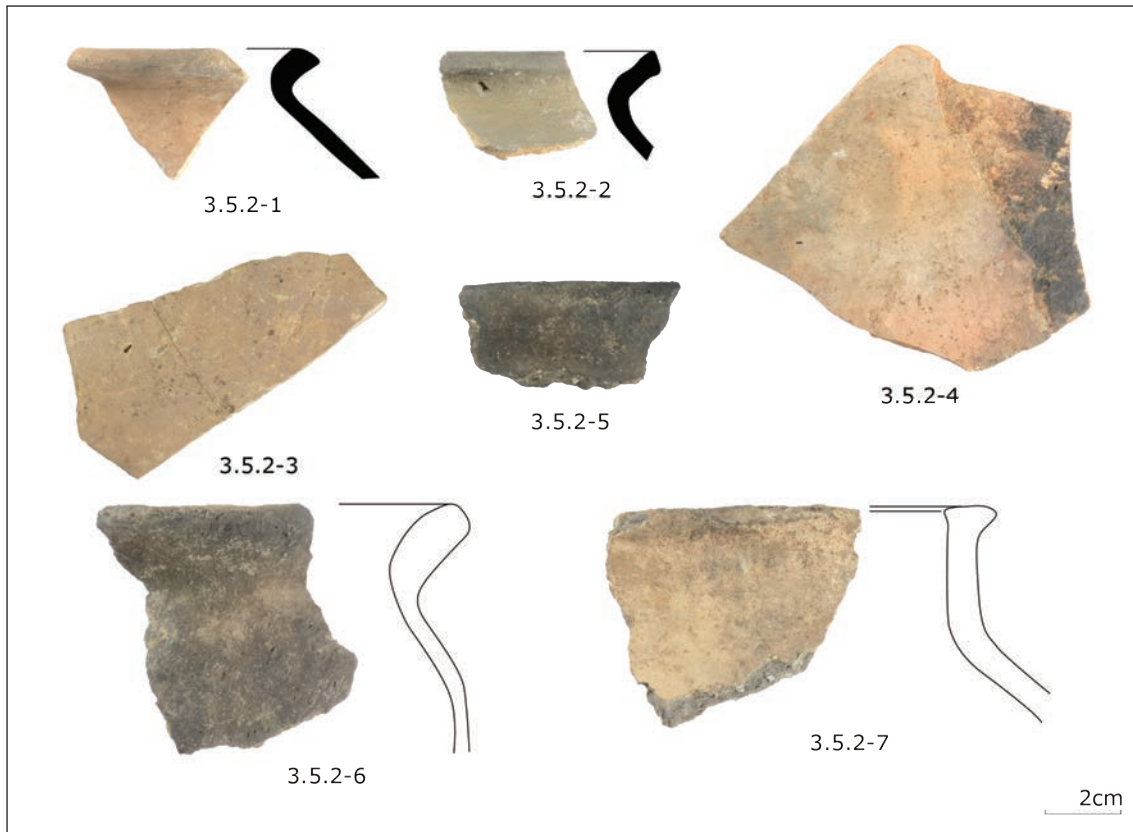
4.6.3.2 Greppels

Over de sporen van natuurlijke sedimentatie liggen sporen van menselijke cultivatie die na de Bronstijd, maar zeker vóór de Middeleeuwen dateren. Eén spoor (S1767) dateert met zekerheid in deze periode. Het betreft een kuil of greppel, die de natuurlijke sedimentatie van na de Bronstijd doorsnijdt. Naast deze kuil of greppel loopt richting het zuiden een dunne cultuurlaag (S110). Dit was waarschijnlijk het looppniveau in de periode dat men de kuil of greppel groef. De cultuurlaag is in het profiel van werkput 1 gezien (zie bijlage 2).

Mogelijk dateren de sporen uit de Late IJzertijd (circa 250 v.Chr tot 1 n.Chr.). Ten westen van Medemblik zijn al eerder sporen uit de IJzertijd aangetroffen.³⁹ Ook in Assendelft is bewoning in de Late IJzertijd aangetoond.⁴⁰ Blijkbaar waren de goed afgewaterde delen van Noord-

³⁹ Woltering 1989a; Woltering 1989b.

⁴⁰ Besteman & Guiran 1986.

Afbeelding 4.16. Vondst 3.5.2 uit spoor 1404. Het meeste materiaal lijkt uit de 9de eeuw te dateren.

Holland in deze periode bewoonbaar. De aanwezigheid van deze sporen zijn in West-Friesland uitzonderlijk. De sporen wijzen erop dat de Kreekrug van Abbekerk tussen de Bronstijd en de Middeleeuwen kort geschikt was voor bewoning.

4.6.4 Fase 3: Romeinse IJzertijd (1-675 n.Chr.)

4.6.4.1 Natuurlijke sedimentatie

De prehistorische sporen worden afgedekt door een dik pakket natuurlijke sedimentatie (Formatie van Naaldwijk, S117 en S1824). De lagen zijn deels ontstaan door de natuurlijke afzetting van zand en klei door langzaam stromend tot stilstaand water en deels door halfvergane veenresten (gytta). De sedimentatie is vooral in het oostprofiel van werkput 1 goed zichtbaar (zie bijlage 2). De pakketten hebben een fijne gelaagdheid en bevatten soms stukken drijfhout.

4.6.5 Fase 4: Vroege Middeleeuwen (675-900)

4.6.5.1 Gebouwen

Alle gebouwen die tijdens de opgraving zijn aangetroffen, hebben dezelfde oriëntatie. Ieder gebouw staat haaks op de veenrivier de Middenleek. Zelfs nu staan de huizen langs de Oude Haven nog steeds grofweg noordnoordwest-zuidzuidoost. Deze oriëntatie geeft het belang van de rivier aan in de ontwikkeling van de nederzetting.

Tijdens de opgraving zijn de resten van een gebouw (Gebouw 6) aangetroffen, die waarschijnlijk

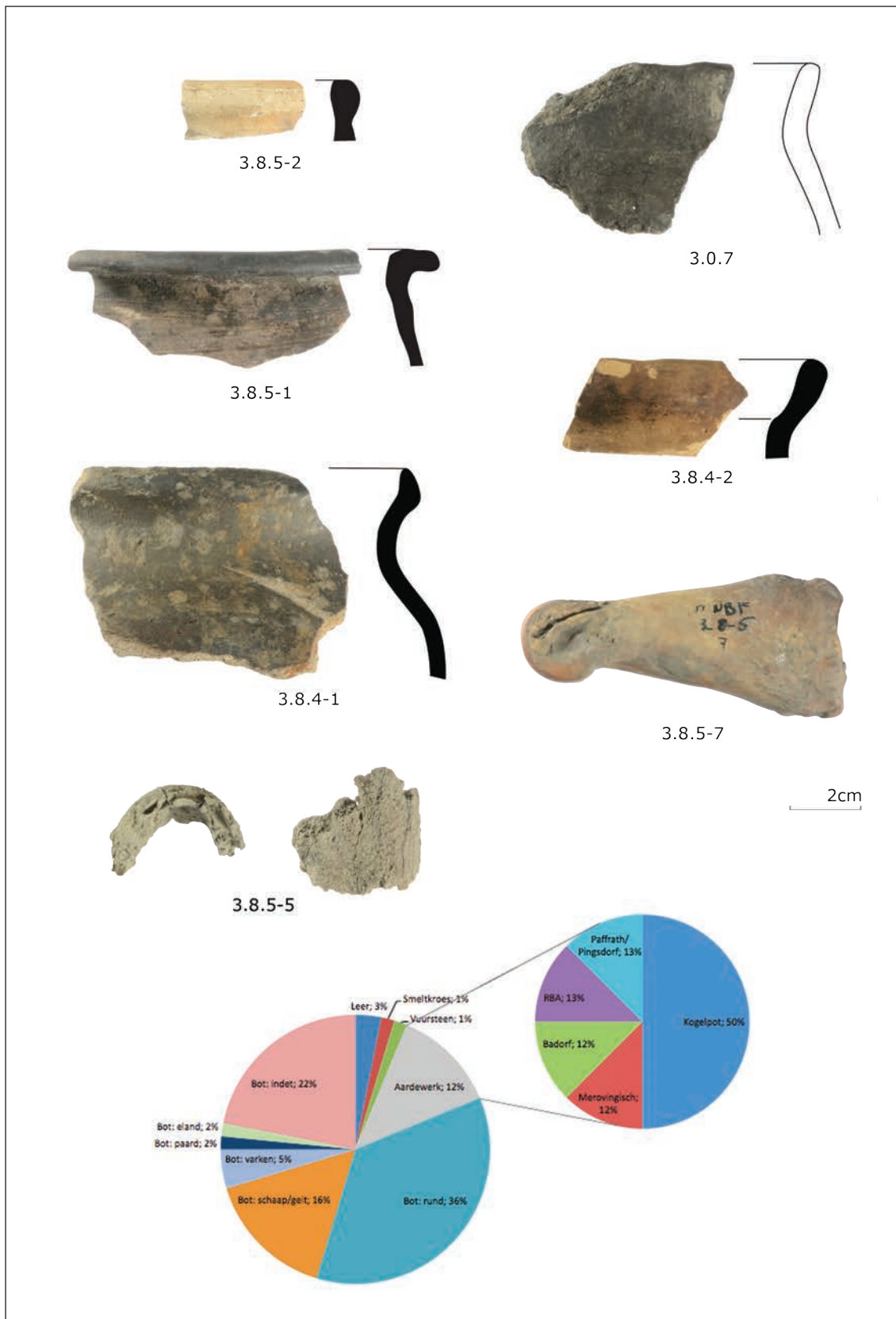
Afbeelding 4.17. Tijdens het project zijn twee vroegmiddeleeuwse glasscherven aangetroffen. Het eerste fragment (3.8.4-5) is de bodem van een klein schaaltje. Het tweede fragment (3.4.9-6) is de bodem van een trechterbeker.

uit de Vroege Middeleeuwen dateren. Van de oudste fase van het gebouw zijn weinig sporen bewaard gebleven. Alleen de haardplaats (S1330, S1847 en S1850) is tegen en in het oostprofiel van werkput 3 zichtbaar (zie bijlage 4). De haardplaats is in vlak 4 aangetroffen. In het profiel zijn meerdere fases binnen de haard te onderscheiden. Waarschijnlijk gaat het om minstens drie vernieuwingen. Dit maakt het aannemelijk dat ook de vloer van het gebouw meerdere keren is vernieuwd. Een scherf van een reliëfbandamfoor (3.0.2) uit de tweede fase dateert tussen 800 en 1100. Resten van een vloer (S1850), waarschijnlijk uit de derde fase, zijn ongeveer over een lengte van negen meter zichtbaar in het profiel. Van Gebouw 6 zijn geen paalsporen bewaard gebleven, waardoor niets over de bouwstijl van het gebouw kan worden gezegd.

Een handgemaakte scherf (3.5.6) van het type Hessens-Schortens is onder de haard gevonden. Deze geeft een matig betrouwbare datering tussen 700 en 900. De haard wordt door een ophogingslaag (onder andere S1130) gescheiden van een jongere versie van het gebouw, die met zekerheid in de 10de eeuw kan worden gedateerd.⁴¹ De aardewerkdateringen in combinatie met het overliggende 10de-eeuwse gebouw, maken een datering tussen 800 en 950 aannemelijk.

Een opvallende vondst is een fragment van een maalsteen van tefriet (*kweern*), die stratigrafisch tussen de 9de- en 10de-eeuwse fase van het gebouw is gevonden (3.3.28-2, afb. 4.13). Op basis van het geassocieerde aardewerk dateert de maalsteen waarschijnlijk uit de periode 875-1050. Delen van (half)fabriek maalstenen zijn al eerder gevonden in Medemblik. De maalstenen zijn gemaakt van basaltlava en geïmporteerd uit het Duitse Eifelgebied. In tegenstelling tot

41 Zie 4.6.7.1.

Afbeelding 4.18. Een aantal vondsten uit spoor 1461. Uit dit spoor kwam Merovingisch tot Karolingisch importaardewerk (3.8.4-1, 3.8.4-2, 3.8.5-1 en 3.8.5-2), handgemaakt kogelpot-aardewerk (3.0.7), de eerste vingerkoot van een eland (3.8.5-7) en een fragment van een smeltkroes (3.8.5-5). Een inventarisatie van al het vondstmateriaal uit het spoor laat zien dat het grootste deel uit botmateriaal bestaat. Het helft van het aardewerk bestaat uit importaardewerk.

eerder aangetroffen exemplaren in Medemblik, is deze maalsteen duidelijk gebruikt.

Gebouw 6 illustreert dat de interpretatie van plattegronden in vlakken problematisch is in Medemblik. De ondergrond van de haarden wordt door de brandsporen veel harder dan de omliggende grond. Hierdoor klinkt de omliggende kleiige omgeving, met de paal- en plaggensporen, veel sneller in dan de haarden zelf. Zo kan een haard soms meerdere vlakken verwijderd zijn van de paalgaten die erbij horen.

4.6.5.2 Waterputten

In werkput 1 werd op vlak 3 een waterput (S89) aangetroffen (afb. 4.14, zie ook bijlage 2). Hoog in deze waterput lag vondst 1.3.4, die bestond uit twee scherven, waarvan één Karolingisch importaardewerk. Vondst 1.4.2 lag dieper in de waterput en bestond uit Karolingisch aardewerk, maar ook "donkere kern" kogelpotscherven (afb. 4.15).⁴² De scherven plaatsen de waterput in de late 9de tot 10de eeuw. De waterput is vanaf vlak 4 gecoupeerd en getekend. De put bestaat uit een vierkante houten constructie, met daaronder een ronde ton met duigen en hoepels. De ton was minstens 1,20 meter hoog en had een doorsnede van circa 75 centimeter. Hoe diep de waterput precies gaat, is onduidelijk. Mogelijk stond onder de zichtbare ton nog een exemplaar. Door het stijgende water in de werkput kon men de waterput niet verder volgen dan circa -4,85 NAP.

In werkput 3 is nog een waterput aangetroffen die uit de Vroege Middeleeuwen dateert. De waterput (S1404) is vanaf vlak 5 zichtbaar. Verschillende aardewerkvondsten (3.5.2) plaatsen het gebruik van de waterput in de Karolingische tijd, met een nadruk op de periode 800-900 (afb. 4.16, zie ook bijlage 4). Het is mogelijk dat de waterput samen met Gebouw 6 is aangelegd. De constructie van de houten put lijkt sterk op die van S89. Samen met de datering van het aardewerk wordt duidelijk dat de twee waterputten waarschijnlijk deels gelijktijdig zijn gebruikt. Mogelijk liggen beide op een eigen perceel.

4.6.5.3 Overige sporen

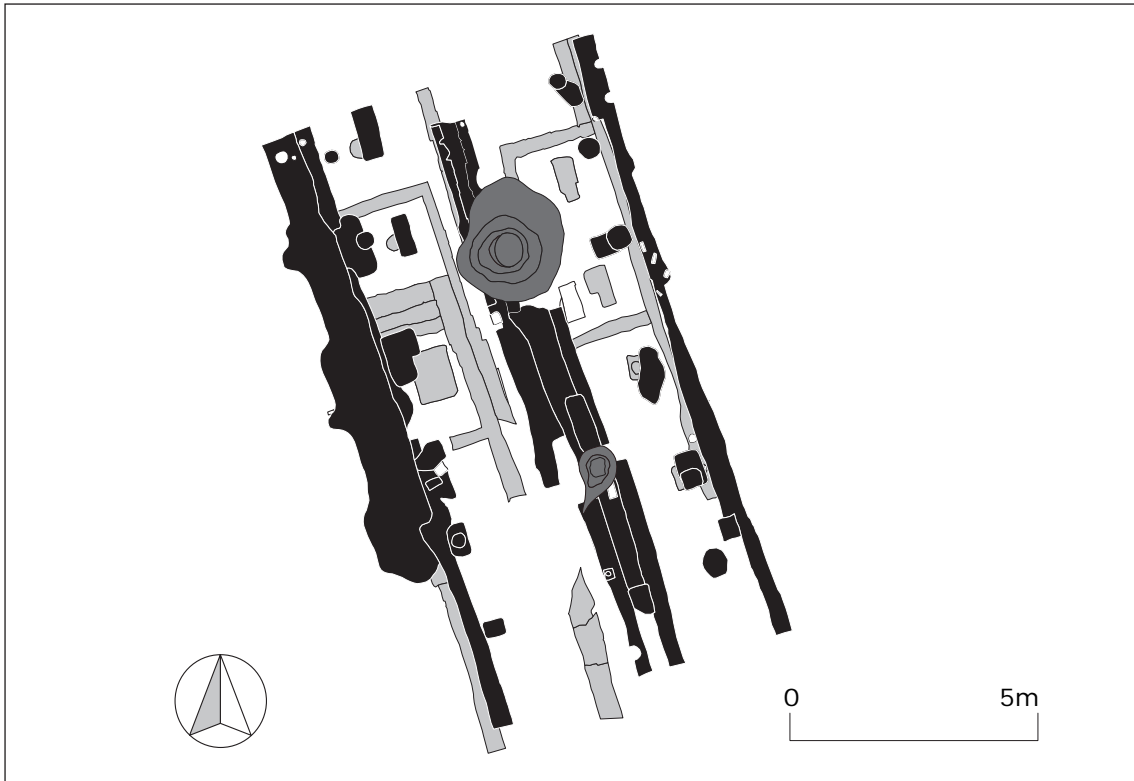
In werkput 3 is een vondstrijk spoor aangetroffen (S1461). Het betreft een greppel die uit de Vroege Middeleeuwen dateert. In de greppel werden 63 vondsten gedaan, waaronder botten, leerresten, keramiëscherven en zelfs glaswerk (afb. 4.17). Aan de hand van het aardewerk (tien scherven) kan het spoor vrij precies worden gedateerd. Van onder naar boven zijn de volgende vondsten in de greppel aangetroffen: 3.8.5, 3.8.2, 3.8.3, 3.0.7, 3.8.1 en 3.8.4 (afb. 4.18).⁴³ De onderste laag van de greppel kan in de periode 675-725 worden geplaatst. Dit is de vroegste middeleeuwse periode waarin de nederzetting *Medemolaca* is ontstaan. Een tweede fase van de greppel bevat materiaal uit de periode 850-925. Deze fase is gelijktijdig met de vroegste fase van Gebouw 6.

In werkputten 2 en 3 is een aantal rijen kleine houten palen aangetroffen die waarschijnlijk uit de Vroege Middeleeuwen dateren. De eerste palenrij is zichtbaar in vlak 8 van werkput 2 (zie bijlage 3). Het gaat om een bijna oost-west lopende, onregelmatige rij kleine palen.⁴⁴ De diepte van het houtwerk doet vermoeden dat het uit een vroege periode stamt. Bovendien lopen de

42 Zie hoofdstuk 4.7.4.

43 Voor een bespreking van het vondstmateriaal dat in de greppel is aangetroffen, zie hoofdstuk 4.7 tot en met 4.11.

44 Spoornummers 908, 909, 912, 917, 918, 921, 923, 968, 975, 988, 993, 1002, 1004, 1008, 1020, 1023, 1025, 1027, 1037, 1042-1047, 1049, 1053, 1054, 1056, 1066 en 1072.

Afbeelding 4.19. De sporen van Gebouw 2. In donkergrijs de haardplaatsen die in vlak 1 en 2 zijn gezien. In zwarte de plaggenwallen en paalgaten uit vlak 3. In het grijs, tenslotte, de sporen uit vlak 4. Het gebouw dateert waarschijnlijk uit de periode 950-1205, en kent meerdere fases.

Afbeelding 4.20. Paffrath-aardewerk uit de vroegste fase van Gebouw 2.

palen dwars onder de hoger liggende plattegronden door, wat suggereert dat de gebouwen nog niet bestonden toen de palenrij werd aangelegd. Als de palenrij in oostelijke richting wordt doorgetrokken, stond het vroegmiddeleeuwse gebouw (Gebouw 6) ongeveer tien meter ten zuiden hiervan. Mogelijk is de palenrij een vroege beschoeiing van de veenrivier *Medemolaca*.

In werkput 3 is op vlak 7 ook een palenrij aangetroffen (S1452 en S1455, zie bijlage 4). Deze loopt in noord-zuidelijke richting. Het spoor lijkt te worden oversneden door de Karolingische waterput (S1828). De palen volgen de richting van de vroegmiddeleeuwse greppel (S1461). Misschien zijn ook deze palen een restant van een beschoeiing, deze keer voor de greppel die haaks op de *Medemolaca* liep. Het is ook mogelijk dat de rij palen een perceelsgrens aangeeft, wellicht van het perceel waarop Gebouw 6 staat.

Een laatste spoor dat waarschijnlijk uit de Vroege Middeleeuwen dateert, is een kuil (S84). Het spoor heeft twee vullingen en is te zien in werkput 1, vlak 3. De eerste wordt omschreven als "zandig bruin" en de tweede als "bruin humeus met riet". In vlak 4 volgt een derde vulling, die wordt omschreven als "bot mossel klei/veen brokken en dierlijk afval". Uit het spoor zijn geen vondsten verzameld. De datering is vastgesteld op basis van de oversnijding door de Karolingische waterput (S89).

4.6.6 Fase 5: Volle Middeleeuwen (900-1200)

4.6.6.1 Gebouwen

In werkput 1 zijn geen sporen geobserveerd die aan een gebouwplattegrond kunnen worden toegeschreven. In het oostelijke profiel is wel zichtbaar dat op deze locatie Gebouw 1 heeft gestaan (zie bijlage 2). Op circa -0,60 NAP zijn de restanten van een haardplaats zichtbaar (S1332). Uit de haard komen twee vondsten (2.0.2 en 2.0.3). Vondst 2.0.3 is een Pingsdorfscherf en dateert uit de Volle Middeleeuwen. Opvallend is vondst 2.0.2, waarschijnlijk een fragment van een smeltkroes (zie afb. 4.34). De vondsten plaatsen het gebruik van het gebouw in ieder geval na 900. Een vloer van kleiplaggen (S1308) dekt de haard af. Dit illustreert dat Gebouw 1 in ieder geval twee fases heeft gekend, waarbij de oude haard is afgedekt door de nieuwe vloer. Onder het gebouw zijn twee ophogingslagen zichtbaar (S78 en S1821). Helemaal bovenin het profiel is ook nog een restant van een vloer zichtbaar (S1815), misschien ook een latere fase van Gebouw 1.

Het is lastig om de bovenste vloer van het gebouw te dateren. Het lijkt alsof veel van de sporen uit de Volle Middeleeuwen zijn afgetopt. Tussen sporen 45 en 78 begint in het noorden een scheidingslijn die tot sporen 1148 en 1419 in het zuiden doorloopt. De sporen van Gebouw 1 worden onderbroken door deze scheidingslijn. Mogelijk is deze onderbreking door een overstroming ontstaan. Medemblik heeft meerdere serieuze overstromingen meegemaakt, waarvan een van de ergste in de 1170 plaatsvond. De Allerheiligenvloed sloeg het hele gebied ten noorden van de Middenleek weg, zodat Medemblik direct aan zee kwam te liggen. Gezien de datering is het goed mogelijk dat de sporen van Gebouw 1 grotendeels bij de Allerheiligenvloed zijn verzwolgen. Dit zou betekenen dat de ophogingslagen (S1096, S1148 en S1814) en de resten van een vloer (S1815) uit de Late Middeleeuwen dateren (vanaf circa 1200).

In werkput 2 zijn resten van drie gebouwen aangetroffen die allen in de Volle Middeleeuwen dateren (zie bijlage 3). Van Gebouw 2 is in vlak 1 en 2 de haard zichtbaar (S122). Opvallend is

dat het lijkt alsof het gebouw in een bepaalde periode een tweede haard heeft gehad (S127). Zoals hierboven gesteld blijft het moeilijk om de datering van de verschillende sporen scherp te krijgen, door de ongelijke beweging van sporen door inklinking. De haarden S122 en S127 liggen echter op dezelfde lijn en hoogte, waardoor het waarschijnlijk is dat beide bij Gebouw 2 horen. In S122 zijn twee vondsten gedaan (2.1.13 en 2.1.14) die de haard dateren tussen 950 en 1050. S127 kon op basis van de vondsten (2.1.28) niet worden gedateerd. De grootte van S122 illustreert misschien wel dat deze haard dieper ligt dan S127 en daarmee ouder is. Het profiel laat zien dat alle fases van het gebouw uit de Volle Middeleeuwen dateren, dus S127 waarschijnlijk ook. De eerste fase van Gebouw 2 kan dus in de periode 950-1050 worden geplaatst. Het gebouw heeft mogelijk nog latere fases.

Naast de haard zijn ook resten van de wanden van Gebouw 2 aangetroffen. In vlak 1 vormen S150, S151, S152, S154, S159 en S161 waarschijnlijk de oostelijke staanders, zoals ook S183 dit in vlak 2 vormt. De staanders steunen op twee wanden, de westelijke van waarschijnlijk bruinige klei (S183, vulling 2) en de oostelijke van "venige kleiplaggen" (S448). Op vlak 3 vormt S153 voor de westelijke wand nog steeds een ondersteuning van bruinige klei. Onder deze bruinige laag bestaat de wand vanaf vlak 3 tot en met vlak 7 uit kleiplaggen. Waarschijnlijk werden deze plaggenwanden steeds opgehoogd of deels vervangen bij reparaties en/of vernieuwing van het gebouw. Opvallend is dat het gebouw ook in het midden een plaggenwal heeft, die mogelijk de indeling van het gebouw laat zien (afb. 4.19). Vlak 3 geeft meer inzicht in de constructie van het gebouw. Behalve plaggenwanden langs de buitenwanden en door het midden van het gebouw, zijn hier ook paalgaten zichtbaar.⁴⁵ De paalgaten zijn net binnen de plaggenwanden geplaatst. Alleen in het midden lijken enkele staanders op de plaggen gefundeerd (S278, S281, S288 en S290). De bouwstijl komt overeen met het type Torp, zoals ook aangetroffen in het Torp (Den Helder), Texel en de terp Foudgum.⁴⁶ Dit type bestaat uit een drieschepig stalgedeelte, waarbij de buitenzijdes als stal of opslagplaats zijn ingedeeld. Door het midden loopt een "gang" die is verhoogd met plaggen. De kop van het gebouw is eenschepig.

In het noordprofiel is uit twee sporen onder Gebouw 2 (S1884 en S1885) importaadewerk afkomstig dat uit de periode 900-950 dateert (2.0.13). Eén kogelpotscherf kan mogelijk in de 9de of 10de eeuw worden geplaatst, op basis van de grove magering (2.0.1). Gebouw 2 wordt in het profiel door enkele ophogingslagen gescheiden van deze sporen. Waarschijnlijk zit tussen de aanleg van de sporen en de bouw van het gebouw een aanzienlijke periode. De vroegste fase moet dus enige tijd na 900 dateren. Helemaal onderin de wandstructuren van Gebouw 2 zijn enkele vondsten gedaan die de datering verscherpen (2.7.1, 2.7.12 en 2.7.13). Bij deze vondsten zit ook Paffrath-aardewerk (afb. 4.20). Hierdoor kan de vroegste fase van het gebouw niet eerder dan 950 zijn. Deze datering correspondeert met de datering van de haard (S122) die in vlak 1 werd aangetroffen. De laatste in het profiel zichtbare fase van Gebouw 2 kan op basis van Pingsdorf-aardewerk (2.3.15) dat op de plaggenmuur is aangetroffen, in de periode 1120-1205 worden geplaatst. In het noordprofiel kunnen vanaf circa -1,50 NAP tenminste drie verschillende fases in de opbouw van het gebouw worden onderscheiden. Alle fases lijken de structuur van het gebouw, met middenwand, te respecteren (zie bijlage 3). In de derde fase kunnen meerdere paalgaten worden onderscheiden. Van buiten naar binnen bestaat de muur uit een brede staander (S1916), een kleinere paal hier vlak naast en twee kleine palen in het midden van het gebouw (S1922 en S1923). De kleine palen in het midden zorgden misschien

45 S197, S209, S255, S259, S296, S297, S301, S313, S317, S358, S359, S362, S363 en S365.

46 Zie hoofdstuk 5.2.3.

voor een scheidingswand in de lengte van het gebouw. De constructiewijze met twee rijen standers lijkt voor het eerst te zijn gebruikt. Hiermee werd de bouwwijze van plaggenwand met standers aan de binnenkant vervangen. Een aanwijzing dat het uiteinde van het gebouw misschien binnen de werkput ligt is zichtbaar op vlak 6 en 7. Een lange rij kleine paalgaten volgt de oostelijke wand van het gebouw, om na ongeveer 12 meter met een scherpe hoek naar het westen af te buigen.⁴⁷ Daarna volgen de paalgaten deels de westwand weer richting het noorden. De palen lijken deel uit te maken van de vroegste funderingsfase van het gebouw. Misschien houden de houten delen de gestapelde kleiplaggen op hun plaats. De paalgaten lijken te bewijzen dat het gebouw tot ongeveer 12 meter uit het noordprofiel doorloopt. Hiermee is Gebouw 2 tenminste

Afbeelding 4.21. Vondst 2.0.9-4, een typisch voorbeeld van aardewerk met een donkere kern uit de 10de eeuw.

12 meter lang en ongeveer 6 meter breed. Het lijkt waarschijnlijk dat Gebouw 2 in de late 10de of vroege 11de eeuw volgens het type Torp is gebouwd. Het gebouw is in tot circa 1205 verschillende keren vernieuwd. In de laatste fase zijn aanwijzingen voor een middenwand aangetroffen. Mogelijk was het gebouw toen tweeschepig.

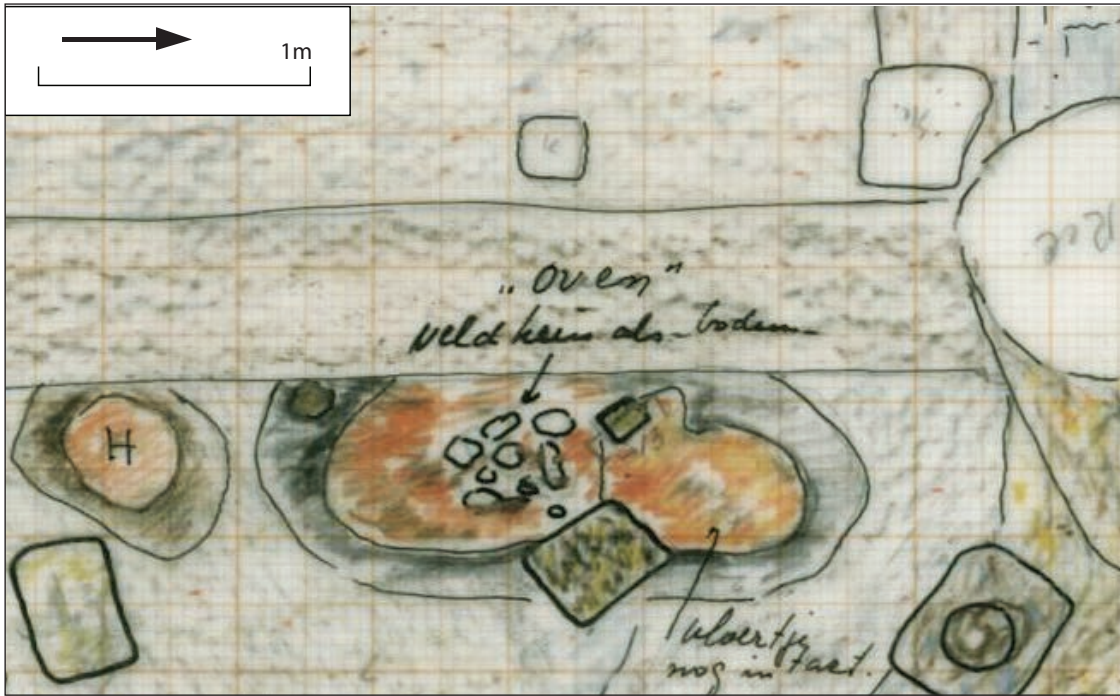
Vanaf vlak 4 is in werkput 2 een opvallend fenomeen zichtbaar (zie bijlage 3). De plaggenwanden lopen vanaf dit niveau steeds meer van oost naar west tussen de buiten- en middenwanden. Op deze manier ontstaan een soort vierkante bakken, waarbinnen verschillende soorten grond zijn aangetroffen. De meeste vullingen, zoals zand en schelpen, lijken ophogingen te betreffen. De constructie is misschien onderdeel van de fundering van het gebouw, waarbij "bakken" van plaggenwanden werden gemaakt, die vervolgens werden volgestort met ophogingsmateriaal. De plaggenwanden verstevigden de constructie en zorgden dat de ophogingslaag op zijn plek bleef.

Gebouw 3 ligt direct ten oosten van Gebouw 2. Dit gebouw is van een latere datering dan Gebouw 2. In het noordprofiel is zichtbaar dat de eerste sporen van Gebouw 3 pas rond -0,20 NAP voorkomen. Onder deze sporen hebben ophogingslagen uit de Volle Middeleeuwen zich tegen de oostelijke muur van Gebouw 2 (S448) opgestapeld. De hoogte komt min of meer overeen met de latere fases van Gebouw 2 en waarschijnlijk Gebouw 4.⁴⁸ Dit betekent dat het perceel tussen Gebouw 2 en 4 lange tijd onbebouwd was, tot Gebouw 3 tussen de bestaande gebouwen werd geplaatst.

De haard van Gebouw 3 is in vlak 2 aangetroffen (S175). Opvallend is dat deze haard in dezelfde lijn ligt als de "tweede" haard van Gebouw 2 (S127). Misschien wijst de ligging erop dat de gebouwen gelijktijdig hebben bestaan en volgens hetzelfde bouwontwerp zijn aangelegd. In

47 Spoornummers: 393, 639-443, 516-519, 521, 532, 601-604, 607-609, 616, 621, 635, 636, 638, 640, 650, 651, 652, 656-658, 667, 668, 674, 745, 754, 790-797, 799, 800, 804-806, 808, 815, 818-820, 822, 823, 828, 831.

48 Zie hieronder.

Afbeelding 4.22. Spoor 1245 op de veldtekening en zoals gezien in het vlak. De foto is genomen vanuit het noorden. Dit is één van de weinige foto's van een spoor die van de opgraving bekend is.

S175 is Pingsdorf-aardewerk aangetroffen, dat waarschijnlijk uit de periode 1120-1260 dateert (2.1.30). In vlak 3 zijn enkele paalgaten van Gebouw 3 zichtbaar (S214, S217, S225, S231, S240, S241, S327, S330, S338 en S340). De meest noordelijke palen lijken te zijn uitgebroken bij de sloop van het gebouw. De paalgaten oversnijden een plaggewand (S328) die op basis van Pingsdorf-aardewerk in de periode 1120-1205 wordt gedateerd (2.3.15). Gebouw 3 moet in ieder geval na 1120 zijn gebouwd. Het gebouw vertoont geen aanwijzingen wat betreft de indeling van het interieur. De constructie is tenminste tien meter lang en vijf meter breed. Gezien de waarschijnlijke gelijktijdigheid van dit gebouw met een latere fase van Gebouw 2, lijkt een datering tussen circa 1120 en 1205 het meest waarschijnlijk.

In werkput 2 is, tenslotte, Gebouw 4 aangetroffen. Van dit gebouw is alleen de westelijke wand (S328) deels in de vlakken 2 tot en met 5 zichtbaar. In het noordelijke profiel lijkt het alsof dit gebouw min of meer gelijktijdig met de eerste fase van Gebouw 2 is opgebouwd. In het profiel is geen echte wand zichtbaar, alleen de afbraaksporen van een plaggewand. In het vlak volgt de plaggewand grotendeels de opbouw zoals die in Gebouw 2 zichtbaar is. Mogelijk hoort een rij paalgaten in vlak 2 ook bij een fase van Gebouw 4 (S225, S227, S229, S230 en S242). Enkele in dit spoor aangetroffen kogelpotscherven zijn niet specifiek te dateren (2.2.11, 2.2.12, 2.2.20 en 2.2.22).

In het oostelijke profiel zijn enkele vondsten gedaan waarmee Gebouw 4 wel kan worden gedateerd. In S1967, een laag die onder alle sporen van het gebouw heen loopt, is een kogelpot met donkere kern aangetroffen (2.0.9, afb. 4.21). Dit soort aardewerk is typerend voor de 10de eeuw. Net onder het gebouw, en deels tegen de binnenkant van de muren, zijn de lagen S2001 en S2005 zichtbaar. In deze lagen zijn een Paffrath- en een Pingsdorf-scherf gevonden (2.0.6 en 2.0.7). De vroegste fase van het gebouw moet hierdoor na 950, de begindatering van Paffrath-aardewerk, worden geplaatst. In de mestlaag S1935, zichtbaar in het noordprofiel, zijn twee Pingsdorf-scherven gevonden (2.0.3 en 2.0.14). Een exactere datering dan na 950 is niet mogelijk. Wanneer Gebouw 4 is verlaten of herbouwd, is ook onbekend. De lengte van het gebouw is tenminste 9,5 meter geweest. Mogelijk horen sporen 1987 en 1989, beide zichtbaar in het oostprofiel, ook bij Gebouw 4.

Gebouw 5 ligt in werkput 3 en is het laatste gebouw dat bij de opgraving is aangetroffen. In vlak 1 is de haard van Gebouw 5 zichtbaar (S1085). In vlak 2 zijn ook twee plaggewanden zichtbaar, die op gelijke afstand van de haard liggen (S1129 en S1133). De plaggewanden horen bij een andere fase van het gebouw dan de zes paalgaten die in vlak 4 zichtbaar zijn (S1257, S1333, S1362, S1387, S1388 en S1389). De plaggewanden liggen iets meer naar het oosten, wat suggereert dat Gebouw 5 minstens één keer helemaal is herbouwd. In de gebouwplattegrond zijn meerdere brandsporen zichtbaar. Niet al deze sporen zijn van haarden. Mogelijk is het gebouw een keer afgebrand. De standers staan circa vijf meter uit elkaar, de plaggewanden bijna zes meter.

Gebouw 5 is erg verstoord door latere sporen. Ook is weinig materiaal met enige zekerheid aan de sporen te binden. Toch kan op basis van de onderliggende sporen iets over de datering worden gezegd. Het gebouw ligt over S1461, de Merovingische tot Karolingische greppel. Ook oversnijdt het gebouw de Karolingische waterput S1404. Deze constructies moeten vóór de bouw van het gebouw al zijn afgebroken en bedekt. Dit plaats de vroegst mogelijke datering halverwege de 10de eeuw. Omdat het gebouw niet in een profiel zichtbaar is, kan moeilijk een uitspraak over de stratigrafische positie worden gedaan. Het gebouw kan niet gelijktijdig met Gebouw 1 hebben gestaan. De haard van Gebouw 1 (S1130) zit te dicht bij de westelijke muur

van Gebouw 5. Gebouw 1 dateert waarschijnlijk uit de 10de of 11de eeuw. In het zuidelijke profiel van werkput 3 is een deel van een kleien vloer zichtbaar (S1838). Het is waarschijnlijk dat deze vloer bij Gebouw 5 hoort. De oversnijding met Gebouw 1 maken een datering vóór 900 problematisch. Mogelijk is Gebouw 5 een latere fase van Gebouw 1, dat meer naar het oosten is verschoven. Waarschijnlijk dateert Gebouw 5 dus uit de 11de of 12de eeuw.

Tenslotte heeft Gebouw 6 in werkput 3 naast de Karolingische fase ook een latere, hoogmiddeleeuwse fase. Uit de 10de-eeuwse haard (S1130) zijn een heleboel scherven verzameld (3.2.1). De scherven vormden de bodem van de haardplaats. Bij iedere vernieuwing van de haard werd deze eerst met een nieuwe laag aardewerk bedekt. In totaal zijn 330 scherven verzameld. Over de haard liggen weer enkele vloeren van kleiplaggen, wat aangeeft dat het gebouw nog een jongere fase heeft gekend (S1131, S1880 en S2025). Op vijf scherven na bestond het aardewerk uitsluitend uit kogelpotten. Het enige importmateriaal waren vier scherven uit Pingsdorf en één uit Duisburg. Al het materiaal wijst op een datering in de 10de eeuw. Een uitzonderlijke vondst is scherf 3.2.1-15. Het betreft een fragment van de rand van een kogelpot. Opvallend is dat het aardewerk te heet is gebakken (misbrand) en hierdoor van binnen uit is opgezwollen. Het resultaat is bros en onbruikbaar aardewerk.

4.6.6.2 Waterputten

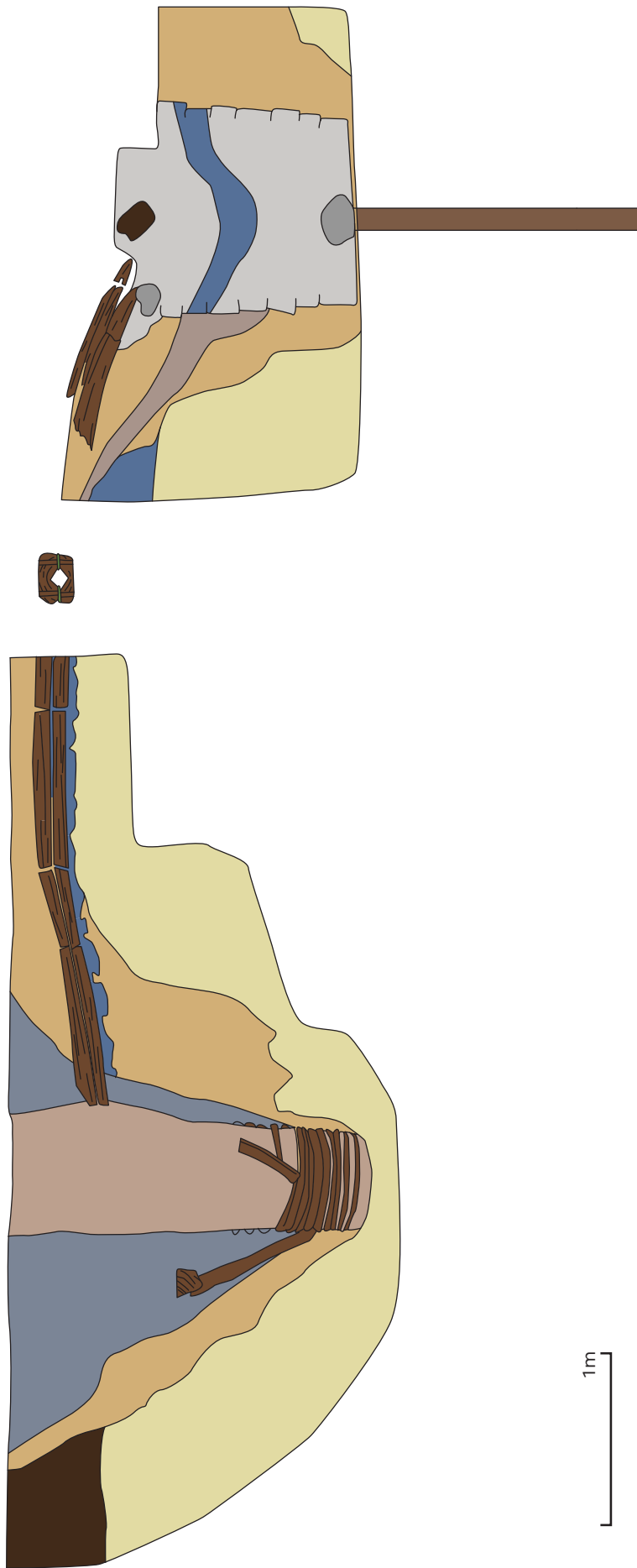
Enkele meters ten oosten van S89 ligt nog een put (S66). S66 is in vlak 2 zichtbaar (zie bijlage 2). Het is niet duidelijk of het hier ook een waterput betreft. De put was rond en beschoeid met een plaggewand. Vanaf vlak 4 is een coupe gezet, waaruit blijkt dat de put helemaal is gevuld met mest. Verspreid over twee vlakken zijn twee vondsten gedaan (1.3.1 en 1.4.10). Geen van de vondsten valt te dateren. In het oostprofiel is te zien dat de put is afgedekt door een zware blauwgrijze kleilaag (S1308). Deze laag dateert waarschijnlijk uit de Volle Middeleeuwen. De put dateert daarom ook uit de Volle Middeleeuwen, of iets vroeger.

Een andere put met plaggewand (S63) is in sommige opzichten vergelijkbaar met S66. De binnenkant van deze ronde put is met houten delen bedekt. Uit de put zijn geen vondsten bekend. De datering is problematisch. Duidelijk is dat het spoor de Karolingische waterput (S89) oversnijdt en dus jonger is. In de coupe valt te zien dat de put is opgebouwd uit houten duigen met daaromheen kleiplaggen. Onderin het spoor staat een ton. De put is tot circa -3,40 NAP gevolgd. Mogelijk loopt de constructie nog verder door, maar de opgravers konden deze om veiligheidsredenen niet verder volgen. Het spoor is aan de bovenkant verstoord. Gezien het niveau waarop de put zich bevindt, is het waarschijnlijk dat deze uit de Volle Middeleeuwen dateert.

4.6.6.3 Overige sporen

In werkput 3 is dichtbij de jongere haard van Gebouw 6 een ander brandspoor ontdekt dat door de opgravers als een "oven" wordt omschreven (S1245). De oven is ruim vier meter lang. In vlak 3 is zichtbaar dat het spoor een achtvorm heeft (afb. 4.22). Bij de zuidelijke helft is de bodem bedekt met veldkeien. In het noordelijke deel wordt de bodem als "intact" omschreven. Waarschijnlijk wordt een lemen vloer bedoeld.⁴⁹ Of het spoor daadwerkelijk een oven betreft, is op basis van de veldtekening en de foto's lastig met zekerheid te zeggen. De vorm, de verbrande kleur en de bodem van veldkeien doen wel vermoeden dat het om een oven gaat. In het spoor zijn geen vondsten gedaan. Dit bemoeilijkt ook de datering. Vlakbij de oven is wel een bijzondere vondst gedaan: een bronzen fibula ingelegd met rood email (3.3.11, afb. 4.28).

⁴⁹ Van de Venne 2008, 25.

Afbeelding 4.23. De tijdens de opgraving aangetroffen waterput (S9) uit de vroege 13de eeuw (links). De waterput bleek via een "overflow" aan te sluiten op een waterput die bij de opgraving Ridderstraat 15-21 uit 1975 was aangetroffen. De rechter waterput lijkt iets ouder te dateren, rond 1200. Mogelijk werd de overflow aangelegd om het overtollige water af te voeren. De overflow was oorspronkelijk circa 6,5 meter lang, maar is hier slechts gedeeltelijk afgebeeld. De respectievelijke hoogtes van de waterputten zijn wel aangehouden.

De fibula dateert waarschijnlijk uit de late 9de tot 10de eeuw.

Het spoor ligt dicht bij de hypothetische westwand van Gebouw 6. Vanwege brandgevaar is het onwaarschijnlijk dat de oven hier heeft gelegen toen Gebouw 6 bestond. Doordat op vlak 3 van werkput 1 geen hoogtematen zijn genomen, is het lastig de oven binnen een stratigrafie te plaatsen. Wel is duidelijk dat de oven jonger is dan de Karolingische haard.

De oven S1245 wordt oversneden door een spoor dat als "greppel" wordt beschreven (S1205, S1255 en S1259). De greppel loopt parallel aan de parcelering. Net ten noorden van de oven loopt ook een tak haaks richting het westen. Uit de greppel zijn meerdere vondsten verzameld, waarvan het meeste kogelpot-aardewerk (3.3.1 en 3.3.15). Aan de hand van het importaardewerk kan de greppel worden gedateerd tussen 1050 en 1180 (3.3.27 en 3.3.30). Dit duwt de datering van de oven terug tot vóór 1180, mogelijk iets later. Waarschijnlijk is de greppel aangelegd nadat de 10de-eeuwse fase van Gebouw 6 is afgebroken en de bebouwing meer naar het noorden schoof. De datering voor de oven kan op basis van deze gegevens tussen 950/1000 en 1180 worden geplaatst.

In werkput 1 is in vlak 4 S376 aangetroffen: een mestkuil omringd met planken (zie bijlage 2). Mogelijk fungeerde de constructie als een soort beerput. Uit de constructie zijn meerdere vondsten afkomstig (2.4.12, 2.4.14 en 2.4.16). Bijna alle scherven waren van kogelpotten en daarmee niet nauwkeurig dateerbaar. Alleen 2.4.12 was een randscherf van Paffrath-aardewerk. Vondst 2.4.14-6 is volgens de originele aantekeningen een scherf van Pingsdorf-aardewerk. Deze scherf is in de jaren tussen opgraving en uitwerking kwijtgeraakt. Een specifiekere datering dan tussen 950 en 1225 is voor de mestkuil niet mogelijk. Het hout van de constructie is tijdens de opgraving wel bemonsterd, maar niet bewaard gebleven. De datering van het spoor valt niet meer te controleren. Gezien de hoogte en de positie van het spoor zou het bij een latere fase van Gebouw 2 kunnen horen.

In alle vlakken van werkput 1 zijn de sporen 17 en 18, beide kuilen, zichtbaar. Uit spoor 17 kwamen meerdere vondsten (1.1.1, 1.1.2, 1.2.1 en 1.4.7), die het tussen 960 en 1050 dateren. Een opvallende vondst zijn verschillende delen van een versierde kam (afb. 4.32).⁵⁰ De typologie van de kam sluit bij een datering rond 1000 aan.⁵¹ Spoor 18 dateert iets later, tussen 1000 en 1300 (1.3.2). Mogelijk is deze kuil geopend toen kuil S17 buiten gebruik raakte.

Een laatste spoor dat in de Volle Middeleeuwen thuishoort, is een opvallend brandspoor uit werkput 2 (S135). Op vlak 1 is zichtbaar dat het spoor onderdeel is van een constructie waarbij ook plaggen, houtskool en verbrand leem zijn aangetroffen. Verschillende vondsten in en rondom het spoor dateren het in de periode 1000-1250 (2.1.6, 2.2.2 en 2.2.3). In deze periode stond hier waarschijnlijk Gebouw 2. De "haard" zou in dat geval midden in de muur van Gebouw 2 staan. Het is daarom waarschijnlijker dat het spoor pas na de sloop van Gebouw 2 is ontstaan, tegen het eind van de Volle Middeleeuwen.

---

50 Zie hoofdstuk 4.7.3.2.

51 Van Leeuwen 2013, 28.

4.6.7 Fase 6: Late Middeleeuwen (1200-1500)

4.6.7.1 Waterput

Het is niet bekend of het onderzoeksterrein in de Late Middeleeuwen was bebouwd. Het is waarschijnlijker dat het in gebruik was als achtererf van de noordelijker gelegen bebouwing. Een aanwijzing hiervoor vormt een waterput uit circa 1200-1250 (S9) die in werkput 1 is aangetroffen. Uit de put zijn verschillende keramiekvondsten verzameld (1.1.9, 1.3.6, 1.3.7, 1.3.8, 1.4.12 en 1.4.14). Opvallend is dat de hoogst gelegen vondsten uit de periode 900-1050 dateren, maar de ondergelegen vondsten uit 1200-1250. Vondst 1.1.9 bevatte onder andere aardewerk met een donkere kern en Pingsdorf-aardewerk. De overige vondsten bestonden onder andere uit Paffrath- en Pingsdorf-aardewerk en enkele scherven van proto-steengoed. Mogelijk is de waterput een keer overdekt of dichtgestort met van elders opgebrachte grond. De put bestond waarschijnlijk deels uit een houten ton, waarvan alleen de hoepels waren bewaard.

Bijzonder aan de waterput is dat deze via een houten "goot" in verbinding stond met een andere put. Zulke goten worden als "overloop" aangeduid. De tweede put ligt buiten de grenzen van dit onderzoek, maar is bij een eerdere opgraving waargenomen. Het IPP trof in 1975 op circa -1,70 NAP een vierkante waterput aan, waarop een houten overloop uitkwam. De put dateert rond 1200 (afb. 4.23). De waterput bestond uit een vierkante bak van houten delen, met onderin een zwerfkei die een verticale koker afsloot. Dit voorkwam dat de onderliggende koker dichtslibde. De koker liep tot circa -5,90 NAP. Ook de koker was van houten delen gemaakt. Waarschijnlijk was het in deze periode nodig om waterputten zo diep aan te leggen, omdat het grondwater steeds brakker werd.⁵² Vergelijkbare kokerwaterputten zijn in Midwoud en Diemen aangetroffen.⁵³

De verbindende overloop is gemaakt van uitgeholde berkenhouten delen, op elkaar geklemd met houten pinnen. Tussen de twee delen is mos gebreeuwd om het waterdicht te maken. De overloop is circa 6,5 meter lang. De zuidelijke waterput lijkt op basis van het aardewerk net iets jonger (circa 1200-1250).

4.6.7.2 Afvalkuilen en ophogingslagen

In werkput 1 zijn enkele afvalkuilen aangetroffen. Spoor 28 en 30 liggen naast elkaar in het zuiden van werkput 1. S28 leverde vooral roodbakkend aardewerk op. Een steengoedscherf uit Siegburg (1.4.9-4) maakt een laatmiddeleeuwse datering waarschijnlijk. In S30 is vergelijkbaar materiaal aangetroffen, waarbij roodbakkend aardewerk de overhand voert. Het materiaal dateert tussen circa 1350 en 1500. Een steengoedfragment uit Raeren (1.3.9-3) is hogerop in de kuil gevonden. Het is waarschijnlijk dat beide afvalkuilen in de Late Middeleeuwen in gebruik waren, met een uitloop in de Nieuwe Tijd. De nabijheid van beide sporen kan erop wijzen dat de één een directe opvolger is van de ander. Mogelijk is een van de kuilen gebruikt tot deze vol zat en heeft men toen de ander aangelegd. Het iets latere materiaal uit S30 wijst mogelijk op dit subtiele verschil in gebruiksdatering.

De Late Middeleeuwen worden vooral gekenmerkt door de vele ophogingslagen die zichtbaar zijn in de profielen (onder andere S45, S1148, S1209, S1804, S1816-S1818 en S1996). Deze zijn vooral in werkputten 1 en 3 waargenomen. De ophogingslagen zullen dichterbij de Oude Haven

⁵² Besteman 1988, 341; Besteman 1989, 27.

⁵³ Verhoeven 1998, 127-129; persoonlijke mededeling Michiel Bartels, Archeologie West-Friesland, 5 januari 2014.

minder duidelijk zijn bewaard door de intensieve bewoning in de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd. De ophogingslagen illustreren het gevecht tegen het water in de Late Middeleeuwen.

4.6.8 Fase 7: Nieuwe Tijd (1500-1850)

4.6.8.1 Waterputten

Tijdens het project zijn veel waterputten aangetroffen, vanaf de Karolingische tot Nieuwe Tijd daterend. Vier waterputten vallen in deze laatste periode. Door de aanwezigheid van baksteen, zowel in de constructie als in de vulling, zijn deze sporen in de Nieuwe Tijd geplaatst.

In werkput 1 is een bakstenen waterput aangetroffen (S32). In de put lag baksteenpuin. Uit het spoor zijn geen vondsten verzameld. De waterput is tot circa -1,80 NAP gevolgd.

In werkput 2 zijn twee waterputten uit de Nieuwe Tijd gevonden (S587 en S588). Beide lagen onder de versterking van het tennisveld. De putten waren vanaf vlak 5 op circa -0,85 NAP zichtbaar. De waterputten zijn tot -1,52 NAP gevolgd, maar niet beschreven. Ook uit deze sporen zijn geen vondsten verzameld.

De laatste waterput uit de Nieuwe Tijd is in werkput 3, vlak 2 zichtbaar. De "stenen waterput" is alleen in dit vlak getekend en niet verder gedocumenteerd. Uit de waterput zijn geen vondsten verzameld.

4.6.8.2 Overige sporen

Waterput S9 wordt deels oversneden door een kuil gevuld met puin. Waarschijnlijk gaat het om een afvalkuil. Het aardewerk uit de kuil (1.2.4, 1.3.5 en 1.4.11) bestaat voornamelijk uit roodbakkerd aardewerk en steengoed uit Raeren en Siegburg. De vondsten wijzen op een datering in de 16de eeuw.

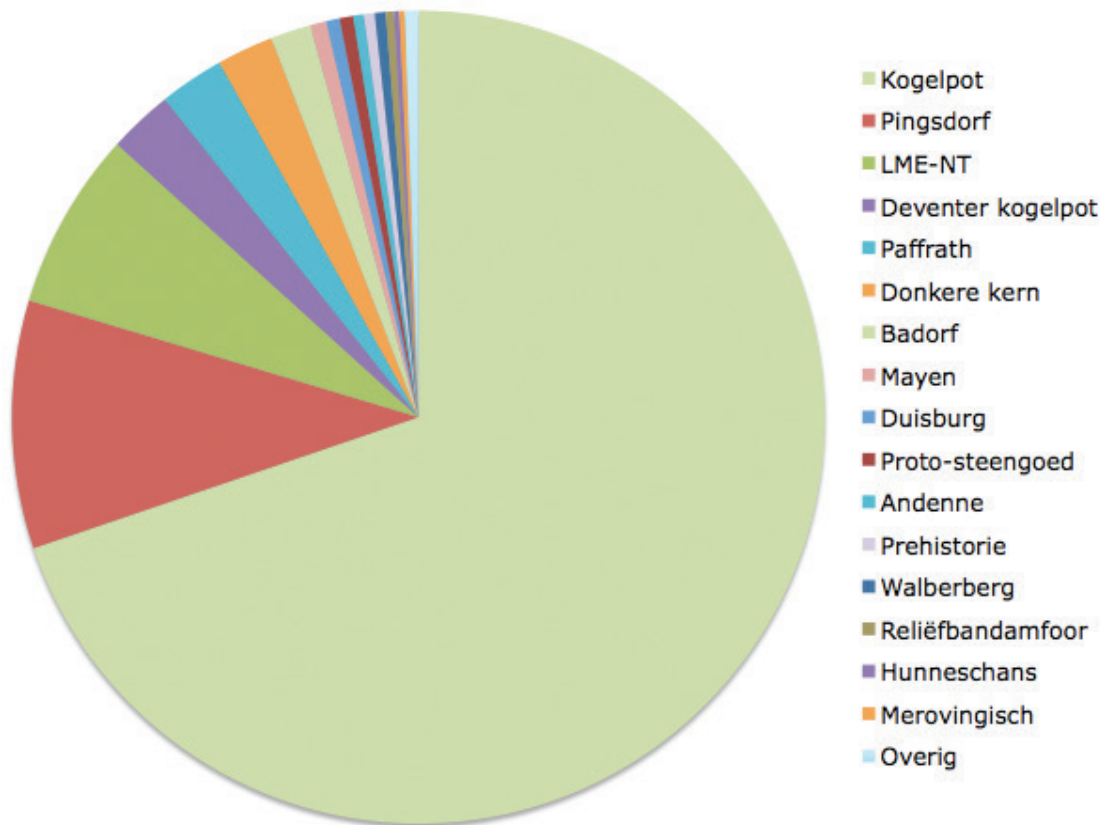
In werkput 3 zijn op het eerste vlak enkele paalgaten aangetroffen die door de opgravers als "recent" worden omschreven (S1087-S1089, zie bijlage 4). Opvallend is dat de paalgaten precies in lijn liggen met onderliggende sporen, die als paalgaten van Gebouw 5 zijn geïnterpreteerd (S1087, S1142 en S1143). Mogelijk horen de paalgaten toch bij een late fase van Gebouw 5 en zijn zij middeleeuws. Een andere mogelijkheid is dat de plaatscontinuïteit op dit perceel zo vast is, dat men steeds op hetzelfde stuk gebouwen met een vergelijkbare afmeting bouwde. In dat geval kunnen de paalgaten ook uit de Nieuwe Tijd dateren en dus "recent" zijn.

4.7 Keramiek

Bij de opgraving zijn een totaal aantal van 1295 aardewerkscherven verzameld (afb. 4.24). Op basis van deze scherven kon een MAE (Minimum Aantal Exemplaren) van 939 worden geschat. Hierbij moet in acht worden genomen dat kogelpotscherven, die grofweg driekwart van het vondstmateriaal beslaan, lastig bij elkaar te zoeken zijn. Hierdoor is het MAE mogelijk iets te hoog ingeschat. Ongeveer de helft van de keramiekvondsten, 402 fragmenten, bestond uit randfragmenten. Door de bewoningscontinuïteit op het onderzoeksterrein is veel van het aardewerk zeer gefragmenteerd aangetroffen. Hierdoor is het vaak lastig om vast te stellen wat de oorspronkelijke vorm van het voorwerp was. In veel gevallen bemoeilijkt dit de datering. Het is opvallend dat het aantal aardewerkscherven bij deze opgraving veel lager is, dan bij de opgraving Muntstraat-Torensteeg is gevonden (10.584 scherven). Dit ondanks het feit dat de

Aardewerk (MAE)

Afbeelding 4.24. Een weergave van de aardewerksoorten die bij de opgraving zijn aangetroffen. De aantallen zijn bepaald op basis van het MAE. Twijfelgevallen zijn bij het meest waarschijnlijke type ingedeeld. Enkele zeer kleine groepen en de niet nader te duiden scherven zijn samengevat onder "overig".

opgraving uit 1990 een grotere oppervlakte besloeg. Het verschil kan twee oorzaken hebben. Ten eerste kan de selectie in het veld bij de opgraving St. Josephschool strenger zijn geweest, waardoor minder materiaal is verzameld. Het is onbekend hoe deze selectie werd uitgevoerd. Al het materiaal is met de hand verzameld, de sporen zijn met de schep en troffel doorgespit. Ten tweede kan het verschil worden verklaard door de ligging van de onderzoekslocatie. De opgraving St. Josephschool lijkt zich meer in het perifere gebied van de nederzetting te bevinden, terwijl de opgraving Muntstraat-Torensteeg meer in het "centrum" ligt.⁵⁴ De gebrekkige documentatie in combinatie met het beperkte aantal scherven, maakten het niet mogelijk om een nadere indeling in het kogelpot-aardewerk aan te brengen. Slechts weinig kogelpotscherven konden op basis van geassocieerd importkeramiek een specifieke datering meekrijgen. Een vergelijking met andere kogelpotscherven was lastig, omdat deze niet konden worden gedateerd. Het was niet mogelijk een patroon in de soorten baksels dan wel randen te ontdekken. Ook het geringe aantal gesloten contexten (zoals waterputten en greppels) in combinatie met weinig vondsten bemoeilijkten een chronologie. Een uitgebreider onderzoek, waarbij ook het aardewerk uit andere opgravingen met dit materiaal wordt vergeleken, zal mogelijk meer licht op het kogelpot-aardewerk van Medemblik schijnen.

⁵⁴ Het lijkt onwaarschijnlijk dat de nederzetting zich ooit veel verder naar het westen heeft uitgestrekt dan de laatmiddeleeuwse stadswal. Dit op basis van een waarneming door de auteur op 23 december 2013 op het terrein Burgemeester Schoutsenstraat 30 (projectvoorbereidingsnummer 13199). Haakmeester & Alders 2007.

Tijdens de opgraving zijn geen scherven van het bijzondere Tating-aardewerk gevonden. Bij opgravingen elders in de stad is dit aardewerktype wel aangetroffen.⁵⁵

4.7.1 Prehistorie

Het overgrote deel van het vondstmateriaal stamt uit de Middeleeuwen. Toch zijn tijdens de opgraving vijf scherven verzameld die waarschijnlijk uit de prehistorie dateren. Doordat twee scherven aan elkaar passen, komt het MAE op vier. Deze twee scherven komen van een dikke lichtbruine pot, waarvan de buitenkant lijkt te zijn besmeten (3.0.3, afb. 4.12). Het baksel is atypisch voor de Bronstijd en ook de versierteknik hoort misschien meer in de IJzertijd thuis. De scherven kunnen niet met zekerheid worden gedateerd, maar zijn in ieder geval jonger dan circa 1100 v.Chr.

Een scherf die met zekerheid uit de Late Bronstijd (1100-800 v.Chr.) dateert, kwam uit S1960 in het oostprofiel van werkput 2 (2.0.10). Twee andere scherven (2.0.8 en 2.0.12) lijken op basis van stratigrafie en baksel ook in de prehistorie te dateren, al kon geen specifieke datering worden bepaald.

4.7.2 Merovingisch

In greppel S1461 zijn twee scherven gevonden die in de late Merovingische periode dateren (3.8.5-1 en 3.8.5-2, afb. 4.32). Beide zijn randfragmenten van geïmporteerd Rijnlands aardewerk.⁵⁶ Het Merovingische aardewerk geeft een datering van het ontstaan van de nederzetting in de late 7de eeuw.

4.7.3 Kogelpot

Het overgrote deel van het aardewerk dat bij de opgraving is aangetroffen, bestaat uit handgemaakt kogelpot-aardewerk (70%). In totaal zijn 885 kogelpotscherven aangetroffen, met een MAE van 501. Kogelpot-aardewerk komt in veel verschillende baksels voor, maar wordt gekenmerkt door de kogelronde vorm. Dit type aardewerk ontstaat in de 8ste eeuw en dateert tot halverwege de 14de eeuw. Het specifiek dateren van kogelpot-aardewerk is lastig, al kunnen sommige leidraden worden aangehouden. Zo lijkt in Noord-Holland te gelden dat de fijnheid van de magering de ouderdom van de pot kan aangeven: hoe fijner de magering, hoe jonger de kogelpot.⁵⁷ Daarnaast wijzen stempels en vingerafdrukken op een datering vóór 1000, terwijl bezemstreken en vingervegen juist op een latere datering in de 13de of 14de eeuw wijzen. Dekselgeulen komen vanaf circa 850 voor.

Het overgrote deel van het kogelpot-aardewerk dat bij de opgraving is aangetroffen bestaat uit bruingrijs, hardgebakken materiaal met een (fijne) kwarts- of zandmagering. Binnen dit type is het grootste deel handgevormd en waarschijnlijk resultaat van huisnijverheid. Een deel van deze potten werd vervaardigd door de rand op het pottenbakkerswiel te draaien, maar de pot zelf met de hand bol te maken. Hierbij is de schouder duidelijk verdicht door de aanhechting

55 Besteman 1974a, 84; 86; 94; 96.

56 Redknap 1999.

57 Verhoeven 1998, 255.

Afbeelding 4.25. Een kogelpotscherf met het baksel van het type Hessens-Schortens, waarschijnlijk uit de Karolingische periode.

van het gedraaide deel op het handgevormde.⁵⁸ Het is waarschijnlijk dat dit type vóór de 10de eeuw werd geïmporteerd, omdat in Medemblik geen professionele pottenbakker aanwezig was. Zoals hierboven is aangetoond, is het mogelijk dat vanaf de 10de eeuw wel een pottenbakker actief was in Medemblik. Het is hiermee niet direct bewezen of deze ook gebruik maakte van een pottenbakkerswiel.

Het is binnen dit onderzoek niet mogelijk geweest een datering van dit type kogelpot vast te stellen. Sommige voorbeelden zijn vrij dik en lomp gevormd, en lijken in de Karolingische periode te dateren (3.0.7 en 3.5.6, afb. 4.25 en zie afb. 4.18). Andere lijken vanwege een dekselgeul en bezemstreken in de 13de tot 14de eeuw te dateren (2.0.5-3 en 2.1.11). Het lijkt waarschijnlijk dat dit type kogelpot in Medemblik zelf, of ergens in de nabije omgeving, werd geproduceerd. Het vormde de basis van het aardewerk van de meeste huishoudens. Het is waarschijnlijk dat deze potten vooral werden gebruikt voor het koken, zoals ook de vele zwartgeblakerde scherven bewijzen, en dat het alleen praktische functies vervulde. Het is onwaarschijnlijk dat het aardewerk was beperkt tot een bepaalde sociale groep of status.

Naast het kogelpot-aardewerk met kwartsinmenging, zijn ook enkele andere mengingen waargenomen. In combinatie met kwarts is bij acht scherven (MAE: zes) ook schelpgruismenging gebruikt. Volgens Van Es en Verwers dateren kogelpotten met een schelpgruismenging vooral aan het eind van de 9de eeuw.⁵⁹ Sommige van de scherven die in Medemblik zijn gevonden komen waarschijnlijk uit een verstoorde context. Een datering in de late 9de eeuw wordt door scherf 3.5.4 bevestigd, die in primaire context is aangetroffen. Deze lag op de vloer van de Karolingische fase van Gebouw 6 (S1398). Andere schijnbaar ongestoorde scherven zijn echter in combinatie met Pingsdorf-aardewerk gevonden, waardoor het waarschijnlijk is dat de schelpgruismenging ook nog na 900 voorkomt. Gezien het aardewerk met schelpgruismenging in Deventer, dat meestal voor 1000 wordt gedateerd, kan deze bevinding kloppen.⁶⁰

Bij enkele exemplaren is, soms naast kwarts, graniet aanwezig in het baksel. De toevoeging

58 Verhoeven 1998, 119.

59 Van Es & Verwers 1980, 59.

60 Mittendorff 2007, 219.

van graniet lijkt een vroeg fenomeen te zijn. Het komt een aantal keer voor bij lompe, zware kogelpotten. Uit de context van de vondsten valt niet met zekerheid op te maken of deze aanname klopt. Alleen een vergelijking met andere opgravingen in Medemblik zou een datering van dit type zekerder kunnen maken.

Eén kogelpotscherf (3.2.1-5) is met zekerheid in het Duitse Rijngebied geproduceerd. De scherf bevatte naast een kwartsmagering, ook tefrietspikkels. Tefriet is een vulkanisch gesteente dat niet in Nederland voorkomt.

4.7.4 Aardewerk met een donkere kern

Sinds kort is binnen het kogelpotaardewerk een nieuwe soort onderscheiden: het aardewerk met een donkere kern (2%). Dit type aardewerk heeft een hard, grijs baksel en laat op de breuk een duidelijke donkergrijze kern zien. De kogelpotten hebben een dekselgeul en vaak een vrij dikke wand (zie afb. 4.21). Het aardewerk met een donkere kern wordt in de late 9de tot 10de eeuw gedateerd.⁶¹ Bij de opgraving St. Josephschool zijn 54 scherven (MAE: 21) van dit type aardewerk gevonden. Het aardewerk met een donkere kern maakt 2% van het totale aantal uit. De datering in de late 9de tot 10de eeuw klopt met de waarnemingen van deze opgraving.

Afbeelding 4.26. Duidelijke kenmerken van het aardewerk van het type Badorf: versiering door middel van radstempels (2.8.7) en een lensvormige bodem (3.3.36).

61 Persoonlijke mededeling A.A.A. Verhoeven, Universiteit van Amsterdam, 2 april 2013.

4.7.5 Deventer kogelpot

Een opvallende groep binnen het kogelpotaardewerk vormen scherven met een oranje-rood tot roodbruin baksel met een (fijne) kwartsmagering (3%). Tijdens de opgraving zijn 41 van deze scherven aangetroffen, goed voor een MAE van 24 kogelpotten. In Deventer lijkt dit type vooral in de 10de tot 11de eeuw voor te komen. Stratigrafisch lijkt deze datering in Medemblik ook te kloppen.

4.7.6 Badorf

Badorf-aardewerk is het belangrijkste importaardewerk uit het Rijngebied in de Karolingische periode. Tijdens de opgraving zijn 15 scherven (MAE: 15) van het Badorf-aardewerk gevonden. Dit vormt circa 2% van het gevonden aardewerk. De meeste Badorf-scherven zijn afkomstig uit werkput 3, waar ook de enige Karolingische gebouwplattegrond is aangetroffen. De scherven zijn lichtbruin en met zand gemagerd. In sommige gevallen is de wand enigszins bijgeschaafd en twee scherven (2.1.15-9 en 3.3.36) vertonen een lensvormige bodem. Waarschijnlijk zijn alle scherven van bolpotten afkomstig.⁶² Eén scherf (2.8.7) is versierd met een radstempel (afb. 4.26). De scherf is heel hard gebakken en doet Pingsdorfachtig aan. Waarschijnlijk dateert deze uit de late 9de eeuw.

4.7.7 Mayen

In totaal zijn tijdens de opgraving negen fragmenten (MAE: negen) van Karolingische bolpotten uit Mayen gevonden. Deze maken minder dan 1% van al het aardewerk uit. Bijna de helft van de scherven bevatte terfrietspikkels. De kleur van het baksel varieert van oranjebruin tot bruin-grijs. Waarschijnlijk zijn alle scherven afkomstig van eenvoudige bolpotten. De datering van het materiaal wordt in Nederland meestal tussen 750 en 875 geplaatst, al komt het materiaal in Duitsland ook al in de Romeinse tijd voor.⁶³ Ook bij deze Karolingische aardewerksoort valt op dat acht van de tien scherven in werkput 3 zijn aangetroffen.

4.7.8 Walberberg

Een variant op het aardewerk uit Badorf is Walberberg-aardewerk.⁶⁴ Tijdens de opgraving zijn zes scherven (MAE: zes) aangetroffen die onder dit type vallen. Walberberg-aardewerk maakt minder dan 1% van alle aardewerkvondsten uit. De meeste zijn, net als het andere Karolingische aardewerk, afkomstig uit werkput 3. Bij de scherven zat maar één randfragment (3.5.2-2, zie afb. 4.16).

4.7.9 Reliëfbandamfoor

Tijdens de opgraving zijn vier scherven (MAE: drie) van reliëfbandamforen gevonden. Dit is

---

62 Keller 2004.

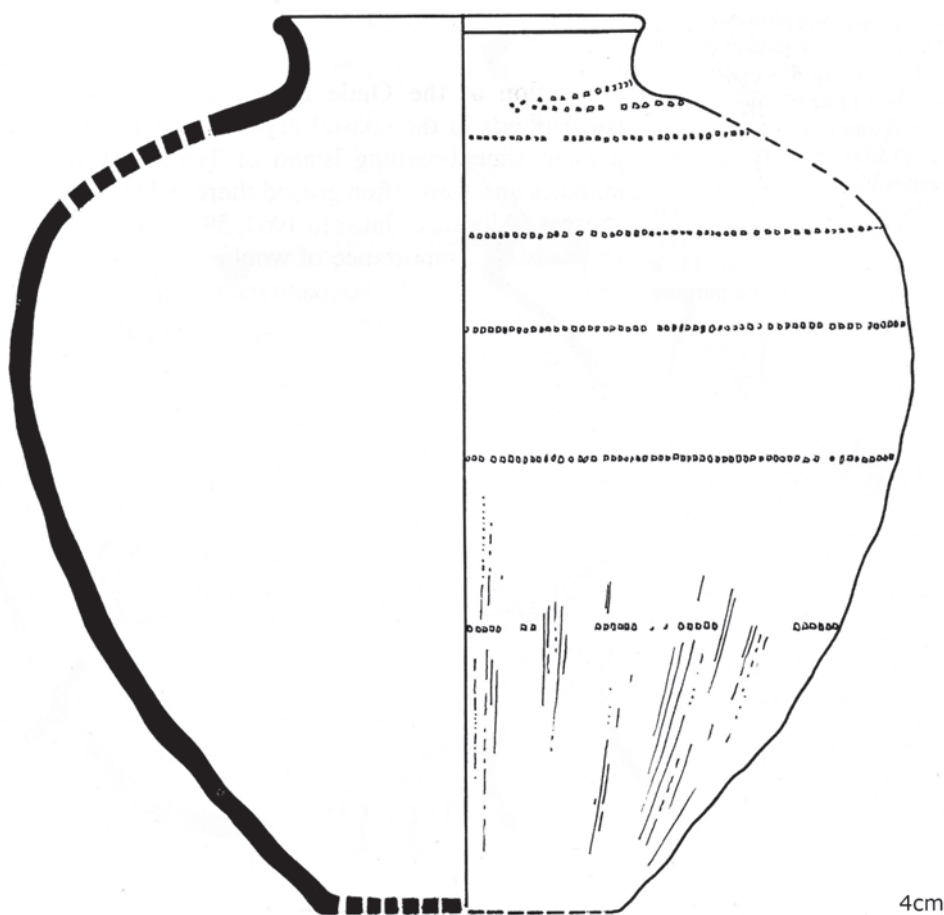
63 Redknap 1999.

64 Keller 2004.

minder dan 1% van het totale aantal. Bij twee passende scherven (3.5.2-3) zijn nog net de aanzet van een versierde band zichtbaar die de schouder van de amfoor bedekte (zie afb. 4.16). Reliëfbandamforen worden als typische vervoerscontainers geïnterpreteerd. Waarschijnlijk dienden de amforen vooral voor de opslag en/of het vervoer van wijn.⁶⁵ De aanwezigheid hiervan in Medemblik wijst dus op de handel in bulkgoederen. Het is opvallend dat zo weinig scherven van dit type zijn aangetroffen. Gezien de tol die in Medemblik werd geheven, zou men meer van dit typische bulkmateriaal verwachten.

4.7.10 Huneschans

De aardewerksoort Huneschans vormt een overgang tussen Badorf- en Pingsdorf-aardewerk. Zowel de voor Badorf karakteristieke radstempel als de Pingsdorfer versiering met verf zijn bij dit type aanwezig.⁶⁶ Tijdens de opgraving zijn twee scherven (MAE: twee) van het Huneschans-aardewerk gevonden. De scherven dateren rond 900 en maken minder dan 1% van het totale aardewerk uit.

Afbeelding 4.27. Een mooi voorbeeld van een voorraadpot van het type Duisburg. Gevonden in Medemblik door het IPP. Het is onbekend waar het origineel zich bevindt.

65 Giertz 2000.
66 Sanke 2002.

Afbeelding 4.28. Verschillende typen Pingsdorf-aardewerk. Vondst 3.3.9-2 kon op basis van de versiering in de periode 1050-1135 n.Chr. worden geplaatst. Ook 3.3.27-4 kon op deze manier worden gedateerd tussen 1050 en 1180 n.Chr. Vondst 2.3.4 is waarschijnlijk een vroeg exemplaar, mogelijk uit de 10de eeuw, gezien de zachtheid van het baksel.

4.7.11 Duisburg

Duisburg-aardewerk is een hardgebakken, dikwandige, grijze aardewerksoort met radstempel. Het aardewerk is kenmerkend voor de periode 850-1000.⁶⁷ Bij de opgraving St. Josephschool zijn zes van deze scherven (MAE: vijf) gevonden. Het aardewerktype maakt minder dan 1% van het gehele assemblage uit. Omdat geen randfragmenten zijn gevonden is het niet mogelijk iets over de vorm te zeggen. Waarschijnlijk maakten de scherven onderdeel uit van grote opslagpotten. Het is onbekend wat in deze potten werd bewaard of vervoerd (afb. 4.27).

4.7.12 Pingsdorf

Na kogelpotaardewerk vormt keramiek samengevat onder de noemer Pingsdorf de grootste aardewerkcategorie (circa 10%) van de opgraving St. Josephschool. In totaal zijn 164 scherven (MAE: 92) aangetroffen. Deze aardewerksoort heeft een ruime datering, tussen 900 en 1250, maar kan soms op basis van versiering en vorm nauwkeuriger worden gedateerd. Veel van de bovengenoemde sporen konden aan de hand van het Pingsdorf-aardewerk worden gedateerd. Toch bemoeilijkt de vrij hoge fragmentatie van het materiaal vaak een specifieke datering. Een mooi voorbeeld van een kan van Pingsdorf-aardewerk waarvan redelijk veel scherven zijn bewaard, is 3.3.9-2 (afb. 4.28). Van deze kan is een groot deel van de hals en een deel van

⁶⁷ Bartels, Dijkstra & Oudhof 1997.

de buik bewaard gebleven. Op basis van de indeling van Sanke, is het mogelijk de kan tussen 1050 en 1135 te dateren.⁶⁸

Bij het Pingsdorf-aardewerk dat in Medemblik is gevonden, lijkt geen specifiek type te overheersen. Zowel qua baksel, vorm als versiering is bij alle opgravingen een hoge variatie waargenomen. Deze variatie wijst op veelvuldig contact met het Duitse Rijngebied.

4.7.13 Paffrath

Ongeveer gelijktijdig met het Pingsdorf-aardewerk komt het zogenaamde Paffrath-aardewerk voor. Deze keramieksoort is ook afkomstig uit het Duitse Rijngebied.⁶⁹ Het Paffrath-aardewerk maakt ongeveer 3% van het totaal gevonden aardewerkmateriaal uit. In totaal zijn 27 scherven gevonden, met een MAE van 24.

4.7.14 Maaslands wit

Tijdens de opgraving zijn vier Andenne-scherven (MAE: vier) aangetroffen. Het Maaslands wit aardewerk (Andenne) dateert in de 11de tot 13de eeuw. Eén scherf (1.3.2-1) vertoonde naast het herkenbare spatglazuur ook een tuit. Andenne-aardewerk dateert uit de 11de tot 13de eeuw, een datering die goed past bij veel van de aangetroffen gebouwen.

4.7.15 Proto-steengoed

De opgraving St. Josephschool leverde vijf scherven (MAE: vijf) proto-steengoed op. Het proto-steengoed is kenmerkend voor de periode 1200-1280. De aanwezigheid van dit proto-steengoed doet vermoeden dat kort na de Allerheiligenvloed van 1170 weer mensen op de onderzoekslocatie gingen wonen. Ook de waterput (S9) die uit deze periode dateert bewijst een hervatte bewoning.

4.7.16 Steengoed

Van het weinige vondstmateriaal uit de Nieuwe Tijd dat is verzameld, vormt het steengoed een belangrijk aandeel. In totaal zijn 19 scherven aangetroffen, met een MAE van 17. Het grootste deel, 12 scherven, bestond uit het bruingrijze steengoed uit Raeren. Daarnaast zijn nog vijf scherven van steengoed uit Siegburg gevonden. Twee scherven konden niet specifiek worden gedetermineerd.

4.7.17 Laat- tot postmiddeleeuws aardewerk

Het grootste deel van het verzamelde aardewerk uit de Late Middeleeuwen tot Nieuwe Tijd, is roodbakkend aardewerk (59 scherven, MAE: 40). Dit aardewerk komt heel algemeen voor en wijst niet op een bijzondere status van de bewoners van het onderzoeksgebied in deze periode.

---

68 Sanke 2002.

69 Verhoeven 1998.

Naast roodbakkend aardewerk is ook één fragment van slibaardewerk (1.3.5-1) gevonden. Een opvallende vondst was tenslotte nog een fragment Ligurisch blauw, importaardewerk uit Italië (2.1.27-23). Dit type keramiek wordt ook in Hoorn en Enkhuizen gevonden.

4.8 Glas

Tijdens de opgraving zijn twee glasfragmenten verzameld. Het eerste fragment (3.4.9-6) is gevonden in spoor 1166. De datering van dit spoor ligt in de 15de of 16de eeuw. In het spoor zijn meerdere vondsten gedaan die ouder zijn dan het spoor zelf, zoals kogelpot-aardewerk. Bij de aanleg van dit spoor zijn oudere vondstlagen verstoord, waardoor (vroeg)midleeeuwse vondsten met het laatmiddeleeuwse materiaal is vermengd. Ook de glasscherf moet als "opspit" worden beschouwd. Het betreft de onderkant van een Karolingische trechterbeker (zie afb. 4.17).⁷⁰ Het glas is heldergroen en bevat redelijk veel kleine luchtbellens. De trechterbeker loopt in een duidelijke punt, die aan de binnenkant hol is. Vanuit de punt loopt het glas in een bocht naar buiten. De punt 3 millimeter dik, naar boven loopt het glas uit tot 5 millimeter. Omdat geen randfragment is gevonden, is het lastig om een uitspraak te doen over een specifieke datering.⁷¹

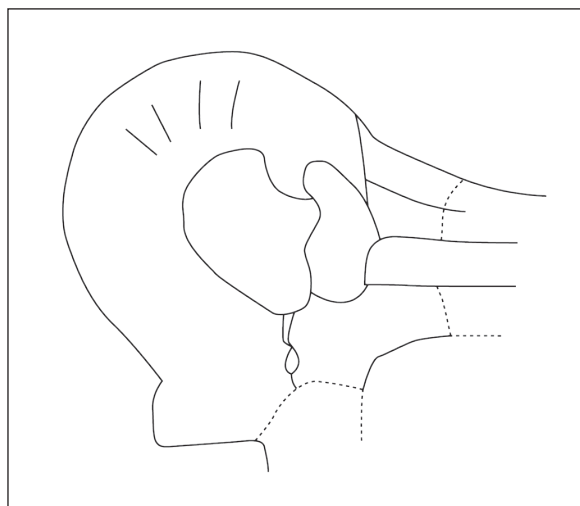
In spoor 1461, de Merovingische tot Karolingische greppel, is ook een fragment van vroegmiddeleeuws glas gevonden (3.8.5-4). Het corresponderende aardewerk plaatst deze in de periode 675-725. Het gaat weer om een fragment van een bodem. Waarschijnlijk behoorde het glas tot een kleine kom of beker.⁷² De kleine kom is gemaakt van blauwgroen glas en bevat veel kleine luchtbellens. De standring is afgebroken, mogelijk al tijdens het productieproces. De bodem vertoont een kleine "ziel" van circa 2 millimeter diep. Alle breuken van de scherf zijn duidelijk oud, omdat de randen licht rond zijn gesleten.

Van vroegmiddeleeuws glas wordt over het algemeen uitgegaan dat het in het Duitse Rijngebied werd vervaardigd.⁷³

4.9 Metaal

In totaal zijn tijdens de opgraving 25 fragmenten metaal aangetroffen. Het is onbekend wat na de opgraving met het metaal is gebeurd. Geen van de fragmenten is terug gevonden in het Provinciaal Depot Noord-Holland, noch ergens anders. De gegevens zijn afkomstig uit de velddocumentatie.

Het grootste deel van het materiaal is lood, meestal opgerold tot kleine rolletjes. Ook zijn een druppeltje en enkele plaatjes van lood gevonden. Het is mogelijk dat het makkelijk te bewerken lood ter plaatse

Afbeelding 4.29. De schets van metaalvondst 3.2.8.

70 Roes 1965, 39; Isings 1980, 227-229.

71 Isings 1980, 227.

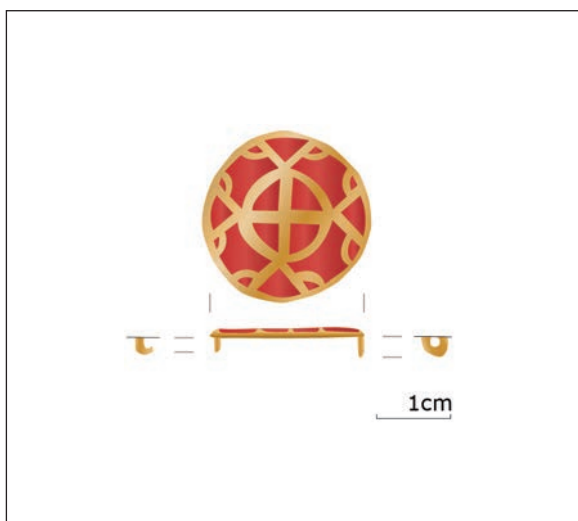
72 Roes 1965, 41.

73 Roes 1965.

werd bewerkt.⁷⁴ Al het dateerbare lood kwam uit de Volle Middeleeuwen, en dan vooral de late 10de tot 11de eeuw (bijlage 8). Naast lood zijn enkele fragmenten ijzer gevonden. Een fragment wordt als "(nagel) stift" omschreven (3.4.3-3). Mogelijk kan hier worden gedacht aan een spijker, al lijkt het waarschijnlijker dat het om een *stilus* voor het schrijven op een wastablet gaat. In dit laatste geval bewijst de vondst dat in het (waarschijnlijk) hoogmiddeleeuwse Medemblik geletterden aanwezig waren.

Tenslotte zijn twee fragmenten van bronzen voorwerpen gevonden. Van beide voorwerpen is een schets gemaakt. Het eerste voorwerp wordt omschreven als "ring' (paardebit??) [*sic*]" (3.2.8). De

tekening laat echter een onregelmatig voorwerp zien, waarbij "gestyleerde [*sic*] dierenkop?" is geschreven (afb. 4.28). Uit de tekening valt weinig op te maken, maar het lijkt inderdaad om een versierd onderdeel van een voorwerp te gaan. Het is niet bekend hoe groot het voorwerp was. Het tweede bronzen voorwerp is een schijffibula van 23 tot 24 millimeter doorsnee (3.3.11). De fibula is opgedeeld in vier spiegelbare segmenten. Het bronzen frame is gevuld met rood email. Op basis van de tekening en de beschrijving kon een reconstructie worden gemaakt (afb. 4.30). Opvallend is het kruismotief, dat mogelijk symbool staat voor het christelijke geloof. De fibula kan typologisch tussen 875 en 1000 worden gedateerd.

Afbeelding 4.30. Op basis van de beschrijving van vondst 3.3.11 kon een reconstructie worden gemaakt. Het object is niet terug gevonden.

Soort	Aantal	%
<i>Bos taurus</i>	103	43,3
<i>Equus caballus</i>	2	0,8
<i>Ovis aries/Capra hircus</i>	33	13,9
<i>Ovis aries</i>	6	2,5
<i>Sus domesticus</i>	12	5,0
<i>Canis familiaris</i>	3	1,3
<i>Felis catus</i>	1	0,4
<i>Cervus elaphus</i>	1	0,4
<i>Alces alces</i>	1	0,4
Large Mammal	27	11,3
Medium Mammal	7	2,9
LM INDET	17	7,1
MM INDET	6	2,5
Element	5	2,1
INDET	14	5,9
Totaal	238	100

Tabel 1. Het aantal botfragmenten per zoogdiersoort. De percentages zijn op één decimaal achter de komma afgerond.

74 Zie hoofdstuk 4.11.

4.10 Dierlijk botmateriaal

4.10.1 Verzamelwijze, tafonomie en conservering

Het dierlijk botmateriaal is bij de opgraving St. Josephschool met de hand verzameld. Voor zover bekend zijn geen speciale maatregelen genomen voor het verzamelen van kleiner botmateriaal. Het nadeel hiervan is de beperking van de informatie die het botmateriaal oplevert. Een oververtegenwoordiging van grotere en de afwezigheid van kleine diersoorten is het gevolg. De conserverende omstandigheden in de kleiige Medemblicker bodem zijn over het algemeen zeer gunstig voor organische materialen. Het grootste deel van het botmateriaal dat in het kader van dit onderzoek is bekeken, verkeert in goede staat.

	Haksporen		Snijsporen		Polijsing		Totaal met sporen		Totaal	
<i>Bos taurus</i>	13	12,6%	41	39,8%	4	3,9%	49	47,6%	103	100%
<i>Ovis aries/ Capra hircus</i>	4	10,3%	9	23,1%	4	10,3%	15	37,9%	39	100%
<i>Sus domesticus</i>	2	16,7%	3	25%	-	0%	4	33,3%	12	100%
<i>Equus caballus</i>	1	50%	1	50%	1	50%	1	50%	2	100%
<i>Cervus elaphus</i>	1	100%	1	100%	1	100%	1	100%	1	100%

Tabel 2. Verschillende door de mens aangebrachte sporen op het botmateriaal per determineerbare diersoort. Het eerste cijfer is het absolute aantal, het tweede het percentage dat een bepaald spoor vertoont. Sommige botten vertonen meerdere soorten sporen en zijn bij meerdere categorieën ingedeeld.

	<i>Bos taurus</i>		<i>Sus domesticus</i>		<i>Ovis aries/Capra hircus</i>		Totaal	
	Totaal	%	Totaal	%	Totaal	%	Totaal	%
Kop + uiteinden poten	48	46,6%	5	41,7%	15	38,5%	68	44,2%
Vleesrijke delen poten	29	28,2%	6	50%	16	41%	51	33,1%
Ribben	7	6,8%	-	0%	3	7,7%	10	6,5%
Axiaal rest	19	18,4%	1	8,3%	5	12,8%	25	16,2%
Totaal	103	100%	12	100%	39	100%	154	100%

Tabel 3. De verschillende elementen die per diersoort zijn aangetroffen. Onder "kop + uiteinden poten" vallen de volgende skeletdelen: *cranium*, *calcaneus*, *astragalus*, *metapodia* en *phalanges*. De rij "vleesrijke delen poten" bevat de *femur*, *patella*, *tibia*, *fibula*, *scapula*, *humerus*, *radius* en *ulna*. De "ribben" bevatten vanzelfsprekend alleen de *costae*. "axiaal rest", tenslotte, bevat alle overgebleven axiale skeletdelen, dus de *axis*, *vertebrae* en *pelvis*.

4.10.2 Resultaten zoogdieren

De 238 fragmenten van het dierlijk botmateriaal die tijdens het onderzoek zijn verzameld, kunnen aan zoogdieren worden toegeschreven. Hiervan kunnen 14 fragmenten (5,9%) helemaal niet gedetermineerd worden, 23 fragmenten (9,7%) alleen op diersoortgroep "Large Mammal" of "Medium Mammal" en 5 fragmenten (2,1%) alleen op skeletelement, zonder verdere uitspraken te kunnen doen over de diersoort. In totaal kunnen acht zoogdiersoorten worden onderscheiden: rund, schaap/geit, varken, paard, hond, kat, edelhert en eland. In de overzichten en tabellen wordt voor de diersoorten de Latijnse naam gehanteerd. Bij het varken is geen onderscheid gemaakt tussen *Sus domesticus* (het gedomesticeerde varken) en *Sus scrofa* (het wilde zwijn) omdat deze voor de (vroeg)midleeeuwse periode lastig zijn te onderscheiden. De categorieën "Large Mammal" en "Medium Mammal" in de tabel zijn de fragmenten die wel op element, maar niet op specifieke soort zijn gedetermineerd.

Onder de zoogdierresten vallen ook drie benen voorwerpen: een sleeglis, een kam en een prikstokpunt. Deze voorwerpen zijn ook in de berekeningen van tabel 1 en 2 opgenomen.

Leeftijd	Aantal	Vondstnummers	Element
Ouder dan 2 maanden	1	3.4.10-1	<i>d. epifyse humerus</i>
Jonger dan 6 maanden	2	1.4.3-2, 2.2.9-1	poreuze botstructuur
Ouder dan 6 maanden	2	1.2.1-1, 2.6.9-2	<i>d. epifyse humerus</i> , poreuze botstructuur
Ouder dan 7 maanden	3	2.4.14-2, 2.5.5-2, 2.5.6-8	tanden <i>mandibula</i> , <i>d. epifyse scapula</i>
Ouder dan 12 maanden	1	3.2.3-1	<i>p. epifyse radius</i>
Jonger dan 18 maanden	3	2.0.9-1, 3.2.3-2, 3.5.6-1	<i>p. epifyse radius</i>
Ouder dan 24 maanden	5	1.4.2-3, 2.5.6-6, 3.3.33-1, 3.8.5-1, 3.8.5-5	<i>d. epifyse tibia</i> , <i>d. epifyse metacarpus</i>
Ouder dan 27 maanden	1	3.8.5-2	<i>d. epifyse metatarsus</i>
Ongeveer 31-32 maanden	1	3.8.5-10	tanden <i>mandibula</i>
Ouder dan 3 jaar	1	3.8.4-4	<i>p. epifyse tibia</i>
Ongeveer 3,5 jaar	1	2.2.14-4	<i>p./d. epifyse femur</i>
Ouder dan 3,5 jaar	2	3.8.4-21, 3.8.6-1	<i>p. epifyse femur</i>
Jonger dan 4 jaar	1	2.1.12-1	<i>d. epifyse femur</i>
Ouder dan 4 jaar	1	2.0.1-1	<i>d. epifyse radius</i>
Totaal	25		

Tabel 4. Leeftijdsbepaling rund (*Bos taurus*).

4.10.2.1 Rund (*Bos taurus*)

In totaal zijn 103 botfragmenten aan het rund toegeschreven. Het rund is de meest voorkomende soort en vormt in totaal 43,3% van het totale botmateriaal. Op basis van de linker helft van de *mandibula* kan een MAI (minimum aantal individuen) van vijf worden berekend. Het is voor veel fragmenten mogelijk om uitspraken over de sterfleefijd van het individu te doen. De resultaten staan in tabel 4 weergegeven.⁷⁵

⁷⁵ Op basis van de dichtheid van het bot kon worden vastgesteld of het dier betrof die jonger waren dan 6 maanden. Vanaf 6 maanden is de poreuze structuur van het bot meestal weg. Persoonlijke mededeling C. Cavallo, Universiteit van Amsterdam, 11 maart 2013. Leeftijdsbepaling op basis van Grant 1982; Higham 1967; Payne 1973; Silver 1969.

Twee hoornpitten blijken qua grootte en vorm beide zijn afkomstig van koeien. Van de rest van het botmateriaal is het onmogelijk uitspraken te doen over het geslacht.

Op basis van een *metatarsus* en een *metacarpus* kunnen voor de runderen twee schofthoogten worden bepaald. Hiervoor wordt de volgende formule gebruikt.⁷⁶

3.8.5-1 (*metacarpus*)

$$18,5 \times 3,533 + 46,106 = 111,5 \text{ cm}$$

3.8.5-2 (*metatarsus*)

$$22,1 \times 3,790 + 31,586 = 115,4 \text{ cm}$$

De uitkomst is afgerond op één cijfer achter de komma. Beide runderenbotten zijn in greppel S1461 aangetroffen en illustreren de schofthoogte in de Laat-Merovingische periode.

Verschillende oudere individuen doen vermoeden dat de runderen naast vleesproductie ook werden gehouden voor de huid, de melk en als trekkracht.⁷⁷ Dit laatste wordt ook bewezen door een hoornpit met indruk uit de 10de eeuw, waaraan herhaaldelijk een touw is vastgebonden (2.1.16-2).

4.10.2.2 Schaap/geit (*Ovis aries*/*Capra hircus*)

In totaal zijn 39 botfragmenten van de categorie schaap en/of geit geïdentificeerd. Dit deel maakt 16,4% van het hele botmateriaal uit. Het MAI kan op basis van het rechter scheenbeen (*tibia*) op vijf worden vastgesteld. De leeftijdsbepaling van zowel schaap/geit als schaap staat in tabel 5 weergegeven.

Leeftijd	Aantal	Vondstnummer	Element
Ouder dan 6 maanden	1	2.0.1-2	<i>pelvis (acetabulum)</i>
Ouder dan 10 maanden	2	2.8.9-1, 3.8.5-11	<i>d. epifyse humerus</i>
Jonger dan 12 maanden ³	2	2.0.4-2, 2.4.6-1	poreuze botstructuur, <i>p. epifyse radius, d. epifyse metatarsus</i>
Ouder dan 18 maanden	3	2.4.12-2, 3.3.7-1, 3.5.3-1	<i>d. epifyse tibia</i>
Jonger dan 28 maanden	1	3.8.4-10	<i>d. epifyse metatarsus</i>
Jonger dan 3,5 jaar	1	3.3.25-3	<i>d. epifyse femur</i>
Ongeveer 3-4 jaar	1	2.5.5-1	tanden <i>mandibula</i>
Totaal	11		

Tabel 5. *Leeftijdsbepaling Schaap/geit (Ovis aries/Capra hircus).*

Het fragment van het bekken (*pelvis*) van een jong dier kon op basis van Boessneck en de vergelijkingscollectie van het AAC worden gedetermineerd als een ooi/geit.⁷⁸ Zes botfragmenten waren afkomstig van schapen.

Ten opzichte van eerdere en latere perioden is bij de opgraving St. Josephschool geen toename in het aantal schapen in de Karolingische periode waargenomen. Bij eerdere onderzoeken is dit patroon wel vastgesteld.⁷⁹ De meeste botten uit de categorie schaap/geit dateren uit de Volle Middeleeuwen. Hierbij moet wel worden opgemerkt dat veel van het materiaal rond 900 dateert, waardoor de botten bij het kwantificeren over twee perioden zijn verdeeld.

⁷⁶ Bergström & van Wijngaarden-Bakker 1988.

⁷⁷ O'Connor 2000, 149.

⁷⁸ Boessneck 1969.

⁷⁹ Pisano 1979, Seeman 1978.

4.10.2.3 Varken (*Sus domesticus*)

In totaal zijn 12 botfragmenten van het varken verzameld bij de opgraving: 5% van het totale aantal. Op basis van de linker opperarm (*humerus*) kan het MAI op twee worden vastgesteld. De leeftijdsbepaling van het varken staat weergegeven in tabel 6.⁸⁰

Leeftijd	Aantal	Vondstnummer	Element
Ouder dan 6 maanden	3	2.2.6-1, 2.5.6-9, 3.2.1-1	dichte botstructuur, grootte tand
Jonger dan 12 maanden	1	3.8.4-5	<i>d. epifyse scapula</i>
Ouder dan 12 maanden	1	3.8.4-11	<i>d. epifyse humerus</i>
Ongeveer 24-42 maanden	1	3.0.7-2	<i>p./d. epifyse tibia</i>
Ongeveer 25-27 maanden	1	3.8.4-1	tanden <i>cranium</i>
Totaal	7		

Tabel 6. Leeftijdsbepaling varken (*Sus domesticus*).

De vorm en grootte van vondst 3.2.1-1, de linker snijtand (*canine*) van de bovenkaak, illustreren dat deze afkomstig is van een beer. Het varken werd in Medemblik waarschijnlijk alleen gehouden voor de vleesproductie.

4.10.2.4 Paard (*Equus caballus*)

Van het paard zijn slechts twee fragmenten gevonden, 0,8% van het totaal aantal botfragmenten. Het MAI komt daarmee ook op twee. Over de leeftijd kan niet meer gezegd worden dan dat het fragment van een rechter middenhandsbeen (*metacarpus*) tot een dier heeft behoord dat ouder was dan 15 maanden, alhoewel ook de knieschijf (*patella*) een volwassen dier heeft toebehoord. Over de sekse of de schofthoogte kan op basis van dit materiaal niets worden gezegd.

De informatie van deze opgraving in combinatie met eerdere opgravingen, maakt waarschijnlijk dat het paard geen prominente rol heeft gespeeld in de Medemblikker geschiedenis.⁸¹ Het is ook mogelijk dat afwijkend werd omgegaan met de stoffelijke resten van paarden.

4.10.2.5 Hond (*Canis familiaris*)

Van de hond zijn drie botfragmenten gevonden, waardoor het 1,3% van het gehele onderzochte materiaal beslaat. Omdat de vondsten drie verschillende elementen van het skelet betreffen, komt het MAI op één. Van twee botfragmenten kan de leeftijd worden bepaald, zoals weergegeven in tabel 7.

Leeftijd	Aantal	Vondstnummer	Element
Ouder dan 9 maanden	1	2.8.9-3	<i>d. epifyse ulna</i>
Jonger dan 16 maanden	1	2.8.9-2	<i>p./d. epifyse tibia</i>
Totaal	2		

Tabel 7. Leeftijdsbepaling hond (*Canis familiaris*).

⁸⁰ De grootte van de tand 3.2.1-1 illustreerde dat deze niet van een juveniel afkomstig kan zijn.

⁸¹ Pisano 1979; Seeman 1978.

Waarschijnlijk werd het vee rondom Medemblik niet binnen hekken gehouden, maar graasden zij vrij rondom de nederzetting. Een hond zou in dit scenario ideaal zijn voor het controleren en sturen van de kudde. Een redelijk groot deel van het aangetroffen botmateriaal (16,4%) vertoont vraatsporen die hoogstwaarschijnlijk afkomstig zijn van honden. Het is opvallend dat de hond zoveel vraatsporen heeft achtergelaten, maar zo weinig botmateriaal. Medemblik moet meer honden hebben gekend dan het hondenbotmateriaal suggereert. Misschien kan dit een aanwijzing zijn voor de speciale status van de hond als gezelschapsdier. In veel culturen en tijden worden de hond en het paard anders behandeld dan overige gedomesticeerde dieren.

4.10.2.6 Kat (*Felis catus*)

Van de kat is slechts één fragment (1.4.8-1) aangetroffen. Het betreft het grootste gedeelte van de schedel (*cranium*). De kat neemt hiermee slechts 0,4% van het totale vondstenspectrum in. De kattenschedel is gevonden in combinatie met aardewerk uit de 15de tot 16de eeuw. Het dier was volwassen. Uit de gegevens blijkt dat de kat voornamelijk de rol van gezelschapsdier heeft vervuld en het geen belangrijke economische rol heeft gespeeld in de Medemblikker geschiedenis.⁸²

4.10.2.7 Edelhert (*Cervus elaphus*)

Eén middenvoetsbeen (*metatarsus*) is afkomstig van een edelhert (1.4.2-1). Deze grote hertensoort komt nog steeds in Nederland voor. De *metatarsus* is afkomstig van een volwassen exemplaar. Of het dier in de omgeving van Medemblik is gejaagd of van elders werd geïmporteerd, kan op basis van dit materiaal niet met zekerheid worden gezegd.

4.10.2.8 Eland (*Alces alces*)

Een opvallende vondst is de eerste vingerkoot (*phalanx*) van een eland (3.8.5-7, zie afb. 4.18). De *phalanx* vertoont lichte pathologie.⁸³ Het is lastig vast te stellen of (delen van) dit dier is geïmporteerd, of dat het lokaal werd gedood. Het fragment is aangetroffen in de vroegmiddeleeuwse greppel van werkput 3 (S1461). Het bot zelf dateert waarschijnlijk rond 700. In deze periode kwam de eland nog in Nederland voor en ook het gebied rondom Medemblik was een geschikt leefgebied voor elanden. In Medemblik zijn meer elandbotten gevonden, wat suggereert dat de dieren rondom de nederzetting werden gevangen.⁸⁴

4.10.3 Niet-zoogdieren

Van het dierlijk botmateriaal is slechts een klein deel niet afkomstig van zoogdieren. Hierbij horen drie fragmenten van pijpbeenderen van vogels. Het eerste fragment (1.1.10), een linker opperarm (*humerus*), kan niet zorgvuldiger worden geïdentificeerd als behorende tot een kleinere ganzensoort. Het tweede (3.8.4-19) en derde (2.0.4) fragment betreffen respectievelijk delen van een opperarm (*humerus*) en het linker spaakbeen (*radius*) van een grote ganzensoort. Het eerste fragment is afkomstig uit greppel S1461, het fragment van de *radius* uit S1886. Gezien het grootteverschil en de uiteenlopende contexten van de twee *humeri* kan het MAI op twee worden gesteld. Op geen van deze fragmenten zijn slacht- of vraatsporen

82 In gebieden waar veel graansoorten worden verbouwd en/of opgeslagen, kan de kat een cruciale rol spelen in het ondier-vrij houden van de opslagruimtes.

83 De pathologie had de vorm van woekerend bot, een teken van overbelasting dan wel ouderdom van een gewricht.

84 Pisano 1979; Seeman 1978.

Afbeelding 4.31. Een benen glis van rond 1100 n.Chr. (3.3.25-1). Mogelijk was de glis onderdeel van een prikslee.

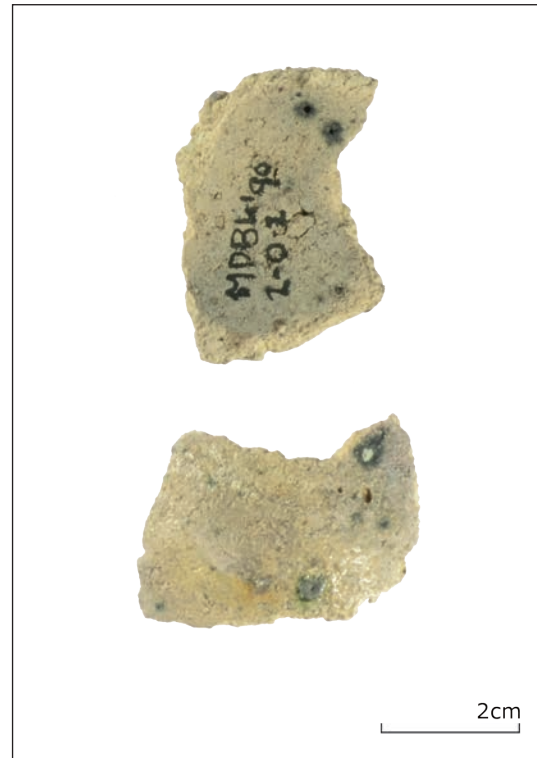

Afbeelding 4.32. Een kam van gewei van rond 1000 n.Chr. (1.1.2).

Afbeelding 4.33. Een benen uitgeholde punt, gemaakt van een middenvoetsbeen van een rund. Mogelijk gebruikt als einde van een prikstok.

Afbeelding 4.34. Zeer hard baksel van het Andenne- of Pingsdorftype. Mogelijk een smeltkroes.

aanwezig. Het enige bewijs dat is verzameld voor het winnen van voedsel uit water bestaat uit twee fragmenten van oesters. Dit materiaal is ook verzameld uit S1461.

4.10.4 Artefacten

4.10.4.1 Glis

Het grootste benen gebruiksvoorwerp dat bij de opgraving St. Josephschool is aangetroffen is een benen glis, gemaakt van het rechter middenhandsbeen (*metacarpus*) van een paard (3.3.25-1). Aan één kant is het bot glad gesleten, wat erop wijst dat de glis daadwerkelijk is gebruikt. Microscopisch onderzoek laat zien dat de slijtsporen alleen de lengterichting van het bot volgen, wat uitsluit dat het hier om een wrijfinstrument gaat.

Volgens Jacobi en Lauwerier & van Heeringen valt dit type glis onder de voetglissen, dus glissen die direct onder de voet werden gebonden.⁸⁵ De positionering van de gaten maakt dit onzeker.⁸⁶ Mogelijk is de glis gebruikt om onder een slee te binden (afb. 4.31). Een gedegen onderzoek naar de typologie en het gebruik van glissen ontbreekt vooralsnog.

De glis is in S1236 aangetroffen en dateert waarschijnlijk uit circa 1050-1135. In deze periode komen glissen, vooral in Noord-Nederland, veel voor.⁸⁷ De glis geeft een inkijk in het dagelijks leven in middeleeuws Medemblik: hoe men in de koude winter ook kon genieten van een bevroren *Medenblec*.

85 Lauwerier & van Heeringen 1998, 123.

86 Van Leeuwen 2013, 26-27; Roes 1965, 51.

87 Jacobi 1976.

4.10.4.2 Kam

In werkput 1, vlak 1, werd in een grote kuil een deel van een geweien enkelzijdige, samengestelde kam aangetroffen (1.1.2).⁸⁸ Door de goede conservering is het mogelijk alle fragmenten op de oorspronkelijke plaats te reconstrueren (afb. 4.32).

De kam is gemaakt van gewei, zoals gebruikelijk vanaf de 5de eeuw n.Chr. Het is niet meer mogelijk vast te stellen van welke diersoort het gewei afkomstig is. De kam kan op basis van typologische kenmerken geïdentificeerd worden als een "kam met trapeziumvormige dekplaten". Dit type ontstaat in de 8ste eeuw in *Frisia*, en raakt in de 10de en 11de eeuw wijder verspreid.⁸⁹ Deze typologische datering klopt met het in spoor 17 aangetroffen aardewerk, wat rond 960-1070 dateert. Opvallend zijn enkele tekens in het midden van de spiegelplaat. Het gehele kamfragment is, afgaand op het verloop van de dikte van het lichaam, tot voorbij het midden bewaard gebleven. De drie losse decoratie elementen in het midden vormen geen spiegelbaar patroon. Asymmetrische versiering is uitzonderlijk voor kammen uit deze periode. De tekens zijn geen letters of runen. Misschien heeft de maker van de kam als analfabeet geprobeerd letters of runen na te maken.

Opvallend is het gat dat in de eindplaat is geboord. Waarschijnlijk werd door het gat een koord geregen om de kam op te hangen. Bovendien lopen de zaagsporen op de spiegelplaat niet overal precies in het verlengde van die van de tandplaten. Mogelijk is één van de tandplaten een keer vervangen, een praktijk waar men al eerder aanwijzingen voor heeft gevonden.⁹⁰

4.10.4.3 Prikstokpunt

Het laatste benen artefact dat bij de opgraving is aangetroffen, is een deel van een middenvoetsbeen (*metatarsus*) van een rund (3.3.33-3). Uit de *diatryse* is een segment gehakt van ongeveer 11 centimeter lang. De schacht is hol van binnen en lijkt gepolijst. Beide uiteinden zijn schuin, waarbij één zijde twee afgestompte "punten" heeft van ongelijke hoogte (afb. 4.33). De zware polijsting aan deze kant laat zien dat het voorwerp intensief is gebruikt. Gezien dit patroon lijkt de meest waarschijnlijke verklaring dat het object ergens in kon prikken, maar niet ergens doorheen kon worden gehaald. Het is daarnaast mogelijk dat men in de holle schacht hout stak. De meest waarschijnlijke verklaring voor al deze eigenschappen is dat het object in gebruik was als uiteinde van een prikstok, zoals deze werd gebruikt in combinatie met glissen of priksledes.⁹¹ Dit zou kunnen verklaren waarom alleen de uiteinden zijn versleten en het object ook werkte zonder scherpe punt. Een belangrijke vondst van een dergelijk voorwerp met een stuk hout er nog in, illustreert dat het waarschijnlijk is dat deze voorwerpen bij het glijden werden gebruikt. Prikstokpunten zijn in Oost-Souburg in gelijke mate gevonden als glissen. Bovendien lijkt het erop dat de objecten haastig zijn gemaakt, waarschijnlijk zodra de vorst doorzette. Ook zijn de voorwerpen, soms na kort gebruik, weer weggegooid, waarschijnlijk zodra de dooi inzette. Prikstokpunten waren niet waardevol genoeg om een heel jaar te bewaren.⁹² Uit Medemblik zijn meerdere exemplaren bekend.⁹³ Het object dat bij dit onderzoek werd aangetroffen kan op basis van het aardewerk tussen 1000 en 1100 worden gedateerd.

88 MacGregor 1985, 82-83.

89 MacGregor 1985, 90; Van Vilsteren 1987, 15.

90 MacGregor 1985, 76.

91 Lauwerier & van Heeringen, 1998, 125; Prummel 2011, 90-91.

92 Lauwerier & van Heeringen 1998, 125.

93 Van Leeuwen 2013, 39.

4.11 Overige vondsten

Afgezien van aardewerk, botmateriaal, metaal en glas zijn nog enkele opmerkelijk vondsten gedaan die buiten deze categorieën vallen. Hieronder vallen natuurstenen, (verbrand) huttenleem, enkele dierlijke coprolieten en de hierboven genoemde tefriet maalsteenfragmenten (afb. 4.13). Hierbinnen vallen twee vondstcategorieën speciaal op, omdat zij mogelijk informatie geven over ambachtelijke activiteiten in *Medemolaca*. Ten eerste is in de Merovingische tot Karolingische greppel (S1461) de vel van een uier van een koe gevonden (3.8.3). Ondanks dat dit vel niet bewaard is gebleven, levert de notitie van de vondst wel informatie op. De huid van een uier is erg dun en, als een van de weinige delen van de huid, niet bruikbaar voor leer. Het is een kenmerkend afvalproduct van leerproductie. Vlakbij deze vondst is nog een reepje afgesneden huid van een rund aangetroffen (3.8.7). Op basis van het geassocieerde aardewerk, kunnen de leerresten in de vroegste periode van bewoning worden gedateerd. Mogelijk wijzen deze vondsten op het verwerken van dierlijke huiden tot leer in de late Merovingische tot vroege Karolingische periode.

Naast leerproductie is mogelijk nog een ambachtelijke activiteit aangetoond door de vondst van de fragmenten van twee kleine smeltkroezen (2.0.2 en 3.8.5-5). De eerste vondst is afkomstig uit de ophogingslaag (S1898) direct onder de oudste fases van Gebouw 2 en 3. Afgaande op de oudste fase van Gebouw 2, dateert de laag op zijn vroegst uit de tweede helft van de 10de eeuw. Het aardewerk waarvan het object is gemaakt lijkt op Andenne- of Pingsdorf-aardewerk, waardoor een datering in de late 10de tot 11de eeuw waarschijnlijk is. Het baksel is zeer hard en op het aardewerk is heel subtiel een beetje glazuur zichtbaar (afb. 4.34). Het is niet helemaal zeker of het een smeltkroes betreft. De vorm en grootte kloppen, maar het baksel is atypisch.⁹⁴ De tweede kleine smeltkroes (3.8.5-5) is in de Merovingische tot Karolingische greppel (S1461) gevonden. De smeltkroes is van kogelpotachtig baksel en met de hand gevormd (afb. 4.18). Waarschijnlijk konden alleen metalen met een lage smelttemperatuur, zoals tin of lood, in de kroes worden verwerkt. Opvallend is dat in werkput 3 veel rolletjes lood zijn aangetroffen.⁹⁵ Mogelijk wijzen deze vondsten op de verwerking van dit metaal. De smeltkroes is samen met Merovingisch aardewerk gevonden. De mogelijke bewerking van metaal in de Merovingische periode bewijst de aparte status die de nederzetting al in deze periode bezat.

4.12 Beantwoording onderzoeksvragen

Prehistorie

1. Zijn vondsten of sporen uit de prehistorie aanwezig?

Aangezien de opgraving aan de Ridderstraat uit 1975 sporen uit de Bronstijd heeft opgeleverd, was het waarschijnlijk dat ook bij deze opgraving sporen uit de prehistorie zouden worden aangetroffen. Onverwacht zijn de sporen uit een tweede prehistorische fase, mogelijk de (Late) IJzertijd.

1.1 Wat is de aard van de sporen uit de prehistorie?

Tijdens het onderzoek zijn uit de prehistorie uitsluitend greppels geïdentificeerd. De greppels lopen waarschijnlijk grofweg van oost naar west. Mogelijk dienden de greppels als erfafscheiding. Uit de sporen zijn enkele scherven verzameld. De sporen die mogelijk uit

⁹⁴ Persoonlijke mededeling M.H. Bartels, Archeologie West-Friesland, 14 januari 2014.

⁹⁵ Zie hoofdstuk 4.9.

de IJzertijd dateren, leverden geen vondstmateriaal op. De twee fases van prehistorische vondsten worden gescheiden door een dikke laag natuurlijke sedimentatie.

1.2 Zijn verschillende fases in de vondsten uit de prehistorie te ontdekken?

In totaal zijn vier scherven uit de prehistorie verzameld. Drie dateren waarschijnlijk uit de Late Bronstijd. Van één scherf is onduidelijk of deze uit de Late Bronstijd of Late IJzertijd dateert.

Vroege Middeleeuwen

2. Zijn bewoningsresten uit de Vroege Middeleeuwen aanwezig? Zo ja, wat zegt dit over de verspreiding van de vroegmiddeleeuwse nederzetting?

Na de prehistorische bewoning is het gebied lange tijd verlaten. Rond 675 n.Chr. ontstaat een handelsnederzetting aan de *Medemolaca*. Het oudste middeleeuwse spoor dat bij dit onderzoek is aangetroffen is een greppel. Toen de greppel nog in gebruik was, ontstond in de 9de eeuw Gebouw 6 op het uiterste oostelijke deel van de opgraving. Gebouw 6 is haaks op de veenstroom georiënteerd en ligt deels onder de Ridderstraat. Tussen Gebouw 6 en de greppel ligt een waterput. Min of meer parallel hieraan ligt circa 13 meter naar het westen nog een waterput. Beide waterputten zijn waarschijnlijk contemporain met Gebouw 6. Op enkele plaatsen van het terrein zijn aanwijzingen dat men in een vroeg stadium water keerde door beschoeiingen aan te leggen.

De bewoningsresten illustreren dat het onderzoeksgebied al in de Vroege Middeleeuwen onderdeel was van de nederzetting (afb. 4.35). De nabijheid van de Bonifaciuskerk, die in ieder geval vanaf de 11de eeuw een centraal punt in de nederzetting vormde, maakte dit al waarschijnlijk. Opvallend is de afwezigheid van Merovingische of vroeg-Karolingische gebouwen, maar de aanwezigheid van dit vondstmateriaal. De Karolingische bewoning ligt verder naar het zuiden dan de latere middeleeuwse bewoning aan de Oude Haven. Waarschijnlijk is dit een aanwijzing dat de *Medemolaca* een bredere rivier was dan de Middenleek in de latere Middeleeuwen.

2.1 Wat is de datering van deze bewoningsresten?

In de vroegmiddeleeuwse greppel zijn veel vondsten gedaan. Bijzonder zijn de laat-

Afbeelding 4.35. Een fragment van een kogelpot met stempels uit de Karolingische periode (3.3.8).

Merovingische vondsten, die de vroegste fase van de greppel rond 675 plaatsen. De jongste vondsten uit de greppel dateren vanaf circa 900. Door oversnijdingen lijkt het waarschijnlijk dat de greppel kort na 900 is gedempt.

Gebouw 6 is op basis van het vondstmateriaal niet specifiek dan de periode 800-1000 te dateren. De tweede fase van het gebouw dateert uit de 10de eeuw, waardoor een datering tussen 800 en 900 het meest waarschijnlijk is voor de eerste fase van Gebouw 6.

De twee waterputten overlappen deels qua datering. Waterput S1404, die met Gebouw 6 wordt geassocieerd, kan op basis van het vondstmateriaal in de periode 800-900 worden geplaatst. Deze datering komt overeen met de datering van de eerste fase van Gebouw 6. Waterput S89 is later aangelegd. Waarschijnlijk is de waterput rond 850 aangelegd en heeft men deze tot circa 1000 gebruikt.

2.2 Wat is de aard van deze bewoningsresten?

De greppel behoort waarschijnlijk tot een van de eerste bewoningssporen van middeleeuws Medemblik. De greppel loopt haaks op de veenrivier de *Medemolaca*. Mogelijk is de greppel aangelegd om het gebied te ontwateren en de bewoning te vergemakkelijken. Het is echter vreemd dat de greppel niet haaks op de *Medemolaca* afwaterde. Een andere mogelijkheid is dat de greppel (ook) diende als perceelsgrens. Tot de aanwezigheid van meerdere greppels wordt aangetoond, blijft dit een hypothese.

Van Gebouw 6 zijn alleen de haardplaats en resten van het vloerniveau teruggevonden. Geen van de andere sporen is met zekerheid aan de vroege fase van dit gebouw te koppelen. Op basis van de resten van een vloer kan de lengte van het gebouw op minimaal 9 meter worden geschat. Dit illustreert ook dat het waarschijnlijk is dat het gebouw haaks, dus met de korte kant, op de veenrivier lag. De breedte van het gebouw is onbekend. De afwezigheid van andere Karolingische gebouwssporen in de buurt doet vermoeden dat de gebouwen in deze periode ruim waren opgesteld. Tussen de gebouwen was dus veel ruimte aanwezig voor buitenactiviteiten. De nabijheid van een tweede waterput uit dezelfde periode wijst mogelijk op de aanwezigheid van nog een Karolingisch gebouw in de buurt. Mogelijk zijn deze sporen door de fundering van de St. Josephschool vernietigd.

De waterput S1404 is ruim 2 meter breed. Vier houten aangepunte balken vormen de verticale hoekpalen waaraan de houten constructie is bevestigd. Drie dwarsbalken zijn door middel van een pen-gatverbinding aan de staande balken bevestigd. Aan de buitenkant van deze dwarsbalken zijn verticale houten planken bevestigd. Het is waarschijnlijk dat deze waterput tegelijk met Gebouw 6 is aangelegd en de bewoners van dit gebouw dagelijks gebruik maakten van de waterbron. Mogelijk wijst de waterput erop dat de erven uit de Karolingische tijd ten zuiden van de gebouwen lagen, dus niet aan de waterkant. Dit is in strijd met eerdere waarnemingen in Medemblik.⁹⁶ De gebouwen lagen waarschijnlijk dicht op de veenstroom, mogelijk met een pad tussen het water en de gebouwen.

De constructie van waterput S89 lijkt veel op de hierboven beschreven waterput. Een verschil is dat de planken aan de onderkant duidelijk zijn aangepunt. Onder de houten constructie is een ton geplaatst. De waterput is niet dieper gevolgd.

2.3 Wat valt aan de hand van de vroegmiddeleeuwse vondsten te zeggen over de status en de functie van (dit deel van) de nederzetting?

Zoals eerder vastgesteld is het aandeel importmateriaal uit het Duitse Rijngebied in Medemblik

---

⁹⁶ Persoonlijke mededeling J.C. Besteman, voormalig IPP, 6 november 2013.

opmerkelijk.⁹⁷ Dit geldt voor zowel de Vroege als Volle Middeleeuwen. Het importaadewerk, de maalsteen van tefriet en de glazen trechterbeker en kleine kom wijzen op de contacten die Medemblik, direct of indirect, onderhield met het Rijnland. Als handelsnederzetting op de route tussen Dorestad en de noordelijke contreien van Europa, kent Medemblik veel importmateriaal. Bovendien is alle bebouwing ook op het water van de *Medemolaca* gericht. De hogere hoeveelheid schapenbotten in de vroegmiddeleeuwse periode wijzen mogelijk op handelswaar dat de nederzetting zelf produceerde, zoals wol en laken. De vondst van de vel van een uier in de Karolingische greppel kan op leerbewerking wijzen. De grote hoeveelheid runderbotten wijst mogelijk op een productie van vlees, melk, hoorn en talk.⁹⁸ Mogelijk is ook bewijs voor de bewerking van zachte metalen als lood gevonden, zoals de smeltkroes en de druppel lood.

Volle Middeleeuwen

3.1 Zijn bewoningsresten uit de Volle Middeleeuwen aanwezig? Zo ja, wat zegt dit over de verspreiding van de hoogmiddeleeuwse nederzetting?

De meeste sporen en vondsten van de opgraving St. Josephschool dateren uit de Volle Middeleeuwen. In totaal zijn zes gebouwen geïdentificeerd die (deels) in deze periode dateren. Gebouw 1 is in het oostelijke profiel van werkput 1 waargenomen. Gebouwen 2 tot en met 4 liggen in werkput 2. De gebouwen zijn dicht op elkaar gebouwd. Gebouw 5 en 6 liggen in werkput 3.

De gebouwen uit de Volle Middeleeuwen liggen noordelijker dan de Karolingische sporen. Mogelijk heeft dit te maken met een veranderende veenstroom. Misschien werd de *Medemolaca* steeds smaller, zodat de gebouwen op de aangelande of dichtgestorte oever werden gebouwd. Een andere optie is dat de loop van het water veranderde. Opvallend is dat bij de opgraving in 1982 geen opschuiving is waargenomen. Misschien dat de veenstroom bij het hoogste deel van de getijdengeul minder veranderlijk was.

De gebouwen in werkput 2 lijken vrij plaatsvast. In het noordelijke profiel van werkput 2 is zichtbaar hoe de gebouwen telkens op dezelfde plek worden herbouwd. In werkputten 1 en 3 is dit minder duidelijk. De gebouwen lijken hier meer te "wandelen". Bij iedere vernieuwing wordt het gebouw een beetje verplaatst. Deze situatie is vergelijkbaar met de gebouwplattegronden die bij de opgraving Muntstraat-Torensteeg uit 1982 zijn aangetroffen (zie afb. 3.7).⁹⁹

De bouw van Gebouw 3 tussen Gebouw 2 en 4 suggereert dat Medemblik in de 11de of 12de eeuw een bevolkingsgroei kende. De ruimtes tussen die gebouwen was tot op dat moment leeg gebleven. In deze periode ontstond de noodzaak om ook tussen de gebouwen nieuwe woningen te bouwen. Mogelijk wijst dit op een bloeiperiode in Medemblik in de late Volle Middeleeuwen.

Naast gebouwplattegronden zijn ook enkele putten gevonden die mogelijk uit de Volle Middeleeuwen dateren. Het is onduidelijk of het waterputten betreft. De putten zijn rond met een gestapelde plaggenwand. Een ander opvallend spoor in werkput 3 is de "oven". Dit spoor kon niet met een gebouw in verband worden gebracht. In deze werkput zijn meerdere brandsporen ontdekt waarvan de functie onduidelijk is. Tenslotte zijn nog enkele mest- en/of afvalkuilen uit deze periode aangetroffen.

97 Besteman 1989.

98 TeBrake 1978, 22.

99 Besteman 1989, 15.

3.2 Wat is de datering van deze bewoningsresten?

Alle aangetroffen gebouwen dateren (gedeeltelijk) binnen de Volle Middeleeuwen. Gebouw 1 kan op basis van het aardewerk na 900 en op basis van de stratigrafie vóór 1170 worden gedateerd. Gebouw 2 dateert tussen 950 en 1205. Het is waarschijnlijk dat Gebouw 4 ongeveer een gelijke datering heeft. Gebouw 3 werd in de late Volle Middeleeuwen gebouwd en is tussen Gebouw 2 en 4 geplaatst. Gebouw 5 heeft waarschijnlijk een latere datering dan Gebouw 1, omdat de gebouwen oversnijden. Het aardewerk suggereert een vrij vroege datering voor Gebouw 5: tussen 900 en 1100. Gezien de overlapping is het mogelijk dat het gebouw nog later dateert. Waarschijnlijk is Gebouw 5 een latere fase van Gebouw 1, dat in de 9de en 10de eeuw dateerde. Gebouw 6, tenslotte, heeft een vroegmiddeleeuwse fase die hierboven is besproken en een tweede fase in de 10de eeuw. Door de hoeveelheid aardewerk is dit de meest betrouwbare datering van een gebouw.

De datering van de andere sporen is vrij algemeen. Specifiek is de datering van de greppel die de "oven" afdekt. De greppel kan in de periode 1050 en 1180 worden geplaatst. Hierdoor is de "oven" in ieder geval jonger dan 1180.

Verschillende afvalkuilen vallen binnen de hoogmiddeleeuwse periode. Eén (S17) kon op basis van het aardewerk tussen 960 en 1050 worden gedateerd.

3.3 Wat is de aard van deze bewoningsresten?

Van de meeste gebouwen is de haardplaats de belangrijkste aanwijzing voor de aanwezigheid hiervan. In sommige gevallen konden ook enkele paalgaten of plaggenwanden met de haarden in verband worden gebracht. Op basis van deze gegevens komt naar voren dat de meeste gebouwen 5 tot 6 meter breed waren en minstens 10 meter lang. Gebouw 2 had over de lengte waarschijnlijk een tweedeling. Het is onduidelijk waar de ingangen in de gebouwen hebben gezeten. Gezien het feit dat Gebouw 2, 3 en 4 in de lengte tegen elkaar aan zijn gebouwd, is het waarschijnlijk dat de openingen aan de korte zijden van het gebouw zaten.

Het is niet aangetoond dat de gebouwen woonstalhuizen waren. Waarschijnlijk hadden ze een dubbele woon-werkbestemming. Of dit agrarische of ambachtelijke activiteiten waren, is onduidelijk.

3.4 Wat valt aan de hand van de hoogmiddeleeuwse vondsten te zeggen over de status en de functie van (dit deel van) de nederzetting?

Enkele vondsten doen ambachtelijke activiteiten in het Medemblik van de Volle Middeleeuwen vermoeden. In de 10de-eeuwse haard van Gebouw 6 is een scherf gevonden die duidelijk verkeerd is gebakken. Een dergelijke scherf duidt mogelijk op de aanwezigheid van een pottenbakkersoven in de directe omgeving. Mislukt aardewerk kon niet worden verkocht of verhandeld. Men nam niet de moeite om onbruikbaar aardewerk te verscheppen. Een andere mogelijkheid is dat de scherf op huiselijk niveau is vervaardigd, mogelijk in een open vuur.

Nog een voorwerp dat over het algemeen niet ver van de gebruikslocatie verwijderd raakt, is een smeltkroes (2.0.2). Deze smeltkroes dateert waarschijnlijk uit de late 10de tot 11de eeuw. Blijkbaar bestond een continuïteit in het bewerken van metaal.

De indeling van Gebouw 2 wijst mogelijk op een (gedeeltelijke) agrarische functie. Het type Torp wordt bij andere opgravingen ook geassocieerd met agrarische functies.¹⁰⁰ Hierbij vormt de drieschepige helft het stalgedeelte.

Tenslotte is in werkput 3 het spoor aangetroffen dat door de opgravers als een "oven" is

---

100 Zie hoofdstuk 5.2.3.

beschreven. De vorm van het spoor en de aanwezigheid van een vloer doet wel vermoeden dat het een soortgelijke constructie moet zijn geweest. Uit de "oven" zijn geen vondsten bekend die illustreren waarvoor de constructie is gebruikt. Mocht het om een oven gaan, dan is het waarschijnlijk dat hierin vergankelijk materiaal, zoals brood, is gebakken.

Late Middeleeuwen

4.1 Zijn bewoningsresten uit de Late Middeleeuwen aanwezig? Zo ja, wat zegt dit over de verspreiding van de laatmiddeleeuwse nederzetting?

Mogelijk dateert de jongste fase van Gebouw 3 in de Late Middeleeuwen. Van de andere gebouwen is dit minder zeker. Een optie zou kunnen zijn dat de laatmiddeleeuwse gebouwen nog verder naar het noorden schoven, om ongeveer ter hoogte van de huidige bebouwing aan de Oude Haven te stagneren. Een andere mogelijkheid is dat het gebied in de Late Middeleeuwen niet was bebouwd. Dit lijkt onwaarschijnlijk, aangezien het vroegste kaartmateriaal uit 1560 wel bebouwing laat zien.

Een belangrijk spoor uit de laatmiddeleeuwse periode is de waterput die via een overloop in verbinding staat met een kokerwaterput. Daarnaast zijn de vele ophogingslagen, vooral zichtbaar in het oostprofiel van werkput 1, een belangrijk laatmiddeleeuws fenomeen.

Tenslotte zijn meerdere afvalkuilen aangetroffen met laatmiddeleeuws vondstmateriaal.

4.2 Wat is de datering van deze bewoningsresten?

De latere fases van Gebouw 3 lopen mogelijk door tot 1300. De kokerwaterput dateert rond 1200. Het aardewerk illustreert dat de zuidelijke waterput net iets later, tussen 1200 en 1250, is gebruikt. De ophogingslagen kunnen na 1170 worden gedateerd. De afvalkuilen dateren op basis van het aardewerk tussen 1350 en 1500.

4.3 Wat is de aard van deze bewoningsresten?

De waterputten illustreren een interessant fenomeen. Ten eerste doet de diepte van de kokerwaterput vermoeden dat het grondwater mogelijk gedeeltelijk brak was in de Volle Middeleeuwen. Om vers water te bemachtigen moest men metersdiep de grond in. Opvallend is de parallel met kokerwaterputten in Midwoud en Diemen. Daarnaast is de verbinding met de overloop bijzonder. Waarschijnlijk is de noordelijke kokerwaterput eerst geconstrueerd. Toen bleek dat de kokerwaterput te snel vol stroomde is een tweede waterput aangelegd, met daartussen een overloop, zodat overtollig water naar de tweede put werd geleid. De zuidelijke waterput is veel minder diep aangelegd.

De ophogingslagen geven een inkijk in het leven in Medemblik na de heftige overstromingen van de late 12de eeuw. De ophogingslagen zijn dik en hebben het maaiveld waarschijnlijk tot wel een meter verhoogd. De aanleg van dijken vanaf deze periode illustreert dat de verhoging van het woongebied niet voldoende hielp tegen het buitenwater. De twee waterputten bewijzen dat vrijwel direct na de overstromingen weer op de onderzoekslocatie werd gewoond.

4.4 Wat valt aan de hand van de laatmiddeleeuwse vondsten te zeggen over de status en de functie van (dit deel van) de nederzetting?

Het is waarschijnlijk dat het onderzoeksgebied in gebruik was als achtererf in de Late Middeleeuwen. Dit wordt onder andere duidelijk uit de aanwezigheid van waterputten. Doordat weinig vondstmateriaal uit de laatmiddeleeuwse periode is verzameld, is het niet mogelijk uitspraken te doen over de status en/of beroepen van de bewoners.

Nieuwe Tijd

5.1 Zijn bewoningsresten uit de Nieuwe Tijd aanwezig?

Tijdens het onderzoek zijn tenminste vier waterputten uit de Nieuwe Tijd aangetroffen. Omdat deze sporen als "recent" zijn aangeduid, is geen verdere informatie gedocumenteerd.

Eén afvalkuil kan met zekerheid in de Nieuwe Tijd worden geplaatst.

5.2 Wat is de datering van deze bewoningsresten?

Uit de afvalkuil is voornamelijk materiaal uit de periode 1500-1625 verzameld.

5.3 Wat is de aard van deze bewoningsresten?

De sporen betreffen vooral constructies die dicht bij gebouwen wordt aangetroffen, zoals waterputten en afvalkuilen.

5.4 Wat valt aan de hand van de moderne vondsten te zeggen over de status en de functie van (dit deel van) de nederzetting?

Het is waarschijnlijk dat het onderzoeksgebied in deze periode in gebruik was als achtererf van (pak)huizen aan de Oude Haven.

5.5 Kunnen eventuele bewoningsresten worden gekoppeld aan structuren zichtbaar op een van de stadsplattegronden?

Op de stadsplattegronden is zichtbaar dat achter de gebouwen aan de Oude Haven erven zonder bebouwing aanwezig zijn. De meeste stadsplattegronden geven geen details van de achtererven van de gebouwen weer. Het is daarom niet mogelijk de aangetroffen sporen aan de stadsplattegronden te koppelen.

5. De windstreken van Medemblik Medemblik in (supra)regionale context

5.1 De directe omgeving van Medemblik

Uit de vorige hoofdstukken is gebleken dat Medemblik in de Vroege Middeleeuwen een centrale functie vervulde. De inhoudelijke aspecten van deze functie worden verder uiteengezet in hoofdstuk 6. Het is eerst zaak het achterland en het netwerk van middeleeuws Medemblik te onderzoeken. Ten eerste wordt gekeken naar de directe omgeving van Medemblik. Hierbij staan vragen over de sociale, economische, religieuze en/of politieke invloed die Medemblik op zijn omgeving uitvoerde centraal.

5.1.1 Schuivevoerderslaan

Voor een beschrijving van de aangetroffen vondsten en sporen, zie hoofdstuk 3.1.4.

Alhoewel men tot nu toe de vondsten van de Schuivevoerderslaan altijd in verband bracht met de bewoningssporen in de binnenstad van Medemblik, is het onwaarschijnlijk dat het om één nederzetting gaat. De fysieke afstand tussen de twee sites is voor vroegmiddeleeuwse begrippen groot (bijna 1,2 kilometer). Bovendien is een verschil in vondstcategorieën zichtbaar. Het aardewerk van de Schuivevoerderslaan bestaat uit ongeveer 80% uit handgemaakt, lokaal vervaardigd materiaal.¹ Ter vergelijking is van het vondstmateriaal van de opgraving Muntstraat-Torensteeg in de binnenstad bijna de helft van het aardewerk uit het Rijnland aangevoerd. Het percentage botmateriaal is in de binnenstad ook hoger. Dit kan meerdere oorzaken hebben. Ten eerste is de bodem in de binnenstad waarschijnlijk beter voor de conservering van bot. Medemblik was omringd door veen, een bodemsoort die door de hoge zuurgraad zeer ongeschikt is voor de conservering van bot. Ten tweede voerde men de opgraving aan de Schuivevoerderslaan uit in een periode waarin nog weinig onderzoek werd gedaan naar dierlijk botmateriaal. Het is onduidelijk in hoeverre men botmateriaal verzamelde tijdens de opgraving, waardoor mogelijk een vertekend beeld is gecreëerd. Een laatste verklaring voor de discrepantie in de hoeveelheid botmateriaal tussen de sites in de binnenstad en die aan de Schuivevoerderslaan zou een verschil in functie kunnen zijn.

Hoe verhoudt de nederzetting aan de Schuivevoerderslaan zich tot de handelsnederzetting aan de *Medemolaca*? Het antwoord schuilt in het recente onderzoek van Loveluck en Tys (2006) en Hodges (2012). Loveluck en Tys noemen een groot aantal kleinere handelsnederzettingen langs de kusten in Noordwest Europa.² Rondom deze nederzettingen bestond weer een systeem van rurale nederzettingen, waar ook geïmporteerd materiaal voorkomt.³ Het is waarschijnlijk dat de Schuivevoerderslaan onder deze laatste categorie valt. De interactie tussen de handelsnederzettingen en de rurale nederzetting werkte waarschijnlijk in twee richtingen. De handelsnederzettingen werden voorzien van voedsel en ruwe grondstoffen, zoals wol. De rurale nederzettingen kregen op hun beurt toegang tot een wijdere markt met geïmporteerd materiaal.

De bewoning aan de Schuivevoerderslaan stopte waarschijnlijk door aanhoudende

1 Besteman 1977, 259-260.

2 Loveluck & Tys 2006, 148.

3 Hodges 2012, 10.

wateroverlast, iets waar het hoger gelegen *Medemolaca* minder last van had.⁴ Dat de nederzetting in 150 jaar bijdroeg aan de economische mogelijkheden van Medemblik, is duidelijk. Toekomstig onderzoek zal moeten uitwijzen of deze bijdrage bestond uit de aanlevering van voedsel, ruwe wol, zout om voedsel scheepsklaar te maken en/of andere grondstoffen.

5.1.2 West-Friesland

Nederzettingen met een centrumfunctie maakten in de Vroege Middeleeuwen vaak onderdeel uit van een centrale-plaats-complex, een fenomeen dat vanaf de 7de eeuw regelmatig voorkomt. Anders dan in moderne steden worden in deze complexen politieke,

economische en religieuze functies over meerdere nederzettingen verspreid.⁵ Over de specifieke centrale rollen die Medemblik mogelijk vervulde, wordt in hoofdstuk 6 gesproken. Hier wordt gekeken naar de mogelijkheid dat *Medemolaca* deel uitmaakte van een dergelijk centrale-plaats-complex. Het is duidelijk dat Medemblik niet geïsoleerd functioneerde, noch dat het alle rollen vervulde die de inwoners van een gouw nodig zouden hebben. Mogelijk bestonden elders in West-Friesland vroegmiddeleeuwse nederzettingen die onderdeel uitmaakten van een complex dat de politieke, economische en religieuze functies van een gouw vervulde.

In de prehistorie woonde men al rondom het Meer van Wervershoof (zie afb. 1.3). Deze bewoning verminderde, net als in de rest van West-Friesland, in de eeuwen rondom het begin van de jaartelling. De gunstige ontwatering maakte het in de Vroege Middeleeuwen opnieuw mogelijk om in dit gebied te wonen. In 1976 werd tijdens de ruilverkaveling door de ROB een klein onderzoek op het terrein van de Molenweg 16 te Wervershoof uitgevoerd. De site ligt circa tachtig meter ten noorden van de oude veenrivier de Kromme Leek. Op een sterk vergane veenlaag werd een schervenconcentratie van Karolingisch aardewerk aangetroffen. De concentratie lag op de noordoever van een riviertje. Naast scherven werd een houten hoosvat, fragmenten van weefgewichten, gecalcineerd bot en mogelijk een fuik gevonden. De vondstenlaag was afgedekt met een kleilaag, waarop weer Karolingisch aardewerk in combinatie met Pingsdorf-aardewerk werd aangetroffen.⁶ Na de opgraving is, zover bekend, niets ondernomen om de site te beschermen. Behalve een klein artikel is het materiaal niet gepubliceerd. Het is opmerkelijk dat de enige Karolingische woonplaats in West-Friesland, naast Medemblik, nog zo weinig aandacht heeft gekregen.

Afgezien van bovengenoemde vondstplaatsen, is nog nergens in West-Friesland met enige zekerheid een vroegmiddeleeuwse woonplaats aangetoond. Wel zijn een aantal losse vondsten bekend, die een interessant patroon vertonen. In een veld ruim twee kilometer ten zuiden van Medemblik, waar nu bungalowpark "de Vlietlanden" ligt, werd in 1991 een bijzondere

Afbeelding 5.1. In een veld ruim twee kilometer ten zuiden van Medemblik werd in 1991 een Merovingische schijffibula gevonden.

4 Besteman 1974a, 99.

5 Dijkstra 2011, 331-333.

6 Hallewas 1977a, 45; Hallewas 1977b, 51-52.

Afbeelding 5.2. Een inventarisatie van alle vondsten in West-Friesland die vóór 1000 dateren. In de kaart zijn alleen meldingen van meer dan één vondst opgenomen. In de corresponderende lijst (zie volgende pagina, tabel 8) staan de vondstmeldingsgegevens. De informatie is afkomstig uit de vondstmeldingen van *Archeologie West-Friesland en Archis II*. Het valt direct op dat de bewoning vóór 1000 zich concentreerde op de oever van het Meer van Wervershoof (rode lijn). Bijna alle vondsten zijn verzameld tijdens veldkarteringen van de ROB en het IPP. Bijna alle vondsten zijn hierdoor, logischerwijs, vooral buiten de bebouwde gebieden gedaan.

vondst gedaan. De vinder was P. Alma uit Wieringerwerf, die het veld met een metaaldetector afzocht. Hij stuitte op een gouden schijffibula, die uit de Merovingische periode dateert (afb. 5.1).⁷ Een inspectie van het veld leverde veel aardewerkscherven op, waarschijnlijk uit de Karolingische periode. Uit de beschrijving van T.Y. van der Walle komt naar voren dat genoeg vondsten aanwezig waren, om van een woonplaats te spreken. Het is onduidelijk wat de precieze datering van het aardewerk is, maar mocht hier een woonplaats hebben gelegen, dan begon deze waarschijnlijk al in de Merovingische of vroeg-Karolingische periode.

Een laatste vondst waar een context van bekend is, komt uit Andijk. Bij de aanleg van een gasleiding, in een weiland ten zuiden van de Spaarbekkens, werd in 1938 een concentratie vroegmiddeleeuws aardewerk aangetroffen. De vinder was J. Prins, waarschijnlijk een amateurarcheoloog. Het aardewerk lag in de slootkant, vlakbij een (verdwenen) grafheuvel. In totaal zijn in ieder geval negen scherven gevonden.⁸ Tenminste vier scherven waren Badorf-aardewerk, drie waarschijnlijk Karolingische bolpotten uit Mayen en de rest kogelpot-aardewerk.

Zoals gezegd zijn uit West-Friesland vooral losse vondsten bekend. Van deze vondsten zijn meestal niet meer dan vondstmeldingen bekend, waarvan de meeste uit de jaren zestig en zeventig dateren. Waar het vondstmateriaal zich nu bevind, is onduidelijk. Toch is de informatie zeer waardevol. Wanneer deze losse vondsten op een kaart worden geprojecteerd, is direct

⁷ Archeologie West-Friesland vondstmeldingsnummer 1415, Archis waarnemingsnummer 22601.

⁸ Van Regteren Altena & Bakker 1968, 207.

#	AWF #	Archis #	Plaats	X	Y	Jaar	Vinder	Vondsten
1	1415	22601	Onderdijk	136600	529350	1991	P. Alma uit Wieringerwerf	Gouden schijffibula en keramiek (Merovingisch en Karolingisch)
2		8995	Wervershoof	136900	527770	1975	IPP	Pingsdorf, Mayen, Paffarth, overig
3		8809	Wervershoof	137390	525840	1975	IPP	Karolingisch aardewerk
4		8798	Wervershoof	137420	525980	1975	IPP	Mayen, Badorf, kogelpot, Andenne en Pingsdorf
5		8758	Wervershoof	137550	526010	1975	IPP	RBA
6		8744	Wervershoof	137770	526010	1975	IPP	Aardewerk 900-1250
7		8743	Wervershoof	137860	526010	1975	IPP	Badorf en badorfachtig, bolpot Dorestad WIII A-E
8		8737	Wervershoof	138070	525990	1975	IPP	Zwart Karolingisch, Badorf en Wolbwand: 525-900
9		8794	Wervershoof	137710	525190	1975	IPP	Aardewerk tot 1050
10		6310	Wervershoof	140250	525670	1976	ROB	Mayen VIII/B of /A
11		834	Andijk	142010	528600	1972	ROB	Mayen, Badorf, etc.
12		904	Andijk	142160	528700	1973	ROB	Mayen, Badorf, etc.
13		838	Andijk	142300	528700	1972	ROB	Mayen, Badorf
14		825	Andijk	142400	528770	1972	ROB	Badorf
15		831	Andijk	142300	529040	1972	ROB	Mayen, Badorf, Hunneschans
16		5331	Andijk	143860	527790	1973	ROB	Karolingisch
17		45490	Andijk	144035	527820	2011	Oranjewoud	Bronstijd, Badorf (RBA), Paffrath, Pingsdorf, NT en overig
18		5312	Andijk	144190	527540	1973	ROB	Mayen, Paffrath
19		5301	Andijk	144620	527500	1973	ROB	Mero/Karo aardewerk
20		5366	Andijk	145320	527730	1974	ROB	Bronstijd en Badorf
21	1391	42795	Andijk	145580	528430	1992	J.K. Stubenitsky uit Andijk	Bot, Badorf, Mayen, Pingsdorf en kogelpot
22		5359	Andijk	145650	528060	1974	ROB	Bronstijd en Badorf
23		5351	Andijk	145930	528110	1974	ROB	Badorf en kogelpot
24		5354	Andijk	146040	528150	1974	ROB	Karolingisch
25		5353	Andijk	146040	528250	1974	ROB	Badorf en Paffrath
26		5444	Enkhuizen	146640	525620	1974	ROB	Radstempel, Badorf
27	?	?	Andijk	?	?	1938	J. Prins	Badorf, Mayen en kogelpot

Tabel 8. Een overzicht van de vindplaatsen van de verschillende vroegmiddeleeuwse vondsten in West-Friesland.

duidelijk waar de vroegmiddeleeuwse bewoning valt te verwachten (afb. 5.3).⁹ De vondsten van vóór het jaar 1000 volgen precies het kustgebied van het Meer van Wervershoof, het gebied dat in die periode Dit past misschien binnen het hierboven aangedragen idee dat Medemblik een nauw verbonden, lokaal netwerk kende, dat het centrale-plaats-complex van noord(oost)elijk Noord-Holland vormde. Alleen verder archeologisch (veld)onderzoek zal uitwijzen hoe Medemblik zich tot de lokale vroegmiddeleeuwse nederzettingen verhield. het best werd ontwaterd. Blijkbaar lagen verspreid over deze oeverzone talloze kleine nederzettingen, waarvan tot nu toe alleen nog losse vondsten zijn gedaan. Het is opvallend dat in het hele gebied importaardewerk is aangetroffen, wat wijst op het onderlinge contact van de nederzettingen. De vondsten zijn schaars en de sporen ontbreken bijna helemaal. Dit komt vooral door een tekort aan onderzoek. Opvallend is dat ook elders in West-Friesland Karolingisch importaardewerk wordt aangetroffen. Het is waarschijnlijk dat al deze kleinere nederzettingen

⁹ Alle informatie is afkomstig uit de vondstmeldingen van Archeologie West-Friesland en de gegevens die in Archis II zijn ingevoerd. Het is waarschijnlijk dat een groot aantal vondsten niet geregistreerd staan.

vooral een agrarische functie vervulden, net als de nederzetting aan de Schuitevoerderslaan. In totaal kunnen op dit moment slechts vier vroegmiddeleeuwse nederzettingen in West-Friesland worden geïdentificeerd: Medemblik, Schuitevoerderslaan, Molenweg 16 in Wervershoof en mogelijk aan de Droge Wijmersweg. Het is onwaarschijnlijk dat de bewoning zich verder naar het zuiden uitstrekte.¹⁰ Dit blijkt onder andere uit een onderzoek in de polders Westerkogge en Beschoot, waar in 1970-1971 een survey is uitgevoerd. In totaal vonden de onderzoekers 6111 scherven, waarvan slechts zes in de periode tussen 800-1100 dateren.¹¹ In feite is (buiten Medemblik) vrijwel niets bekend over het vroegmiddeleeuwse bewoningspatroon in West-Friesland. De oeverzone van het Meer van Wervershoof krijgt op de beleidskaart van de gemeente Medemblik geen speciale bescherming. De meeste bouwprojecten kunnen hier zonder archeologisch onderzoek worden uitgevoerd. Het is zaak de sites in de nabije toekomst nader te onderzoeken en de beleidskaart zo snel mogelijk aan te passen.

5.1.3 Wieringermeer

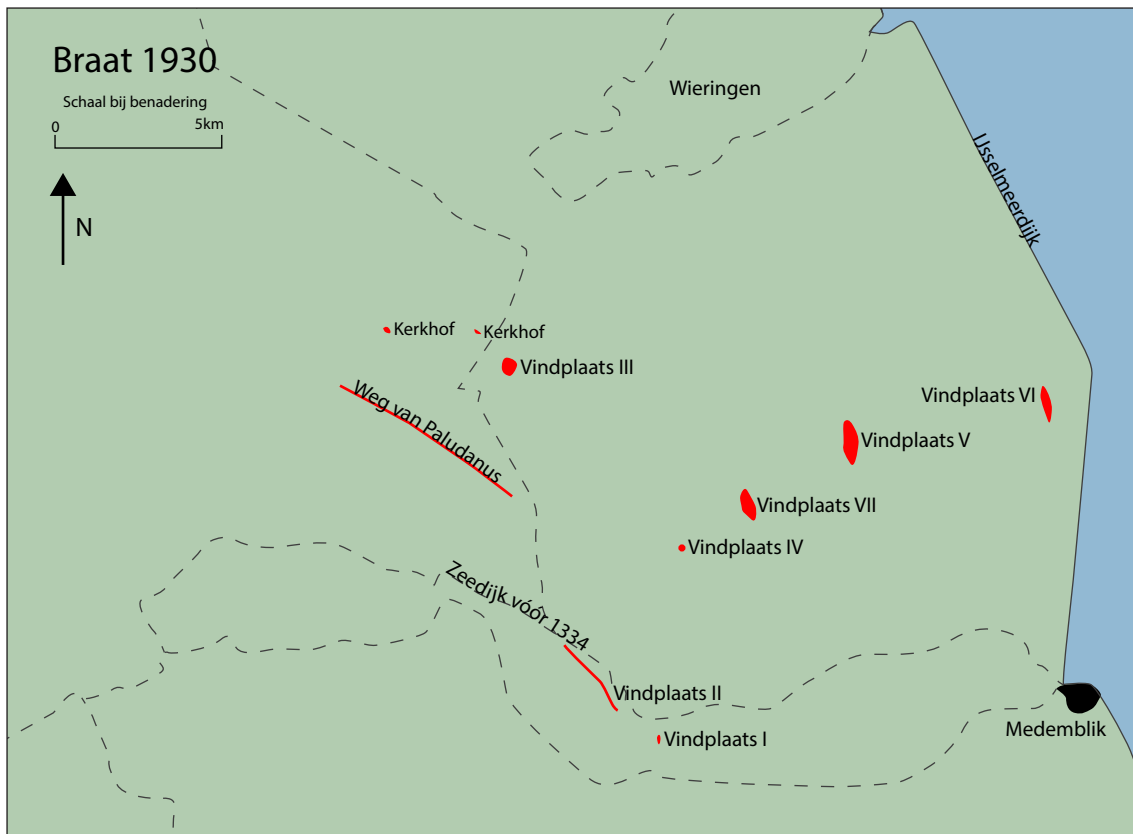
De Wieringermeer was in de Vroege Middeleeuwen, voor het ontstaan van de Zuiderzee, ook land. Hier lagen mogelijk nederzettingen die een nauw verband met Medemblik onderhielden. De archeologie van het gebied is problematisch. Met de vorming van de Zuiderzee vanaf de 12de eeuw zijn de meeste sporen weggeslagen. Na het droogleggen van de Wieringermeer in het begin van de 20ste eeuw, ontstond een unieke kans om het gebied archeologisch te onderzoeken. In 1930 trok W.C. Braat, de latere directeur van het RMO, met een fotocamera de in 1929 drooggepompte Wieringermeer in. Zijn verslaglegging van de archeologische sites die voor de verkaveling van het gebied zichtbaar waren, is van uitzonderlijke waarde.¹² Braat werkte in een tijd waarin nog weinig bekend was over (vroeg)middeleeuws aardewerk. Veel van zijn dateringen zijn daarom ook achterhaald. Door de uitgebreide documentatie van zijn vondsten, met beschrijvingen, foto's en tekeningen, is het alsnog mogelijk de aangetroffen sites te dateren. Braat plaatst de meeste sites in de 9de eeuw, maar het is waarschijnlijker dat de meeste uit de 12de en 13de eeuw stammen. Bij het onderzoek groef Braat bijna niets op. Hij voerde grotendeels alleen een *survey* uit, waarbij sommige structuren werden gecoupeerd. Hij trof na de drooglegging aan het oppervlak van de polder alleen sites aan, die in de 12de en 13de eeuw in het geheel door de Zuiderzee zijn verzwolgen. Grote delen van de bodem van de Wieringermeer waren archeologisch nog intact toen Braat het in 1930 aantrof. Waarschijnlijk is een aanzienlijk deel, zo niet alles, door latere verkaveling en bebouwing alsnog verstoord. In totaal identificeerde Braat tijdens zijn onderzoek acht sites (afb. 5.3). Vindplaats I ligt ongeveer een kilometer ten noorden van Aartswoud. Braat trof de contouren van een tufstenen kerk, zes zandstenen doodskisten, een rij veenbonken, een waterput en resten van een dijk aan. De kerk was een tufstenen zaalkerk van 18,3 bij 8,1 meter aan de binnenzijde. De "bonken veen" interpreteerde Braat als indicatoren voor de aanwezigheid van huizen, waarbij het veen in de afdrukken is blijven hangen. Volgens Braat is vindplaats I het overblijfsel het dorpje Gawijzend, waarvan historisch bekend is dat het in 1333 verloren ging.¹³ Een andere opmerkelijke ontdekking was vindplaats III. Vissers van Wieringen duiden de locatie al generaties als "Het Paleis" aan. Dit kwam doordat zij al tijden hun netten kapot scheurden op de stenen die op de bodem lagen. Bij de drooglegging kwamen rechthoekige

10 Van Regteren Altena & Bakker 1968, 206-209.

11 Dekker 1980, 243.

12 Braat 1932.

13 Braat 1932, 2-5; 36.

Afbeelding 5.3. Een versimpelde versie van de kaart van Braat, waar hij zijn vindplaatsen op heeft weergegeven.

depressies aan het licht die waarschijnlijk van huizen afkomstig waren. De huizen waren waarschijnlijk op liggende balken gefundeerd, waarvan de indrukken nog zichtbaar waren.¹⁴ De zware stenen kwamen mogelijk van een kerk. De datering van deze nederzetting is onzeker, maar valt waarschijnlijk tussen 1000 en 1250.

Bij de drooglegging van de Anna Paulownapolder halverwege de 19de eeuw werd een fenomeen zichtbaar dat al in de 18de eeuw een keer was beschreven. De Alkmaarse regent en arts Rutger Paludanus had in die tijd een onderzoek uitgevoerd, waarbij met lange stokken een grote langwerpige verhoging werd onderzocht. De verhoging lag toen nog onder water. Paludanus interpreteerde de langwerpige verhoging als een Romeinse weg, waardoor het fenomeen sindsdien als de Weg van Paludanus wordt omschreven. Bij de drooglegging werd de verhoging zichtbaar: een lange reep grond die leek te zijn opgehoogd. Men ging er toen vanuit dat de Weg geen Romeinse weg was geweest, maar een dijk die verloren was gegaan.¹⁵ Inmiddels is een nieuwe theorie aangedragen. Bij een opgraving in 1995 bleek dat de Weg van Paludanus grotendeels uit veen bestond. De "Weg" is in feite een uitsparing in een gebied van veenontginning. Het omliggende veen is waarschijnlijk opgebrand om zout te winnen. De Weg van Paludanus bewijst dat het gebied bij aanvang van de 10de eeuw grotendeels uit veen bestond. Daarnaast blijkt dat na het opstoken van het veen, men overging op zeegras. Het zeegras bewijst dat zout water tot diep in het binnenland van Noord-Holland reikte in de 10de en 11de eeuw.¹⁶

De vindplaatsen van Braat bewijzen dat men in de Wieringermeer is blijven wonen tot kort

14 Braat 1932, 6-9; 12.

15 Braat 1932, 12.

16 Van Geel & Borger 2011, 119-121.

voor de opgave van het gebied aan het water. Vanaf de 12de eeuw is het gebied steeds meer teruggevorderd door de zee. Hoe lang men hier al woonde, wordt uit het onderzoek van Braat niet duidelijk. Mogelijk werden al in de Karolingische tijd delen van het veengebied ontgonnen, net zoals dit ten zuiden van *Medemolaca* gebeurde. Hiervoor is echter nog geen archeologisch bewijs gevonden. Het ligt voor de hand dat de ontginning, in ieder geval vanaf de 10de eeuw, vanuit *Medemolaca* plaatsvond. Mogelijk werd het noordelijke deel vanuit *Wiron* (Wieringen) ontgonnen, al is hier nog geen wetenschappelijk bewijs voor. Het is waarschijnlijk dat de bewoning in het zuidelijke deel van het gebied tot op zekere hoogte van Medemblik afhankelijk was voor centrumfuncties. Doordat de archeologie in het gebied grotendeels zal zijn vernietigd door de drooglegging en ruilverkaveling, is het waarschijnlijk niet meer mogelijk dit te onderzoeken.¹⁷

5.2 Medemblik in interlokaal verband

5.2.1 Wieringen

Bijna twintig kilometer ten noorden van Medemblik ligt het voormalige eiland Wieringen. Het eiland wordt nu door de Wieringermeer aan Medemblik verbonden. Volgens de huidige stand van onderzoek begint de bewoning op Wieringen, net als in Medemblik, in de 7de eeuw. Historische bronnen geven een aanwijzing wat betreft de status van de bewoning op *Wiron*: in de Karolingische periode was hier koningsgoed aanwezig.¹⁸ Tot nu toe zijn op Wieringen door middel van surveytechnieken zes nederzettingen uit de Merovingische periode en acht nederzettingen uit de Karolingische periode geïdentificeerd. Een uitgestrekt veenlandschap omringde het eiland aan de west- en zuidkant. De noordoostkant lag aan het water van het *Vlie* en was uitermate geschikt voor het aanmeren van schepen. De hoge ligging van het eiland zelf maakte het geschikt voor weidegrond en landbouw.¹⁹ Het is waarschijnlijk dat *Wiron* een belangrijke schakel vormde in de vroegmiddeleeuwse handel. Dit vanwege de ligging, die veel van de voordelen van Medemblik spiegelde, en de aanwezigheid van koningsgoed.²⁰ Wieringen is archeologisch bekend geraakt door de vondst van enkele zilverschaten uit de 9de eeuw, die hier in 1996, 1999 en 2001 door amateur metaaldetectie aan het licht kwamen. De eerste zilverschat, Westerklijf I, weegt 1662 gram (afb. 5.4). De kostbaarheden waren in een Badorf-pot gestopt, mogelijk samen met een bos gras. De schat bestaat uit zes armbanden, een halsring, een armring, drie muntsieraden, een riembeslag, 17 zilverbaren en 78 Karolingische *denarii*. Afgezien van de Karolingische munten komt al het zilver uit Scandinavië. Op basis van de *denarii* wordt vermoed dat Westerklijf I rond 850 in de bodem is verstopt.²¹ Op steenworp afstand van de eerste schat bleek in 1999 nog een zilverschat te liggen. De tweede schat, Westerklijf II, is een stuk lichter: 457 gram. Westerklijf II is ook in Badorf-aardewerk begraven, maar de inhoud bestaat vooral uit losse stukken zilver.²² In totaal is een zilverbaar, een muntsieraad, 24 stukken hakzilver, 95 Arabische (imitatie) munten en 39 Karolingische munten gevonden. Wederom is bijna al het zilver uit Scandinavië, waarschijnlijk Denemarken, afkomstig. Vermoedelijk zijn de Arabische munten ook via Scandinavië naar

17 Huisman 2008.

18 Besteman 1996, 10.

19 Besteman 1996, 26; Woltering 2000, 341.

20 Houkes & Maas 2004, 5-6.

21 Besteman 1996, 1; 14-22; Besteman 2004, 21.

22 Besteman 2002, 48; Besteman 2004, 22.

Afbeelding 5.4. De zilverschat Westerklijf I werd circa twintig kilometer ten noorden van Medemblik, op het voormalige eiland Wieringen, gevonden. Voor sommigen vormt de Scandinavische zilverschat, begraven in 850 n.Chr., voldoende bewijs voor de vestiging van Vikingen op het eiland. Tot op heden is echter nog nooit een gedegen archeologisch onderzoek naar de Vroege Middeleeuwen van het eiland uitgevoerd.

Nederland gebracht, aangezien deze bijna alleen in het noorden van Europa worden gevonden. De munten dateren de begraafing van Westerklijf II rond 880. De derde zilverschat werd in 2001 aangetroffen, nogmaals in hetzelfde veld. De vondst bestaat uit 129 gram zilver. Het grootste gedeelte van de schat bestaat uit hakzilver, met fragmenten van sieraden en zilverbaren, Karolingische *denarii*, Arabische munten en een Karolingische muntfibula. Bij het zilver werden weer enkele Badorf-scherven gevonden, die aan de scherven van de Badorf-pot van Westerklijf II pasten. De derde vondst was dus oorspronkelijk onderdeel was van Westerklijf II.²³

De vondsten van zilverwaar uit Scandinavië in hetzelfde Wieringer veld, ongeveer dertig jaar na elkaar begraven, doet de mogelijkheid van verregaande Scandinavische invloed in het gebied vermoeden. Het is onwaarschijnlijk dat twee personen met Scandinavisch zilver twee keer op dezelfde plaats een zilverschat verstopten, als zij alleen op doortocht waren. Het gaat echter te ver om van een Vikingnederzetting te spreken. De mogelijke vestiging van één of twee Vikingmannen vormt geen nederzetting.²⁴ Zij konden zich ook in de plaatselijke bevolking hebben gemengd. Totdat een archeologische opgraving de aanwezigheid van een Scandinavische nederzettingssporen vaststelt, kan voorlopig alleen worden aangenomen dat een aantal Denen een periode op Wieringen hebben doorgebracht. Het is waarschijnlijk dat dit geen ongewone situatie was voor een strategische (handels)plaats bij een internationale handelsweg.

Het gebrek aan archeologisch onderzoek maakt het moeilijk om *Wiron* met *Medemolaca* te vergelijken. De nabijheid van de nederzettingen, de gelijke natuurlijke omstandigheden en de overeenkomst in vondsten doen wel vermoeden dat de gebieden veel op elkaar lijken. Het is een mogelijkheid dat een onderling verbond bestond tussen de "eilanden in het veen", mogelijk zelfs een centrale-plaats-complex. Welke functies *Wiron* hierin zou vervullen, blijft vooralsnog onbekend. Totdat een gedegen archeologisch onderzoek op Wieringen wordt uitgevoerd, blijft het gissen welke positie *Wiron* in de Vroege Middeleeuwen innam.

5.2.2 Kennemerland

In de vroegste middeleeuwse fase, waarin Medemblik en Wieringen nog niet bewoond waren, vond op kleine schaal bewoning plaats op Texel en in het Kennemerland. De bewoning in Kennemerland concentreerde zich rond de belangrijke waterwegen, rondom het Oer-IJ en de zijtakken hiervan, en in de duinen: bij Velsen, de strandwal van Heemskerk, Dorregeest en de zuidpunt van Limmen. Vanaf de 7de eeuw verdichtte de bewoning en ontstonden nieuwe bewoningscentra, zoals Schagen.²⁵

Een voorbeeld van een nederzetting die al een bescheiden begin in de Merovingische periode lijkt te hebben, is Limmen. De vroegste fase van de nederzetting leverde tot nu toe alleen losse sporen op, zoals een menselijke begraafing en enkele greppels. In de Karolingische periode neemt de bewoning toe en worden wegen, huizen, kringgreppels, erfafscheidingen en waterputten gebouwd. De nederzetting was opgedeeld in percelen die min of meer haaks op de weg lagen.²⁶

23 Besteman 2002, 47.

24 Besteman 1996, 28.

25 Cock 1965, 41; Dijkstra e.a. 2006, 199; Van der Tuuk 2013, 22. Alleen van Velsen en Vronen, de voorganger van het huidige St. Pancras, is bekend dat hier in de Karolingische periode koningsgoed aanwezig was.

26 Dijkstra e.a. 2006: 51.

In de 10de eeuw bouwde men op een van de percelen een aantal bijzondere gebouwen. De eerste was een woonstalhuis van bijna dertig meter lang. Direct ten zuiden hiervan stond een bijna vierkant gebouw van 8 bij 11 bij 15 meter. Vierkante gebouwen zijn voor deze periode ongewoon. Parallellen van dit type zijn bekend uit Zeeland en Zuid-Nederland. De gedachte van de onderzoekers was dat het mogelijk een grote opslagplaats betrof. De combinatie met het bovengemiddeld lange woonhuis doet vermoeden dat hier de resten van een hoeve (*mansus indominicatus*) zijn aangetroffen.²⁷ De hoeve vormde het centrum van een domein.²⁸ De aanwezigheid van een domein in Kennemerland illustreert de nauwe verbinding van het gebied met de zuidelijke Lage Landen. Mogelijk hield dit ook verband met Dirk II, die op dat moment het Kennemerland bezat en nauwe contacten met Vlaanderen onderhield.²⁹ Limmen vormde mogelijk onderdeel van een centrale-plaats-complex. Net ten zuidwesten van Limmen zijn in de nederzetting *Smithan* aanwijzingen gevonden voor de aanwezigheid van een edelsmid. Een dergelijke vondst is op zich al bijzonder, maar de bijkomstigheid van de naam *Smithan* maakt de locatie uniek. Mogelijk is aan het centrale-plaats-complex nog het nabijgelegen *Hallum* toe te voegen, waar misschien de hal van de graaf stond. Limmen vormde binnen dit complex waarschijnlijk een religieus centrum, omdat het al vroeg een kerk bezat. Tenslotte kunnen misschien nog Schepelenberg als politieke ontmoetingsplaats (*dingplaats*) en *Egmunde* als haven worden toegevoegd.³⁰ Het centrale-plaats-complex bestond volgens deze theorie uit vijf nederzettingen, die alle een andere rol vervulden: als productie-, politiek-, religieus- of handelscentrum.

In het begin van de 11de eeuw verandert de parcelering van de nederzetting Limmen van oriëntatie. Waarschijnlijk wijst dit op een verandering in het beheer van het gebied. In deze periode is geen afwijkende bebouwing gevonden, die op de aanwezigheid van een hoeve wijst. Vanaf de 12de eeuw verschuift de bebouwing, waarschijnlijk door een vernatting van het gebied, naar het oosten. In de vroege 13de eeuw verdwijnt de nederzetting in het geheel.³¹

Egmond vormde het belangrijkste religieuze centrum van Kennemerland. De vroegste middeleeuwse bewoning begint in de 9de eeuw. Uit deze periode zijn houten huizen, greppels en begravingen aangetroffen. Al in de vroege 10de eeuw werd hier een klooster gebouwd, dat men rond 950 in tufsteen herbouwde. Dit exemplaar was circa 10,5 bij 24 meter groot. De kerk bleef tot circa 1150 in gebruik.³² Het is opmerkelijk dat de tufstenen kerk in Medemblik in 1100 bijna twee keer zo groot was als de beroemde abdijkerk van Egmond.³³

Het Kennemerland heeft een heel andere ondergrond dan de gebieden in het noordoosten van Noord-Holland. De zanderige bodem maakte het mogelijk om ook gemakkelijk over land te bewegen. Mogelijk heeft dit bijgedragen aan de ontwikkeling van een centrale-plaats-complex. Doordat de bewoners van de gouw zelf over het land konden bewegen, konden zij andere nederzettingen aandoen om in bepaalde behoeften te voorzien. In het natte noordwestelijke deel van Noord-Holland ging vrijwel al het contact via het water. Maar had iedere bewoner van *Wiron* wel vrij toegang tot een schip? Kon iedere bewoner van *Medemolaca* op eigen initiatief contact leggen met bewoners in het achterliggende veengebied? Het is onwaarschijnlijk dat iedereen dergelijke vrijheid tot zijn of haar beschikking had, wat de vrije beweging van mensen mogelijk heeft beperkt. Op het "droge" Kennemerland zal dit minder problematisch

27 Dijkstra e.a. 2006, 53; 202-206.

28 Dijkstra e.a. 2006, 205; Theuws 2008, 199. Zie hoofdstuk 2.1.2.

29 Dijkstra e.a. 2006, 205.

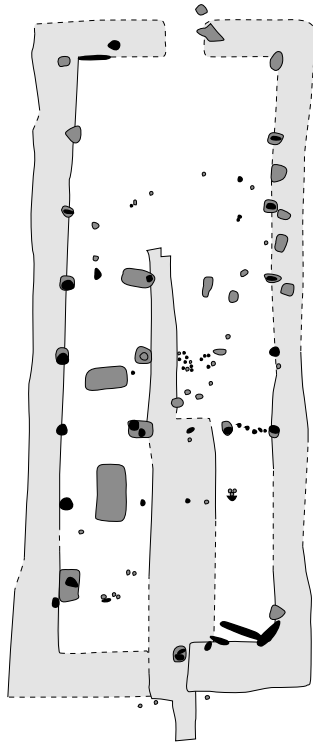
30 Dijkstra 2011, 335.

31 Dijkstra e.a. 2006, 55-59; 208-209.

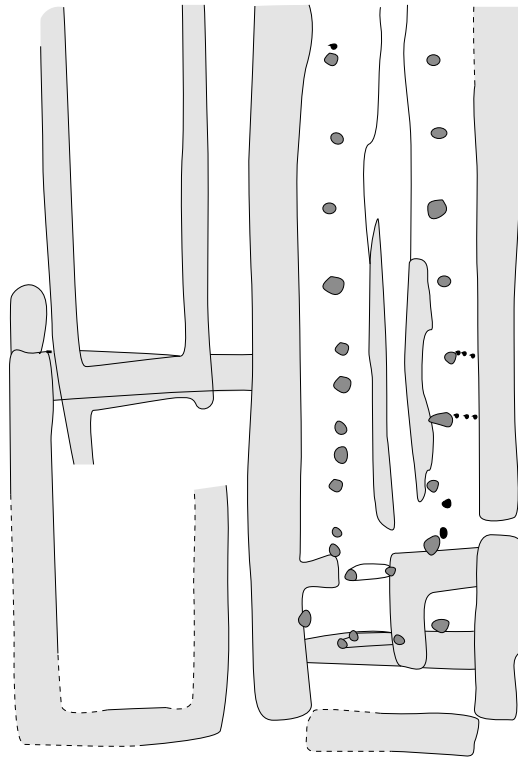
32 Cordfunke 1984, 173-176.

33 Zie hoofdstuk 3.1.19.

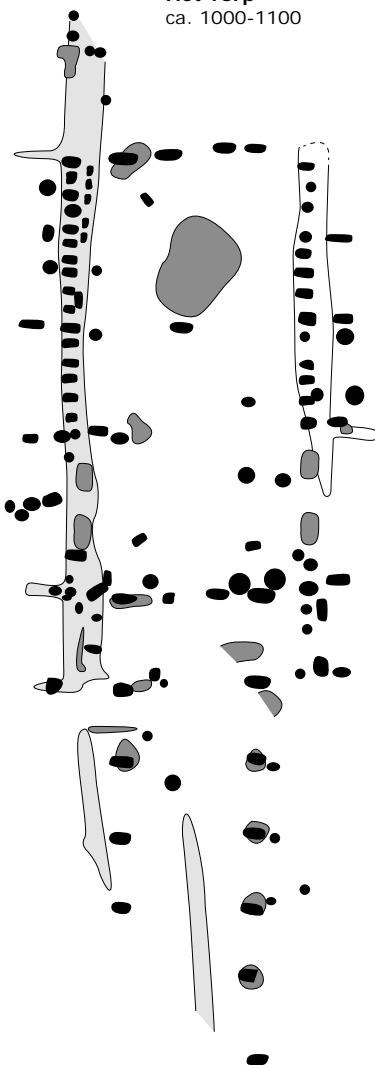

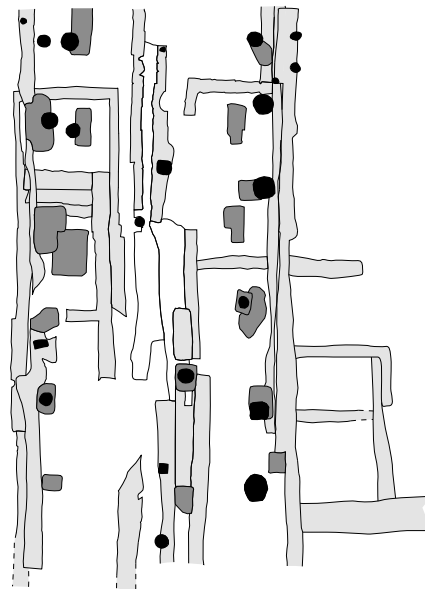
Het Torp
ca. 1000-1100

Foudgum
ca. 700-900

Den Burg
600-900?

Medemblik
ca. 950-1205

0 5m

Afbeelding 5.6. (vorige pagina) Enkele voorbeelden van huisplattegronden van het type Torp. Kenmerkend voor dit type gebouw zijn de combinatie van plaggenwanden (lichtgrijs) en houten stijlers (zwart) om de wanden te vormen. Het gebouw is opgedeeld in twee delen, waarbij het ene gedeelte eenschepig is en het andere gedeelte drieschepig. Binnen het drieschepige gedeelte vormt het rechter schip de stalboxen, het middenschip een opgehoogde doorgang en/of mestgoot en het linker schip waarschijnlijk een plaats voor opslag of ambachtelijke activiteiten.

De vier afgebeelde plattegronden volgen allemaal min of meer deze beschrijving. Het gebouw in Foudgum vertoont nog geen duidelijk eenschepig en drieschepig gedeelte en vormt mogelijk een voorganger van het in het Torp aangetroffen exemplaar. Wel worden plaggen en hout gebruikt voor de constructie en lijken enkele buitengebouwen tegen het hoofdgebouw te zijn aangeplakt. De ingangen bevonden zich op de korte kanten. Het voorbeeld uit Den Burg lijkt minder gebruik te maken van plaggen, maar heeft wel een duidelijke tweedeling. De ingangen zaten bij dit gebouw aan de lange zijden. Bij de plattegrond uit Medemblik zijn geen stallen gezien, maar wel een driedeling van het zuidelijke deel door een brede plaggenophoging. Daarnaast is opvallend dat zowel het gebouw in Medemblik als in Foudgum een buitengebouw gehad lijkt te hebben.

maximaal 210 meter en de breedte 165 meter. Waarschijnlijk groeide het Torp ergens in de 11de eeuw uit verschillende losse verhoogde huisplaatsen samen tot een terp. Bij de opgraving vonden men resten van enkele huizen van circa 15 meter lang en ruim 5 meter breed. Eén exemplaar is vrijwel compleet opgegraven. De woonstalboerderij bestond uit dunne plaggenwanden, met aan de binnenkant palen. Het noordelijke deel van de boerderij bestond uit een woongedeelte, waar ook de haard werd aangetroffen. Het woongedeelte was eenschepig. De zuidelijke helft van het gebouw is drieschepig ingedeeld. De twee buitenste schepen lijken als stal te zijn gebruikt. Het middengedeelte is opgehoogd met plaggen, zodat een gangpad ontstond (afb. 5.6).³⁵ Dit boerderijtype is voor het eerst in het Torp gevonden, waardoor het voor de hand ligt het als het "type Torp" te omschrijven. Het aangetroffen tufsteen bleek afkomstig van een kerk uit de 12de eeuw. De kerk stond op de noordflank van de terp. Bij de opgraving zijn geen resten van een grafveld gevonden. Onder de terp lag een dikke akkerlaag, die mogelijk uit de Karolingische tijd dateert. Hieronder zijn misschien sporen uit de Merovingische tot Karolingische periode gevonden.³⁶ Het is waarschijnlijk dat het Torp een agrarische nederzetting was, zoals deze meer in het noordelijke gebied van Noord-Holland voorkwamen. De terpachtige constructie is tot op heden uniek in dit gebied.

Het Torp vertoont op bepaalde punten opvallende overeenkomsten met Medemblik. Alhoewel terpen buiten het Friese en Groningse terpengebied zeldzaam zijn, vertonen zowel het Torp als Medemblik belangrijke kenmerken van een terpconstructie. Medemblik profiteerde hierbij meer van de natuurlijke ophoging waarop zij was gebouwd. Zoals in hoofdstuk 4.6.6.1 bleek, is een woning van het type Torp dichtbij de Ridderstraat in Medemblik gevonden. Het is een zeldzaam huistype, dat nog maar weinig in andere delen van het land is waargenomen.³⁷ Dit huistype maakt in het Torp duidelijk deel uit van een agrarische nederzetting en moet in de Medemblikker context waarschijnlijk ook zo worden geïnterpreteerd. Opvallend is dat beide huizen waarschijnlijk uit de 11de eeuw dateren. Dit doet vermoeden dat Medemblik in deze periode nauwe contacten met het Torp onderhield. De zeldzaamheid van het huistype illustreert dat de nederzettingen Medemblik en het Torp ideeën, en misschien zelfs mensen, uitwisselden. Een nadere analyse van de opgraving van het Torp kan meer licht op deze mogelijke contacten schijnen.

35 Alders 2013, 99-102; Van Es 1973, 339; 342-343.

36 Alders 2013, 102-103; Besteman 1988, 335; Van Es 1973, 340.

37 Tot nu toe zijn voorbeelden in Medemblik, het Torp, Texel en Foudgum gevonden.

5.2.4 Texel

De bewoning van het gebied dat nu het eiland Texel vormt, strekt zich terug tot in de Prehistorie. Tot ver in de Middeleeuwen vormde Texel geen eiland, maar was het met het vasteland verbonden door een uitgestrekt veengebied (zie afb. 1.3). Uit historische bronnen is bekend dat op *Texla* in de Vroege Middeleeuwen koninklijk bezit aanwezig was. Het was hiermee een van de belangrijkste plaatsen in Noord-Holland.³⁸ De vroegmiddeleeuwse bewoning concentreerde zich op de zanderige voormalige getijdengeulen van het eiland. Door middel van een uitgebreide *survey* van het eiland kan een schatting worden gemaakt van het totale aantal nederzettingen in de Vroege Middeleeuwen. Voor de periode 550-725 zijn circa 85-125 archeologische vindplaatsen geïdentificeerd. Tussen 725-1000 wordt het aantal op circa 95-135 geschat.³⁹ Op sommige delen van het eiland, bijvoorbeeld tussen de Waal en Oosterend, liggen verhoogde terpachtige nederzettingen. Men begon met het ophogen van de woonplaatsen door het ontstaan van het Marsdiep, dat Texel tot een eiland maakte. De nieuwe waterweg bracht een vernatting van het gebied teweeg, waardoor men de woonplaatsen moest ophogen om droge voeten te houden.⁴⁰

Een van de belangrijkste opgravingen voor de bijdrage aan de kennis over de Vroege Middeleeuwen van het eiland, vond plaats ten noordwesten van de Beatrixlaan in Den Burg. Bij deze opgraving werden veel huisplattegronden, waterputten, hutkommen en greppels waargenomen.⁴¹ De meeste huizen waren 25 tot 30 meter lang en 5 tot 6,5 meter breed. Een opvallende afwijking vormt een gebouw dat er uitziet als woonstalboerderij, maar twee keer zo lang was als de andere gebouwen. Het had een stalgedeelte van 29 meter en een woongedeelte van 31 meter.⁴² Dit afwijkende gebouw roept direct een associatie op met het uitzonderlijk lange gebouw dat in Limmen is aangetroffen.⁴³ Daarnaast viel een groep van zeven huizen op, die veel overeenkomsten met het type Torp vertoonde. De indeling van de huizen waren hetzelfde, maar de buitenwanden leken niet van plaggen te zijn gemaakt. De verschillende stallen werden wel gescheiden door plaggenwanden.⁴⁴ De aangetroffen hutkommen bestonden uit twee palen, met wanden van plaggen. Waarschijnlijk werden de hutkommen gebruikt als kookhutten of weefhutten. De vele greppels wijzen mogelijk op wateroverlast in het gebied. Daarnaast zullen zij hebben geholpen bij het sturen van vee op weg de hei. Bij de opgraving zijn geen aanwijzingen voor graanopslag of hooibergen gevonden.⁴⁵ De nederzetting vertoonde naast het uitzonderlijk grote gebouw, geen communale gebouwen als kerken. Ook is geen grafveld gevonden. Het is waarschijnlijk dat men een agrarisch bestaan leed van vooral veeteelt en dat de dieren vrij op de hei konden grazen.

Naast de opgraving aan de Beatrixlaan, heeft oud onderzoek in het centrum van Den Burg op de uitzonderlijke status van deze vroegmiddeleeuwse nederzetting gewezen. De bewoning werd hier tussen 650-700 omringd door een ringwalburg. In deze vroegste fase bestond de ringwalburg uit een circa één meter hoge aarden wal, met daarbuiten een brede en twee smallere grachten. Eén van de smallere grachten lijkt van een later datum.⁴⁶ Op de aarden wal stond waarschijnlijk een houten palissade. Binnen de burg zijn geen duidelijke bewoningssporen

38 Besteman 1996, 10.

39 Besteman 1988, 335; Hessing 2007, 25; Woltering 2000, 339.

40 Hessing 2007, 25; 49.

41 Woltering 2000, 10; 28.

42 Woltering 1975, 28; Woltering 2000, 25.

43 Dijkstra e.a. 2006, 202-206. Zie hoofdstuk 5.2.2.

44 Woltering 1975, 28; Woltering 2000, 25.

45 Woltering 2000, 341-342.

46 Hessing 2007, 25; Woltering 2002, 36.

aangetroffen, afgezien van enkele kuilen. De bewoning binnen de enigszins ovale burg houdt in de 8ste eeuw op.⁴⁷ Qua type wijkt de burg op Texel af van de voorbeelden in Zeeland, waar de burgen perfect rond en een stuk jonger zijn.⁴⁸ Mogelijk lag westelijker nog een ringwalburg, maar is deze in zee verdwenen. De functie van de burg(en) is nog onduidelijk. Van oudsher worden ze verklaard als verdedigingswallen tegen de Vikingen, maar hier is de Texelse burg te oud voor. De aanwezigheid van de burg wijst op een regionaal overstijgende organisatie, mogelijk zelfs een Friese machthebber. Waarschijnlijk viel Texel vanaf 719 onder Frankisch gezag, waarna midden in de burg een kerk werd gebouwd. De vroegste fase van de kerk was een op veldkeien gefundeerd tufstenen exemplaar, daterend uit de 11de of 12de eeuw.⁴⁹ Waarschijnlijk ligt de oudere kerk hier nog onder.

Wanneer Medemblik, Wieringen, Het Torp en Texel worden vergeleken, valt op dat in bijna alle nederzettingen de huizen in eenzelfde soort stijl worden gebouwd. Omdat op Wieringen nog nooit een huisplattegrond is opgegraven is het onmogelijk om hierover uitspraken te doen, maar het ligt in de verwachting dat de huistypen binnen het hierboven geschetste patroon vallen. Een andere overeenkomst is de situering op een (artificieel) verhoogde natuurlijke terp. De opkomst dan wel groei van de bewoning op Texel, Wieringen, Medemblik en mogelijk het Torp in de late 7de eeuw doet vermoeden dat al deze nederzettingen en bewoningsgebieden in meer of mindere mate zijn beïnvloed door de vermeende beweging van mensen in deze periode.⁵⁰

5.2.5 Stavoren

Ruim twintig kilometer ten noordoosten van *Medemolaca* lag de Friese havenplaats Stavoren. Stavoren is in de vroegste middeleeuwse periode al een handelsnederzetting, gelegen aan een stroom, de *Nagele*, die afwaterde in het *Vlie*. Waarschijnlijk lag het in het kleine kerngewest *Sudergo*.⁵¹ De meeste informatie over het vroegmiddeleeuwse Stavoren komt uit historische bronnen. Anders dan Medemblik is het vroegmiddeleeuwse deel van Stavoren in de voormalige Zuiderzee verdwenen.⁵² Vlakbij de uitwatering van de *Nagele* in het *Vlie* lag ook het St. Odulfsklooster, dat al in 838 is gesticht.⁵³

In Stavoren zijn weinig opgravingen uitgevoerd. Het belangrijkste onderzoek is van de ROB, en vond plaats bij de Stadsfenne, aan het zuidelijke einde van de stad. Dit deel van de stad dateert uit de 12de tot 13de eeuw. De opgravers vonden resten van een waterweg, kades, een weg en huizen. De waterweg, waarschijnlijk de *Nagele*, liep parallel aan de huidige Voordelf. Het water boog ongeveer 800 meter ten noorden van het huidige einde van de Voordelf naar het westen af, om in het *Vlie* uit te wateren. Dit illustreert ook direct hoeveel land rondom Stavoren aan de zee is verloren. De huizen die men bij de opgraving aantrof, bestonden grotendeels uit hout. De lange zijden hadden een dubbele wand. De binnenste wand was van horizontale planken gemaakt en de buitenste van verticale. De korte wand aan de waterkant was gevlochten en waarschijnlijk met leem besmeerd.⁵⁴

47 Woltering 2002, 37; 56.

48 Van Heeringen, Henderikx & Mars 1995.

49 Woltering 2002, 34.

50 Een vroegere vorm van het type Torp is mogelijk in het huidige Friesland aangetroffen, zie Postma 2010b, 25 en verder.

51 Knol 1993, 117.

52 Bosma 1997, 14.

53 Halbertsma 1964, 258; Sarfatij 1973, 391; Venema 2008.

54 Bosma 1997, 17; Clarke 1974, 175; Halbertsma 1963, 200; Halbertsma 1964, 258.

De individuele percelen waren opgehoogd met zoden afkomstig van de kwelders. De huizen waren zo breed als een perceel, variërend van 4,5 tot 7 meter. Tussen ieder huis was een perceel onbebouwd, waarschijnlijk om ambachtelijke of agrarische activiteiten uit te voeren. Voor de huizen lag een houten weg. Ten westen van deze weg, direct aan het water, stonden houten constructies die als kades worden geïnterpreteerd.⁵⁵

De nederzetting lag in de 12de en 13de eeuw waarschijnlijk aan twee kanten van het water. De gehele lengte van de handelsplaats wordt op 750 meter geschat. In de evolutie van de bebouwing zijn verschillende trends zichtbaar. De bebouwing schoof in zijn geheel naar het zuiden. Naast deze algemene zuidwaartse beweging, is in de Volle tot Late Middeleeuwen ook een westwaartse beweging van de bewoning ten oosten van de *Nagele* zichtbaar. Waarschijnlijk wijst dit op een vernauwing van het water.⁵⁶

Stavoren kan gezien worden als een “zusterstad” van Medemblik. De geschiedenissen van de twee handelsplaatsen komen in veel opzichten overeen. Stavoren is de oudste stad van Friesland, net zoals Medemblik dit is voor West-Friesland. Beide bestaan al sinds de Vroege Middeleeuwen. Medemblik en Stavoren vervulden beide een handelsfunctie, zoals blijkt uit de historische vermeldingen en het hoge aandeel importmateriaal. Zowel Medemblik als Stavoren hebben een Friese oorsprong, maar vertonen al vroeg duidelijke Frankische invloeden. Ze waren allebei gevestigd op een hooggelegen locatie aan de uitmonding van een waterweg die in het *Vlie* uitwaterde. Medemblik had mogelijk al vroeg een kerk. Stavoren had al vanaf de vroege 9de eeuw een klooster. Beide nederzettingen overleefden de ondergang van de *emporía* en bleven onderdeel van een (supra)regionaal handelsnetwerk tot in de Late Middeleeuwen. Hoe verhielden de twee handelsnederzettingen zich tot elkaar? Wat betekent het dat de nederzettingen zo dicht bij elkaar, aan weerszijden van één van de belangrijkste vaarwegen van vroegmiddeleeuws Nederland lagen? Vermoedelijk werden nauwe banden onderhouden. Bepaalde interactie zich tot economische aspecten, of waren ook sociale en religieuze connecties bepalend? In Medemblik is vanaf de 8ste eeuw tol aanwezig, was dit in Stavoren ook het geval? Zo niet, waarom werd de tol vanuit Medemblik geregeld en niet vanuit Stavoren? Zo wel, waarom hadden twee handelsplaatsen tolrecht? Over het vroegmiddeleeuwse Stavoren is nog te weinig bekend om een duidelijke vergelijking te trekken. Toekomstig onderzoek geeft mogelijk inzicht in de verhouding tussen de Fries-Frankische nederzettingen Stavoren en Medemblik.

5.2.6 Friese terpengebied

Stavoren lag in een relatief geïsoleerd deel van vroegmiddeleeuws *Frisia*. Zoals te zien op de verspreidingskaart van Knol concentreerde de bewoning zich op het noordwestelijke deel van Friesland en het gebied rondom de Middellzee of *Boorne* (afb. 5.7).⁵⁷ De gebieden heetten in de Vroege Middeleeuwen *Westergo* en *Oostergo* en waren dichtbevolkt. Voor de periode 525-900 zijn 383 archeologische vindplaatsen geïdentificeerd.⁵⁸ Het archeologische onderzoek heeft zich voornamelijk op de terpen geconcentreerd. Men legde deze vooral op de zanderige voormalige getijdengeul aan. De kern van een terp bestond meestal uit gestapelde plaggen of (soms) mest. Het is waarschijnlijk dat ook buiten de terpen werd gewoond. De terpen functioneerden naast woonplaats ook als verhoogde akker, tuin, grafveld, en andere economische en/of sociale

55 Bosma 1997, 15-16; Sarfatij 1973, 393-394; 400.

56 Halbertsma 1964, 257. Zie ter vergelijking hoofdstuk 4, paragraaf 6, 3.1.

57 Knol 1993.

58 Knol 1993, 109; 113. Situatie in 1993.

zaken.⁵⁹

Binnen de terpen vallen verschillende soorten te onderscheiden. Waar de meeste terpen rond zijn, vormen sommige een langwerpige verhoging. De vorm van terpen wordt in hoge mate bepaald door de natuurlijke ondergrond. De langwerpige terpen, ookwel *Langwurten*, ontstaan meestal op oeverwallen langs een veenstroom. Dit type terp begint meestal in de Merovingische periode, om in de Karolingische periode een basis voor de ontginning te vormen. Het type kan meestal in verband gebracht worden met een handelsnederzetting.⁶⁰ Het is duidelijk dat Medemblik een West-Friese variant van de *Langwurt* vormt.

Het Friese terpengebied heeft een schat aan informatie over de Vroege Middeleeuwen opgeleverd. Het gebied werd intensief bewoond en de mensen hadden geen geïsoleerd bestaan. Dat de inwoners van *Westergo* zelfs bekend waren met rijkdom, illustreren de vele schatten die in het gebied zijn aangetroffen, zoals in Midlum, Achlum, Wieuwerd, Scharnegoutum en Dronrijp. Het gebied *Westergo* vertoont veel overeenkomsten met de vroegmiddeleeuwse nederzettingen in Noord-Holland. Mogelijk trokken mensen uit dit rijke gebied naar het zuidwesten om nieuwe handelsmogelijkheden op te zoeken.⁶¹

Belangrijk voor de vergelijking met Medemblik is de vondst van een huis in de terp Foudgum die als een variatie van het type Torp kan worden gezien.⁶² De bewoning op deze locatie lijkt vrij continu vanaf de Romeinse tijd voort te duren, met een korte onderbreking in de Laat-Romeinse Tijd. De huizen in de Vroege Middeleeuwen stonden radiaal langs de rand van de terp opgesteld. Het huis van het type Torp was 19 meter lang en 6 meter breed. Het bewoningsgedeelte was eenschepig, met een drieschepige stal. De houten palen van het gebouw stonden ongeveer een meter van de pluggenwand af. Hierin verschilt het gebouw met de voorbeelden uit Noord-Holland, waar de houten palen direct tegen de pluggenmuur lijken te staan. Mogelijk stond tegen de buitenkant van het huis in Foudgum een schuur. Het huis dateert uit de Karolingische tijd en leverde weinig importaardewerk op.⁶³

Het huis uit Foudgum dateert vroeger dan de huizen uit Medemblik, Texel en het Torp. De overeenkomsten wijzen op contacten tussen de verschillende gebieden. Welke vorm deze contacten aannamen, is op dit moment lastig archeologisch te bewijzen. Met de historische bronnen in het achterhoofd is het wel opvallend dat het type Torp in het terpengebied eerder dateert dan in Noord-Holland. Mogelijk namen de bewoners van *Westergo* hun huisbouwtraditie mee naar de nieuw "gekoloniseerde" gebieden in Noord-Holland. Nader onderzoek naar de verspreiding en datering van dit huistype kan mogelijk meer licht werpen op de bewegingen van de bewoners van *Frisia* in de Vroege Middeleeuwen.

5.3 Medemblik in regionaal verband

5.3.1 Emporia, oevermarkten en steden

De grootste en belangrijkste handelscentra uit de Vroege Middeleeuwen duiden archeologen en historici aan als *emporia*. De term is afkomstig van de Engelse middeleeuwse schrijver Bede. *Emporia* worden gezien als monopolistische centra die in de 7de en 8ste eeuw verspreid over Noordwest Europa ontstaan. De *emporia* liggen in grensgebieden en worden gekenmerkt door

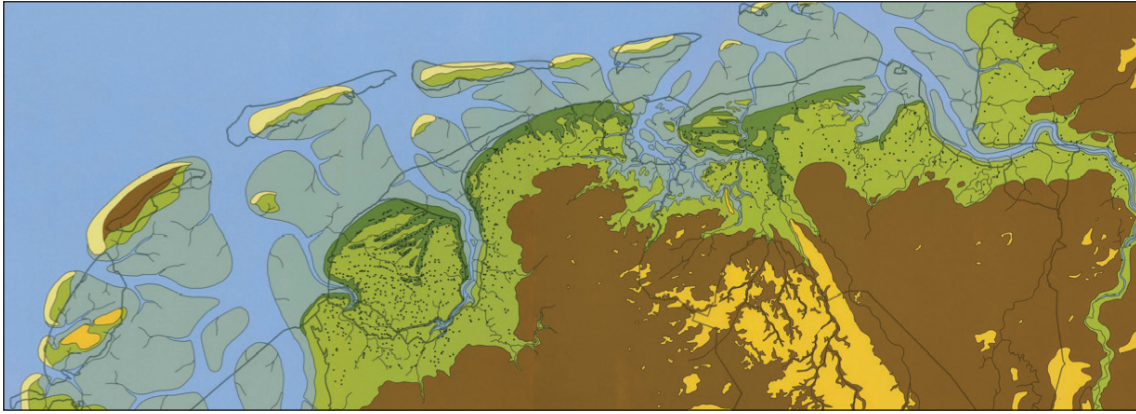
59 Bazelmans 2012, 116-117; Knol 1993, 119.

60 Knol 1993, 140-145.

61 Knol 1993, 217; 237-240.

62 Postma 2010b, 29.

63 Knol 1993, 123; Postma 2010a, 25.

Afbeelding 5.7. De noordelijke Lage Landen rond 800 n.Chr. De bewoning concentreerde zich op de kwelders (lichtgroen). Het huidige Friesland werd doorsneden door een lange zeearm, de Middelzee of Boorne.

een levendige interregionale handel. De omschrijving van de term is in de afgelopen jaren een aantal keer veranderd.⁶⁴ Hodges (2012) geeft de meest recente definitie. De *emporia* zijn klein in vergelijking met andere, soms eerdere, steden. Voor de Vroege Middeleeuwen vormen zij echter de grootste centra van dat moment. De *emporia* zijn (meestal) geen spiritueel centrum, hebben geen verdedigingswerken, publieke ruimten, koninklijke paleizen of grafvelden. Het is daarom discutabel of de *emporia* wel aan de definitie van "urban centre" voldoen.⁶⁵ Volgens sommige definities, zoals die van Astill, is dit wel het geval. Hij omschrijft "urban settlements" uit de periode 600-1000 als sites die zich door hun administratieve, economische of militaire functie van andere nederzettingen onderscheiden.⁶⁶ Volgens Astill is dus iedere nederzetting die meer functies vervult dan de agrarische een "urban settlement". Het is discutabel in hoeverre het zin heeft vroegmiddeleeuwse nederzettingen met een laatmiddeleeuwse terminologie te omschrijven. De urbanisatie van middeleeuws Europa stond tenslotte nog in de kinderschoenen. De handelsnederzettingen moeten in ieder geval worden gezien als een relatief veilige plaats waar mensen bij elkaar konden komen om handel te drijven.

De verschillende *emporia* zijn meerdere keren opgedeeld in klassen. Hodges begon in zijn *Dark Age Economics* met het model voor deze indeling.⁶⁷ Een vroege denkfout was het lineair-hiërarchisch denken over de verschillende *emporia*. Deze bestonden tegelijkertijd en sloten elkaar niet uit. Verschillende typen markten kunnen zelfs binnen dezelfde regio voorkomen.⁶⁸ Vooral door het commentaar van Skre veranderde de indeling van de soorten *emporia*.⁶⁹ In de praktijk blijkt het verschil tussen de twee eerste categorieën van Skre verwaarloosbaar. Hodges past de tabel aan door de eerste twee samen te voegen.⁷⁰ Op deze manier ontstaat een indeling in drie soorten *emporia*:

64 Hodges 2012, 6; Skre 2007, 461; Skre 2008, 337.

65 Arthur & Sindbæk 2007, 302-303; Hodges 2012, 93; Schofield & Steuer 2007, 111.

66 Astill 2008, 28.

67 Hodges 1989.

68 Hodges 2012, 96-97.

69 Skre 2008.

70 Hodges 2012, 22; Skre 2008, 338.

Afbeelding 5.8. Een impressie van Dorestad tijdens de hoogtijdagen.

central-place (beach) markets	seasonal	inter-/ intraregional	independent?
nodal markets	seasonal	long distance	border area?
towns	permanent	long distance	border area

Alhoewel het schema niet evolutionair moet worden gebruikt, is het wel mogelijk een chronologie aan te geven. De *central-place (beach)markets* (centrale-plaats strandmarkten) komen vanaf de 6de eeuw al voor. De *nodal markets* (knooppunt markten) dateren vooral in de 8ste eeuw. De *towns* (proto-steden), tenslotte, komen rond 800 op.⁷¹ Eenzelfde plaats kon door de eeuwen heen verschillende vormen van een *emporium* doorlopen.

5.3.2 Wijk bij Duurstede

Het grootste *emporium* dat is gevonden in Nederland, en mogelijk heel Noordwest Europa, is *Dorestad*. Het *emporium* ligt bij en onder het huidige Wijk bij Duurstede. De nederzetting lag op de splitsing tussen de Oude Rijn en de Lek. Waarschijnlijk begon *Dorestad* als een *central-place beachmarket* in de vroege 7de eeuw.⁷² Het is onbekend wie de eersten waren die *Dorestad* als handelsplaats gebruikten. Dit kunnen Friezen, Franken of nog een andere groep zijn geweest. Binnen korte tijd groeide het belang en de omvang van de nederzetting aanzienlijk en valt het *emporium* onder de categorie *town*. Tussen 625 en 650 was *Dorestad* al zo belangrijk dat de muntmeester Madelinus hier gouden *trientes* produceerde. De aanwezigheid van een

⁷¹ Arthur & Sindbæk 2007, 305; Schofield & Steuer 2007, 120-121; Skre 2008, 338.

⁷² Hodges 2000, 121; Kalmring 2010a, 79.

muntheester wijst op de aanwezigheid van lokale machthebbers, koninklijke invloeden en een betrokkenheid bij interregionale handelscontacten.⁷³

Op basis van het archeologische onderzoek wordt *Dorestad* tijdens de hoogtijdagen opgedeeld in drie verschillende zones. De meest noordelijke zone bestond uit een havengebied, dat zich langs de huidige Hoogstraat uitstrekte. Mogelijk is dit deel gesticht door lokale heren. Het tweede deel lag meer naar het zuiden aan de Rijnsoever, ook langs de Hoogstraat. Mogelijk functioneerde dit als ambachtelijke zone.⁷⁴ Het meest zuidelijke deel ontstond in en rondom het oude Romeinse castellum *Levefanum*. Dit deel is historisch het best, maar archeologisch het slechtst bekend. In historische bronnen wordt beschreven hoe hier de muntslag plaatsvond en vanaf de 8ste eeuw meerdere kerken, een bisschoppaleis en een missieschool stonden. In deze zone golden de wetten van het koningsgoed.⁷⁵ Archeologisch is vrijwel niets over dit gebied bekend, omdat het door de veranderende loop van de Rijn bijna geheel is weggespoeld. Het zuidelijke gebied vormde het administratieve en geestelijke centrum van *Dorestad*. In een vroeg stadium kreeg de Utrechtse kerk een tiende deel van het koningsgoed. Onderdeel hiervan was in ieder geval de *Upkirika*, een kerk die waarschijnlijk in het castellum stond, het *ripaticum*, de havengelden die werden geïnd aan de Lek en het *insulam*, een waard die op de splitsing tussen Rijn en Lek stond. Waarschijnlijk transformeerde het tiendrecht van de Utrechtse kerk in de 8ste eeuw tot een letterlijk recht op één-tiende: namelijk een tiende deel van de nederzetting.⁷⁶

Op andere locaties in *Dorestad* is wel archeologisch onderzoek mogelijk. Een opgraving in het middendeel van *Dorestad* heeft licht geschinen op de functie van dit deel van de handelsnederzetting. Zo zijn veel resten van barnsteen, bronslakken en weefgewichten gevonden. De hoeveelheid bronslakken doet vermoeden dat hier een bronsmid actief was.⁷⁷ Tijdens opgravingen in het noordelijke deel van de nederzetting zijn resten van huizen, waterputten, kuilen, wallen, palissaden en kadewerken gevonden. De huizen waren eenschepig, van hout gebouwd, gemiddeld 26-28 meter lang en 10 meter breed. De wanden waren licht gebogen.⁷⁸ Opvallend was een huisplattegrond uit de 7de eeuw, gevonden in het middendeel, die afweek van de elders in *Dorestad* aangetroffen gebouwen. Dit gebouw vertoonde tweeschepige en drieschepige elementen. Het gebouw was circa 30 bij 5,5 meter en de rechte wanden bestonden uit dubbele rijen palen.⁷⁹ Bij dit huis zijn geen plaggenwanden gevonden, waardoor het mogelijk als een variant op het type Torp kan worden geïnterpreteerd.⁸⁰ Alle gebouwen stonden haaks op de oever. Over de enorme hoeveelheden kleine palen die in het noordelijke deel tussen de gebouwen en het water stonden, is veel discussie ontstaan. Van Es en Verwers interpreteerden de paalgaten als overblijfselen van lange steigers.⁸¹ Inmiddels wordt aangenomen dat de palen dammen vormden, waarop kon worden gebouwd. Zoals de archeologische vondsten aantonen woonde, handelde en produceerde men op de palenrijen.⁸²

Een groot deel van het noordelijke havengebied is inmiddels opgegraven. Uit het onderzoek is de omvang van de handel en het netwerk van *Dorestad* duidelijk geworden. De nederzetting

73 Van Es 1994, 90-91.

74 Dijkstra & Williams 2010.

75 Van Es 1994, 90-91; 96.

76 Van Es 1994, 98-100.

77 Dijkstra & Williams 2010, 67.

78 Van Es & Verwers 1994, 189.

79 Dijkstra & Williams 2010, 61.

80 Zie hoofdstuk 5.2.3.

81 Van Es & Verwers 1980, 23.

82 Kalmring 2010a, 70.

was verreweg de grootste producent van Karolingische munten in Europa. Daarnaast wordt het belang en aanzien van de nederzetting benadrukt door aanwijzingen voor handel in sieraden, importaadewerk, luxueus glaswerk, wapens, specerijen, goudbrokaat, Chinese zijde, Fries laken, exotische schelpen, kralen, wijnen, maalstenen, sarcofagen van kalksteen, slaven, pelzen, walrusivoor, barnsteen, kammen en schepen.⁸³ Op het hoogtepunt strekte het havengebied zich uit over ruim 1000 meter oever en woonden ongeveer 2500 mensen in de nederzetting (afb. 5.8).⁸⁴

Naast de *Upkirika* had *Dorestad* nog enkele kerken. Een stond een eindje van de stad verwijderd, midden in een grafveld van circa 60 bij 70 meter. De kerk en het grafveld dateren uit de 8ste of 9de eeuw. Uit de begravingen bleek dat het christelijke geloof massaal werd aangehangen. De bewoners van *Dorestad* werden gemiddeld 25 tot 30 jaar oud.⁸⁵

In de 9de eeuw was het plotseling voorbij met het *emporium Dorestad*. Aan het eind van de 9de eeuw was *Dorestad* niet meer dan een agrarische nederzetting, die als *Uuik* (Wijk) werd aangeduid.⁸⁶ De neergang wordt meestal in verband gebracht met de aanvallen van de Vikingen, die in 834 begonnen. Tegenwoordig wordt de verzanding van de Rijn en de verbrokkeling van het Frankische Rijk ook naar voren gebracht als belangrijke factoren in de teloorgang.⁸⁷

De eenschepige huizen met licht gebogen wanden die in het noordelijke deel van *Dorestad* zijn aangetroffen, hebben een andere bouwstijl dan de exemplaren in noordelijk Noord-Holland. Mogelijk wijst dit op een andere overheersende culturele invloed. Opvallend is het huis, mogelijk een variatie op het type Torp, dat in het middendeel is gevonden. Dit type is tot nu toe alleen in het noordwestelijk kustgebied aangetroffen, en wijst op verregaande Friese invloed in *Dorestad*. De keramiekvondsten van *Dorestad* en Medemblik vertonen veel overeenkomsten. Dat de twee handelsnederzettingen handel dreven is duidelijk. Toch zijn de culturele overeenkomsten met *Dorestad* minder geprononceerd dan met de hierboven besproken nederzettingen. Volgens het schema van Hodges vallen beide nederzettingen in de *emporium-categorie town*: een permanente nederzetting in een grensgebied, waar langeafstandshandel wordt gedreven. Het zou echter verkeerd zijn om *Dorestad* en *Medemolaca* over één kam te scheren. Bij de grootte, status en het supraregionale belang van *Dorestad* valt een kleine handelsnederzetting als *Medemolaca* in het niet. Toch is het opvallend dat de nederzetting aan het *Vlie* veel materiële cultuur spiegelt die ook in *Dorestad* aanwezig is. Dit wijst niet op een gelijke status van de nederzetting, maar bewijst wel dat *Medemolaca* stevig in het handels- en tolnetwerk van *Dorestad* was gevestigd.

5.3.3 Utrecht

Middeleeuws Utrecht ontstond in de Merovingische periode rondom het oude Romeinse castellum *Traiectum*. Bewoningssporen uit de late Romeinse tijd en vroege Merovingische tijd zijn zeer spaarzaam aangetroffen. Van echte continuïteit vanuit de Romeinse periode kan niet worden gesproken. Opvallend is dat de belangrijkste vondsten uit de 5de eeuw, de graven van twee kinderen, wijzen op de aanwezigheid van een elite in het oude castellum. Historisch is in

83 Coupland 2010, 95-96; Van Es 1994, 105-108.

84 Bosma 1997, 21.

85 Van der Tuuk 2014.

86 Van Es 1994, 115.

87 Coupland 2002, 226.

de vroege 7de eeuw sprake van een kerk in het fort.⁸⁸

Vanaf 695 gebruikte Willibrord Utrecht als religieuze uitvalbasis voor de bekering van de noordelijke landen. De vestiging van de bisschop in deze nederzetting initieerde de bouw van twee kerken: De Sint-Maartenskerk en de Salvatorkerk. Beiden werden binnen de nog staande muren van het castellum opgericht. Ook rondom het fort ontstond in de Karolingische periode bewoning. In de nederzetting zijn mogelijke aanwijzingen gevonden voor de bewerking van gewei en barnsteen.⁸⁹

Na de Karolingische tijd lijkt een periode van relatieve inactiviteit in en rondom het fort plaats te vinden. Een dikke gele kleilaag illustreert dat het gebied door water werd overspoeld. Het is opvallend dat deze periode samenvalt met het vertrek van bisschop Hunger in 857. Deze "vlucht" wordt meestal in verband gebracht met angst voor Vikingaanvallen. Mogelijk droegen ook de slechte natuurlijke omstandigheden bij aan het (tijdelijke) vertrek van de bisschop.⁹⁰

In 929 keerde bisschop Balderik terug naar Utrecht om het religieuze centrum te herbouwen. Hij restaureerde de twee vervallen kerken en de muur van het castellum, die toen blijkbaar nog steeds stond. Ook voegde hij een derde kerk toe: de Heilige Kruiskapel. In het kielzog van de bisschop kwam ook de bewoning rondom het fort weer op gang. In deze periode ontstond naast bewoning rondom het castellum ook een handelsnederzetting langs de Vecht, waarschijnlijk *Stathe* genaamd.⁹¹ De nederzetting lag uitgestrekt langs het water over ongeveer 250 meter. De complementaire nederzettingen groeiden in de 11de eeuw in rap tempo. In en rondom het castellum werden kerken her- of verbouwd, een koninklijk en bisschoppelijk paleis opgericht en kerken en kloosters gesticht. De meeste gebouwen verrezen in tufsteen. Tussen deze monumentale gebouwen zijn weinig sporen van "gewone" bewoning aangetroffen. Ook de handelsnederzetting aan de Vecht onderging een transformatie. De lengte van het bebouwde gebied groeide tot minstens 420 meter. Langs de oever stonden huizen haaks op de rivier. Per perceel stak een brede steiger het water in, zodat een bijna dichte kade vormde. De bewoners vernieuwden de steigers meerdere malen, waarbij het opvalt dat het gebruikte materiaal steeds goedkoper en simpeler lijkt te worden. Naast handel is ook een indicatie voor productie gevonden in de vorm van resten van leerbewerking.⁹²

Vlak voor het verdwijnen van de handelsnederzetting in de 12de eeuw, bouwt men vlakbij de oever een apart stenen gebouw. Het lag parallel aan het water en bedekte meerdere percelen. Mogelijk vormde dit gebouw een collectieve markthal of handelscentrum. Het verdwijnen van de nederzetting houdt verband met de verzanding van de Vecht. Dit valt weer te koppelen aan de afdamming van de Kromme Rijn bij Wijk bij Duurstede in 1122. Opvallend genoeg verdwijnt de handel niet helemaal. Vlakbij het castellum, langs de Oude Gracht, intensificeert in de 12de eeuw de bewoning weer. Ook lijkt hier sprake te zijn van handelsactiviteiten.⁹³

De tweedeling van Utrecht in een religieuze en economische nederzetting is opmerkelijk. De constructie doet denken aan de centrale-plaats-complexen uit de Vroege Middeleeuwen.⁹⁴ De indeling van *Stathe* komt sterk overeen met het min of meer gelijktijdige Deventer, Tiel en Medemblik.⁹⁵ De oriëntatie op het water, de perceelsgewijze constructiemethoden, de ligging aan de route naar Scandinavië en het aangetroffen importaadewerk zijn overeenkomstig. De grootte en indeling van de nederzetting komt in veel opzichten overeen met *Medemolaca*.

88 Van Rooijen 2010, 157-158.

89 Van Rooijen 2010, 159-160.

90 Van Rooijen 2010, 162.

91 Van Rij 1999, 52.

92 Van Rooijen 2010, 162-169; 172.

93 Van Rooijen 2010, 172-175.

94 Dijkstra 2011, 331-333.

95 Zie voor Deventer 5.3.4 en voor Tiel 5.3.5.

Beide nederzettingen blijven ook groeien tot in de 12de eeuw. Gezien de historisch vastgestelde connectie tussen Utrecht en Medemblik is dit niet verwonderlijk. De Sint-Maartenskerk van Utrecht bezat de koninklijke tiend in Medemblik. De producten die op deze wijze verkregen werden, moeten van Medemblik naar Utrecht zijn verscheept. Andersom zullen ook handelaren, missionarissen met hun gevolg, tolgaarders en andere lieden op doortocht van Utrecht naar Medemblik zijn gevaren. Daarnaast valt op dat Utrecht, net als Medemblik, de ondergang van *Dorestad* "overleeft". De relatie tussen Utrecht en Medemblik was, net als bij *Dorestad*, hiërarchisch. De Utrechtse kerk was een duidelijke machthebber in *Medemolaca*. Voor de handelsnederzetting *Stathe* geldt dit niet. Een duidelijke scheiding tussen religieuze en economische centra zal in *Medemolaca* minder duidelijk zijn geweest. Hier stond de kerk waarschijnlijk tussen de huizen van handelaren.

5.3.4 Deventer

Samen met Tiel vormde Deventer na de ondergang van *Dorestad* één van de belangrijkste handelscentra van Nederland. Deventer vormde het economisch centrum voor Noord-Nederland en was daarmee ook dominant in de handel tussen het Duitse Rijngebied en Scandinavië. Een belangrijke drijfveer achter de handel waren de zogenaamde Sint-Maartensmannen, handelaren die onder de bescherming van de kerk van Utrecht vielen. Zij verlieten *Dorestad* in de 9de eeuw en vestigden zich in Deventer. De Sint-Maartensmannen waren ervaren handelaren met ver verspreide contacten en veel kennis over het drijven van handel.⁹⁶

De oudste archeologische sporen van Deventer zijn onder de Polstraat aangetroffen. Het Deventer van de 8ste eeuw is archeologisch nog niet overtuigend aangetoond. Wel zijn mogelijk resten van een grafveld uit de 8ste eeuw onder de Assenstraat aangetroffen.⁹⁷ Pas halverwege de 9de eeuw komt Deventer duidelijker in beeld. Rond 850 werden drie parallelle straten aangelegd waartussen men het land verdeelde in percelen van gelijke grootte. Op deze percelen werden huizen gebouwd die met de korte kant direct aan de straat stonden. De straat die het dichtst bij de IJssel lag werd vooral door handelaren bewoond. Achter de handelaren woonden de ambachtsmannen en boeren. De huizen waren kleiner dan in de voorgaande periode: circa 10-13 meter bij 5 meter. Opvallend is de verdeling van de huizen in meerdere compartimenten. Het grootste vertrek was de woonruimte, met in het midden een haard of broodoven. Eén of twee kleinere ruimtes dienden voor opslag of ambachtelijke activiteiten. Bij ieder perceel lagen twee of drie steigers in de IJssel.⁹⁸

De bouwstijl veranderde rond 950 weer radicaal. In plaats van houten huizen bouwde men met leem ingesmeerde vakwerkhuzen. Archeologisch zijn ze lastig te traceren, omdat zij op een dikke leemvloer werden gefundeerd. Ondergronds laat dit minder sporen achter dan de palen die voorheen in de grond werden geslagen. Deze huizen konden tot wel drie verdiepingen hoog zijn. De huizen dienden voor opslag en bewoning. Het meeste ambachtelijke werk werd op de achterliggende erven, soms in aparte gebouwen, uitgevoerd. Vanaf 1050 werden enkele huizen helemaal uit tufsteen opgetrokken. De ontwerpen van deze huizen liepen sterk uiteen, maar meestal waren de muren circa één meter dik en bestonden ze uit meerdere verdiepingen. In de vroege 13de eeuw werden de eerste kloostermoppen gebruikt voor (delen van) huizen.⁹⁹

96 Bartels 2006, 209.

97 Mittendorf 2007, 23-25.

98 Oudhof, Verhoeven & Schuurin 2013, 128; Paffgen 2004, 94; Vermeulen 2006, 28-29; Vermeulen, Mittendorf & Bartels 2007, 8; 23-24.

99 Vermeulen, Mittendorf & Bartels 2007, 25-30.

Een belangrijke historische vermelding van Deventer betreft een Vikingaanval in 882. Kort hierna zijn archeologische aanwijzingen gevonden dat een enorme verdedigingswal om de nederzetting werd gelegd. De wal was mogelijk 1160 meter lang, bijna 12 meter breed en 3 tot 4,5 meter hoog. Op de wal stonden waarschijnlijk wachttorens en een houten palissade. Drie poorten boden toegang tot de bewoning binnen de wal. De bebouwing was niet heel dicht, wat waarschijnlijk wijst op de ruimte die gereserveerd was voor vluchtende omwonenden, mocht een aanval plaatsvinden.¹⁰⁰ Aangezien de wal de handelsnederzetting moest beschermen tegen Vikingaanvallen, die per definitie hun aanvallen per schip uitvoerden, is het haast onmogelijk dat hier geen bescherming werd geboden. Waarschijnlijk werd hier een andere verdedigingstechniek gebruikt die archeologisch moeilijker zichtbaar is, zoals een palissade. Deventer vormde vanaf de 9de eeuw een belangrijk religieus centrum. De vroegste houten kerken, die vanaf 768 in de nederzetting aanwezig waren, zijn nog niet archeologisch teruggevonden. Waarschijnlijk stonden deze op de locatie van de huidige Lebuinuskkerk of in de buurt van het grafveld rondom de Assenstraat. Rond 850 is historisch bekend dat de kerk in Deventer al meerdere kanunniken had. Waarschijnlijk in 895 kwam de gevluchte bisschop van Utrecht in Deventer aan. Tot 929 zetelden de bisschoppen van Utrecht hier, zodat Deventer het belangrijkste religieuze centrum van de Utrechtse kerk werd. Ook na het vertrek van de bisschoppen bleef het de tweede stad voor deze kerk, met een bisschoppelijk paleis.¹⁰¹ In Deventer werd veel geïmporteerd handelsmateriaal verder verwerkt. Voor dit doeleinde werden hout, huiden, ruw ijzer en natuursteen geïmporteerd. Het bewerken van bot, leer en wol zijn archeologisch aangetoond. Vanaf de 11de of 12de eeuw was mogelijk een muntmeester actief in Deventer. Ook zijn sporen van de activiteiten van een edelsmid gevonden.¹⁰² De schaal van het Deventer uit de 9de en 10de eeuw is niet te vergelijken met Medemblik. Deventer lag midden tussen het Duitse Rijk, Utrecht, Tiel, de handelsroute tussen Scandinavië en Europa en het Friese gebied. Medemblik was nog steeds een centrum in de periferie. Ondanks het feit dat Deventer fysiek groter was en belangrijker personen huisvestte, vallen enkele overeenkomsten tussen de twee handelsnederzettingen op. De duale economische-religieuze functie vormden het belangrijkste kenmerk van beide nederzettingen. Deventer had zeker een verdedigingsorgaan, voor Medemblik moet dit nog worden onderzocht. Veel importmateriaal uit het Frankische Rijk wordt op beide locaties gevonden. Een voorbeeld hiervan is het basaltlava dat tot handmolens (*kweernen*) werd verwerkt in zowel Deventer als Medemblik.¹⁰³ Het vroege gebruik van vakwerktechnieken en tufsteen voor het bouwen van huizen is in Medemblik niet aangetoond. Medemblik bleef in die zin "achter" op de handelsnederzetting Deventer.

5.3.5 Tiel

Rond 850 ontstond op een droge stroomrug naast de rivier de Linge een agrarische nederzetting die in de historische bronnen *Dioli* wordt genoemd. Aan het eind van de 9de eeuw, na het verval van Dorestad, wordt *Dioli* een handelsnederzetting en kruipt de bebouwing meer richting het water. In de 10de eeuw groeide de handelsplaats uit tot een van de belangrijkste in de Lage Landen. In *Dioli* vallen twee zones te onderscheiden. De eerste is het handelskwartier, dat langs de oever van de Linge lag. De tweede is de achterliggende nederzetting, waarin de handelscomponent minder duidelijk is. Tussen 890 en 900 stonden de gebouwen langs de

100 Bartels 2006, 208-209; Vermeulen, Mittendorf & Bartels 2007, 37.

101 Vermeulen, Mittendorf & Bartels 2007, 64-65; Bartels 2006, 209.

102 Vermeulen 2006, 36-38; Vermeulen, Mittendorf & Bartels 2007, 53-57.

103 Vermeulen, Mittendorf & Bartels 2007, 53.

rivier op brede erven, die werden begrensd door greppels en/of gevlochten hekken. De huizen stonden haaks op de rivier en bestonden uit gevlochten wanden met leem. De precieze functie van de gebouwen is niet helemaal duidelijk. Mogelijk bestond het uit een combinatie van woon-, werk- en stalfuncties. Houten steigers staken vanaf de oever de Linge in.

Vanaf circa 965 intensiverde de bewoning, waardoor de huizen dichter op elkaar kwamen te staan. In deze periode bouwde men de huizen helemaal van hout. Mogelijk hadden de gebouwen een verdieping, waar men goederen opsloeg. De Linge begon steeds verder te verzanden. De bewoners verlegden de oever twintig meter naar het oosten, door perceelsgewijs grond aan te plampen. Op deze manier ontstond een kade, waar de schepen konden aanleggen. Resten van scheepshout die in de kadewerken waren verwerkt, wezen op import van hout of schepen uit de regio rondom Londen.¹⁰⁴ De bewoning concentreerde zich rondom een houten moederkerk. Rond 950 verving aartsbisschop Balderik van Utrecht de houten zaalkerk door een tufstenen exemplaar.¹⁰⁵

Dioli had naast een religieus centrum ook een politiek-militair centrum: een burcht. Tijdens archeologisch onderzoek vond men resten van een wallichaam met gracht en tufsteenresten uit de periode 900-1000. De burcht was al bekend uit historische bronnen. Het is waarschijnlijk dat de burcht diende als verblijfplaats van de afgezant van de koning, de graaf. De graaf inde de tol die de koning hief over de binnenkomende, of langsvarende, schepen. Het belang van Tiel komt naar voren uit de uitzonderlijk positie die de nederzetting innam binnen de muntproductie. Naast Tiel muntten slechts vier andere nederzettingen in de Lage Landen: Utrecht, Zaltbommel, Groningen en Deventer. Bovendien was Tiel binnen het Duitse Rijk de belangrijkste muntplaats na Keulen.¹⁰⁶

Voor Tiel is geen sluitend bewijs gevonden dat men in de nederzetting in grote mate exportproducten produceerde. Een uitzondering vormen de Tielse munten, die in enorme hoeveelheden worden teruggevonden in noordoostelijk Europa.¹⁰⁷ Daarnaast zijn aanwijzingen voor beenbewerking, houtbewerking, ijzersmeden, visnetknopers en wevers gevonden.¹⁰⁸ Geen van deze ambachten wijst specifiek op exportproductie.

Dioli ging als handelscentrum tussen 1050 en 1100 ten onder door verschillende oorzaken. Ten eerste verzandde de Linge, waardoor grotere schepen niet meer bij de kades konden komen. Tegelijkertijd vergrootten de schepen in deze periode, waardoor het eerste probleem alleen maar nijpender werd. Ten tweede veranderde de Lage Landen steeds meer in een perifeer gebied voor het Duitse Rijk. Dit demotiveerde de handel. Tenslotte werd het tolrecht in deze periode van Tiel naar het kustgebied en het gebied bij Düsseldorf verplaatst.¹⁰⁹ Of dit laatste oorzaak of gevolg was, is lastig vast te stellen.

Dat Tiel onderdeel uitmaakte van hetzelfde netwerk als Medemblik is vrijwel zeker. De grote hoeveelheid importmateriaal uit het (Duitse) Rijngebied is kenmerkend voor beide nederzettingen. Daarnaast huisvestten zowel *Dioli* als *Medemelacha* een moederkerk. Beide nederzettingen hadden tolrecht, al was dat van Medemblik veel ouder. Het tolrecht in Tiel was waarschijnlijk een erfenis van *Dorestad*.¹¹⁰ Tiel kan dus gezien worden als de nieuwe overheersende tolplaats, van diens netwerk Medemblik onderdeel uitmaakte.

Toch bestaan ook opvallende verschillen tussen de twee handelsnederzettingen. De fysieke

104 Bartels & Oudhof 2007, 444; Oudhof, Verhoeven & Schuurig 2013, 14-16; 18-20; 129-130.

105 Bartels & Oudhof 2007, 443; Oudhof, Verhoeven & Schuurig 2013, 125; 128.

106 Oudhof, Verhoeven & Schuurig 2013, 126; 129; 137.

107 Oudhof, Verhoeven & Schuurig 2013, 135; 137.

108 Bartels & Oudhof 2007, 444-445.

109 Bartels & Oudhof 199, 440; Oudhof, Verhoeven & Schuurig 2013, 132; Verkerk 1995, 46.

110 Verkerk 1992, 41.

vormgeving van de nederzetting, met verschillende zones die een andere functie vervulden, is in Medemblik (nog) niet aangetoond. Het is ook niet duidelijk in hoeverre Medemblik een politiek-militaire functie vervulde in de Vroege Middeleeuwen. De nederzetting bestond al lang voordat de handel van Tiel op gang kwam. Medemblik had de positie om zowel aan de Karolingische als de latere Ottoonse handel mee te doen. Mogelijk heeft dit de nederzetting een ander karakter gegeven.

Overkoepelend vallen een aantal overeenkomstigheden tussen deze *emporía* op. De nederzettingen hadden allemaal steigers, en later kadewerken, om schepen makkelijk te laten aanmeren. Het belang van het water wordt benadrukt door de huizen die altijd hierop zijn georiënteerd. Wanneer het water verplaatst, verplaatst de bebouwing mee. Dit laatste is ook in Medemblik waargenomen. Over de bouw van steiger en/of kades is in Medemblik (nog) zeer weinig bekend. Dit komt voornamelijk doordat de vele overstromingen de sporen ernstig hebben verstoord. Wat opvalt is dat Medemblik een schakel in een groot handelsnetwerk vormde, waarin de grote *emporía*, de proto-steden, de leiding hadden. Door de perifere ligging is Medemblik nooit uitgegroeid tot een overheersend centrum binnen dit netwerk. Handelsnederzettingen die dicht bij de Frankische en later Duitse machthebbers lagen ondergingen deze ontwikkeling wel.

5.4 Medemblik supraregionaal

5.4.1 Rijngebied

Alhoewel in het onderzoek naar Medemblik veel handelscontacten met verre streken worden verondersteld, is hier nog maar weinig archeologisch bewijs voor gevonden. Een uitzondering hierop vormt het Duitse Rijngebied. De archeologische vondsten in Medemblik maken het duidelijk dat de nederzetting contacten met dit gebied onderhield. De klei in combinatie met de ligging aan de Rijn maakte het gebied een ideale regio om op grote schaal aardewerk te produceren en te verhandelen.¹¹¹ Het aardewerk was echter alleen een container voor het ware handelsmateriaal, zoals wijn. Naast economische productie vervulde het Rijngebied, als onderdeel van het hart van het Frankische Rijk, nog vele andere taken. Zo was er een hoge dichtheid aan kerken en kloosters, was het een winningsgebied voor ertsen en natuursteen en verbleef de Frankische koning er in koninklijke paltzen.¹¹²

Een mooi voorbeeld van een vroegmiddeleeuwse Duitse handelsnederzetting is Duisburg. Tussen 1980 en 1990 zijn verschillende archeologische onderzoeken uitgevoerd in het *Stapelviertel*.¹¹³ Na een bescheiden begin in de Frankische periode, komt de nederzetting in de 9de en 10de eeuw echt tot bloei. Een belangrijk element van de nederzetting was de haven, een van de grootste in het Duitse gebied. Waarschijnlijk functioneerde het als een overslagplaats. Mogelijk lag nabij ook een werf, waar schepen werden gebouwd dan wel gerepareerd. De import van aardewerk uit het Keulse achterland neemt gedurende de hoogtijdagen gestaag toe. Ook zijn veel wijnamforen en metaalslakken gevonden. Waarschijnlijk was dichtbij een smederij gevestigd, waarvan zelfs resten van ovens zijn aangetroffen.¹¹⁴

Wanneer men Medemblik en het Duitse Rijngebied vergelijkt, valt op dat in het Duitse Rijngebied het accent meer op productie dan op handel ligt. De productie van ijzerwaar, aardewerk,

111 Ulbert 2012, 415.

112 Platz 2012, 381; Keller & Ristow 2012.

113 Peek 2008, 13.

114 Peek 2008, 70-71.

maalstenen en zelfs schepen illustreren dat in dit gebied meer natuurlijke grondstoffen aanwezig waren. IJzer, hout, vulkanisch gesteente en goede bakklei ontbraken vrijwel helemaal in het noordwestelijke kustgebied van Nederland. De vele contacten die tussen de twee gebieden ontstonden, kwamen voort uit een duidelijk systeem van vraag en aanbod. Voor het bedrijven van handel hadden Friese handelaren handelswaar en hout voor schepen nodig. De producenten uit het Rijngebied konden op hun beurt niet zonder bekwame zeelui die hun producten distribueerden en producten uit de kuststreken leverden, zoals voedsel en wol. Naast economische motivaties zullen ook politieke redenen een rol hebben gespeeld in het nauwe contact tussen het Rijngebied en de noordelijke kuststreken. Het Rijngebied vormde het hart van het Frankische Rijk en ook de kerkelijke macht in Noordwest Europa. De elite van *Frisia*, in de periferie van dit rijk, waren gebaat bij goede contacten met de machthebbers in het zuiden. Daarnaast zal import van luxegoederen uit dit gebied, als illustratie van deze goede contacten, bijgedragen hebben aan de status van de bewoners van *Frisia*.

5.4.2 Scandinavië

In al het onderzoek naar vroegmiddeleeuws *Frisia* wordt aangenomen dat handel werd gedreven met de Scandinavische landen. *Frisia*, en in het bijzonder Medemblik, vormde een belangrijke schakel tussen de noordelijke wereld en het Frankische Rijk. Het contact tussen de twee werelden moet aanzienlijk zijn geweest. Toch is tot op heden in Medemblik geen duidelijk bewijs voor contacten met Scandinavië gevonden. Mogelijk levert een analyse van de belangrijkste handelsplaatsen in Scandinavië het bewijs voor dit veronderstelde contact.

Bij de basis van het Deense schiereiland Jutland liggen aan de Oostzee-zijde de resten van een vroegmiddeleeuwse handelsnederzetting. *Hedeby* (Duits: *Haithabu*) ontstond in de late 8ste eeuw als een simpele *beach market*. In de 9de eeuw groeide het uit tot een permanente nederzetting (*town*) met een haven- en woongedeelte, waar waarschijnlijk ook ambachtelijke productie plaatsvond. Vanaf de 10de eeuw werd de haven uitgebreid. De haven bestond grotendeels uit meerdere rijen steigers, die later met elkaar werden verbonden tot een grote U-vormige kade. De haven diende als aanmeerplaats, maar ook als markt.¹¹⁵ Rond 800 beval koning Godfried tot de bouw van een wal om de handelsnederzetting tegen de dreigende Frankische machten te beschermen, de *Danevirke*.¹¹⁶ Een afgezant van de koning verbleef in *Hedeby* om de wal te beschermen. Aan het eind van de 9de of in de 10de eeuw werd de nederzetting omringd met een aarden wal.¹¹⁷ Al in de eerste helft van de 9de eeuw stichtte koning Harald Blauwtand een kerk in de nederzetting.¹¹⁸ Rondom de nederzetting zijn ook meerdere grafvelden gevonden.¹¹⁹ Het is onwaarschijnlijk dat *Hedeby* een noemenswaardige agrarische rol vervulde. Slechts één huis vertoonde resten van een stalgedeelte. Het meeste vlees en mogelijk ook de plantaardige producten, werden aangevoerd.¹²⁰ Wel werden verschillende materialen bewerkt, zoals (edel) metaal, gewei, bot en wol.¹²¹ Rond 1000 raakt *Hedeby* in verval, om rond 1050 helemaal te verdwijnen.¹²²

115 Kalmring 2010a, 79-80, Kalmring 2010b, 282.

116 Jankuhn 1958, 5-13. Deze wal was onderdeel van de *Danevirke*, een aarden verdedigingswal die in deze periode van kust tot kust, dwars over Jutland werd aangelegd.

117 Jankuhn 1958, 21.

118 Randsborg 1980, 5; 13-15.

119 Jankuhn 1958, 24.

120 Randsborg 1980, 57.

121 Jankuhn 1958, 27-28.

122 Randsborg 1980, 72.

Afbeelding 5.9. Een impressie van de Deense handelsplaats Ribe als beach market, rond 725 n.Chr..

Vanaf circa 1070 wordt *Hedeby* opgevolgd door Schleswig, dat op de noordelijke oever van het water ligt, onder de huidige stad. De nederzetting bestond uit houten huizen van circa 5 bij 12 meter. Ook dateert een van de stenen kerken uit deze tijd. Aan het water bouwde men steigers, of mogelijk een kade, voor de aanleg van schepen. De vroegste voorbeelden van deze steigers waren van bijeengebonden takkenbossen gemaakt, de latere van grote eiken stammen. Uiteindelijk werd daadwerkelijk overgegaan op de bouw van een kade, waarbij ook kleinere houtdelen werden ingezet. Naast de nieuwe handelsnederzetting ontstond op de locatie van de oude een verdedigingswerk, bestaande uit een grote aarden ringwalburg.¹²³

In het grensgebied van de Deense invloedssfeer, aan de Noordzeekust, lag Ribe, een handelsnederzetting die in de vroege 8ste eeuw begon als een seizoensgebonden *beach market*. Rond 790, mogelijk door een toenemende invloed van de koning, kreeg de nederzetting een permanent karakter. De ligging op de culturele grens van de Friezen en de Denen is geen toeval. Het is waarschijnlijk dat de *emporia* op dit soort plaatsen werden gesticht om een veilige handelsplek te bieden voor beide partijen. Daarnaast vormde het een politieke en/of militaire uitvalsbasis voor de koning. De opkomst van de *emporia* illustreert een verandering in de mentaliteit van de machthebbers: deze concentreerde zich steeds meer op territoria met grenzen in plaats van mensen.¹²⁴

De haven van Ribe is nog nooit onderzocht, waardoor hierover vrijwel niets bekend is. Dichtbij en parallel aan het water lag langs een lange straat de ambachtswijk van Ribe. Aan weerszijden van de straat was het gebied in percelen opgedeeld. Achter de ambachtswijk lag een woonwijk,

123 Kalmring 2010a, 74-79; Randsborg 1980, 72; 90.

124 Feveile 2010, 144; Skre 2007, 460-461.

Afbeelding 5.10. Een impressie van de haven van Kaupang in Noorwegen, circa 850 n.Chr.

mogelijk met een meer ruraal karakter (afb. 5.9). Opvallend is een droge greppel die in de 9^e eeuw rondom de nederzetting werd aangelegd. Deze lijkt weinig defensieve functies te hebben gediend. Mogelijk functioneerde de greppel als demarcatie van de binnen-nederzetting en buiten-nederzetting. Waarschijnlijk wijst dit op bepaalde regels en/of wetten die binnen de nederzetting golden, maar erbuiten niet.¹²⁵ Naast het bewoningsgebied is ook een grafveld gevonden. In Ribe zijn, net als in veel van de hierboven genoemde *emporia*, sporen van langeafstandshandel en het verwerken van ruw materiaal tot handelswaar gevonden.¹²⁶ Ribe ging na de val van Dorestad zelf ook snel ten onder, wat mogelijk wijst op een nauwe verbintenis tussen de twee handelsnederzettingen.¹²⁷

In het huidige Noorwegen, in de mond van de *Oslofjord*, lag in de Vroege Middeleeuwen een handelsnederzetting van internationale allure. De nederzetting wordt nu *Kaupang* genoemd, naar het Oud-Noorse woord voor marktplaats. De vroegste fase van *Kaupang* ving rond 800 aan. In lijn met andere Scandinavische handelsnederzettingen, begon *Kaupang* als een *beach market*. Deze fase duurde echter maar kort. Rond 805-810 werd de omgeving ingedeeld in gelijkmatige percelen, waarop men permanente huizen bouwde. *Kaupang* lag dicht tegen het water (afb. 5.10). De huizen lagen verspreid over circa 20.000 vierkante meter van de kuststrook, met daaromheen nog een gebied van circa 34.000 vierkante meter waarin men waarschijnlijk tijdelijk woonde. Er konden geen specifieke functies aan verschillende delen van de nederzetting worden toegeschreven. Hekken en greppels verdeelden de erven. Vanaf de bebouwing liepen wegen naar de waterkant, waar ze lijken te eindigen in houten of

125 Feveile 2010, 143; 147; Randsborg 1980, 90-91.

126 Skre 2008, 336.

127 Feveile 2010, 145; 147; Skre 2010, 141.

stenen steigers. Binnen de nederzetting zijn aanwijzingen voor metaal-, glas-, barnsteen- en beenbewerking, textielproductie en (internationale) handel gevonden.

Opvallend is dat het meeste Frankische importmateriaal uit de vroegste periode dateert (circa 800 tot 870). Scandinaviërs kookten van oudsher in potten van zeepsteen. Over het algemeen houden mensen lang vast aan dergelijke kooktradities. Toch bestaat een derde van alle kookpotten in de vroegste fase uit Karolingisch aardewerk. Mogelijk wijst dit op bewoning door Franken/Friezen in de vroegste fase. Van één huis is het, op basis van het vondstmateriaal, mogelijk dat hier een Fries-Frankische bewoner woonde.¹²⁸ In *Kaupang* zijn geen aanwijzingen voor een echte haven gevonden. De schepen meerden aan op het strand. Ook ontbreken aanwijzingen voor defensieve werken of de aanwezigheid van een kerk. Waarschijnlijk was het christendom nog niet tot deze gebieden doorgedrongen, zoals de vele grafheuvels rondom de nederzetting doen vermoeden.¹²⁹ De bebouwing in *Kaupang* bleef tot in de late 10de eeuw vrij constant bestaan, waarna de nederzetting verdween.¹³⁰

Kaupang ligt in een gebied dat de meeste archeologische vondsten uit de Vikingperiode heeft opgeleverd. De bewoning was in dit gebied geconcentreerd om twee redenen: de aanwezigheid van vruchtbare grond en de ligging aan de route van het internationale handelsnetwerk van Noordwest Europa.¹³¹ *Kaupang* kan worden gezien als een handelsnederzetting die ontstond door het succes van de handelsroute tussen het Frankische Rijk en de noordelijke landen. De nederzetting had een permanent en tijdelijk element, in de vorm van het gebied dat seizoensgebonden werd gebruikt. De seizoensgebonden bewoning illustreert dat de nederzetting tijdens de wintermaanden, wanneer zeevaart lastig was, beduidend kromp. Dit bewijst dat de nederzetting vooral op de zeevaart en handel concentreerde. De ligging aan de handelsroute en het Frankische importmateriaal doet vermoeden dat de handelsnederzetting nauwe contacten met *Frisia* en het Frankische Rijk onderhield.

De laatste handelsnederzetting in Scandinavië die hier wordt behandeld is *Birka*, op het eiland Björkö, in Zweden. De nederzetting ontstaat in de tweede helft van de 8ste eeuw en verdwijnt rond 970.¹³² De voorganger van *Birka*, *Helgö*, lag enkele kilometers naar het zuidoosten. Deze handelsnederzetting bloeide in de 6de en 7de eeuw.¹³³ *Birka* lag op een strategisch punt aan het meer van Mälaren. *Birka* was ingedeeld in duidelijk afgebakende percelen. In de nederzetting zijn twee typen huizen waargenomen: West-Europese huizen en traditionele Scandinavische *long-houses*. De continentale huizen werden mogelijk door Europese handelaren bewoond.¹³⁴ Het bewonersaantal wordt op het hoogtepunt geschat op 500 tot 600 mensen.¹³⁵ In het water, voor de nederzetting, lagen waarschijnlijk steigers, maar ook palissaden ter verdediging.¹³⁶ Rondom de stad lag een enorm grafveld, met duizenden graven. In deze graven zijn resten van textiel aangetroffen. Naast bijzondere voorbeelden uit China en Byzantium, kwam veel van dit textiel overeen met de beschrijvingen van het "Friese laken".¹³⁷ Alhoewel nog veel aan *Birka* valt te onderzoeken, is het duidelijk dat het naast *Hedeby* de belangrijkste handelsplaats van het Baltische gebied vormde.¹³⁸

128 Skre 2010, 139.

129 Pilø & Skre 2011, 26.

130 Gaut 2007, 26-28; Pilø & Skre 2011, 25-26.

131 Pilø & Skre 2011, 17.

132 Lebecq 1992, 8; Wigh 2001, 16.

133 Holmqvist 1979, 67.

134 Wigh 2001, 18.

135 Hodges 2012, 106.

136 Holmqvist 1979, 79-81.

137 Holmqvist 1979, 84; 102.

138 Callmer 1994, 65.

Hierboven is gekeken naar contemporaine handelsnederzettingen van Medemblik in Noord-Duitsland, Denemarken, Noorwegen en Zweden. De verschillende handelsnederzettingen laten individuele karakteristieken zien, maar vallen vooral op door hun overeenkomsten. De nederzettingen begonnen bijna allemaal als een seizoensgebonden *beach market*. In de meeste gevallen is duidelijk sprake van een havengebied, waar eerst steigers en later echte kadewerken werden aangelegd. De productie, verwerking dan wel handel in metalen, benen en geweien voorwerpen, barnsteen en textiel is bij iedere nederzetting regel. De importmaterialen uit het zuidelijker gelegen Europa zijn ook overeenkomstig en bestaan vooral uit aardewerk, vulkanisch gesteente en geld. Dit importmateriaal bewijst dat de nederzettingen contacten met het Frankische Rijk, en zelfs indirect het Verre Oosten, onderhielden. Veel van het materiaal dat in de nederzettingen terecht is gekomen, moet via Medemblik naar het noorden zijn vervoerd. Wanneer men kijkt naar de hoeveelheden keramiek, glas, metaal en textiel die in het Baltische gebied verspreid zijn, wordt pas duidelijk hoe waardevol het tolrecht in Medemblik waarschijnlijk was.

Veel van de hierboven genoemde attributen komen ook in Medemblik voor. De fysieke indeling van de nederzetting in percelen, georiënteerd op het water, komt overeen met de archeologie in Scandinavië. De Friese handel ontstaat eerder dan de Scandinavische handelsnederzettingen. Enkele vondsten van gebouwen die Fries-Frankische elementen vertonen, zoals in Birka, doen vermoeden dat mensen uit het zuiden zich permanent in de Scandinavische gebieden vestigden. Mogelijk waren bij de oprichting van de Scandinavische handelsnederzettingen mensen uit het Frankische Rijk betrokken.¹³⁹

5.4.3 Britse eilanden

De contacten die Medemblik onderhield met het noorden en zuiden zijn al meerdere keren aangestipt. Voor andere vroegmiddeleeuwse handelsnederzettingen, zoals Tiel, is ook contact met de overkant van het Kanaal aangetoond. Heeft Medemblik dergelijke contacten ook onderhouden? Een korte analyse van de Britse vroegmiddeleeuwse wereld kan hier mogelijk licht op werpen.

Een van de belangrijkste *emporia* in Engeland was *Hamwic*, het huidige Southampton. Het was één van de vele *wics* die in deze periode in Engeland opkwamen. Mogelijk ontstonden deze handelsplaatsen niet zozeer door een verandering in economie, maar eerder door een verandering in het koningschap. De koningen wilden meer grip op de opbrengsten van hun land krijgen.¹⁴⁰ In deze zin lijken de *wics* dus veel op de *emporia* van het vaste land, waar de tol werd geïnd.

In veel opzichten volgt de nederzetting *Hamwic* het patroon dat op het continent ook wordt waargenomen. *Hamwic* ontstaat rond 670. Het groeide in de 8ste eeuw, waarschijnlijk vooral door instroom van mensen uit het achterland. Hierdoor groeide de nederzetting uit tot een handelscentrum dat ook administratieve en ambachtelijke functies vervulde. De regelmatige aanleg van met steen verharde wegen suggereren een zekere mate van planning. De nederzetting clusterde rondom een zeer wijde hoofdstraat. De mensen woonden en werkten in langwerpige houten huizen, die op door middel van hekken of rijen kuilen begrensde percelen stonden. Opvallenderwijs zijn geen huizen van een elite aangetroffen. De aanwezigheid van

139 Lebecq 1992, 8; TeBrake 1985, 178.

140 Astill 2008, 33; Hodges 2000, 122; Loveluck & Tys 2006, 146; Perring 2002, 24.

een kerk is in de vroegste fase onduidelijk. Wel is een grafveld aangetroffen, waarbij zowel crematies als inhumaties zijn gevonden.¹⁴¹ Vanaf circa 750 is een kleine economische en demografische terugval zichtbaar, waarna de nederzetting rond 800 weer opbloeit. Na 830 vangt de definitieve teloorgang van de *wic* aan. De exacte oorzaak is onbekend, maar mogelijk leed de nederzetting onder de burgeroorlogen op het Europese vasteland en de invallen van de Vikingen.¹⁴²

De materiële cultuur van *Hamwic* komt in veel opzichten overeen met die van de *emporía* van het Europese vasteland. Naast importdewerk zijn glas en natuursteen gevonden, objecten die wijzen op contacten met het Duitse Rijngebied en Ierland. Het is waarschijnlijk dat in *Hamwic* ook tol werd geheven. Naast handelaren waren ook veel ambachtsmensen werkzaam in *Hamwic*. Zo zijn sporen van ijzer-, been- en gewei bewerking en textielproductie aangetroffen. Voor de aanwezigheid van een pottenbakker zijn nog maar weinig sporen aangetroffen, tot nu toe alleen stempels. Het meeste voedsel werd waarschijnlijk uit het achterland geïmporteerd. Het is niet aannemelijk dat de productie was bedoeld voor grootschalige export. Waarschijnlijker is dat de afzetmarkt zich beperkte tot de *wic* zelf en de bezoekers die de nederzetting per schip aandeden.¹⁴³

Naast *Hamwic* vormde Londen in de Vroege Middeleeuwen één van de belangrijkste handelsnederzettingen van het gebied. De nederzetting, toen *Lundenwic* geheten, begon uit de resten van de Romeinse bewoning weer te groeien nadat bisschop Mellitus zich daar vestigde in 604. In korte tijd groeide de nederzetting uit tot een autoritair centrum. Pas vanaf 650 neemt ook de economische activiteit weer toe, waardoor onder andere een haven aan de rivier werd aangelegd. Tussen 675 en 730 groeide *Lundenwic* enorm. Een regelmatig stratenplan verdeelde de nederzetting in clusters van dicht op elkaar gebouwde huizen. Historische bronnen geven aanwijzingen voor slavenhandel in *Lundenwic*. Naast handel, waarbij importmateriaal uit Normandië, het gebied van de Seine en de Maas en het Rijngebied binnenkwam, produceerde de inwoners van *Lundenwic* ook linnen en wollen kleden. Het economisch hoogtepunt werd tussen 675 en 730 bereikt. De populatie groeide en nieuwe ambachtelijke activiteiten, zoals munten, leerlooien en het produceren van luxe goederen als sieraden en versierd bot en gewei, deden hun intrede. Mogelijk stonden direct langs de straten permanente winkels waar de mensen hun waar te koop aanboden. In 764 wordt *Lundenwic* zwaar beschadigd door een grote brand, waarna het bergafwaarts gaat met de *wic*. In de late 9de eeuw verdwijnt het vrijwel compleet.¹⁴⁴

Een belangrijk verschil met het continent is dat vanaf de 9de eeuw Engeland in toenemende mate in de macht van de Vikingen viel. De vroegste historische vermeldingen van Vikingkampen op de Britse eilanden dateren rond 800. Vanaf 830, gelijk met de teloorgang van de grote *emporía*, intensiverden de invallen. Aan het eind van de 9de eeuw veroverden Scandinavische invallers steeds grotere delen van het land, om zich permanent te vestigen. De dominantie van de Vikingen duurde in sommige delen van het land bijna een eeuw.¹⁴⁵ In 1016 werd de Scandinavische Knoet koning van Engeland. Hij zou later over grote gebieden rondom de Noordzee regeren, waaronder Noorwegen, Denemarken en de Britse eilanden. Dit "Koninkrijk van de Noordzee" zou maar een kort leven zijn beschoren. Na zijn zoon nam een Angelsaksische koning het gezag in Engeland weer over. In 1066, met de Slag bij Hastings, veroverden invallende Normandiërs de Britse eilanden, waardoor het onder Franse invloed kwam te staan.

141 Stoodley 2002, 319.

142 Hodges 1998, 63; Hodges 2000, 106; Hodges 2012, 93; Jervis 2011, 243.

143 Jervis 2011, 243; Perring 2002, 98.

144 Maddicott 2005, 8-9; Hodges 2000, 106; Schofield & Steuer 2007, 114-115.

145 Downham 2008.

De vermindering van de Scandinavische invloeden deden een nieuwe band met het Europese vasteland ontstaan. Om hun macht uit te kunnen oefenen, bouwden de Normandiërs burchten in veel oude machtscentra, zoals Londen en York.¹⁴⁶

Een opvallende overeenkomst tussen Engeland en het gebied rond Medemblik is de toename van het aantal schapen in de 7de tot 9de eeuw. Blijkbaar speelde wol en textielproductie ook hier een belangrijke rol.¹⁴⁷ Daarentegen valt op dat veel van de nederzettingen op de Britse eilanden meer op landwegen zijn georiënteerd dan op het water. De vastere bodem maakte overlandse contacten belangrijker dan in het drassige Friese gebied. De contacten tussen Tiel en *Lundenwic* zijn archeologisch bewezen. Voor Medemblik is dit nog niet duidelijk. Mogelijk lag Medemblik aan een andere, duidelijk noord-zuid georiënteerde, handelsstroom. Deze handelsroute concentreerde zich op het Duitse Rijngebied, Dorestad, Utrecht, Medemblik, het terpengebied en Scandinavië. Mogelijk verliepen de contacten met Angelsaksisch Engeland voornamelijk via het Duitse Rijngebied, Tiel, Dorestad en het gebied van de riviermondingen. Vooralsnog is het niet waarschijnlijk aan te nemen dat Medemblik op routinematige basis contact met de Britse eilanden onderhield.

5.5 Het netwerk van Medemblik

Medemblik vervulde in de Vroege Middeleeuwen een centrumfunctie. Over de grootte van het achterland dat *Medemolaca* ondersteunde is weinig bekend. Het is waarschijnlijk dat rondom *Medemolaca* meerdere kleine agrarische nederzettingen lagen, zoals die aan de Schuivevoerderslaan en het Torp. Deze nederzettingen leverden voedsel (en waarschijnlijk zout) aan de handelsnederzetting in ruil voor importmateriaal dat in de haven binnenkwam. Het vee werd levend naar *Medemolaca* gebracht om daar te worden geslacht. Vermoedelijk pekelden men een deel in om mee te geven op schepen. Andersom profiteerden de omliggende dorpen van de administratieve, economische en religieuze mogelijkheden van *Medemolaca*. Waarschijnlijk stond in de handelsnederzetting al in de Karolingische periode een kerk. Christenen uit de omgeving zullen voor diensten en feestdagen naar *Medemolaca* zijn gereisd om hun geloof uit te oefenen. De waarschijnlijke aanwezigheid van Frankische afgezanten zullen de handelsnederzetting ook als een centrum voor het recht hebben laten gelden. Wanneer onenigheid of onduidelijkheid over de wet ontstond, zal het Fries-Frankische centrum een plaats zijn geweest waar geschillen werden opgelost of onduidelijkheden werden opgehelderd. In Scandinavië, en waarschijnlijk Zuid-Holland en het Kennemerland, werden dergelijke geschillen in een dingplaats opgelost.

Een verspreiding van centrumfuncties over verschillende locaties lijkt in het gebied rondom Medemblik geen regel te zijn geweest. *Medemolaca* was waarschijnlijk dus niet onderdeel van een centrale-plaats-complex. Dit heeft deels te maken met de beperkte kennis betreffende de omliggende vroegmiddeleeuwse nederzettingen, maar waarschijnlijk vooral met het landschap waarin *Medemolaca* lag. De bewoners van de handelsnederzetting hadden als groep toegang tot een wijds netwerk, dat zich over een groot deel van Europa strekte. Deze handel vond bijna uitsluitend plaats via waterwegen. Het is erg de vraag of iedere inwoner direct toegang had tot de "snelwegen" van het veengebied. Hout was beperkt aanwezig in heel noordelijk Nederland, waardoor schepen kostbare bezittingen waren. Zeker niet iedere bewoner van *Medemolaca*, of de agrarische nederzettingen eromheen, zal vrij toegang hebben gehad tot schepen. Hierdoor

146 Blockmans & Hoppenbrouwers 2009, 223-226.

147 Hodges 2012, 54-55.

is het niet waarschijnlijk dat de verschillende functies die de bewoners van een gouw nodig konden hebben over meerdere nederzettingen werden verspreid. *Medemolaca* lijkt eerder een klein netwerk van omringende agrarische nederzettingen hebben bediend.

Vanaf de 9de eeuw blijkt *Medemolaca* ook een centrum voor de ontginning van het noordelijke deel van West-Friesland. Mogelijk lagen rondom het Meer van Wervershoof ook nederzettingen waaruit mensen het veengebied introkken, zoals bij de Molenweg in Wervershoof. Voorlopig is over deze nederzettingen zeer weinig bekend. Naast de zuidwaartse ontginning trokken mensen waarschijnlijk ook het veengebied ten noorden van *Medemolaca* in. De latere vorming van de Zuiderzee heeft de archeologische sporen hiervan waarschijnlijk vernietigd.

De verspreiding van het huisplattegrondtype Torp over het noordwestelijke deel van Nederland doet vermoeden dat hier eenzelfde culturele groep woonde, die contacten onderhield en waarschijnlijk ideeën en zelfs mensen uitwisselde. Hierbij kan worden gedacht aan uitwisseling door huwelijken. Opvallend is het verschil met het Kennemerland, waar andere huizen werden gebouwd, domeinen en een centrale-plaats-complex aanwezig waren. Nederzettingen als die op *Wiron*, *Texla* en het westen van *Westergo* lagen langs dezelfde handelsroute als *Medemolaca*. Waarschijnlijk bevorderde dit het onderlinge contact. Het was waarschijnlijk nog geen dag varen tussen deze nederzettingen.

Noordelijk Noord-Holland was in de Vroege Middeleeuwen een interessant raakvlak tussen Friese en Frankische culturen. *Medemolaca* vormde waarschijnlijk samen met omliggende handelsnederzettingen als Stavoren een soort *gateway community* op een grens van twee werelden.¹⁴⁸ Of mensen uit *Medemolaca* zelf deelnamen aan het handelsnetwerk en zelf ook schepen bezaten om reizen te ondernemen, is zeer lastig hard te maken. Gezien de afhankelijkheid van het water is het echter waarschijnlijk dat zij deze middelen wel zelf bezaten. Over Utrecht is bekend dat regelmatig heen en weer werd gevaren, aangezien de Utrechtse kerk belangen in Medemblik had. Ook werden hier fysieke kostbaarheden geïnd die de kerk toebehoorden. De materiële overeenkomsten met *Dorestad* illustreren ook de contacten met dit *emporium*. De grote hoeveelheden Pingsdorf-aardewerk die in Medemblik worden aangetroffen in combinatie met een intensivering van de bewoning, doen vermoeden dat ook in de 10de en 11de eeuw Medemblik nog een belangrijk handelscentrum vormde.¹⁴⁹ Het is waarschijnlijk dat het daarom ook contacten met Deventer, en, waarschijnlijk in mindere mate, Tiel heeft gehad. Hoe dichtbij gelegen bewoningsgebieden als Wieringen en Texel zich in deze periode tot Medemblik verhielden, is onbekend. Een relatief hiaat in de informatie over de latere eeuwen van de Middeleeuwen in de nederzettingen van noordelijk Noord-Holland, maakt het lastig om deze te vergelijken. Het ontbreken van informatie betekent niet direct dat het gebied niet werd bewoond. Het hiaat valt waarschijnlijk eerder aan de onderzoeksagenda's van de opgravende archeologen te wijten dan aan het fysiek ontbreken van de sporen.

Alhoewel de archeologische resten uit Medemblik nog geen harde bewijzen hebben geleverd voor interactie met Scandinavische landen, illustreren de vondsten uit Scandinavië zelf dat deze er wel moet zijn geweest. Vooral de nederzettingstructuren en het importmateriaal uit het Duitse Rijngebied wijzen op invloeden vanuit het Fries-Frankische gebied. Verreweg het meeste importmateriaal moet via de tolpost van Medemblik zijn gegaan. Waarschijnlijk zijn de importen vanuit het noorden in Medemblik moeilijk traceerbaar omdat dit vooral vergankelijk materiaal betrof, zoals hout, huiden, bont en mogelijk slaven. Vondsten zoals de zilverschaten op Wieringen illustreren dat voorwerpen uit de noordse cultuur wel naar de Lage Landen

---

148 Hodges 1989, 24-25.

149 Zie ook hoofdstuk 4.

werden verscheept.

Dat Vikingen naar Engeland voeren om zich daar te vestigen, is al lange tijd bekend. De vorm die het contact tussen *Frisia* en de Britse eilanden aannam, is op dit moment troebel. Tot nu toe zijn nog maar weinig archeologische indicaties bekend om te veronderstellen dat veel direct contact tussen de twee gebieden plaatsvond. Nederzettingen in het rivierengebied, zoals Tiel, vertonen deze indicaties wel, alhoewel in geringe mate.

Medemblik vormde een kleine maar belangrijke schakel in het supraregionale handelsnetwerk van de Vroege Middeleeuwen. De nederzetting was duidelijk ondergeschikt aan grote *emporía* als *Dorestad* en Deventer, maar vormde voor de omgeving een regionaal centrum. De handelsnederzetting kan worden omschreven als een *urban settlement*, een nederzetting die meer functies vervulde dan alleen een agrarische. Daarnaast kan Medemblik vanaf de 8ste eeuw worden gezien als een *town*, al was dit op veel kleinere schaal dan de grote *emporía*.

Medemblik lijkt deel uit te maken van een gebied waar de Friese en Frankische cultuur versmelten. Nederzettingen zoals die op Texel vertonen dezelfde kenmerken. Tussen het westelijke en noordoostelijke gebied van Noord-Holland lijkt al in de Vroege Middeleeuwen een culturele kloof te ontstaan. Het is opvallend dat Medemblik meer overeenkomsten vertoont met het Friese gebied, zoals Stavoren, dan met nederzettingen in het Kennemerland. Waarschijnlijk werd het Kennemerland meer beïnvloed door zuidelijke gebieden dan het noordoostelijk georiënteerde Medemblik.

Zoals uit het bovenstaande onderzoek blijkt, is het lastig om parallellen voor Medemblik te vinden. Mogelijk is een vergelijking op basis van de handelsactiviteiten maar het halve verhaal. Essentieel in de geschiedenis is de inkomsten die de handel genereerde: de koninklijke tol. Het is opvallend dat Medemblik alle ongeregelde heden in het handelsnetwerk, zoals de val van *Dorestad*, de Vikingaanvallen en de machtsschommelingen in het Frankische koningshuis, overleefde. Misschien wijst dit op een grotere afhankelijkheid van de nederzetting op zijn (tol) rechten dan op de daadwerkelijke handel. Het handelsnetwerk waar Medemblik onderdeel van uitmaakte kende nog veel meer knooppunten, zoals Emden en Muiden, waar tol ook een belangrijke rol speelde.¹⁵⁰ Toekomstige vergelijkingen met deze nederzettingen zal uitwijzen of de aanwezigheid van het tolrecht bepalend is geweest voor de geschiedenis van Medemblik.

---

150 Verkerk 1992.

6. Medemblik gereconstrueerd

Een archeologische geschiedenis van Medemblik tot 1289

6.1 De prehistorie

Na jarenlang historisch en vijftig jaar archeologisch onderzoek, is het mogelijk van de vroegste geschiedenis van Medemblik een beeld te schetsen. In de Vroege Bronstijd, circa 3500 jaar geleden, was West-Friesland een getijdengebied. De grote geul die vanuit het Zeegat van Bergen het land binnendrong, bedekte de lagen Basisveen met klei- en zandafzettingen.¹ Rond 1500 v.Chr., tijdens de Midden Bronstijd, verzandde de getijdengeul, waardoor de Kreekrug van Abbekerk ontstond. Op de voormalige getijdengeul bleek bewoning mogelijk, waarvan bij verschillende opgravingen in Medemblik en omstreken resten zijn aangetroffen. De belangrijkste waargenomen sporen in Medemblik lagen rondom de Schuivevoerderslaan, waar grafheuvels en huisplattegronden zijn gevonden. Ook in de binnenstad zijn sporen uit de Bronstijd aangetroffen, al lijken deze iets later te dateren, in de Late Bronstijd (1100-800 v.Chr.). De sporen uit de Bronstijd lagen direct op de grijzige zandlaag (Laagpakket van Wormer) van de voormalige getijdengeul. De cultuurlaag werd afgedekt door een veenlaag, horende bij het Hollandveen Laagpakket.²

Men is altijd uitgegaan van een hiaat in de bewoning van West-Friesland tussen de Bronstijd en Vroege Middeleeuwen. Door de vervening van het land werd menselijke bewoning voor onmogelijk gehouden. Het archeologisch onderzoek rondom Medemblik heeft aanwijzingen opgeleverd die leiden tot een nuancering van dit beeld. Bij een veldkartering van het IPP in 1975-1977 werd voor het eerst een concentratie van vondstmateriaal uit de IJzertijd waargenomen. Deze lag ruim een kilometer ten zuidwesten van de oude binnenstad. Toen de ROB in 1988 op de locatie, het Bedrijventerrein Almere, een opgraving uitvoerde, was de vondstconcentratie grotendeels verdwenen. Toch konden nog enkele sporen uit de IJzertijd worden onderzocht.³ Ook bij de opgraving St. Josephschool aan de Ridderstraat werden sporen gevonden die mogelijk uit de IJzertijd dateren. De schaarse vondsten maken het echter onmogelijk om met zekerheid bewoning vast te stellen.

De sporen uit de IJzertijd illustreren dat het gebied rondom Medemblik gedeeltelijk bewoonbaar was in de eeuwen tussen de Bronstijd en de Vroege Middeleeuwen. In Assendelft bewezen sporen van bewoning uit de IJzertijd al eerder dat bewoning in deze periode mogelijk was in het gebied dat later Noord-Holland zou heten.⁴ Zolang de opgraving op het Bedrijventerrein Almere in Medemblik nog niet is uitgewerkt, blijft het lastig uitspraken te doen over de vorm en omvang van de bewoning.⁵ Wel is het duidelijk dat het gebied rondom Medemblik lange tijd gunstige opties voor bewoning bood. Wanneer de bewoning in de IJzertijd precies ophield, is onduidelijk. Het lijkt waarschijnlijk dat het gebied gedurende de Romeinse periode weer leeg was. In Medemblik is slechts één scherf terra sigillata aardewerk aangetroffen, maar deze lijkt te zijn hergebruikt.⁶

1 Berendsen 2004, 293.

2 Berendsen 2004, 217; Gerritsen 2013, 14.

3 Woltering 1989, 282-283.

4 Besteman & Guiran 1986.

5 Zie hoofdstuk 3.1.15.

6 Zie hoofdstuk 3.1.11.

6.2 Het ontstaan van *Medemolaca*

Na de periode van inactiviteit wordt het aan het eind van de 7de eeuw weer aantrekkelijk om op de Kreekrug van Abbekerk te wonen. Het is nog niet mogelijk te zeggen wie de eerste mensen waren die op de goed ontwaterde punt van de getijdengeul landden. Historisch is bekend dat de gebieden rondom Medemblik werden bewoond door verschillende bevolkingsgroepen, in de Romeinse tijd samengevat onder de noemer "Friezen". Wanneer in de 7de eeuw steeds meer gebieden in de noordelijke Lage Landen worden bevolkt, is dit door een samengesmolten bevolkingsgroep: de "Nieuwe Friezen". De groepen bestonden waarschijnlijk uit een mengeling van lokale bevolking uit de Romeinse periode en immigranten uit Noord-Duitsland en Scandinavië.⁷ Waarschijnlijk weerspiegelt de groei in het aantal nederzettingen een groei in de bevolking.

De bewoners van het noordwestelijke kustgebied waren bekwame scheepslui. De vele geïmporteerde vondsten in het noordelijke terpengebied en Zuid-Holland illustreert dat deze gebieden nauwe contacten onderhielden met zowel Scandinavië als de Britse eilanden. In de praktijk moet men lange afstanden per schip hebben afgelegd. Het opkomende Frankische Rijk in het zuiden vormde steeds meer een aantrekkelijke handelspartner. Waarschijnlijk namen de contacten in de 7de eeuw alleen maar toe. Het gebied waar Medemblik later ontstond, kwam centraal op een belangrijke handelsroute te liggen. Scheepslui voeren af en aan naar het Frankische gebied in het zuiden. Hierbij voeren zij steeds langs het uiteinde van de Kreekrug van Abbekerk en de monding van een brede veenrivier, later de *Medemolaca* geheten. Misschien was de afstand tussen het noordelijke terpengebied en het centrale rivierengebied te lang om in één dag te varen.⁸ Misschien kwam een schip in de problemen door slecht weer en moest deze snel aanmeren. Hoe dan ook, ergens in de tweede helft van de 7de eeuw stak een schip zijn kiel in de zachte oever van de *Medemolaca*. De mensen die dit schip bestuurden hoorden waarschijnlijk bij de bevolkingsgroep die als "Friezen" wordt aangeduid. Het was voor deze eerste bezoekers niet de bedoeling een nederzetting te stichten of hier te gaan wonen. Het gebied werd geregistreerd als goed begaanbaar, en de bezoekers verlieten de Kreekrug van Abbekerk weer.

De kennis over de begaanbare oever van de *Medemolaca* verspreidde zich. Het terrein werd een vaste stopplaats van handelaren op doortocht. Na verloop van tijd bleven de bezoekers steeds langer. Misschien werd het gebied een verzamelpunt van goederen die verder moesten worden verscheept. Daarnaast vormde het mogelijk een ontmoetingspunt voor Friezen en Franken op neutraal gebied. Vermoedelijk overnachtten de bezoekers op hun schepen, in tijdelijke tenten of hutjes. Deze laten weinig tot geen archeologische sporen achter. Dat de locatie werd gebruikt door mensen die bij supraregionale handel waren betrokken, blijkt uit het vroege importmateriaal dat in Medemblik is aangetroffen. Waarschijnlijk was middeleeuws Medemblik in het vroegste begin een zogenaamde *central-place beach market*, een seizoensgebonden oevermarkt die de basis vormde voor veel latere *emporia*, zoals *Dorestad*.⁹ Opvallend is wel dat Medemblik erg vroeg, namelijk al in de Merovingische tijd, ontstond. Het is waarschijnlijk dat de nederzetting klein begon, gezien het bescheiden aantal Merovingische vondsten. Tot nu toe is in de stad alleen bij de opgravingen ten westen van de Ridderstraat een duidelijk Merovingisch spoor aangetroffen. De greppel liep haaks op de *Medemolaca* en zat vol met

7 Heidinga 1997, 16-17; Van der Tuuk 2013, 78-79. Zie hoofdstuk 2.1.1.

8 Dijkstra 2011, 54-57.

9 Hodges 2000, 120-121; Hodges 2012, 22; Skre 2008, 338.

vondsten.¹⁰ Enkele waterputten en kuilen bij de opgraving Munstraat-Torensteeg dateren misschien ook uit de vroegste periode van Medemblik.¹¹ Daarnaast zijn bij de opgraving Oude Haven-Ridderstraat losse vondsten gedaan. Buiten Medemblik heeft de nederzetting bij de Schuivevoerderslaan mogelijk een bescheiden start in de Merovingische tijd.¹² Daarnaast is een opmerkelijke Merovingische vondst de gouden fibula en aardewerk in het bungalowpark “de Vlietlanden”. Mogelijk begon deze nederzetting al in de Merovingische tijd. Waarschijnlijk was *Medemolaca* de eerste nederzetting die in dit gebied ontstond. Vanuit deze nederzetting verspreidde de bewoning zich in de 8ste eeuw rondom het Meer van Wervershoof (zie afb. 5.2).

6.3 *Medemolaca*

Het is onbekend hoe lang *Medemolaca* als *beach market* functioneerde. Waarschijnlijk vestigden mensen zich al vrij snel permanent op de voormalige getijdengeul. De mensen die langer op de locatie verbleven, groeven in de late 7de eeuw enkele greppels haaks op de *Medemolaca*, om de ontwatering van de voormalige getijdengeul te bevorderen.¹³ Kort hierna moet de permanente bewoning zijn begonnen. Toch zijn tot nu toe geen duidelijke bewoningssporen uit de 7de of 8ste eeuw gevonden. Waarschijnlijk is dit probleem vergelijkbaar met de situatie aan de Schuivevoerderslaan, waar de bewoningssporen uit deze periode zijn verdwenen.¹⁴ De eerste bewoners van de Kreekrug van Abbekerk woonden niet direct op het zand van de voormalige getijdengeul. De voormalige getijdengeul was sinds de Bronstijd bedekt met een laag veen. De eerste middeleeuwse bewoners bouwden hun huizen op deze veenlaag. Na het oxideren van het veen verdwenen bijna alle archeologische sporen uit deze periode. Alleen materialen als keramiek, (natuur)steen en glas bleven op de bewoonde plaats achter. De diepere sporen, zoals greppels en waterputten, bleven in de zandige laag bewaard. Dit is mogelijk een verklaring waarom tot nu toe alleen een greppel en losse vondsten uit de Merovingische periode zijn gevonden.

Kort nadat de permanente bewoning in *Medemolaca* op gang kwam, raakte het gebied in handen van Frankische machthebbers. Dit gebeurde rond 719. De waarschijnlijke schenking van Peppijn III van de koningstien in *Medemolaca* aan de Utrechtse kerk in 753, illustreert dat de nederzetting, maar vooral de handel daarbinnen, al halverwege de 8ste eeuw aanzienlijk was. Ook het laat-Merovingische tot vroeg-Karolingische importmateriaal suggereert bovenregionale contacten. De hoeveelheden handelsgoederen die via het knooppunt *Medemolaca* werden verhandeld waren zelfs zo aanzienlijk, dat al in de 8ste eeuw tol werd geheven. Tol is kenmerkend voor bulkhandel, niet voor handel in luxewaar. Waarschijnlijk profiteerde de elite, voorheen vaak gezien als de primaire drijfveer achter de handel, meer van de tol over bulkgoederen dan van de aanlevering van prestigegoederen.¹⁵ De hoeveelheden importaardewerk, ook vooral in de gebieden ten noorden van Medemblik, illustreren dat de tolinkomsten aanzienlijk waren.¹⁶ In dit licht is het opvallend dat tot nu toe nog maar weinig reliëfbandamforen zijn gevonden in Medemblik. Dit type aardewerk is kenmerkend voor bulktransport. Bij de opgraving St. Josephschool bestond zelfs minder dan 1% van al het aardewerk uit reliëfbandamfoorfragmenten.¹⁷ Een opvallend contrast vormen grote handelsnederzettingen als Tiel en

10 Zie hoofdstuk 4.6.5.3.

11 Van Doesburg 1987, 17-20.

12 Besteman 1974a, 98; Besteman 1979, 220.

13 Zie hoofdstuk 4.6.5.3.

14 Zie hoofdstuk 3.1.4.

15 Loveluck & Tys 2006, 146-147.

16 Zie hoofdstuk 5.4.2.

17 Zie hoofdstuk 4.7.9.

Dorestad, waar veel van dit materiaal wordt aangetroffen. Mogelijk wijst de afwezigheid van bulkgoederen op de aanwezigheid van *middlemen* in *Medemolaca*: handelaren die werden ingehuurd om goederen te verschepen.¹⁸ Deze handelaren bezaten niet zozeer goederen om zelf te verhandelen, maar zorgden ervoor dat producten van het ene naar het andere punt werden gebracht. Dit zou kunnen verklaren waarom in *Medemolaca* zelf maar weinig resten van bulkgoederen zijn aangetroffen.

De locatie van de nederzetting was waarschijnlijk doorslaggevend voor het heffen van tol. Door tol te heffen in handelsnederzettingen aan de uiteinden van de belangrijkste waterwegen, konden de Frankische machthebbers alle handel in het achterliggende gebied controleren.¹⁹ De schenking van de koningstiend in 753 illustreert dat *Medemolaca* toen al een redelijk omvangrijke nederzetting was. Omdat nog zo weinig vondstmateriaal uit deze periode is gevonden, en nog minder sporen, is het op dit moment niet mogelijk een schatting van de grootte in de 8ste eeuw te maken. Waarschijnlijk nam de nederzetting vanaf de Karolingische periode een terpachtige vorm aan. De bewoners hoogden de voormalige getijdengeul steeds verder op, zodat een soort *Langwurt* ontstond: een lang uitgerekt bewoningslint langs het water.²⁰

De aanwezigheid van koningsgoed kan als indirect bewijs worden gezien voor de aanwezigheid van een Friese elite vóór 753 en mogelijk zelfs 719, het jaar waarin *Medemolaca* waarschijnlijk onder Frankisch gezag kwam te staan. De vroege aanwezigheid van koningsgoed in het nieuw veroverde gebied was waarschijnlijk het resultaat van een confiscatie van bezit. Uit de veroveringscampagnes van de Franken is bekend dat bij verzet de eigendommen van de overwonnen heerser werden geconfisqueerd en als koningsgoed in de handen van de Frankische koning kwamen.²¹ Het is hierdoor waarschijnlijk dat in de late 7de tot vroege 8ste eeuw *Medemolaca* onder Friese heerschappij stond, en dat deze heerser zich tegen de Frankische overmacht verzette. Als straf zijn hem de rechten over *Medemolaca*, en waarschijnlijk omliggende gebieden, afgenomen.

Door de aanwezige prestigegoederen wordt, in *Medemolaca* zelf of in nabijgelegen gebieden zoals bijvoorbeeld Wieringen, de aanwezigheid van een elite verondersteld in de Karolingische periode. Tot voorbeelden van prestigegoederen die in de nederzetting zelf zijn gevonden, horen Tating-aardewerk, glazen trechterbekers, een bronsemailen fibula en, uit latere perioden, een versierde geweien kam en een panfluit van Pingsdorf-aardewerk. Tot nu toe is het aantal in Medemblik gevonden prestigegoederen nog bescheiden. Het lijkt daarom op dit moment niet waarschijnlijk dat in *Medemolaca* een grote elitegroep aanwezig was. Het geringe gebruik van een metaaldetector bij de onderzoeken zal echter ook hebben bijgedragen aan het beperkte resultaat, waardoor dit beeld in de toekomst nog kan veranderen.

De Friese of Frankische handelaren in *Medemolaca* verhandelden niet alleen materiaal uit andere gebieden, zoals het Duitse Rijnland. In sommige gevallen werden goederen in *Medemolaca* geproduceerd of bewerkt. Een voorbeeld van dit laatste is de maalsteen (*kweern*) die het IPP in 1982 vond. De maalsteen was een halfproduct. Mogelijk werd de grofweg in de goede vorm gehakte steen vanuit het Duitse Rijngebied naar *Medemolaca* verscheept, om daar verwerkt te worden tot maalsteen. Daarna werd de steen verder vervoerd om te verhandelen.²² Of de maalsteen ook echt in *Medemolaca* werd bewerkt, is lastig hard te maken. De overige productie die binnen *Medemolaca* plaatsvond, blijft archeologisch voorlopig ongrijpbaar. Veel

---

18 Heidinga & Verhoeven 1992, 2.

19 Verkerk 1992.

20 Knol 1993, 140-145.

21 Besteman 1995, 229.

22 Besteman 1989, 29.

suggesties die in de loop van het oude onderzoek zijn gedaan voor mogelijke productiegoederen blijven mogelijk, maar duidelijk bewijs moet nog worden gevonden. In samenwerking met omliggende nederzettingen zouden wol (Fries laken), vlees, zout, (gedroogde) vis, eieren, melk(producten), gewei, hoorn, vet, talk, huiden (perkament), bont, veren en mogelijk honing kunnen worden geproduceerd. Naast het beperkte onderzoek is vooral de vergankelijkheid van bijna al deze materialen problematisch in het vaststellen van de productie hiervan.

Dat Medemblik als handelsnederzetting en uitvalsbasis van scheepslui om zout verlegen zat, is waarschijnlijk. In de Vroege Middeleeuwen was zout het belangrijkste conserveringsmiddel voor voedsel en onmisbaar voor langere zeereizen. Het is opvallend dat de Weg van Paludanus, die voor zoutwinning werd gebruikt, waarschijnlijk dezelfde oriëntatie had als de *Medemolaca*. Mogelijk lag deze parallel aan de vaarroute, al is onzeker hoe de veenstroom precies liep. Dat dergelijke productiecentra stroomopwaarts van de handelsnederzetting lagen, is in dat geval geen toeval. Vanaf het winningsgebied kon men het zout makkelijk inladen en naar Medemblik verschepen. Dit soort producten uit het achterland vormden waarschijnlijk een welkome toevoeging op de handel in *Medemolaca*.

Een ander product dat mogelijk in *Medemolaca* werd geproduceerd, is het *pallium Fresonicum*, het Fries laken. In de opgravingen aan de Schuivevoerderslaan en de Muntstraat-Torensteeg is een toename in het aantal (oudere) schapen in de Karolingische periode waargenomen. De ouderdom van schapen wijst op het houden van de dieren voor wol- of vleesproductie. In de Karolingische periode lijken in *Medemolaca* meer en steeds oudere schapen te worden gehouden, wat wijst op het winnen van wol.²³ Bij de opgraving St. Josephschool is geen duidelijke toename waargenomen. Ondanks het hogere aantal schapen blijft het rond het meest voorkomende dier bij alle opgravingen, al kunnen deze resultaten ook te maken hebben met de verzamelwijze. Het aantal weefgewichten dat is aangetroffen in de vroegmiddeleeuwse lagen van Medemblik, valt niet opmerkelijk te noemen. Tot nu toe geven de archeologische gegevens wel aanwijzingen voor de productie van Fries laken, maar zijn de bewijzen niet omvangrijk genoeg om van surplusproductie te spreken.

Over de producten die men via *Medemolaca* vervoerde, werd door de koning, en vanaf 753 de Utrechtse kerk, tol geheven. Het is onbekend of deze tol de vorm van een afdracht van een deel van de lading, of een geldelijke betaling voor de hoeveelheid vracht innam. De aanwezigheid van het muntrecht, in ieder geval vanaf 985 maar mogelijk ook eerder, doet dit laatste vermoeden. Opvallenderwijs is nog nooit een vroegmiddeleeuwse munt uit Medemblik gevonden, waardoor het waarschijnlijk lijkt dat dit recht nooit is gepraktiseerd.²⁴ Het gebruik van metaaldetectoren zal bij toekomstig onderzoek misschien meer licht werpen op het al dan niet gebruikte muntrecht van Medemblik.

De St.-Maartenskerk van Utrecht inde al halverwege de 8ste eeuw de koningstiid in *Medemolaca*. Dit betekent dat de Utrechtse Kerk al vanaf deze periode invloed op het gebied uitoefende. De koningstiid ging vaak gepaard met de aanwezigheid van een kerk in het gebied. Ook de naam "St.-Maartenskerk", bekend uit de schenking van bisschop Godebald uit 1118, wijst op een Karolingische oorsprong van de Medemblikker kerk. Het is waarschijnlijk dat *Medemolaca* al in de 8ste of 9de eeuw een kerkgebouw had. Waarschijnlijk was het een bescheiden houten gebouw, niet groter dan de omringende huizen. De locatie van de kerk is onbekend, maar op dit moment lijkt het waarschijnlijk dat deze in de buurt van het huidige kerkgebouw moet worden gezocht. Mogelijk werd de kerk op de locatie van een Fries heiligdom

23 Zie hoofdstuk 4.10.2.2.

24 Zie hoofdstuk 2.3.3.

gebouwd, al is dit archeologisch zeer lastig aan te tonen.²⁵ Het is waarschijnlijk dat deze kleine kerk een belangrijke rol in de kerstening van het noorden speelde. *Medemolaca* kende al vroeg Frankische invloeden: samen met *Wiron*, *Texla* en Stavoren hadden de Frankische koning en de Utrechtse kerk hier al in de Karolingische periode een machtsbasis. De nederzetting vormde een Fries-Frankische haven in een gebied dat nog grotendeels onontgonnen, Fries en niet-christelijk was. Het is waarschijnlijk dat verschillende missionarissen de nederzetting op hun weg naar het noorden hebben aangedaan.

Na de dood van Lodewijk de Vrome in 840 begon de verbrokkeling van het Frankische Rijk. *Medemolaca* viel na verschillende verdelingen uiteindelijk in het westelijke gebied van Karel de Kale. Hier trokken Deense immigranten, die mogelijk ook in *Medemolaca* belangen hadden, steeds meer macht naar zich toe.²⁶ Aan het eind van de 9de eeuw verzamelde de Deen Godfried zelfs een leger in *Kinheim*, om zijn macht naar het zuiden uit te breiden. Niet lang hierna wordt *Medemolaca* voor het eerst genoemd in een historische bron, namelijk het Goederenregister van de St.-Maartenskerk van Utrecht.²⁷ Dit is geen toeval: de Utrechtse kerk wilde haar belangen in het westen beschermen en, zo nodig, terugvorderen. De opname in de goederenlijst kan dus als een aanwijzing worden gezien dat *Medemolaca* korte tijd door Denen werd beheerst in een vazallistische constructie.²⁸ Wanneer dit het geval is geweest, gaat het slechts om een aantal jaren. Het is de vraag in hoeverre de bewoners iets van een eventuele Deense overheersing merkten. Toch zal de handelsnederzetting, gelegen aan de handelsroute met Scandinavië, hebben geleden onder de schermutselingen tussen de Franken en de noorderlingen. Dit ten eerste omdat conflicten nadelig zijn voor de handel, en ten tweede omdat handelsnederzettingen regelmatig doelwit waren van Deense plundertochten. Dit laatste is voor Medemblik nog niet bewezen.

In totaal zijn tot nu toe (waarschijnlijk) drie Karolingische huisplattegronden in Medemblik aangetroffen. Over de bouwstijl van de gebouwen is nog weinig bekend. Bij de huisplattegronden gevonden bij de opgraving Muntstraat-Torensteeg zijn alleen enkele rijen paalsporen met in het midden een haard gevonden (zie afb. 4.34). Waarschijnlijk was dit een eenschepig gebouw. Het is onbekend hoe de gebouwen waren ingedeeld, of verschillende delen van het gebouw verschillende functies vervulden en wat deze functies zouden kunnen zijn. Bij de opgraving Muntstraat-Torensteeg werd gesuggereerd dat de haardplaatsen zich in het zuidelijke deel van het gebouw bevonden. Zolang noch de voorkant, noch de achterkant van deze gebouwen is aangetroffen, blijft dit onzeker. De gebouwen stonden haaks op het water en waren ten minste tien meter lang en circa vijf meter breed. De gebouwen waren circa tien meter ten zuiden van de rivier de *Medemolaca* geplaatst, die op dat moment circa dertig meter breed was. Het is archeologisch aangetoond dat de nederzetting zich in de 9de eeuw over tenminste 100 meter van de zuidoever uitstrekte. Dit komt waarschijnlijk neer op circa 10 tot 15 gebouwen. Het hoogste, breedste gedeelte van de voormalige getijdengeul strekt zich grofweg van de Nieuwstraat tot de Ridderstraat, waardoor de nederzetting mogelijk rond de 300 meter lang was. Tussen de gebouwen lagen open percelen, waarop men waarschijnlijk ambachtelijke activiteiten uitvoerde.

Het reconstrueren van de nederzetting *Medemolaca* in de Karolingische periode is op dit

25 Zie hoofdstuk 2.2.2.4.

26 Zie hoofdstuk 2.1.5 en 2.3.3.

27 Besteman 1989, 17; Blok 1957; De Boer et al. 1992, 64; Dijkstra 2011, 483; 486; Muller 1892, 45.

28 Van der Tuuk 2013, 213-214. Zie hoofdstuk 2.1.5.

moment nog zeer speculatief. Slechts op twee locaties ten zuiden van de Oude Haven zijn duidelijke sporen waargenomen. In het algemeen kan worden aangenomen dat de bewoning zich rondom het hoogste punt van de voormalige getijdengeul concentreerde. Nu ligt het hoogste punt van Medemblik net ten oosten van de Bonifaciuskerk. Hierbij moet wel in acht worden genomen dat deze hoogte waarschijnlijk ook door middeleeuwse ophogingslagen is behaald. Ook als dit het geval is, kan worden aangenomen dat het al lange tijd een belangrijk deel van de nederzetting was, aangezien op deze locatie zoveel is opgehoogd. Op de locatie van de Bonifaciuskerk stond rond 1100 een kerk, wat het waarschijnlijk maakt dat het toen ook een van de belangrijkste publieke plaatsen van de nederzetting vormde. Dit is tevens de meest waarschijnlijk plaats voor het nog oudere, Karolingische kerkgebouw. Het is duidelijk dat het gebied rondom de Bonifaciuskerk tot het oudste gedeelte van Medemblik mag worden gerekend.

De opgravingen ten westen van de Ridderstraat illustreerden dat ook hier in de 9de eeuw, en mogelijk eerder, werd gewoond. Van voorbeelden elders in Nederland en de rest van Noordwest Europa is bekend dat de meeste Karolingische handelsnederzettingen standaard perceelbreedtes aanhielden.²⁹ Bij de opgraving Muntstraat-Torensteeg zijn waarschijnlijk twee gebouwen uit de 9de eeuw gevonden, die op een circa tien meter van elkaar stonden. Wanneer wordt aangenomen dat deze afstand inclusief één huis de standaard perceelbreedte aangeeft, kan het gedeelte tussen de Ridderstraat en de Bonifaciuskerk worden gereconstrueerd (afb. 6.1). Het is opvallend dat precies drie gebouwen met open ruimte tussen de opgegraven gebouwen passen. Uit archeologische grondboringen ten westen van de stad blijkt dat het onwaarschijnlijk is dat de vroegmiddeleeuwse bewoning buiten de laatmiddeleeuwse stadswal moet worden gezocht. Gebouw 6, ten westen van de Ridderstraat, moet daarom één van de laatste gebouwen van het Karolingische bewoningslint zijn. De waterput (S89) ligt echter weer precies op een perceelsbreedte ten westen van Gebouw 6. Hierdoor kan worden aangenomen dat nog enkele gebouwen ten westen van Gebouw 6 lagen. Waarschijnlijk hebben de fundamenten van de St. Josephschool deze archeologische sporen vernietigd.

Alhoewel ten oosten van de Bonifaciuskerk nog geen opgravingen zijn uitgevoerd, mag worden aangenomen dat de bewoning ten zuiden van de Medemolaca, op de Kreekrug van Abbekerk, doorzette. Het is moeilijk om in te schatten hoe ver de gebouwen naar het oosten liepen. Het is onwaarschijnlijk dat Medemolaca in vergelijking met grote emporia als Dorestad (1000 meter haven) een grote handelsplaats kon worden genoemd. Toch kan volgens bovenstaande redenering een minimumgrootte van circa 450 meter voor de nederzetting in de 9de eeuw worden bepaald. Vergeleken met de handelsnederzetting van Utrecht, Stathe, die in de 10de eeuw slechts 250 meter lang was, is dit al een aanzienlijke grootte.³⁰

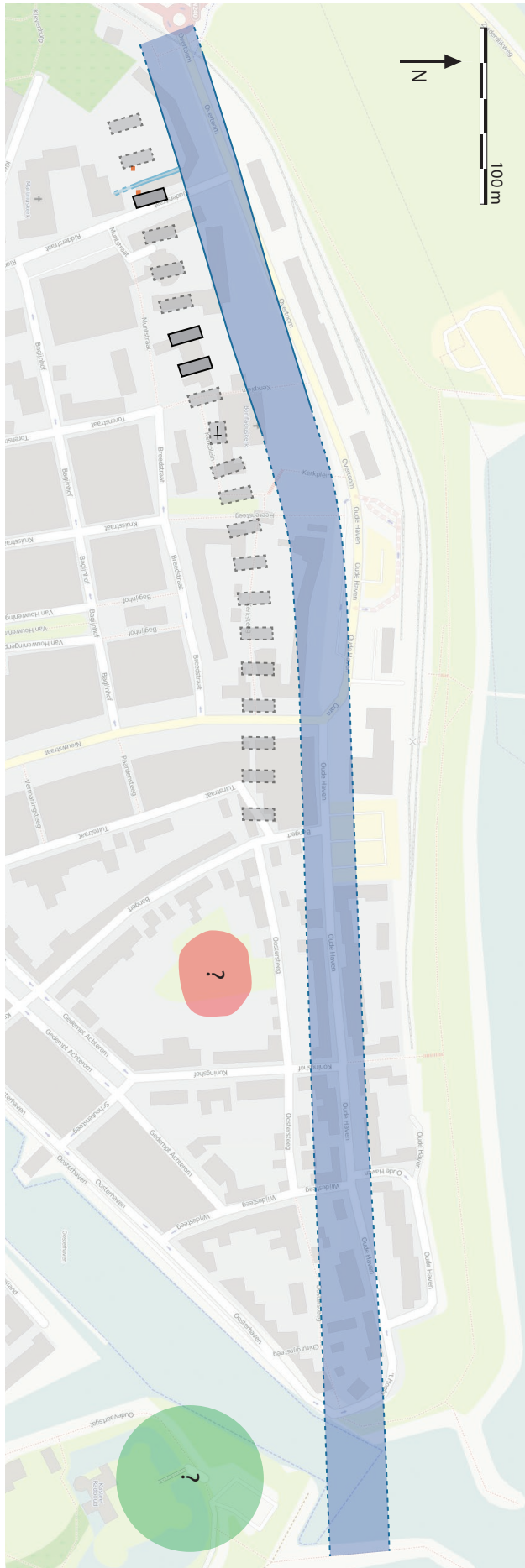
Voor de vroegmiddeleeuwse bewoning in de Lage Landen is gebleken dat het waarschijnlijk was dat men alleen met het gezin, dat wil zeggen ouders en kinderen, huizen bewoonden. In sommige gevallen kon hier nog een grootvader of –moeder of enkele slaven of bedienden bij worden gerekend.³¹ Uitgaande van een minimum aantal van zes, en een maximum aantal van tien bewoners, kan voor Medemolaca in de 9de eeuw een inschatting van het bevolkingsaantal worden gemaakt. Op basis van de bovenstaande reconstructie, met circa twintig huizen, kan een inwonersaantal van 120 tot 200 worden berekend.

Voor de bovenstaande reconstructie zijn enkele archeologische aanwijzingen uiteengezet, die de reconstructie verantwoorden. Toch kan nog verder worden gespeculeerd over de indeling van

29 Zie hoofdstuk 5.3 en 5.4.

30 Van Rooijen 2010.

31 Dijkstra 2011, 487-488.

Afbeelding 6.1. Een mogelijke reconstructie van Medemblik rond 900 n.Chr. De Medemolaca stroomde grofweg langs de zuidkant van de Oude Haven (donkerblauw). Waarschijnlijk had de nederzetting al een kleine kerk. In totaal zijn tot nu toe drie huisspategronden opgegraven die waarschijnlijk in de 9de eeuw dateren (donkergrijfs). Deze lagen een aantal meter ten zuiden van de veenstroon. Op enkele plaatsen zijn ook waterputten (oranje) en een greppel (lichtblauw) gevonden. Waarschijnlijk liep de bewoning in ieder geval door tot aan de Nieuwstraat (lichtgrijfs). Mogelijk waren naast een havengebied ook een administratieve (rood) en een "militaire" zone (groen) in de nederzetting aanwezig. In de reconstructies is de overrijver leeg gelaten. Het is echter mogelijk dat ook deze was bebouwd.

vroegmiddeleeuws Medemblik. Hiervoor moet echter afgeweken worden van harde bewijzen en kan alleen worden gesuggereerd. De naam "Koningshof" doet vermoeden dat deze straat en tuin ooit een belangrijk onderdeel van de nederzetting vormde. Misschien hield het gebied relatie met het kasteel, dat in de 1572 in één naam met het "*conings huys*" werd genoemd.³² Het is echter onbekend waar de naam vandaan komt.³³ Ook is het opvallend dat het gebied in de afgelopen eeuwen nooit is bebouwd. Tot op heden is in deze zone, behalve ten noorden van de Oostersteeg, nog geen archeologisch onderzoek uitgevoerd. Gezien de belangen die de Frankische koning in *Medemolaca* had, is het goed mogelijk dat hij een gebouw bezat waar de tol werd geïnd en de orde werd bewaard. Mogelijk verbleef hier ook een *tolgaard*, die de goederenstromen overzag. Misschien moet dit gebouw in het gebied rondom de Koningshof worden gezocht.

Bovendien lag de nederzetting, met al zijn goederen- en geldstromen, direct aan het Meer van Wervershoof. Voor de rovende Vikingen, die vanaf de 9de eeuw regelmatig de Nederlandse kust aandedden, moet *Medemolaca* een ideaal doelwit zijn geweest. Dat de handelsnederzetting zichzelf op een of andere manier verdedigde tegen rovers, net als Den Burg (Texel), *Dorestad* en Deventer, lijkt hierdoor waarschijnlijk. Ook de bouw van een dwangburcht in Medemblik in de 13de eeuw doet vermoeden dat hier een oudere verdedigende structuur werd bezet en vernieuwd.³⁴ De mogelijkheid van een verdedigingswerk, mogelijk in de vorm van een burg of wal, is op dit moment wel mogelijk, maar niet aantoonbaar.

Wanneer alle bovengenoemde aannames op een rij worden gezet, lijkt een situatie te ontstaan die vergelijkbaar is met steden als Tiel en *Dorestad*. De nederzetting *Medemolaca* was mogelijk opgedeeld in verschillende zones. Zo zou rondom de kerk een religieus gebied kunnen worden verwacht, waar vooral activiteiten voor de Kerk van Utrecht werden uitgevoerd. Mogelijk vormde de zone rondom de Koningshof, een opvallend gebied binnen de laatmiddeleeuwse stad, ook al in de Vroege Middeleeuwen een speciale zone. Misschien waren hier de *tolgaard* en een administratief centrum gevestigd. Tenslotte kan nog worden gedacht aan een "militaire" zone, dichtbij de havenmonding. Hier bevond zich mogelijk een verdedigbare structuur, die de achtergelegen haven veilig moest houden.

Het natte uitgestrekte veengebied dat later West-Friesland zou heten, werd in de Karolingische periode al sporadisch bewoond. De bewoning concentreerde zich op de oever van het Meer van Wervershoof, waar de afwatering het beste was. Waarschijnlijk bestonden de "nederzettingen" meestal uit enkele boerderijen, die geclusterd het centrum vormden voor agrarische werkzaamheden. Buiten Medemblik zijn slechts op drie plaatsen in West-Friesland dermaten hoge vondstconcentraties uit de Karolingische periode gevonden, dat gesproken kan worden van een nederzetting. De eerste ligt op de locatie van de Schuivevoorderslaan, ruim een kilometer ten zuiden van de veenstroom *Medemolaca*. De bewoning stopt voor 900. De tweede woonplaats lag op de locatie van het huidige bungalowpark "de Vlietlanden" en begon mogelijk al in de Merovingische periode. De derde bewoningslocatie vond men in 1976 aan de Molenweg in Wervershoof. Deze bewoning liep door tot in de Volle Middeleeuwen. Waarschijnlijk zijn rondom het Meer van Wervershoof nog veel meer van dit soort kleine agrarische nederzettingen te verwachten, zoals enkele vroegmiddeleeuwse vondstconcentraties doen vermoeden (zie afb. 5.2).

32 Dijkhuis 2012, 15.

33 Persoonlijke mededeling P. Swart, Oudheidkundige Vereniging Medemblik, 18 februari 2013.

34 Zie hoofdstuk 3.1.2.

6.4 Medemelacha

Uit het archeologische onderzoek valt af te leiden dat in *Medemelacha*, zoals de nederzetting in 985 wordt genoemd, de handel in de 10de eeuw doorging. Veel nederzettingen uit de Karolingische periode, zoals *Dorestad*, kenden geen continuïteit naar de 10de eeuw. In de late 9de tot 10de eeuw werden deze nederzettingen vervangen door nieuwe nederzettingen, zoals Tiel en Deventer. Waarom Medemblik deze “breuk” overleefde is nog onduidelijk. Een mogelijke oorzaak is het herbevestigde recht op het heffen van tol, dat in 985 wordt genoemd. Een andere verklaring is dat *Medemelacha*, ondanks de verschuiving van de grote handelsstromen naar de IJssel, nog steeds op de Frankisch-Scandinavische handelsroute lag.

Medemelacha valt in deze periode onder het Lotharingse gezag. De nederzetting stond waarschijnlijk onder de macht van de (Friese) vazal Gerulf en zijn nakomelingen. De macht over het gebied werd in 985 geformaliseerd met de schenking van alles “tussen de twee rivieren genaamd *Medemelacha* en *Chinnelosa gemarchi*” aan Dirk II.³⁵ Ook in 985 schonk Otto III het koningsgoed van *Medemelacha* aan de Frankische graaf Ansfried. Vanaf dat moment viel *Medemelacha* niet meer direct onder de macht van de Frankische keizers. De fysieke nederzetting viel in handen van Dirk II, kleinzoon van de “Friese” graaf Gerulf, terwijl de inkomsten van de tol naar de Frankische graaf Ansfried gingen. De constructie is kenmerkend voor vroegmiddeleeuws Medemblik als smeltkroes van verschillende bevolkingsgroepen, geloven en culturen.

In hoeverre een handelsnederzetting als *Medemelacha* de machtsverschuivingen uit deze periode voelde, is archeologisch lastig te achterhalen. Volgens de huidige archeologische gegevens lijkt de nederzetting in de 10de en 11de eeuw door te groeien en lijkt de import van producten ook door te zetten. Uit deze periode zijn meer huisplattegronden bekend dan uit de Karolingische tijd. Bij de opgraving St. Josephschool overheerst het materiaal uit de 10de tot 12de eeuw (zie afb. 4.23). Hieruit blijkt dat de handelaren in *Medemelacha*, ondanks de politieke onzekerheid, een redelijk stabiele handelsstroom op gang wisten te houden.

Vanaf de 10de eeuw groeide de nederzetting *Medemelacha*. Bij de opgraving Muntstraat-Torensteeg zijn vijf huisplattegronden uit de 10de tot 12de eeuw aangetroffen. Ten westen van de Ridderstraat zijn nog zes huisplattegronden onderzocht. In totaal gaat het waarschijnlijk om zeven tot acht huisplaatsen, waarvan verschillende fasen zijn waargenomen. Opvallend is dat de gebouwen bij de Ridderstraat naar het noorden, richting de oever van de stroom, verschoven. Mogelijk heeft dit te maken met een veranderende loop of versmalling van de veenstroom. De gebouwen uit deze periode vertonen duidelijk het gebruik van dunne plaggenwanden in combinatie met houten palen. Ook is vanaf deze periode een duidelijke tweedeling in de gebouwen zichtbaar. Het zuidelijke deel bestond uit een drieschepig (stal?)gedeelte. Het noordelijke deel was eenschepig en functioneerde waarschijnlijk als woongedeelte.³⁶ Dit type gebouw is op meerdere plaatsen in noordwestelijk Nederland aangetroffen (zie afb. 5.6).³⁷

Ook voor deze periode is de grootte van de nederzetting nog onduidelijk. Het is duidelijk dat *Medemelacha* kleiner was dan grote handelsnederzettingen als Deventer en Tiel. Toch vormde het voor de regio, dat wil zeggen het noordwestelijke deel van het huidige Noord-Holland, nog steeds de grootste handelsnederzetting. Gezien het ruimtegebrek dat waarschijnlijk in de 12de eeuw langs de haven ontstond, is het aannemelijk dat *Medemelacha* in de 10de en 11de eeuw het grootste deel van het havenfront bezette. Het is vooralsnog onduidelijk hoe ver het

35 Gumbert-Hepp et. al. 2007, 340.

36 Zie hoofdstuk 4.6.6.1.

37 Zie hoofdstuk 5.2.3, 5.2.4 en 5.2.6.

havenfront naar het oosten doorliep. Waarschijnlijk zijn in ieder geval enkele tientallen meters voorland in het water verdwenen. Dat de nederzetting veel verder naar het westen doorliep dan de laatmiddeleeuwse stad lijkt op dit moment onwaarschijnlijk.³⁸

Op basis van de onderzochte gegevens kan een inschatting van het aantal inwoners van *Medemelacha* rond 1100 worden gemaakt. In deze periode zal de nederzetting circa zestig gebouwen hebben gekend (afb. 6.2). Tot op heden is geen reden gevonden om aan te nemen dat de gezinssamenstelling veel was veranderd ten opzichte van de Karolingische periode. Wanneer wordt uitgegaan van gemiddeld zes bewoners per huishouden, komt het inwonersaantal op 360. Wanneer een ruimere inschatting van tien bewoners per huis wordt aangehouden, komt men op 600 inwoners. Een vergelijking met de berekening van het aantal inwoners op circa 1238 in het jaar 1339, lijkt een vrij constante groei vanaf de Vroege Middeleeuwen te onderschrijven.³⁹

De economische mogelijkheden van de nederzetting veranderden ten opzichte van de Karolingische periode weinig. Binnen dit onderzoek is mogelijk de aanwezigheid van een pottenbakker in de 10de eeuw aangetoond.⁴⁰ Het is nog onzeker of dit huisnijverheid of een echte “workshop” betreft. Verder wijst het geïmporteerde aardewerk op de aanhoudende handelscontacten.

Toen graaf Ansfried in 995 bisschop van Utrecht werd, bezat de Utrechtse kerk het recht op alle inkomsten uit de handel in *Medemelacha*. Het lijkt onwaarschijnlijk dat de koningstien van de Utrechtse kerk in *Medemelacha* het recht op een tiende deel van de nederzetting was, zoals in *Dorestad*.⁴¹ In dat geval zouden niet in hetzelfde jaar zowel het overige deel van het koningsgoed aan graaf Ansfried, als de nederzetting zelf aan graaf Dirk II kunnen worden geschonken. Toch had de Utrechtse kerk vanaf 985 waarschijnlijk grote invloed op de nederzetting. Dit komt rond 1100 tot uiting door de bouw van een tufstenen pseudobasiliek, dicht bij het hoogste punt van de Kreekrug van Abbekerk. De fundamenten van deze kerk liggen nog altijd onder de huidige Bonifaciuskerk.⁴² Rondom de kerk liggen ook de resten van het kerkhof uit de 11de tot 12de eeuw. De kerk was voor die tijd van enorme omvang, zelfs groter dan de abdijkerk in Egmond.⁴³ De pseudobasiliek vormde de moederkerk voor het door de ontginningen groeiende achterland.

Een groot mysterie van Medemblik, maar ook de rest van Noord-Holland, is waar de stoffelijke resten van de vroegmiddeleeuwse bewoners van het gebied zijn begraven. In Noord-Holland zijn maar weinig grafvelden uit de Vroege Middeleeuwen bekend. Ook in en rondom Medemblik is geen grafveld aangetroffen dat vóór 1100 dateert. Bij een nederzetting als *Medemolaca*, waar relatief veel mensen woonden, is het extra opvallend dat de begravingen vooralsnog ontbreken. Mogelijk behandelden de bewoners van *Medemolaca* hun doden op een aparte manier. Hierbij kan bijvoorbeeld worden gedacht aan begraving op het water of zelfs bovengronds. De overledene aan het water toevertrouwen lijkt in de Friese belevingswereld, waar water altijd centraal stond, een reële optie. Het is echter waarschijnlijker dat de doden wel werden begraven, mogelijk eerst in een grafveld nabij een Fries heiligdom en later rondom de kerk. Met het verdwijnen van het veen, een zure bodemsoort waarin botmateriaal slecht

---

38 Enkele boringen en een survey uitgevoerd door Archeologie West-Friesland op het terrein Burgemeester Schoutsenstraat 30 (23 december 2013 projectvoorbereidingsnummer 13199) leverden geen archeologische resten op. Haakmeester & Alders 2007.

39 Schrickx 2013, 15.

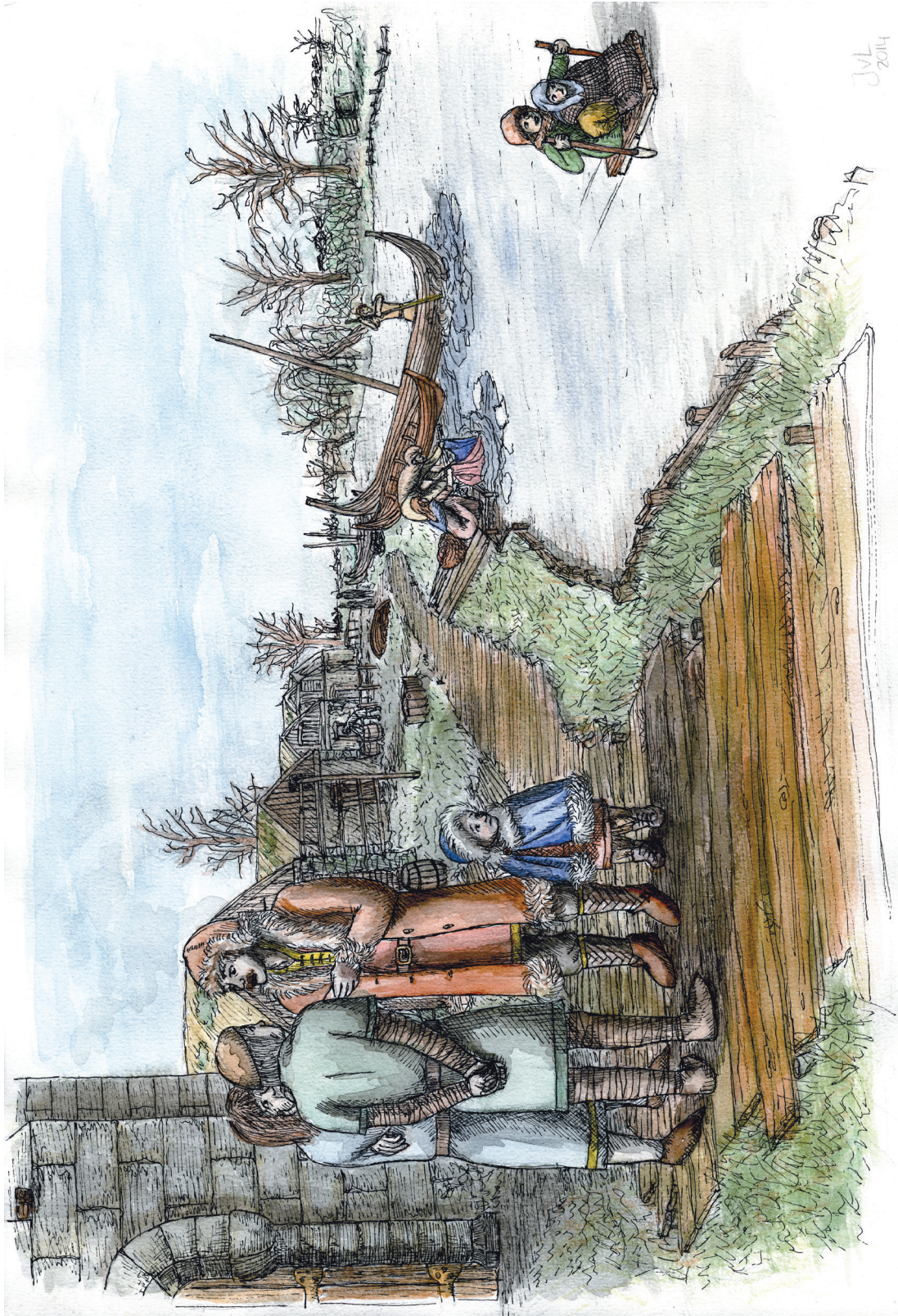
40 Zie hoofdstuk 4.8, “Volle Middeleeuwen”: 3.4.

41 Blok 1979, 46.

42 Zie hoofdstuk 3.1.19.

43 Cordfunke 1984, 173-176.

Afbeelding 6.3. Een impressie van Medemelacha rond 1100 n. Chr.

bewaard blijft, zijn daarna ook de resten van deze mensen verdwenen.

Naast de rollen die *Medemelacha* vervulde als handelsplaats en religieus centrum, vormde het in toenemende mate een centrum voor de ontginning van het achterland. De bewoning van het veengebied begon al in de Karolingische periode rondom het Meer van Wervershoof, maar de ontginningen kwamen pas echt op gang in de 10de eeuw. Deze datering valt gelijk met de groeiende macht van de Utrechtse Kerk in *Medemelacha*. Waarschijnlijk kan dit verband worden gelegd door de *novale tienden*, het kerkelijke recht op inkomsten van nieuw ontgonnen land.⁴⁴ *Medemelacha* was een goed ontwikkelde nederzetting, een kerkelijke machtsbasis en lag midden in een uitgestrekt veengebied (afb. 6.3). De nederzetting vormde een ideale uitvalsbasis voor de veenontginningen.

6.5 *Medenblec*

Alhoewel de Gerulfingen zich in de 12de eeuw steeds meer “Hollands” gingen voelen, distantieerden de inwoners van West-Friesland zich van deze ontwikkeling. De periode wordt gekenmerkt door een groeiende kloof tussen het Kennemerland en West-Friesland. De culturen van het zuidelijk georiënteerde Kennemerland en noordoostelijk georiënteerde West-Friesland, die door de ontginningen nu aan elkaar grensden, bleken lastig te combineren. Tussen de twee gebieden braken conflicten uit. De inwoners van Kennemerland schaarden zich achter de Hollandse graven, terwijl de Westfriezen zich juist van hen probeerden los te weken.

Het laatmiddeleeuwse *Medenblec* vormde ook in deze periode een belangrijk centrum. In de 11de maar vooral de 12de eeuw verdichtte de bewoning. Op de nog open ruimtes tussen de gebouwen werden extra gebouwen geplaatst, zodat een ononderbroken rij huizen langs de *Middenleek* strekt. Dit is de situatie die we ook op de oudste stadsplattegrond van Medemblik uit 1560 aantreffen (zie afb. 4.4). De nederzetting zal in de 11de tot 13de eeuw in veel opzichten een centrum hebben gevormd voor de strijd tegen de Hollanders. *Medenblec* was op dat moment de grootste nederzetting van het Westfrieze gebied, waar ook de meeste mensen woonden. Kapitaal, onmisbaar voor oorlogen, concentreerde zich hier in de vorm van handel en mogelijk productie. De nederzetting had een voor die periode grote haven, waar makkelijk materiaal kon worden aangevoerd.

Het is uitzonderlijk dat Medemblik vanaf de 7de eeuw continu lijkt te groeien tot in de Late Middeleeuwen. Veel (handels)nederzettingen zijn slechts van korte duur. Het is moeilijk een verklaring aan te wijzen voor deze bewoningscontinuïteit. Misschien dat de handelsstroom via de waterwegen nabij Medemblik zo constant waren, dat het in alle perioden een gunstig handelspunt bleef. Een andere verklaring is de aanwezigheid van het tolrecht. Deze zorgde waarschijnlijk voor een aanhoudende stroom van handelaren die in Medemblik tol moesten afdragen. Doordat dit tolrecht gedurende de hele Vroege Middeleeuwen bleef bestaan, bleef ook Medemblik gedurende deze hele periode bestaan.

Naast de vele (vroeg)middeleeuwse vondsten die rondom Medemblik aanspoelen, stamt het eerste harde bewijs dat een deel van de nederzetting in het water is verdwenen uit de *Tymmerage* van het kasteel.⁴⁵ Uit deze tekst blijkt dat het “bolwerk” (de voorburcht) oorspronkelijk ten oosten van het kasteel lag, dus ergens onder de huidige Westfrieze Omringdijk, of deels in het water. Uit dit bolwerk zal nog een pad hebben gelopen, zodat kan worden aangenomen

44 Van der Tuuk 2013, 125.

45 Dijkhuis 2012.

dat enkele tientallen meters voorland tussen circa 1280 en 1386 verloren ging. Hoeveel land hiervoor al was afgeslagen, blijft voorlopig gissen.

De bouw van de dwangburcht kort na 1282 doet vermoeden dat de bewoning in de stad in ieder geval tot aan 't Hoofd reikte. Waarschijnlijk ontstond rond deze tijd ook bewoning langs de Vliet, waardoor de nederzetting zich nu ook langs dit water naar het zuiden strekte.⁴⁶ Vooralsnog zijn nog geen gebouwen uit de 13de eeuw opgegraven in Medemblik, behalve misschien Gebouw 3 van de opgraving St. Josephschool, dat mogelijk tot circa 1300 dateert. Het is aannemelijk dat het hele havenfront was bebouwd en dat tussen de gebouwen weinig open ruimte meer was. Door het ruimtegebrek verschenen waarschijnlijk de eerste gebouwen met meerdere verdiepingen. De erven verplaatsten hiermee ook naar de zuidkant van de gebouwen. Op de erven lagen waterputten die in deze periode, waarschijnlijk vanwege de slechte of brakke kwaliteit van het oppervlaktewater, metersdiep moesten worden gegraven.⁴⁷ De situering van de dwangburcht door Floris V ten opzichte van de (vroeg)middeleeuwse nederzetting is opmerkelijk. Het kasteel lijkt dezelfde oriëntatie als de *Middenleek* aan te houden. Toch staat het gebouw veel zuidelijker dan de bewoning op dat moment waarschijnlijk strekte. Zowel bij de opgraving aan het Gedempt Achterom als bij een waarneming tijdens de aanleg van het riool aan de Oosterhaven, zijn nergens aanwijzingen gevonden van bewoning vóór de 15de eeuw.⁴⁸ Het is opvallend dat de oudste kaart van de stad uit 1560 ook een percelering op de *Middenleek* weergeeft, maar dat deze op de schets uit 1588 is verdwenen (zie afb. 4.4. en 4.5). Hier kunnen twee dingen aan de hand zijn. In de eerste plaats kan Jacob van Deventer een fout hebben gemaakt en het water dat in feite ten noorden van het kasteel liep, ten zuiden hiervan hebben getekend. Ten tweede kan de aanleg van de Oosterhaven, tussen 1589 en 1599, de oude percelering hebben verstoord. Toch lijkt de eerste verklaring waarschijnlijker. Op de schets uit 1588 zijn duidelijk de woorden "oude wal" zichtbaar op het restant van een aarden wal die ten noorden van de nieuw aan te leggen Oosterhaven en dus ook het kasteel liep (afb. 6.3). Deze wal was waarschijnlijk buiten gebruik geraakt door de aanleg van de zuidelijker gelegen nieuwe stadswal. Dat de "oude wal" het kasteel halverwege de 16de eeuw nog buiten de bebouwing sluit, illustreert dat de dwangburcht daadwerkelijk buiten de nederzetting viel. Dit moet zeker het geval zijn geweest tijdens de bouw, ongeveer 200 jaar eerder. Waarom koos graaf Floris V voor deze locatie? Hierboven is al de mogelijkheid aangestipt dat hij zijn burcht op een oudere verdedigende structuur bouwde. Bovendien is een deel van de middeleeuwse stad waarschijnlijk in het water verdwenen. Dat de voorburcht vroeger aan de oostkant van het kasteel lag, illustreert misschien

Afbeelding 6.4. Op een schets uit 1588 is ten noorden van het kasteel een "oude wal" zichtbaar. Het kasteel lag nog buiten de stad.

46 De Cock 1965, 212-213.

47 Verhoeven 1998, 127-129; persoonlijke mededeling Michiel Bartels, Archeologie West-Friesland, 5 januari 2014.

48 Schrickx 2013b, waarneming gedaan door Michiel Bartels en auteur, Archeologie West-Friesland, op 28 mei 2013 (projectvoorbereidingsnummer 13193).

dat deze zich naar de havenmond richtte, die meer naar het oosten lag. Met de afslag van het voorland en de verplaatsing van de havenmond naar het noorden van het kasteel, werd mogelijk besloten ook de voorburcht mee te verplaatsen.

In 1288-1289 werd Medemblik ingelijfd bij het graafschap Holland. De inwoners van de nieuwe stad kregen direct stemrecht.⁴⁹ Het jaartal 1289, waarin de nederzetting stadsrecht kreeg, luidde het einde van de (West-)Friese handelsnederzetting in. Vanaf dat moment was Medemblik een Hollandse stad die, anders dan de steden Hoorn en Enkhuizen, door tegenslag zou krimpen tot een plaats van regionaal belang. De middeleeuwse huizen brandden af, het centrum van de stad verschoof naar het zuiden en de Middenleek werd gedempt. Niets doet nog vermoeden dat de kleine havenstad ruim 500 jaar lang het belangrijkste centrum van West-Friesland vormde. Alleen onder de grond zijn nog aanwijzingen zichtbaar van de unieke geschiedenis van middeleeuws Medemblik.

---

49   Bos 1990, 127.

Nawoord

Toekomstig onderzoek Enkele aanbevelingen voor toekomstig beleid en onderzoek in en rondom Medemblik

Nadat in de jaren tachtig van de vorige eeuw de aandacht van het IPP van het gebied van de "Nieuwe Friezen" verschoof naar "Friese hartland", het terpengebied, ging het snel bergafwaarts met het archeologische toezicht in Medemblik. Zeker vanaf de jaren negentig zijn veel nieuwbouwprojecten in de historische binnenstad uitgevoerd, zonder dat hier archeologisch onderzoek aan vooraf is gegaan. Stuk voor stuk vormden deze nieuwbouwprojecten kansen voor de verrijking van de kennis over de geschiedenis van Medemblik.

Alhoewel veel kansen voor archeologisch onderzoek zijn gemist, liggen nog veel meer in het verschiet. Dit betekent niet direct archeologisch veldonderzoek. In het Provinciaal Depot Noord-Holland ligt het vondstmateriaal en de documentatie van tientallen opgravingen. Zoals uit hoofdstuk 3 blijkt, varieert de mate waarin de informatie uit deze opgravingen is ontsloten aanzienlijk. Van geen enkel onderzoek uit het pre-Malta tijdperk is een basisrapport verschenen, waar overzichtelijk de sporen en vondsten in uiteen zijn gezet.¹ Voor een deel van deze opgravingen geldt zeker dat een moderne analyse, met de huidige kennis, nog veel nieuwe informatie zal opleveren.

De belangrijkste onderzoeken die nog veel informatie kunnen opleveren, vonden allemaal plaats rondom de Oude Haven. De opgravingen van het IPP in 1970 en 1975 op verschillende locaties in de stad vormen belangrijke inkijken in de archeologie van Medemblik. Een volledige publicatie van deze gegevens zal helpen bij vergelijkingen met toekomstig onderzoek en het opstellen van een verwachtingskaart voor de binnenstad. Dit geldt ook voor de gegevens van de opgraving Muntstraat-Torensteeg uit 1982, waarbij de grote hoeveelheid vondsten bovendien kan helpen bij het vormen van een vergelijkingscollectie voor ander vondstmateriaal uit Medemblik. Over de opgraving ten oosten van de Bonifaciuskerk is nog helemaal geen publicatie verschenen. Een uitwerking van deze opgraving zal belangrijke informatie over de kerstening van West-Friesland opleveren. Tenslotte kan nog worden gekeken of de opgraving op het bedrijventerrein Almere, waar IJzertijdsporen zijn waargenomen, nog kan worden uitgewerkt. Hiervoor zal eerst meer documentatie moeten worden achterhaald.

Voor het toekomstige onderzoek kunnen voor de Vroege Middeleeuwen enkele speerpunten worden aangestipt, waar, zeker in het begin, de aandacht naar uit zou moeten gaan. Direct ten zuiden van de Oude Haven kunnen sporen van de oever van *Medemolaca* worden verwacht, al zijn deze waarschijnlijk grotendeels verspoeld. De Karolingische bewoningssporen kunnen vooral halverwege de Breedstraat/Muntstraat en de Oude Haven/Overtoom worden verwacht. Voor alle bouwprojecten in dit gebied geldt een hoge verwachting voor de Karolingische periode. Het is voornamelijk onbekend hoe ver de bewoning naar het oosten strekte, waardoor voorzichtigheid moet worden geboden bij onderzoeken in dit gebied. Dichter bij de Oude Haven/Overtoom geldt een hoge verwachting voor sporen uit de Hoge Middeleeuwen. Deze bewoning strekte waarschijnlijk over de gehele lengte van de oude haven. Naast het gebied

---

¹ Met uitzondering van het project St. Josephschool uit 1990, dat binnen dit onderzoek is uitgewerkt.

van de Oude Haven kunnen nog twee locaties worden aangewezen waar mogelijk interessante vroegmiddeleeuwse sporen liggen. Ten eerste het gebied rondom de straat en de tuinen van het Koningshof. De naam van deze straat suggereert een interessante geschiedenis: mogelijk stond hier een gebouw dat verband hield met de koninklijke macht in het gebied. Ten tweede is het gebied rondom het kasteel Radboud misschien een interessante locatie voor de Vroege Middeleeuwen. Het is mogelijk dat hier voorafgaand aan het kasteel van Floris V een verdedigend bouwwerk aanwezig was. De hele binnenstad heeft daarnaast een hoge verwachting voor laat- en postmiddeleeuwse sporen.

Naast de locaties die dienen te worden onderzocht, kan ook wat betreft de uitvoering van de archeologische onderzoeken een aantal aandachtspunten worden aangedragen. Ten eerste kunnen veel van de nog onbeantwoorde vragen betreffende de Medemblicker economie worden beantwoord door onderzoek naar dierlijk botmateriaal. Om deze reden is het zaak dit materiaal zo volledig mogelijk te verzamelen uit gesloten contexten. Hierbij zal ook moeten worden gezeefd, zodat ook kleinere botfragmenten worden verzameld. Een belangrijke niche in oudere onderzoeken zijn de visbotten, die het belang van het water als voedselbron zullen illustreren. Ten tweede zal het gebruik van een metaaldetector gedurende opgravingen nieuwe inzichten verwerven in de status van de bewoners en de mate waarin metaal werd bewerkt in de nederzetting. Mogelijk leveren metaalvondsten ook nieuwe aanwijzingen voor de contacten die de nederzetting onderhield. Ten derde zal een onderzoek naar de moeilijk dateerbare keramiek, zoals kogelpot-aardewerk, de dateringen in de stad kunnen verscherpen. Door alle keramiek uit de binnenstad te vergelijken kan mogelijk een patroon worden ontdekt, waardoor een datering aan een bepaald baksel of vorm kan worden toegewezen. Naast de (vroeg) middeleeuwse archeologie moeten ook de sporen en vondsten uit de Nieuwe Tijd worden gedocumenteerd en verzameld. Voorheen is dit vrijwel niet gebeurd.

Ook buiten de stad zijn veel sites aan te wijzen die in de toekomst meer aandacht en vooral bescherming verdienen. Hierbij vallen vooral de vroegmiddeleeuwse vondstconcentraties rondom het oude Meer van Wervershoof op. Ook in het water zelf valt nog veel vroegmiddeleeuws materiaal te verwachten, zoals de vele vondsten bewijzen die aan de Vooroever, maar ook rondom de stad zelf, zijn gedaan. Vermoedelijk ligt zelfs nog een deel van de nederzetting in het IJsselmeer. Ook zou meer aandacht uit moeten gaan naar sites in de Wieringermeer, waar ondanks de overstromingen en verkaveling mogelijk nog archeologie aanwezig is. Deze sites zullen in onderzoeksagenda van de gemeente moeten worden opgenomen, zodat toekomstige bouwprojecten de aanwezige sporen niet verder zullen vernietigen. Door al deze gespecificeerde verwachtingen samen te voegen, kan zelfs een regionale onderzoeksagenda worden opgesteld, waardoor doelgericht en efficiënt archeologisch onderzoek kan worden uitgevoerd in het gebied.

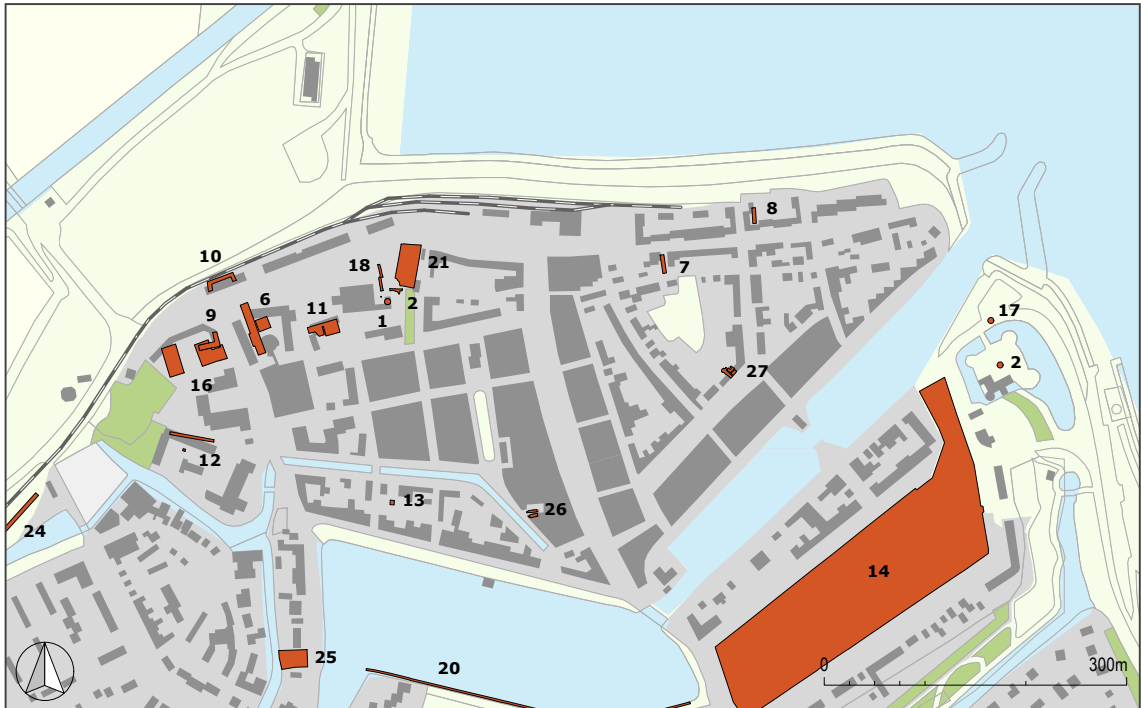
Om Medemblik als nederzetting in een context te kunnen plaatsen, zullen vergelijkbare nederzettingen nader moeten worden onderzocht. Hierbij kan men denken aan vroegmiddeleeuwse bewoningscomplexen als Stavoren, Wieringen, Texel of Muiden. Door dergelijk onderzoek uit te voeren, kan wellicht een ander beeld worden geschetst van noordwestelijk Nederland in de Vroege Middeleeuwen, een gebied dat nu vooral als "perifeer" wordt beschouwd.

Bijlage 1
Overzicht onderzoeken Medemblik

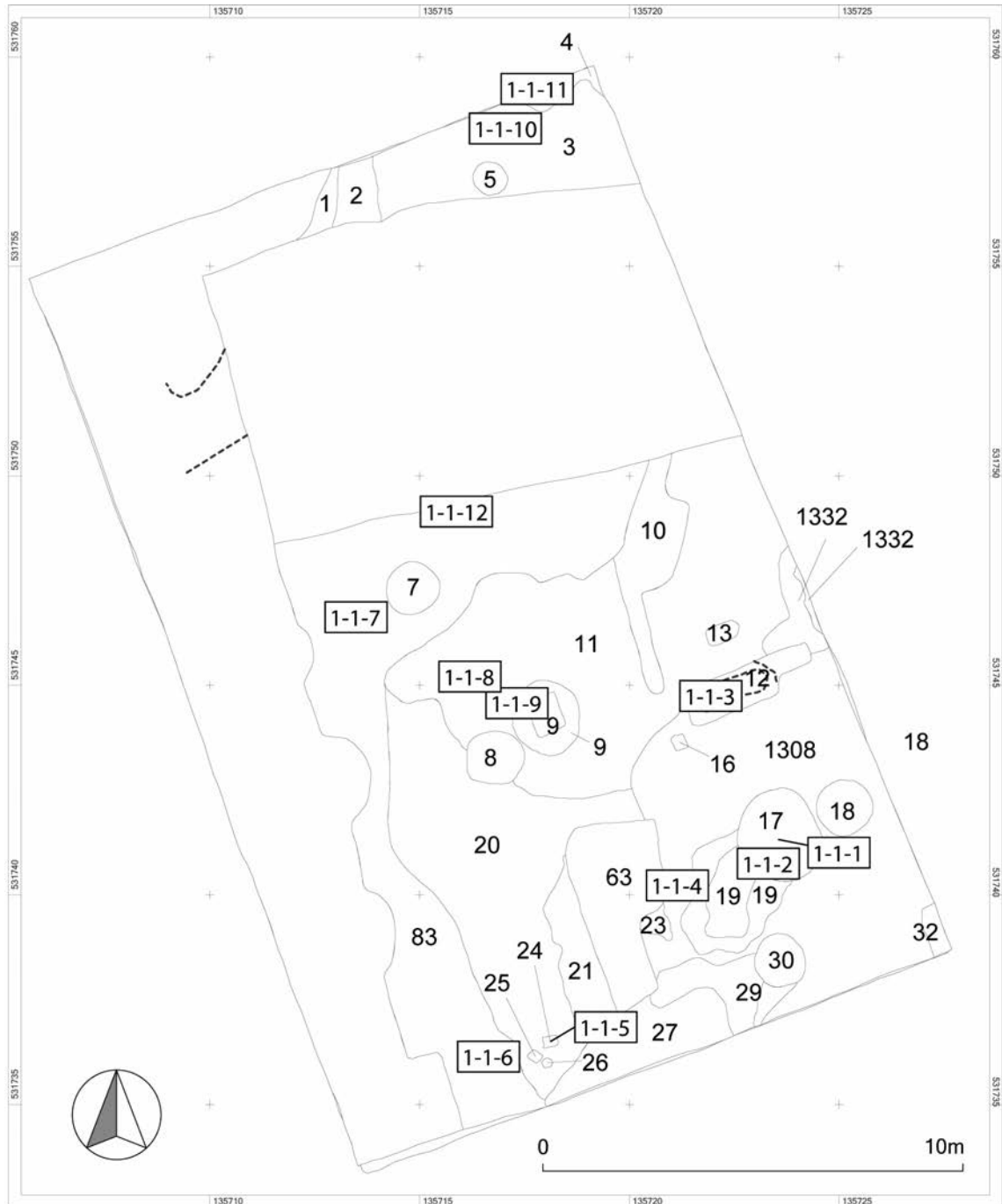
Bijlage 1.A. Alle archeologische onderzoek die in Medemblik plaatsvonden. De nummers verwijzen naar de projectnummers die binnen dit onderzoek zijn gehanteerd (zie hoofdstuk 3).

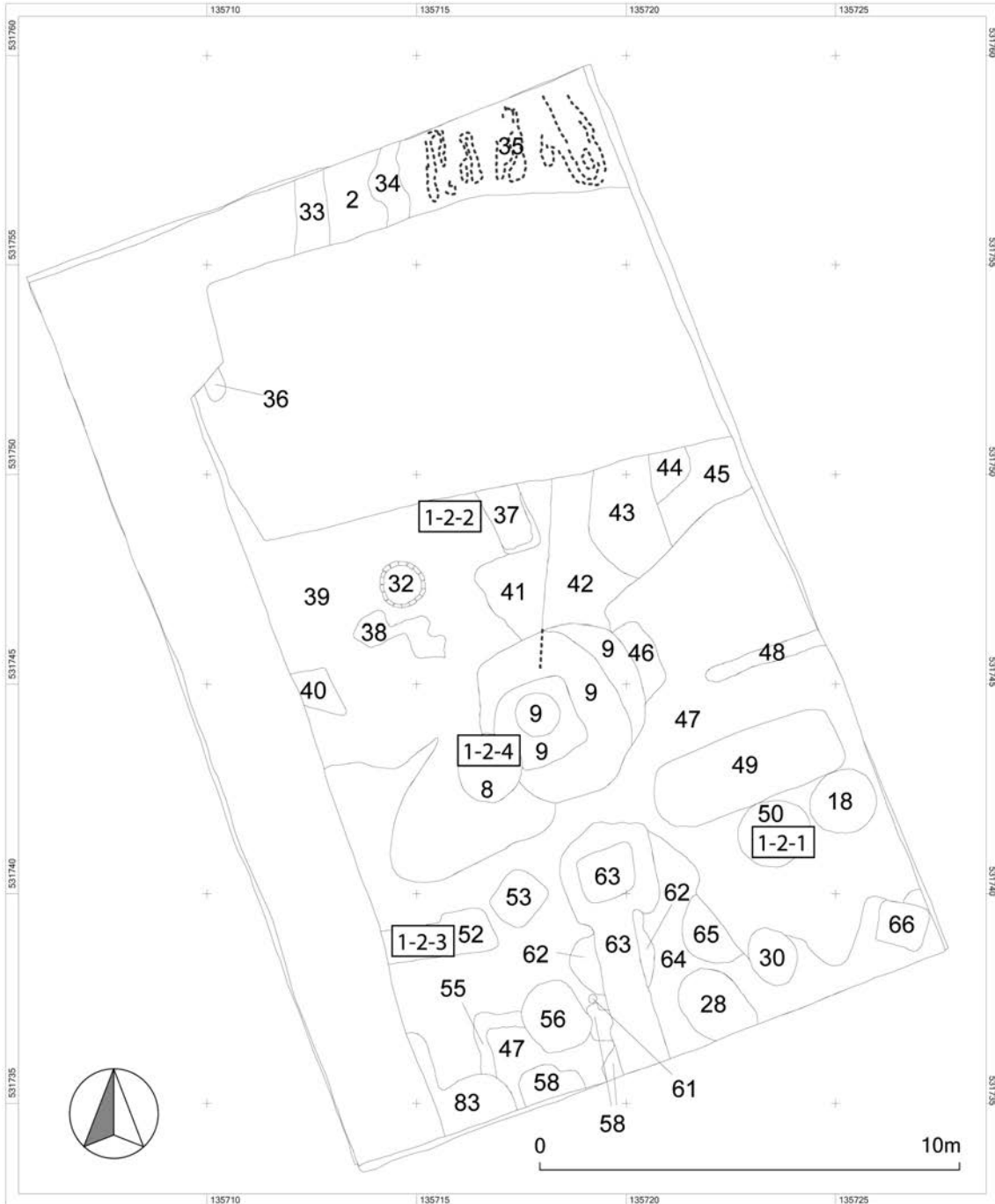
Bijlage 1.B. Een uitsnede van de binnenstad, met alle archeologische onderzoeken. De nummers verwijzen naar de projectnummers die binnen dit onderzoek zijn gehanteerd (zie hoofdstuk 3).

Bijlage 2
St. Josephschool werkput 1

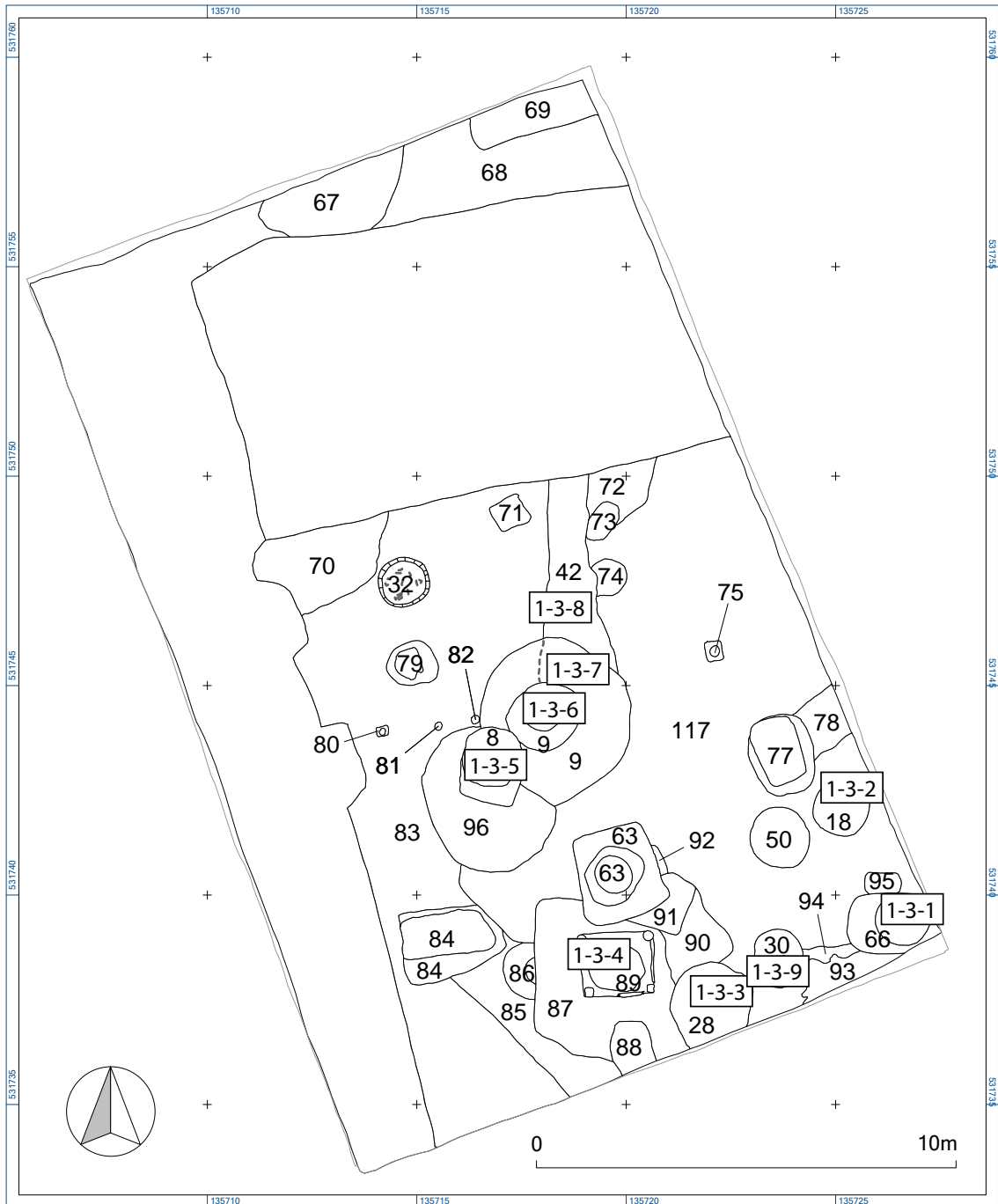
Werkput 1 Vlak 1

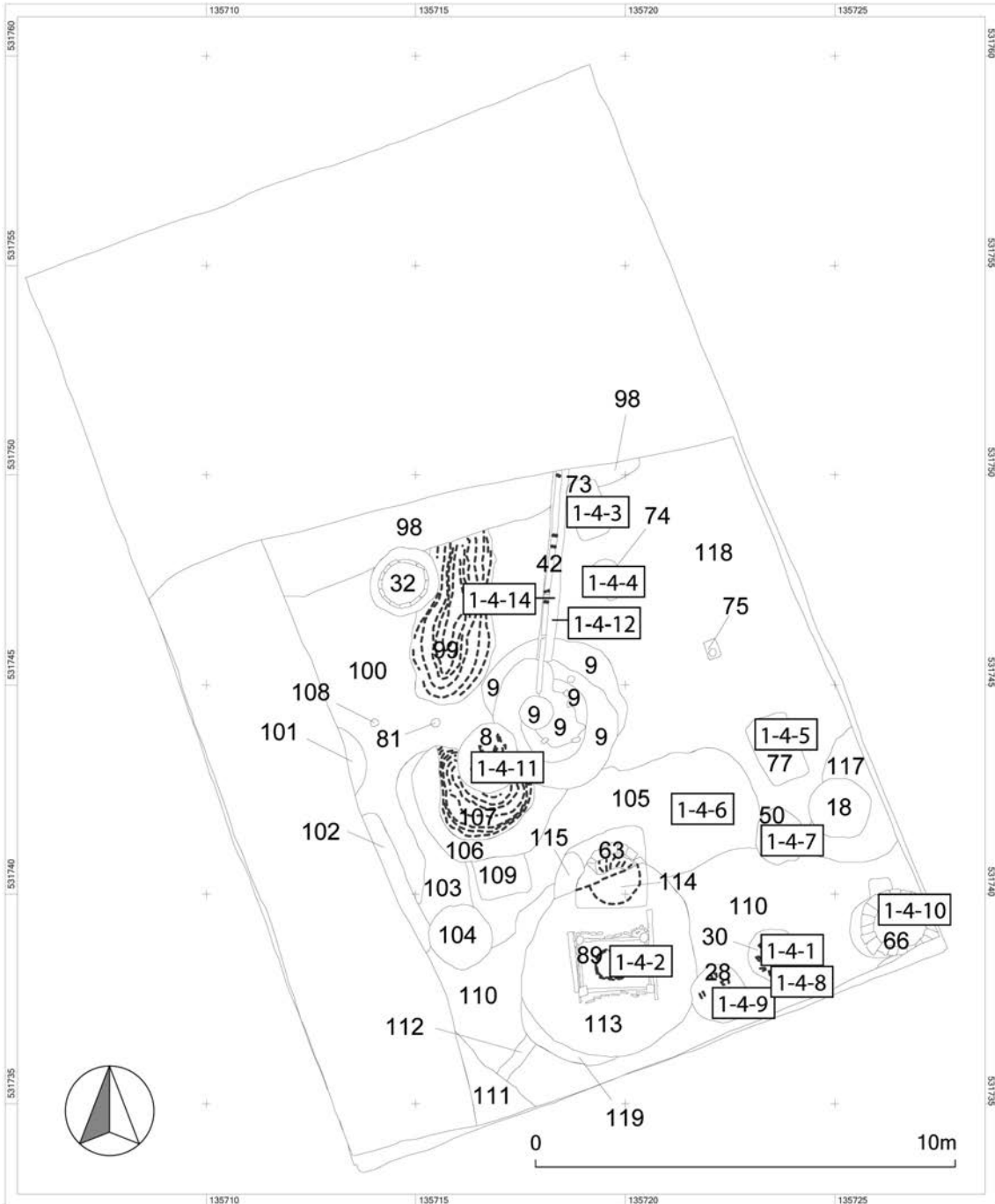
Werkput 1 Vlak 2

Werkput 1 Vlak 3

Werkput 1 Vlak 4

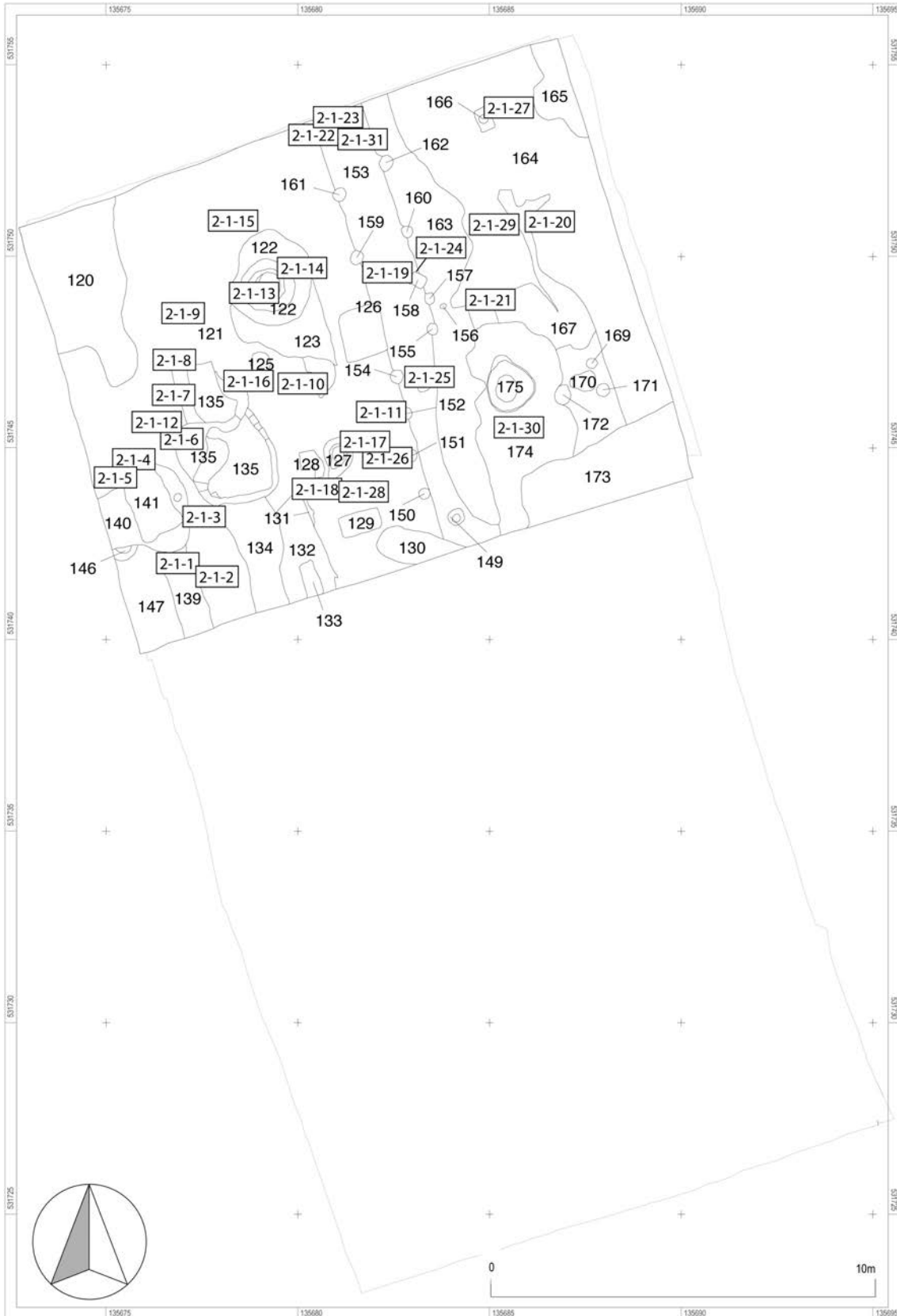

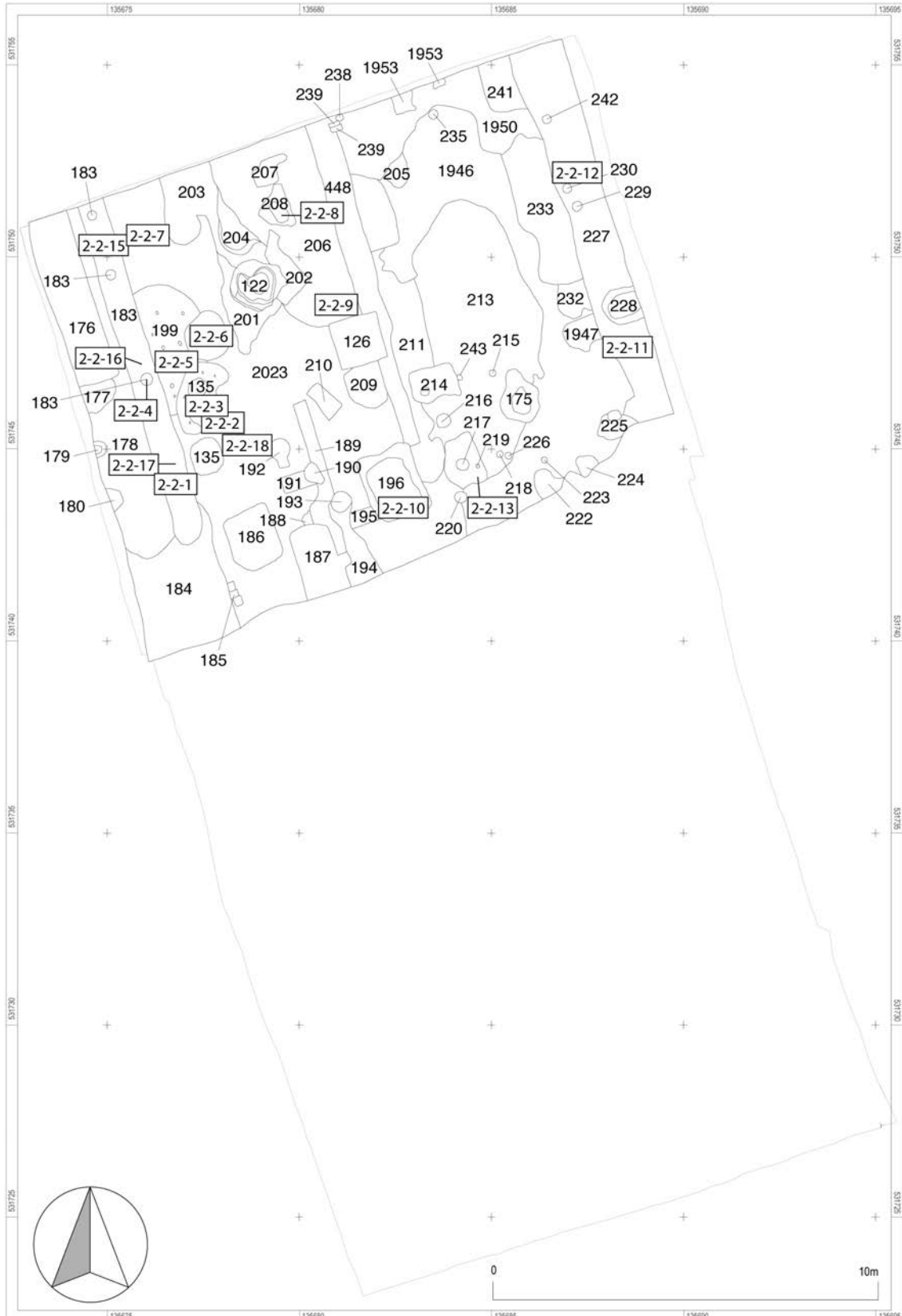
Bijlage 3
St. Josephschool werkput 2

Werkput 2 Vlak 1

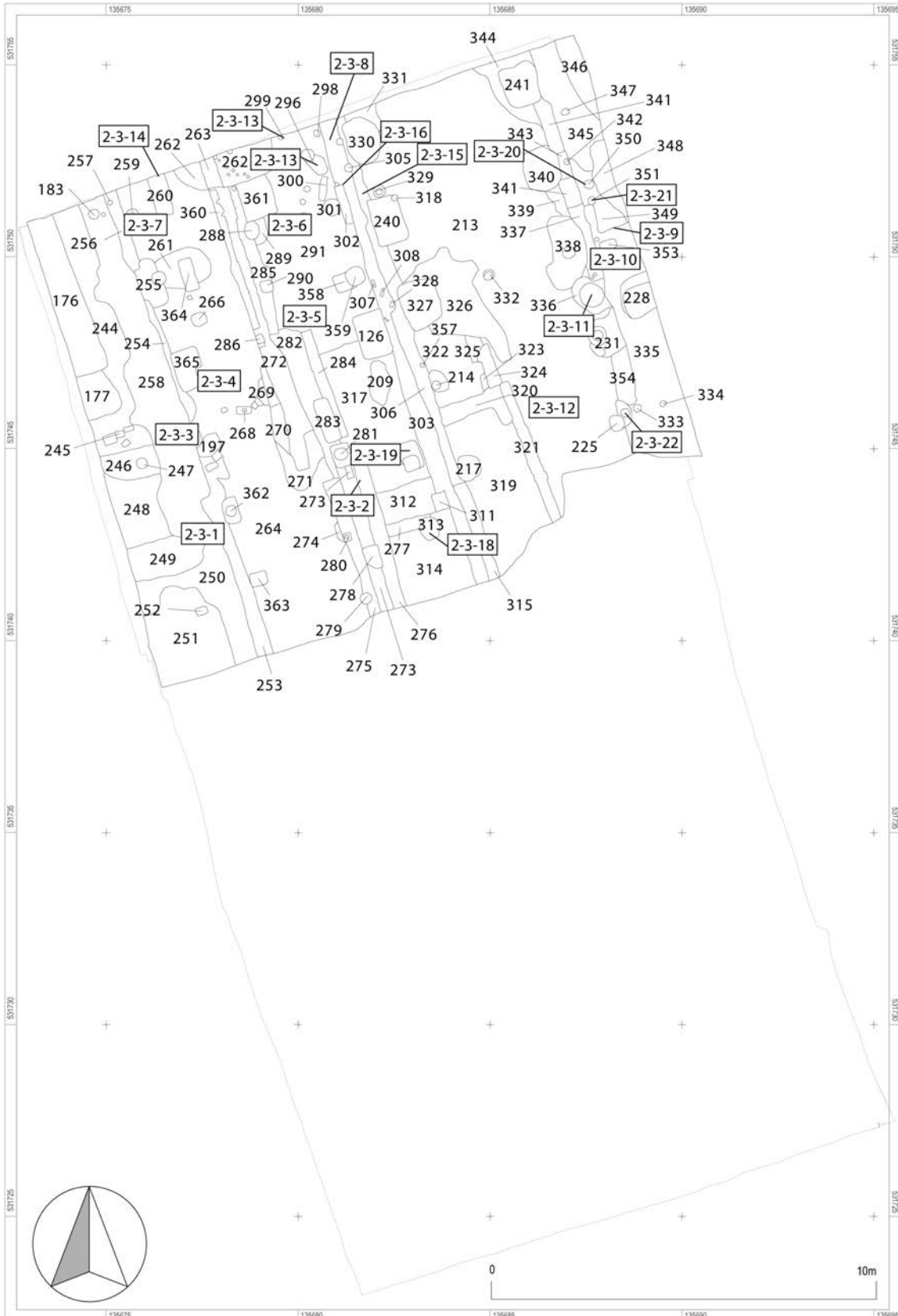

Werkput 2

Vlak 2

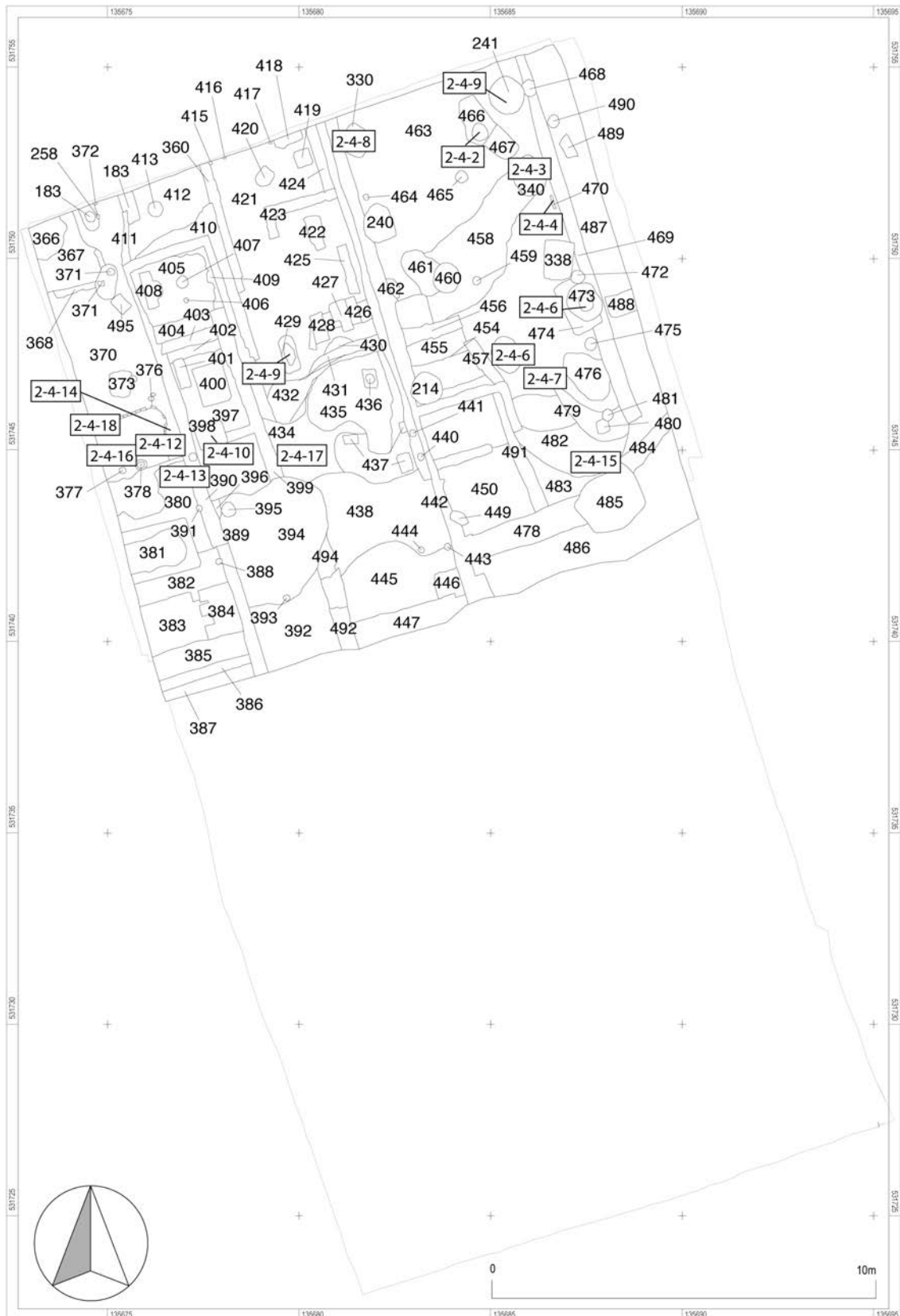

Werkput 2 Vlak 3

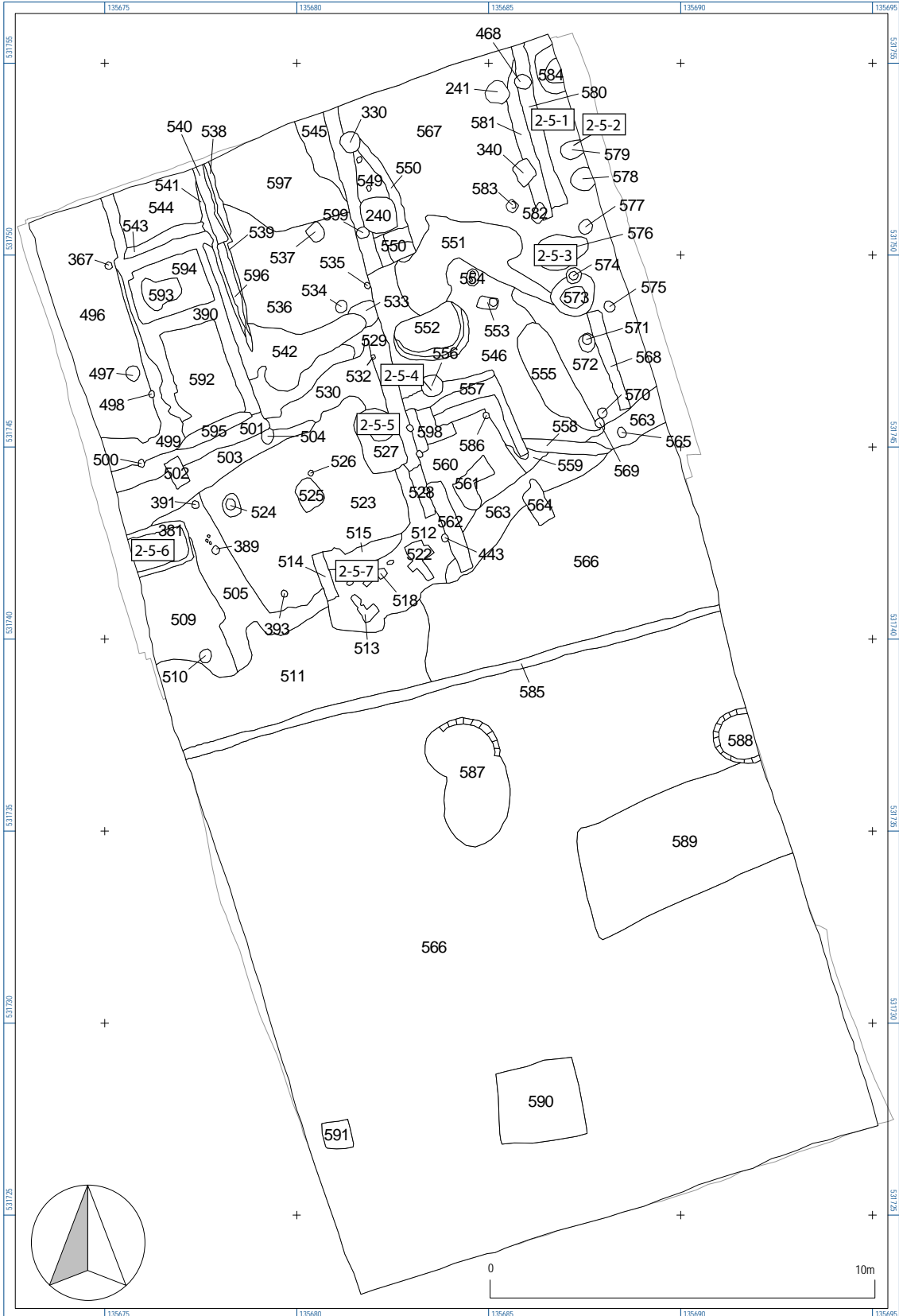

Werkput 2

Vlak 4

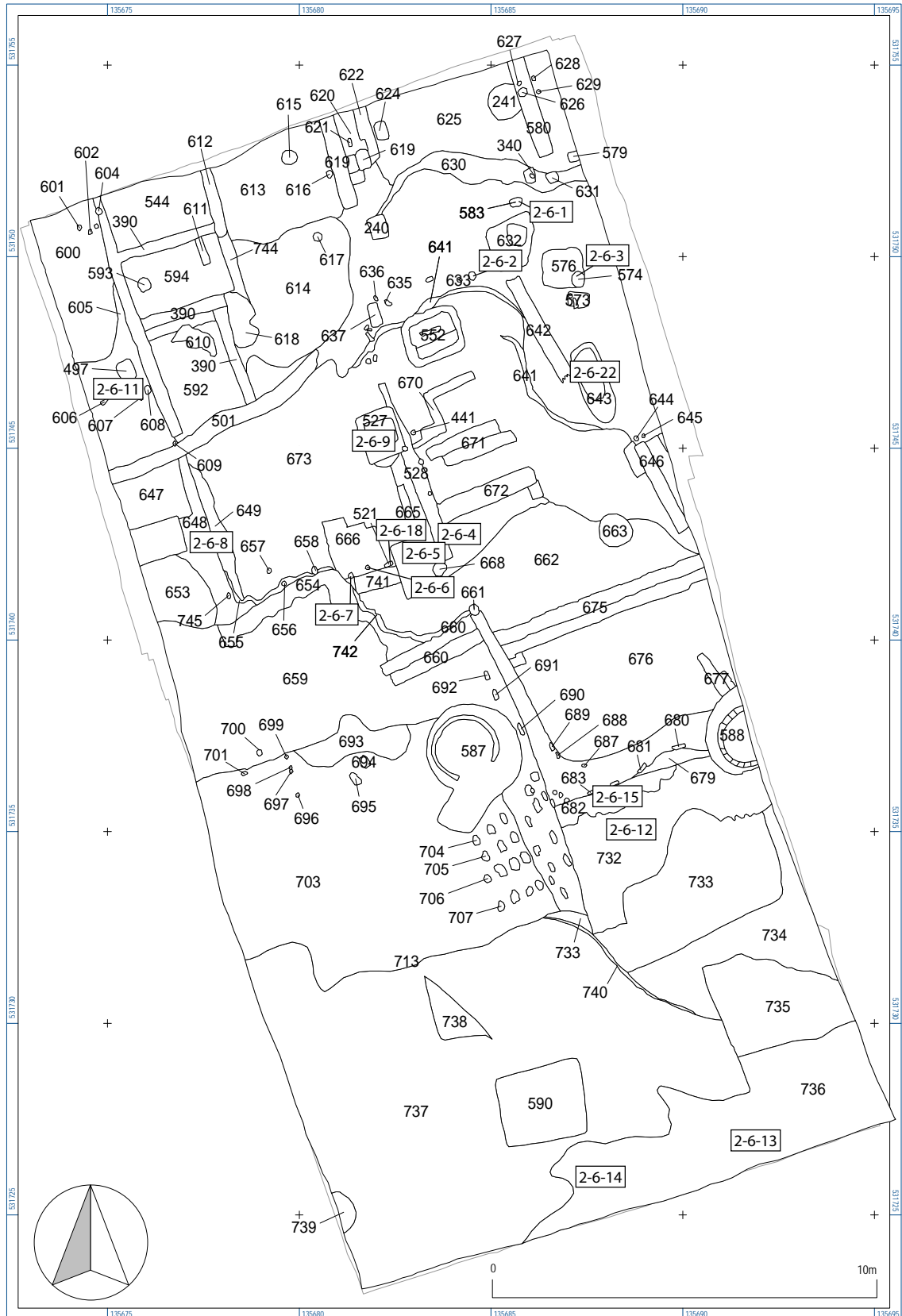

Werkput 2 Vlak 5

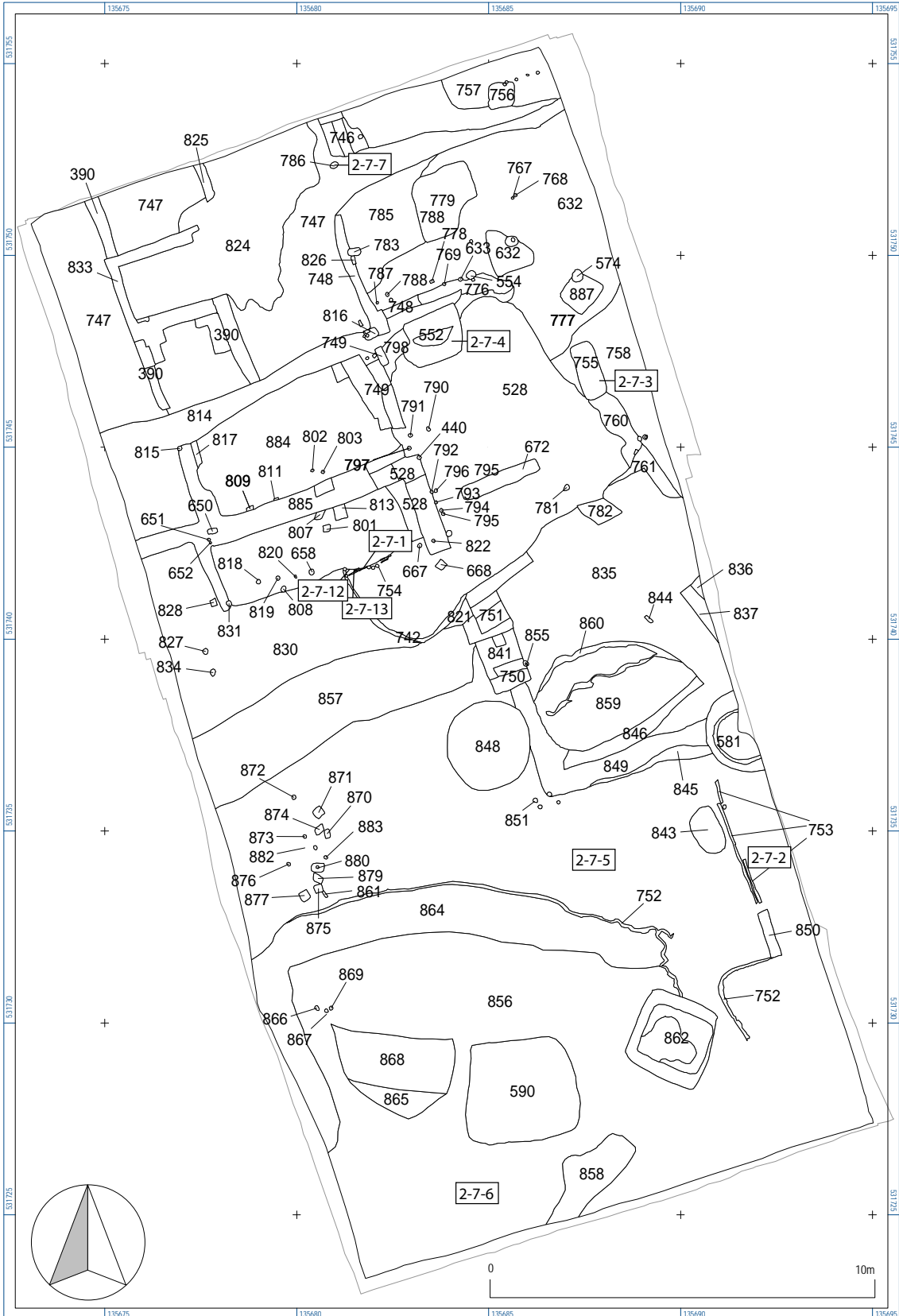

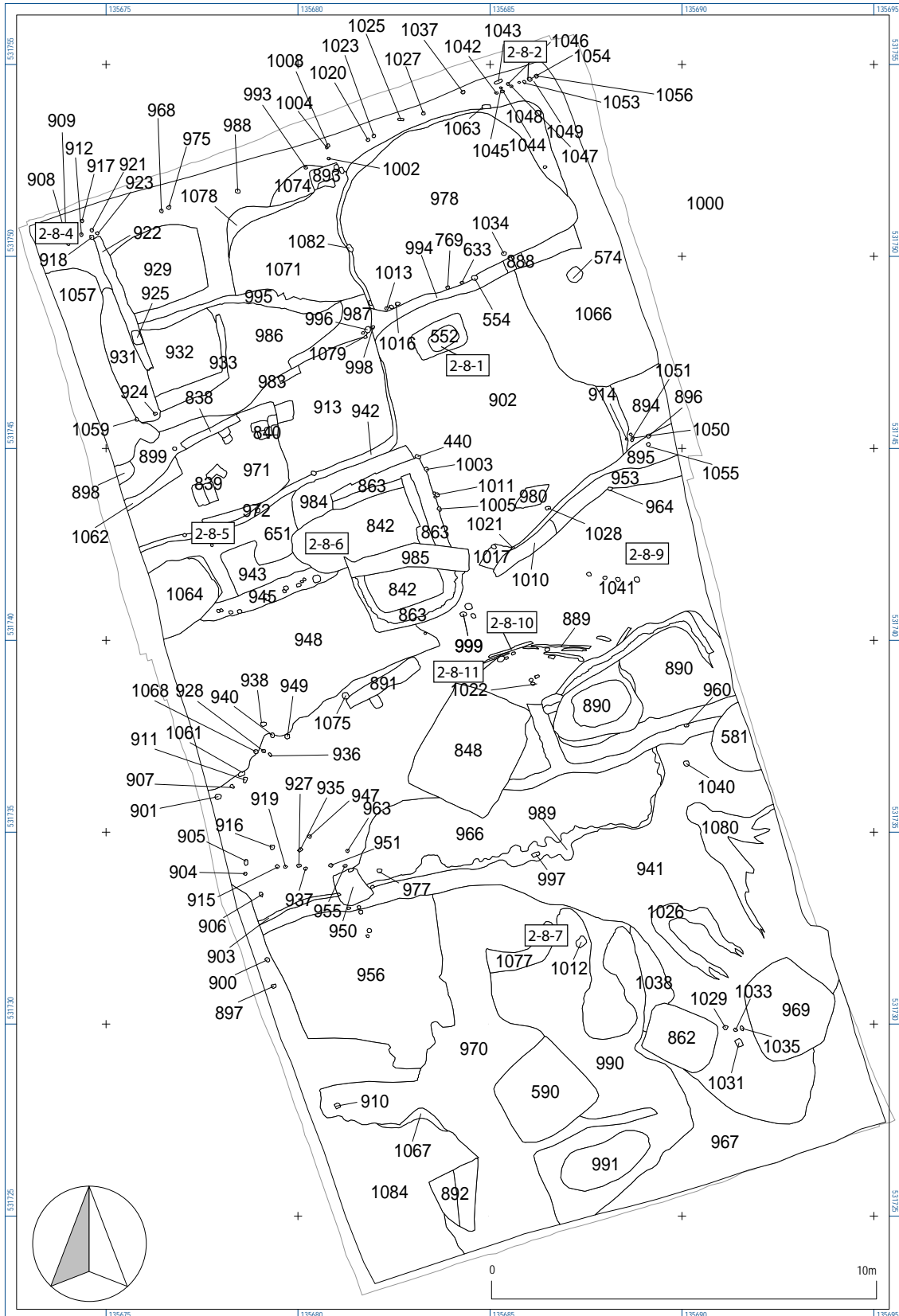
Werkput 2 Vlak 6

Werkput 2 Vlak 7

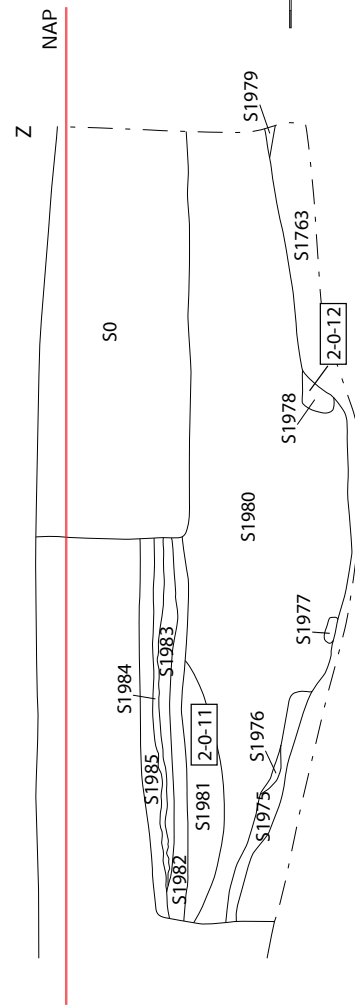
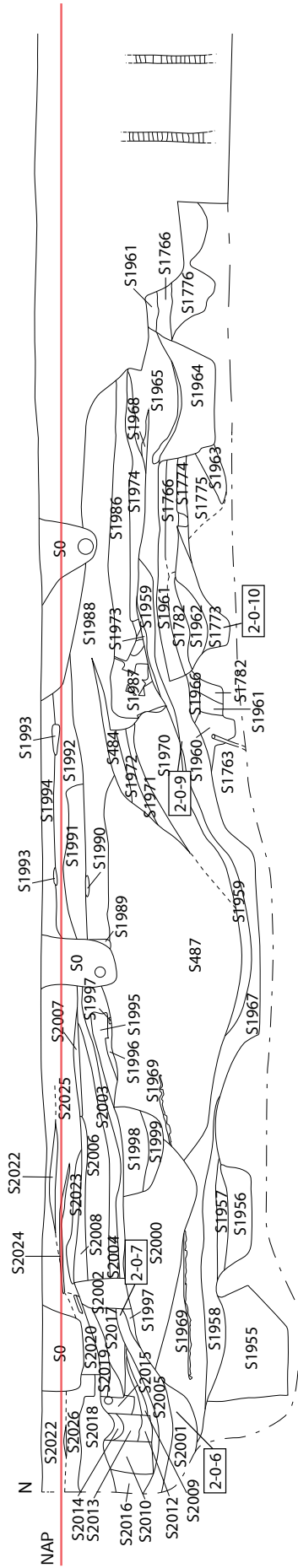

Werkput 2 Vlak 8

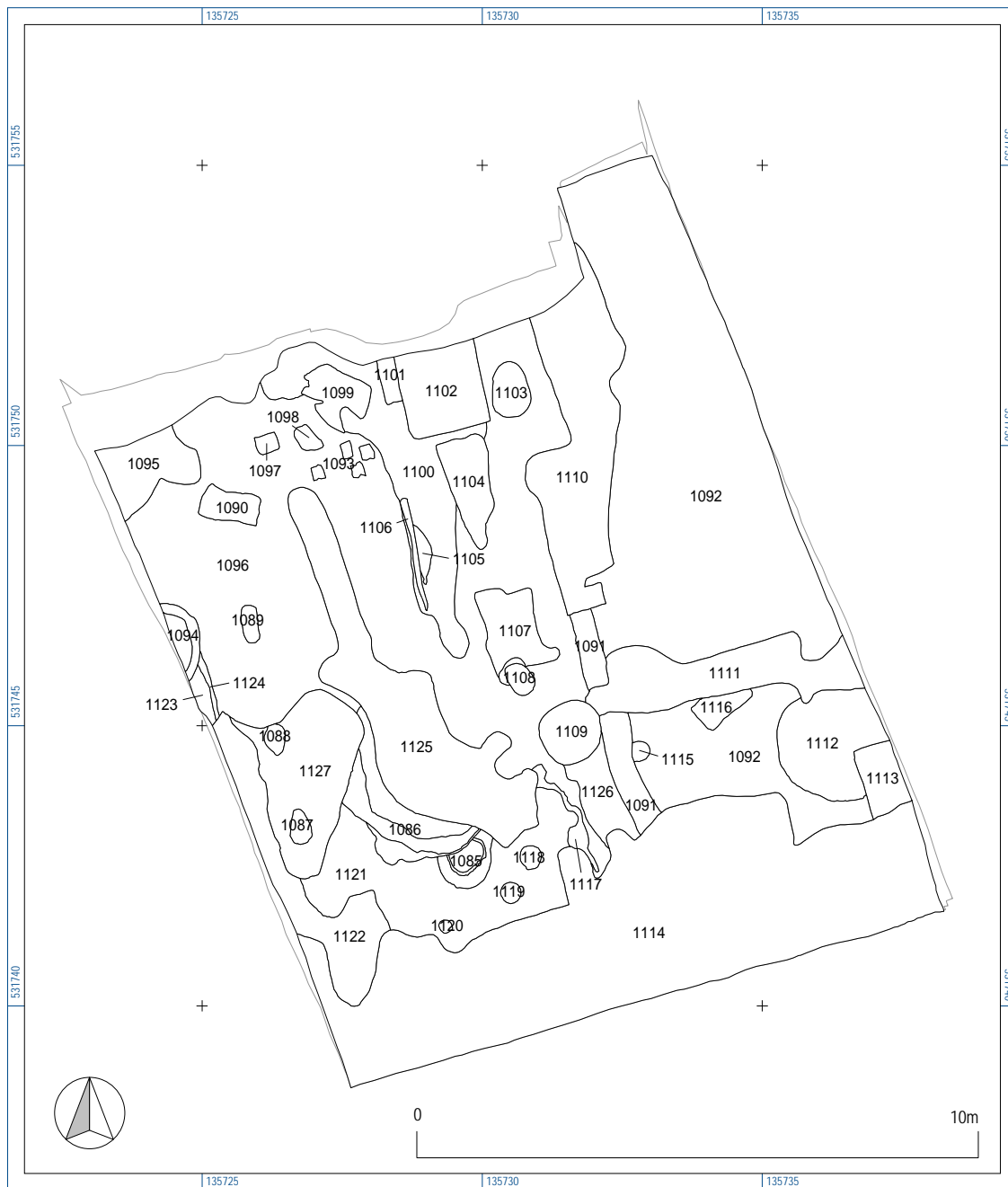

Werkput 2 Oostprofiel

Bijlage 4
St. Josephschool werkput 3

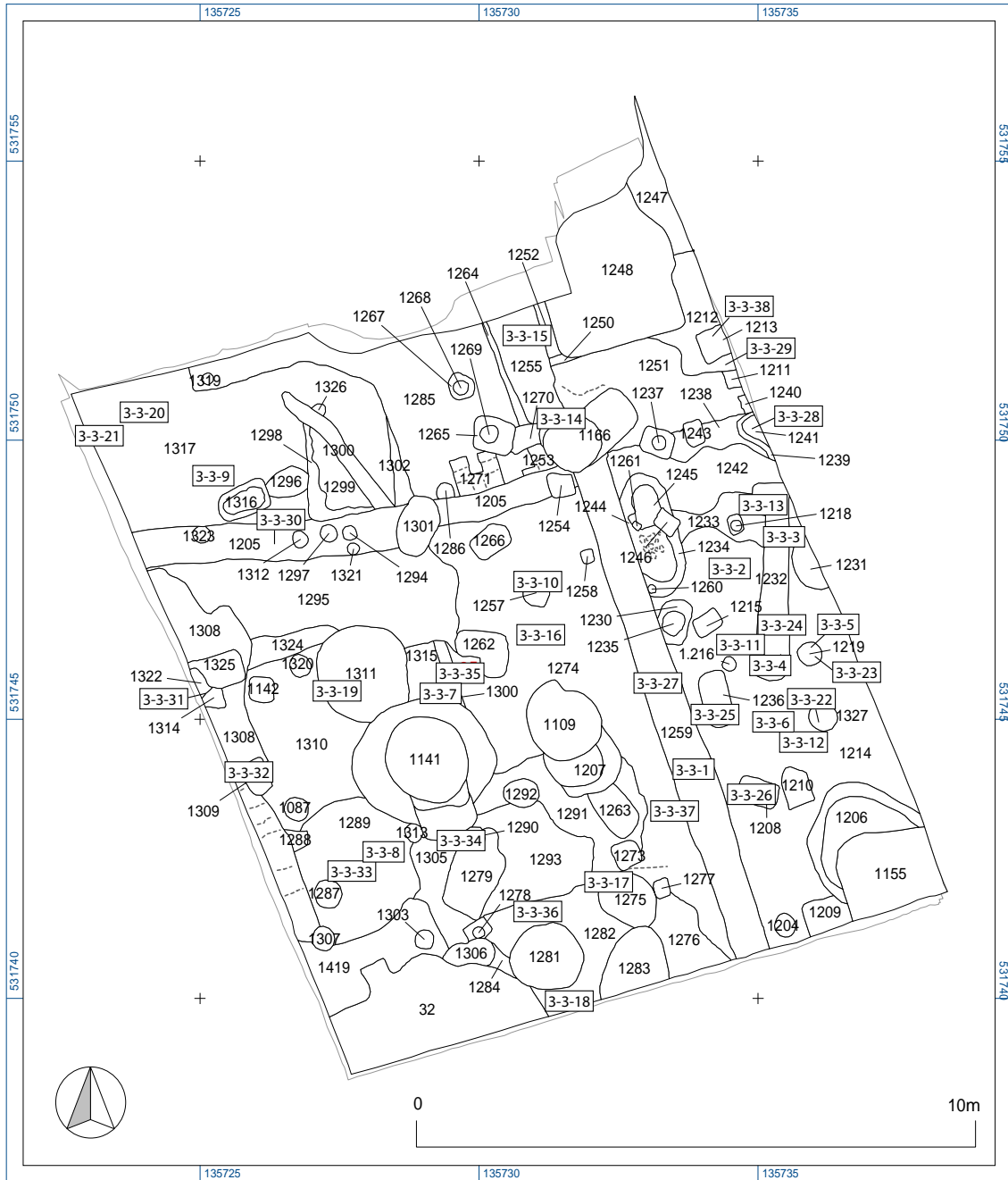
Werkput 3 Vlak 1

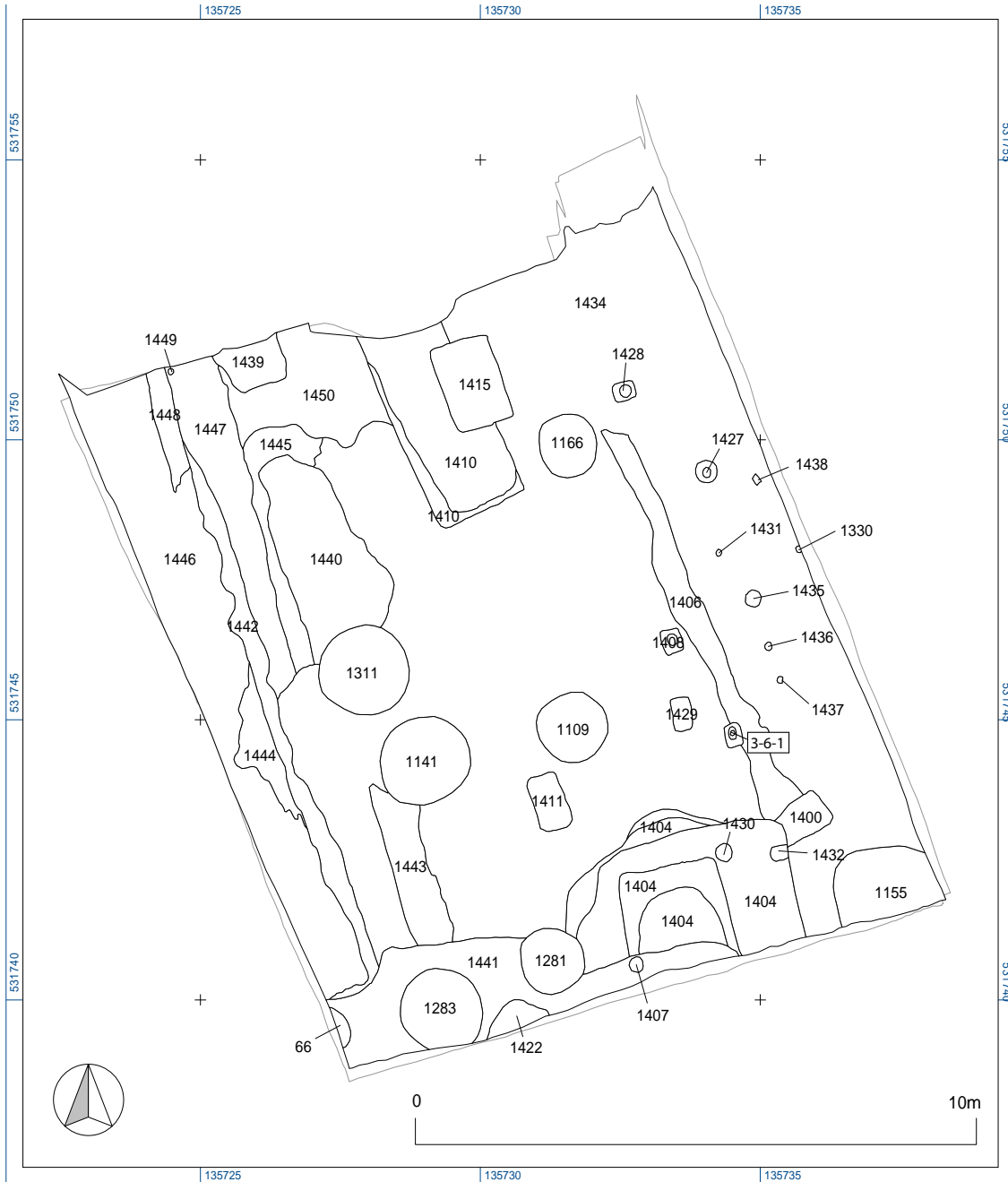
Werkput 3 Vlak 3

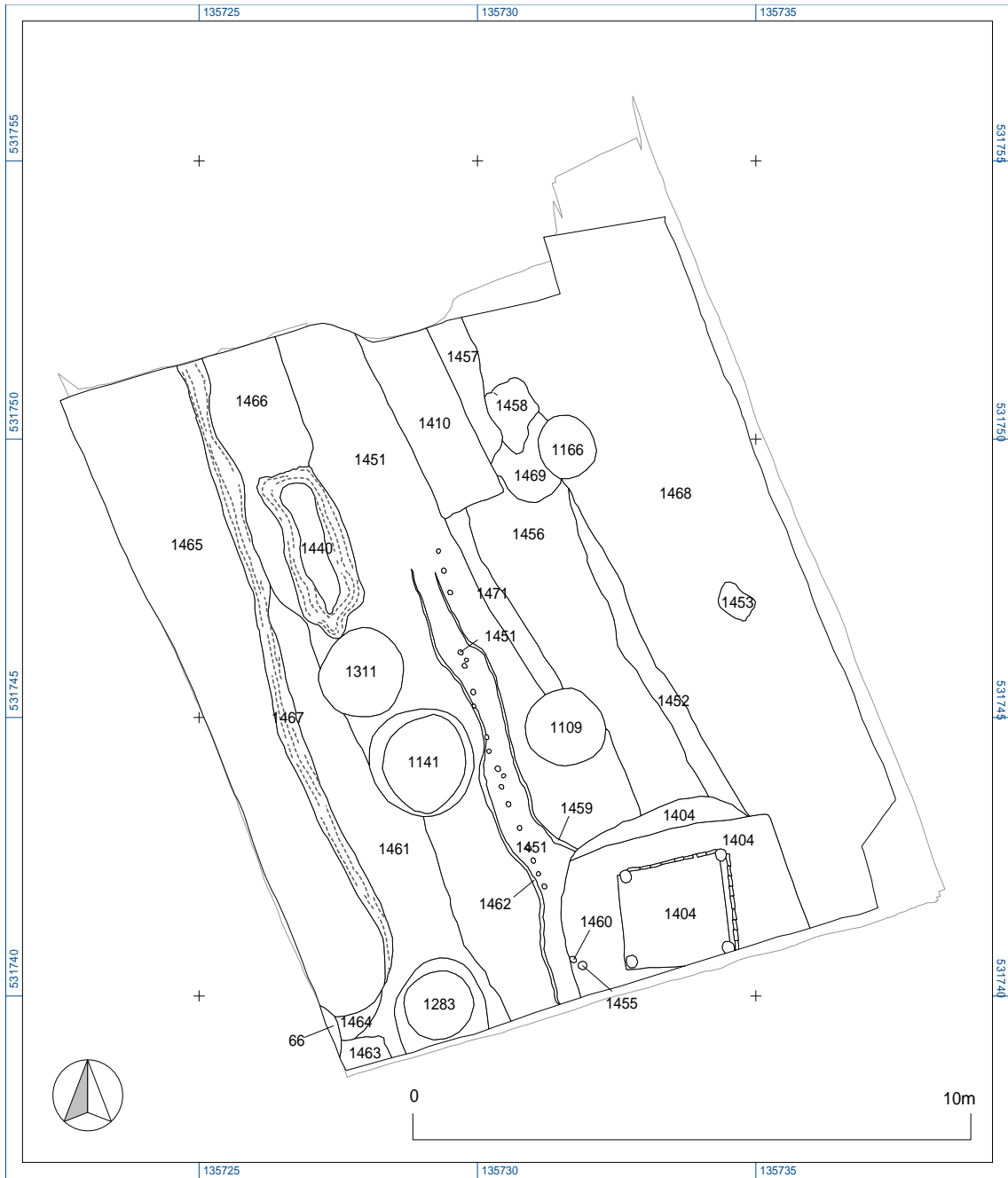

Werkput 3 Vlak 6

Werkput 3 Vlak 7

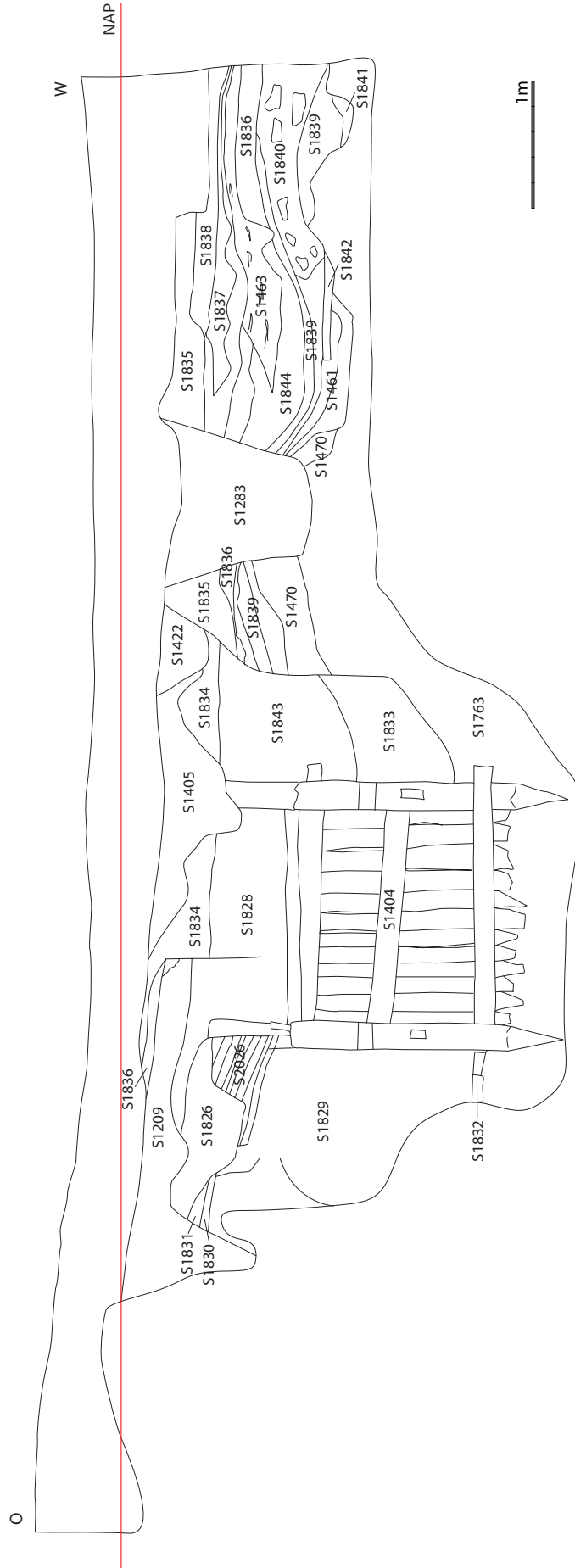

Werkput 3 Vlak 8

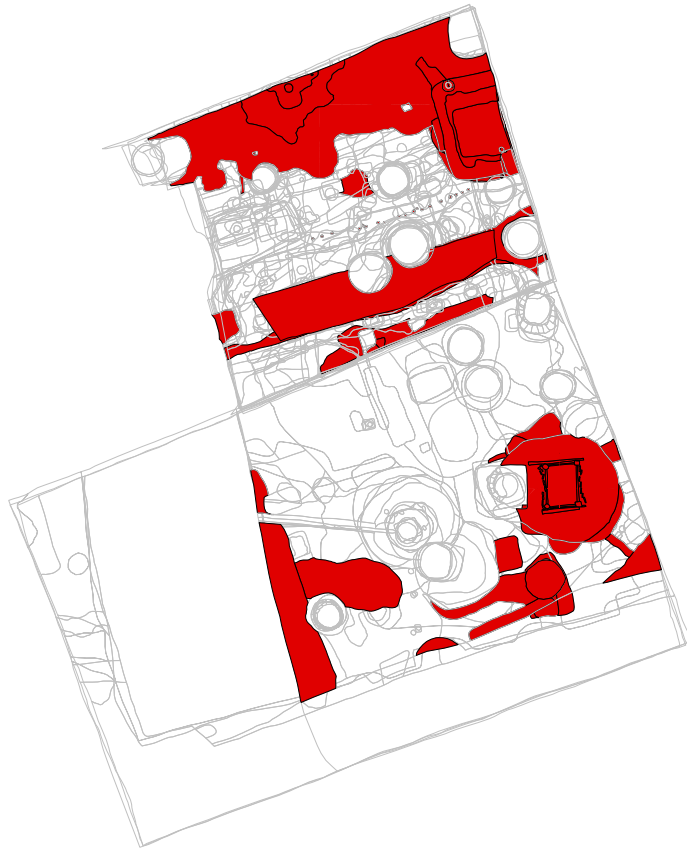
Werkput 3 Zuidprofiel

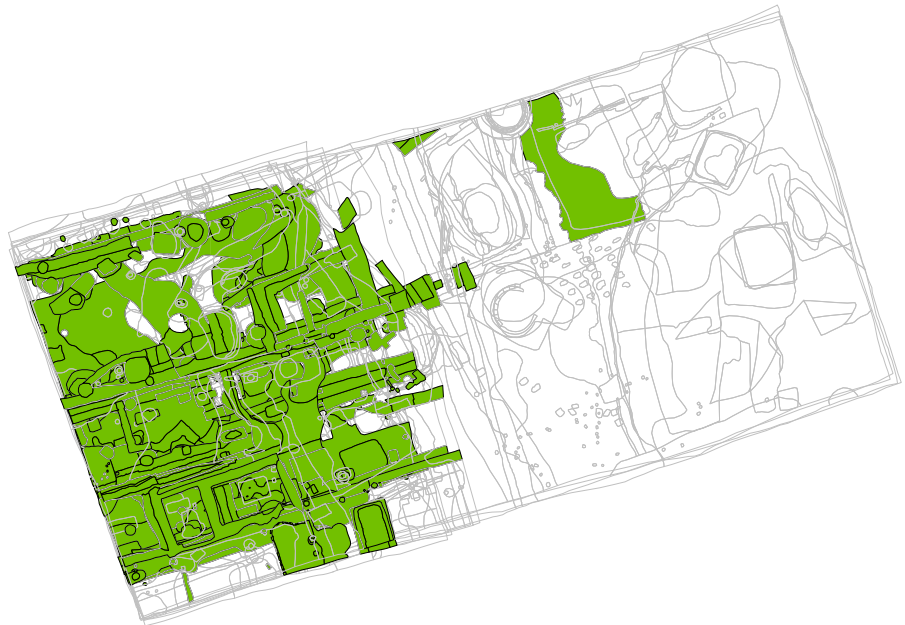

Bijlage 5
Fasering werkputten

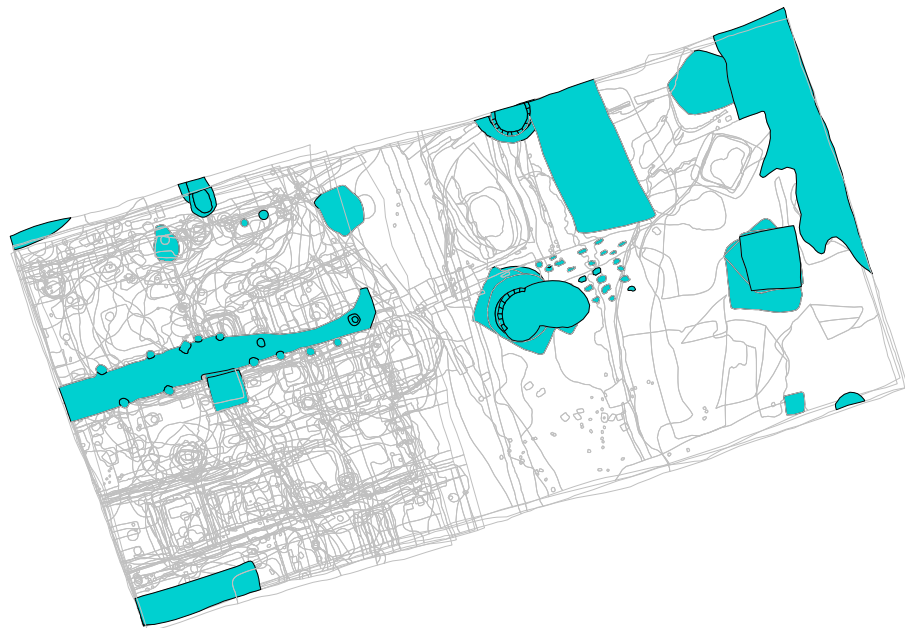
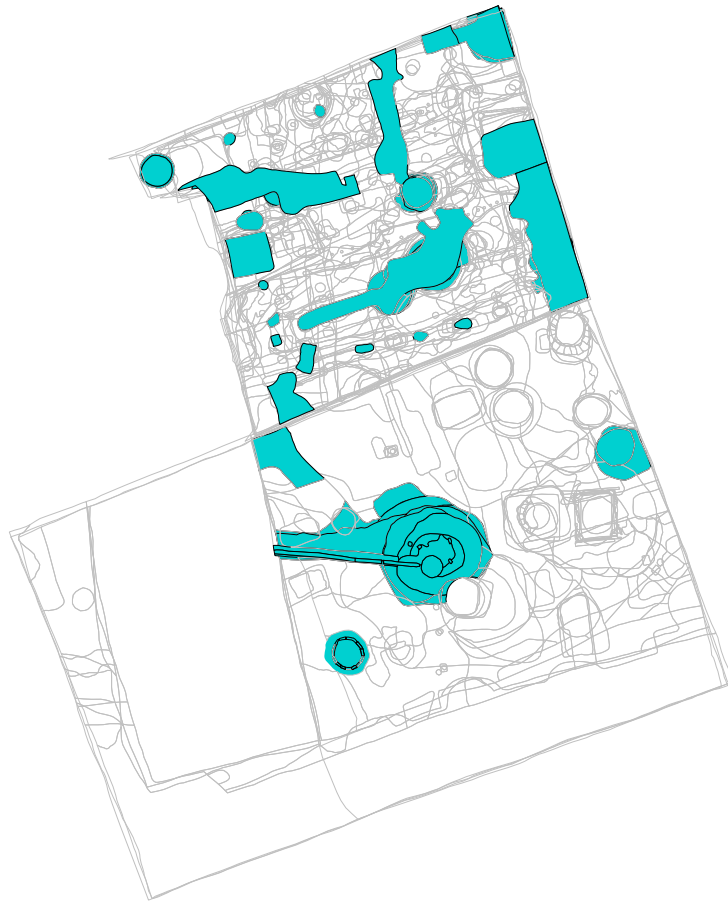
Vroege Middeleeuwen
circa 675-900 n. Chr.

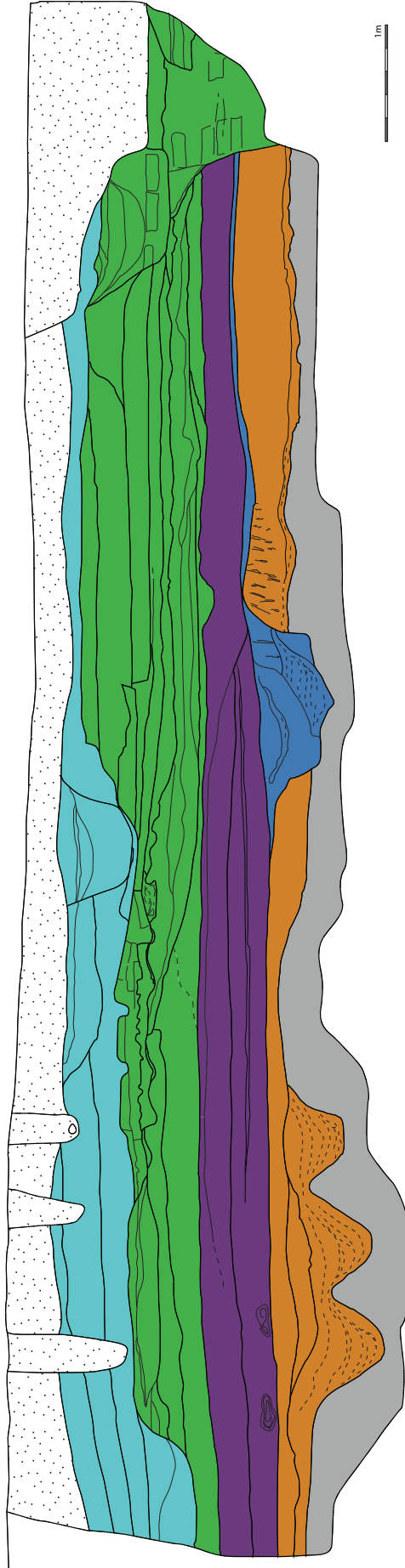
Volle Middeleeuwen
circa 900-1200 n.Chr.

Late Middeleeuwen/Nieuwe Tijd
circa 1200-1850 n.Chr.

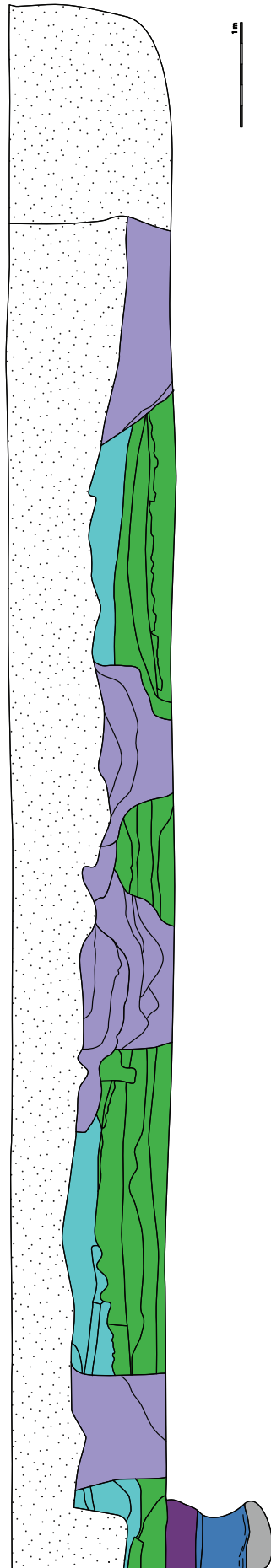
Werkput 1 Oostprofiel

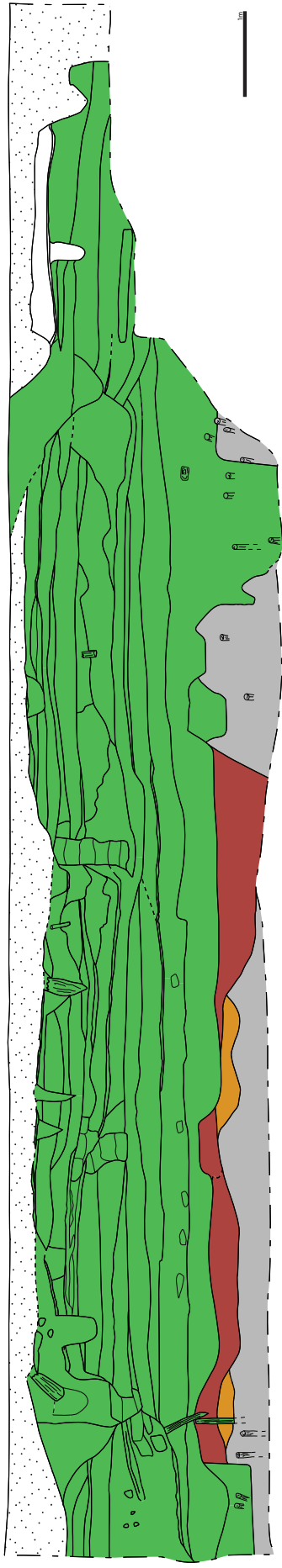
Legenda

- Fase 0 (Nat. ondergrond)
- Fase 1 (Bronstijd)
- Fase 2 (Ijzertijd)
- Fase 3 (Romeinse tijd)
- Fase 4 (Vroege ME)
- Fase 5 (Volle ME)
- Fase 6 (Late ME)
- Fase 7 (Nieuwe Tijd)

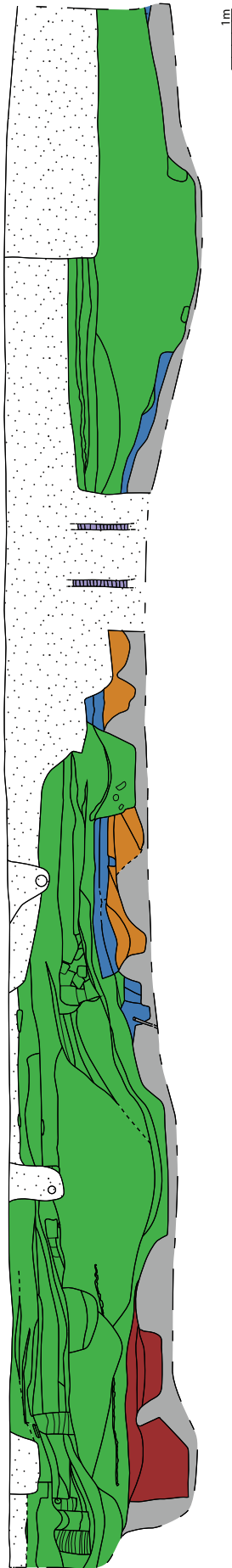
Werkput 1
Zuidprofiel

Werkput 2
Noordprofiel

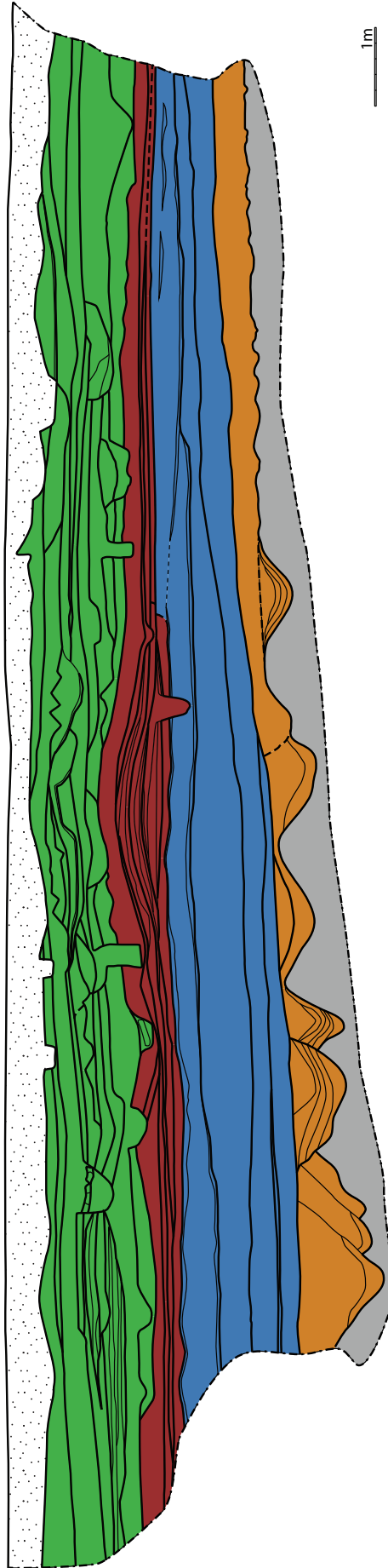

Werkput 2
Oostprofiel

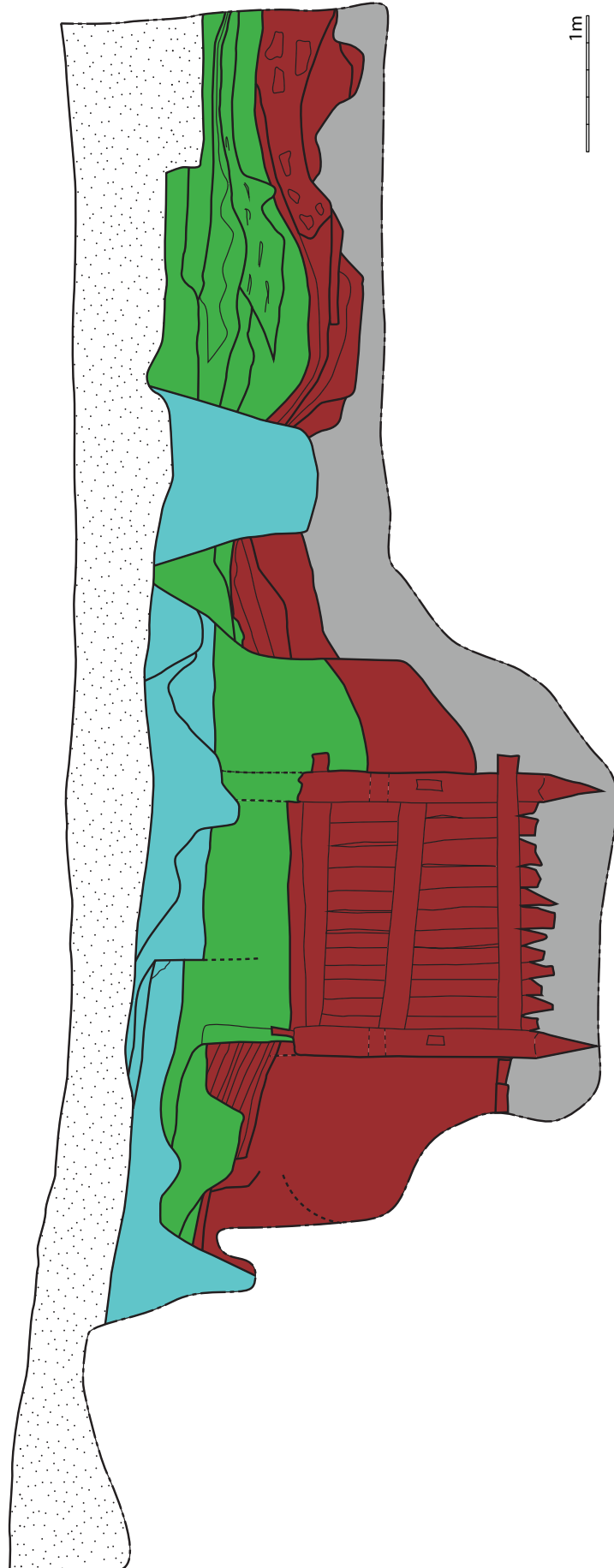

Werkput 3
Oostprofiel

Werkput 3
Zuidprofiel

Bijlage 6
St. Josephschool determinatie keramiek

Vervaardiging	H = handgevormd G = gedraaid
Hardheid baksel	Z = zacht H = hard ZH = zeer hard

1	1	7	4	1	83	kogelpot	700-1350	H	?							H	grijs- bruin	kwarts	5-6	-	op breuk donkergrijs	-	bruine grond met blauwgrijze kleibrokken
1	1	7	3	1	83	kogelpot	700-1350	H	?							H	bruin	kwarts, graniet	4-5	-	op breuk donkergrijs	-	bruine grond met blauwgrijze kleibrokken
1	1	7	8	1	83	kogelpot	700-1350	G	?							ZH	bruin	zand	4-5	-	op breuk donkergrijs	-	bruine grond met blauwgrijze kleibrokken
1	1	7	5	1	83	kogelpot	700-1350	H	?							ZH	donker- grijs-ro- zebruin	zand	3-4	-	-	-	bruine grond met blauwgrijze kleibrokken
1	1	7	9	1	83	kogelpot	700-1350	H	?				1.1.7- 10, 1.1.7-11			H	bruin	kwarts	6-8	-	op breuk donkergrijs	-	bruine grond met blauwgrijze kleibrokken
1	1	7	1	1	83	paffrath	950-1225	G	buik?							ZH	grijs	zand	6-7	-	aan bin- nenzijde verbrand	-	bruine grond met blauwgrijze kleibrokken
1	1	7	7	1	83	kogelpot	700-1350	G	rand							H	bruin- lichtbruin	zand	8-11	gepolijst	op breuk donkergrijs	-	bruine grond met blauwgrijze kleibrokken
1	1	7	2	1	83	kogelpot	900-1350	H/G	schouder, rand							H	bruin	kwarts, ijzer	3-10	-	op breuk grijs	-	bruine grond met blauwgrijze kleibrokken
1	1	7	6	1	83	kogelpot	700-1350	H	schouder?							H	bruin	zand	5-6	-	op breuk donkergrijs	-	bruine grond met blauwgrijze kleibrokken
1	1	8	10	1	11	deventer kogelpot	900-1100	H	?				1.1.8- 11, 1.1.8-12			H	roze- bruin- witbruin	kwarts	4-5	-	op breuk donkergrijs	Deventer meestal 10e/11e	veenbrokken en blauwgrijze klei brokken in vuil bruine grond
1	1	8	4	1	11	kogelpot	700-1350	H	?							ZH	grijs	zand	5	-	op breuk donkergrijs	-	veenbrokken en blauwgrijze klei brokken in vuil bruine grond
1	1	8	5	1	11	kogelpot	700-1350	H	?				1.1.8-6			H	bruin- grijs- donker- grijs	kwarts, graniet	2-3	-	-	-	veenbrokken en blauwgrijze klei brokken in vuil bruine grond

1	1	8	7	1	11	kogelpot	700-1350	H	?	1.1.8-8, 1.1.8-9	-	H	bruin- lichtbruin	graniet	3-5	-	op breuk donkergrijs	-	veenbrokken en blauwgrijze klei brokken in vuil bruine grond
1	1	8	3	1	11	pingsdorf	900-1250	G	?	-	-	ZH	bruin- grijs	zand	4-5	-	-	-	veenbrokken en blauwgrijze klei brokken in vuil bruine grond
1	1	8	2	1	11	pingsdorf	900-1250	G	buik	-	-	ZH	grijs- bruin	zand	2-3	-	-	-	veenbrokken en blauwgrijze klei brokken in vuil bruine grond
1	1	8	13	1	11	kogelpot	700-1350	H	buik, schouder	1.1.8- 14, 1.1.8- 15, 1.1.8- 16, 1.1.8- 17, 1.1.8-18	-	H	bruin	kwarts, graniet	5-10	-	groffe magering, op breuk donkergrijs	-	veenbrokken en blauwgrijze klei brokken in vuil bruine grond
1	1	8	1	1	11	pingsdorf	960-1070	G	oor, rand	-	15	ZH	geelbruin	zand	5-16	oranje verf	-	Sanke type 4?	veenbrokken en blauwgrijze klei brokken in vuil bruine grond
1	1	9	4	1	9 v2	deventer kogelpot	900-1100	H	?	-	-	H	donker- grijs- oranje- bruin	zand	5	-	-	Deventer meestal 10e/11e	kuil?
1	1	9	5	1	9 v2	kogelpot?	700-1350	H?	?	-	-	H	bruin- grijs	kwarts	3-4	-	onregel- matige magering	-	kuil?
1	1	9	2	1	9 v2	pingsdorf	900-1250	G	?	1.1.9-3	-	ZH	donker- grijs	zand	3-4	-	-	-	kuil?
1	1	9	1	1	9 v2	donkere kern	875-1050	G	schouder, rand	-	21	H	grijs	kwarts	6-10	bruine glazuur	op breuk donkergrijs	-	kuil?
1	1	10	1	1	3	paffrath	950-1225	G	buik	-	-	H	grijswit	zand	3-4	-	-	-	-
1	1	10	2	1	3	paffrath	950-1225	G	buik	-	-	H	grijswit	zand	3-4	donker- grijze buitenk- ant	-	-	-
1	1	10	3	1	3	pingsdorf	900-1250	G	buik	-	-	ZH	bruin- grijs	zand	5	-	op breuk lichtbruin	-	-

1	1	10	4	1	3	pingsdorf	700-1350	G	voet	-	-	ZH	lichtbruin	zand	3-11	zwarte verf	op breuk lichtgrijs	-	-
1	1	11	1	1	4	pingsdorf	900-1250	G?	?	-	-	ZH	lichtbruin	zand	4-5	-	-	-	kuil
1	1	11	3	1	4	pingsdorf-fachtig?	900-1250?	G	?	-	-	ZH	lichtgrijs	zand	4-6	-	poreus oppervlak	-	kuil
1	1	11	2	1	4	kogelpot	700-1350	G	rand	-	-	H	donker-grijs	kwarts, graniet	7-10	-	groffe mag-ering	-	kuil
1	1	11	4	1	4	indet	?	G	schouder	-	-	ZH	witbruin	fijn zand	3-4	-	op breuk donkergrijs	-	kuil
1	1	12	4	1	83	kogelpot	700-1350	H	?	-	-	H	bruin-grijs	kwarts, pot-gruis	3	-	op breuk donkergrijs	-	bruine grond met blauwgrijze kleibrokken
1	1	12	2	1	83	kogelpot	700-1350	H/G	schouder, rand	-	17	H	bruin	zand	4-6	-	op breuk donkergrijs	-	bruine grond met blauwgrijze kleibrokken
1	1	12	3	1	83	kogelpot	700-1350	H/G	schouder, rand	-	16	H	bruin-lichtbruin	zand	5-11	-	op breuk donkergrijs	-	bruine grond met blauwgrijze kleibrokken
1	1	12	1	1	83	pingsdorf	960-1070	G	schouder, rand	-	9	ZH	bruin-grijsbruin	zand	3-4	donker-bruine verf	-	Sanke periode 4	bruine grond met blauwgrijze kleibrokken
1	2	1	2	2	50	kogelpot	700-1350	H	?	-	-	ZH	bruin-grijs	zand	4-5	-	-	-	kuil
1	2	1	3	2	50	kogelpot	700-1350	H	?	-	-	ZH	lichtbruin	zand	4-5	-	-	-	kuil
1	2	1	4	2	50	deventer kogelpot	900-1100	H	buik, rand	2 scher-ven	22	H	roze-bruin-donker-grijs	kwarts	6-9	-	op breuk donkergrijs	Deventer meestal 10e/11e	kuil
1	2	1	5	2	50	kogelpot	700-1350	H	buik, schouder	3 scher-ven	-	H	grijs-donker-grijs	afgeron-de kwarts	5-9	-	-	-	kuil
1	2	1	1	2	50	pingsdorf	960-1070	G	schouder	-	-	ZH	lichtbruin	zand	4-6	donker-bruine verf	-	Sanke periode 4	kuil
1	2	2	-	2	39	donkere kern	875-1050	G	schouder, rand	-	ca. 20	H	grijs	zand	9-12	deksel-geul	op breuk gelaagd wit en donker-grijs	Vergelijking Tiels mate-riaal.	uitspit: kuil met scherven
1	2	3	14	2	52	kogelpot	700-1350	H	?	1.2.3-15	-	H	bruin	afgeron-de kwarts, graniet	6-7	-	op breuk gelaagd	-	uitspit: kuil met scherven

1	2	3	12	2	52	roodbakkend	1300-1900	G	?		-	H	roodor- anje	zand	4	binnenzi- jde gegla- zuurd	op breuk grijs	-	uitspjt: kuil met scherven
1	2	3	11	2	52	roodbakkend	1300-1900	G	bodem		-	H	roodor- anje	zand	8-12	-	op breuk grijs	-	uitspjt: kuil met scherven
1	2	3	10	2	52	roodbakkend	1300-1550	G	bodem, rand, steel		-	H	roodor- anje	zand	3-8	spatgla- zuur	-	Spatglazuur Late Mid- deleeuwen	uitspjt: kuil met scherven
1	2	3	13	2	52	roodbakkend	1300-1900	G	buik		-	H	roodor- anje	zand	6-7	binnenzi- jde gegla- zuurd	met in- drukken, poppetje versterd	-	uitspjt: kuil met scherven
1	2	3	5	2	52	steengoed Raeren	1500-1625	G	buik		-	ZH	bruin- grijs	zand	4	gegla- zuurd	binnenkant dof	-	uitspjt: kuil met scherven
1	2	3	6	2	52	steengoed Raeren	1500-1625	G	buik		-	ZH	bruin- grijs	zand	5	gegla- zuurd	binnenkant dof	-	uitspjt: kuil met scherven
1	2	3	2	2	52	steengoed Raeren	1500-1625	G	schouder, hals		-	ZH	bruin- grijs	zand	6	gegla- zuurd	-	-	uitspjt: kuil met scherven
1	2	3	3	2	52	steengoed Raeren	1500-1625	G	voet		1.2.3-7	ZH	bruin- grijs	zand	7	gegla- zuurd	-	-	uitspjt: kuil met scherven
1	2	3	4	2	52	steengoed Raeren	1500-1625	G	voet		1.2.3-8	ZH	bruin- grijs	zand	4-5	gegla- zuurd	-	-	uitspjt: kuil met scherven
1	2	3	1	2	52	steengoed Raeren	1500-1625	G	voet, buik, schouder		-	ZH	bruin- grijs	zand	6	bruine glazuur	-	-	uitspjt: kuil met scherven
1	2	3	9	2	52	roodbakkend	1300-1550	G	voeten, bodem		-	H	roodor- anje	zand	4-7	groen- bruin glazuur	-	Spatglazuur Late Mid- deleeuwen	uitspjt: kuil met scherven
1	2	28	-	?	?	kogelpot	700-1350	H	schouder, rand		5 scher- ven	H	grijs	zand	5-11	-	op breuk donkergrijs	-	?
1	3	1	3	3	66 v2	kogelpot	700-1350	H	?		-	H	bruin- donker- grijs	kwarts	5	-	-	-	scherven uit kuil, net op veen
1	3	1	1	3	66 v2	kogelpot	700-1350	H	buik, schouder		1.3.1-2	H	bruin- grijs	kwarts	5-7	-	-	-	scherven uit kuil, net op veen
1	3	2	2	3	51	kogelpot?	700-1350	G	schouder, rand		-	ZH	grijs	zand	6-7	binnenzi- jde glad	op breuk donkergrijs	-	kuil: vliekkerig zand?
1	3	2	1	3	51	andenne roodbakkend	1000-1300	G	tuit		-	H	lichtbruin	fijn zand	5-9	spatgla- zuur	-	-	kuil: vliekkerig zand?
1	3	3	1	3	28	roodbakkend	1350-1800	G	?		-	H	oranje- bruin	zand	4	gegla- zuurd	-	-	kuil?

1	3	3	2	3	28	roodbakkend	1500-1800	G	voet, bodem	-	-	H	oranje-bruin	zand	9-10	bin-nenkant gegla-zuur	-	Binnenkant geheel gegla-zuur	kuil?
1	3	4	2	3	89 v1	karolingische bolpot	750-875	G	?	-	-	ZH	grijs-bruin	kwarts	3-4	gegla-zuur: blauw met donkerblauwe strepen	versinterd, op breuk oranjebruin	-	waterput met 4 palen
1	3	4	1	3	89 v1	kogelpot	700-1350	H	schouder	-	-	H	grijs-lichtbruin	kwarts, pot-gruis	5-9	-	op breuk donkergrijs	-	waterput met 4 palen
1	3	5	1	3	8 v1	slib-aardewerk	1580-1650	G	bodem, rand	-	28	ZH	geelbruin	zand?	7-9	-	-	-	grote waterput met veel mest
1	3	6	-	3	9 v7	steengoe-dachtig?	1200-1300	G	?	-	-	H	oranje-bruin-donker-bruin	kwarts	4	grijze glazuur, bruine bios	import?	-	ronde kuil met mest
1	3	7	1	3	9 v9	kogelpot	700-1350	H	-	-	-	H	lichtbruin	kwarts	6	-	op breuk donkergrijs	-	kuil?
1	3	7	1	3	9 v9	paffrath	950-1225	G	schouder	-	-	ZH	donker-grijs	zand	3-4	-	op breuk grijs	-	kuil?
1	3	8	3	3	42 v1	kogelpot	700-1350	H	?	-	-	H	bruin	zand	4-5	-	-	-	"goot"
1	3	8	2	3	42 v1	proto-steen-goed	1200-1280	G	rand	-	-	ZH	grijs	zand	3-9	bruine ijzeren-gobe op buitenkant	-	-	"goot"
1	3	8	1	3	42 v1	pingsdorf	900-1250	G	schouder?	-	-	ZH	lichtbruin	zand	3-4	-	-	-	"goot"
1	3	9	1	3	30	kogelpot	1200-1400	H	?	-	-	ZH	grijs	zand	3	-	op breuk donkergrijs	Bezem-streken	baksteen puin kuil
1	3	9	4	3	30	proto-steen-goed	1200-1280	G	?	-	-	ZH	bruin-grijs	zeer fijn zand	4-5	glazuur	gelaagd	-	baksteen puin kuil
1	3	9	8	3	30	roodbakkend	1350-1600	G	?	-	-	H	oranje-bruin	zand	5-11	buitenzijde gegla-zuur	-	-	baksteen puin kuil
1	3	9	9	3	30	roodbakkend	1350-1600	G	?	-	-	H	oranje-bruin	zand	6	oranje glazuur	-	-	baksteen puin kuil

1	4	8	8	4	110	roodbakkend	1350-1600	G	rand	-	17	H	oranje-bruin	zand	4-7	-	-	kuil?
1	4	8	9	4	110	roodbakkend	1350-1600	G	rand	-	17	H	oranje-bruin	zand	3-7	bruine glazuur	-	kuil?
1	4	8	23	4	110	roodbakkend	1350-1600	G	rand	1.4.8-24	-	H	oranje-bruin	zand	10-17	-	-	kuil?
1	4	8	10	4	110	roodbakkend kop?	1300-1325	G	rand	-	11	H	oranje-bruin	zand	3-9	gladg-estrekken oppervlak	-	kuil?
1	4	8	11	4	110	grape	1325-1550	G	voet, bodem	-	-	H	oranje-bruin	zand	5-6	bruine glazuur	-	kuil?
1	4	8	6	4	110	roodbakkend	1350-1600	G	voet, bodem, buik	1.4.8-7	-	H	oranje-bruin	zand	3-4	groen-bruine glazuur	-	kuil?
1	4	8	19	4	110	grape	1325-1550	G	voet, bodem, buik, oor	1.4.8-20, 1.4.8-21	-	H	oranje-bruin	zand	3-5	oranje glazuur	Spatglazuur	kuil?
1	4	9	2	4	28	roodbakkend	1350-1600	G	buik	-	-	H	oranje-bruin	zand	4-8	-	Spatglazuur	puinkuil?
1	4	9	3	4	28	grape	1325-1550	G	voet, bodem	-	-	H	oranje-bruin	zand	5-6	bruine glazuur	-	puinkuil?
1	4	9	1	4	28	grape	1325-1550	G	voet, bodem	-	-	H	oranje-bruin	zand	7-9	bruine glazuur	Spatglazuur	puinkuil?
1	4	9	4	4	28	steengoed Stegburg	1375-1500	G	voet, bodem	-	-	ZH	grijs	fijn zand	6-8	grijs-bruine glazuur	Oranje-bruine bios	puinkuil?
1	4	11	9	-	8 v1	roodbakkend	1550-1900	G	?	-	-	H	oranje-bruin	zand	7-8	bruine glazuur aan binnenkant	aan binnenkant groot kruis	uitspit
1	4	11	11	-	8 v1	roodbakkend	1550-1900	G	?	-	-	H	oranje-bruin	zand	5-6	bruine glazuur binnenkant	-	uitspit
1	4	11	5	-	8 v1	steengoed Stegburg	1350-1600	G	?	-	-	ZH	donker-grijs	fijn zand	5-6	grijs-bruine glazuur	Bruine bios is late 14de-15de eeuw	uitspit
1	4	11	10	-	8 v1	roodbakkend	1550-1900	G	bodem	-	-	H	oranje-bruin	zand	4-5	-	bord	uitspit
1	4	11	7	-	8 v1	roodbakkend	1550-1900	G	oor	-	-	H	oranje-bruin	zand	6-7	groene glazuur	-	uitspit

1	4	11	8	-	8 v1	roodbakkend	1550-1900	G	rand	-	-	H	oranje-bruin	zand	6-7	bruine en donker-groene glazuur	-	-	uitspit
1	4	11	4	-	8 v1	steengoed Siegburg	1350-1600	G	schouder	-	-	ZH	donker-grijs	fijn zand	5-6	grijze glazuur	-	Bruine bloes late 14de-15de eeuw	uitspit
1	4	11	3	-	8 v1	steengoed Raeren	1500-1625	G	schouder?	-	-	ZH	bruin-grijs	fijn zand	5-6	bruine glazuur	-	-	uitspit
1	4	11	6	-	8 v1	steengoed Siegburg	1350-1600	G	schouder?	-	-	ZH	donker-grijs	fijn zand	6-7	bruine glazuur	-	-	uitspit
1	4	11	1	-	8 v1	steengoed Raeren	1500-1625	G	standing	-	-	ZH	bruin-grijs	fijn zand	7-8	geglazuurd	-	-	uitspit
1	4	11	2	-	8 v1	steengoed Raeren	1500-1625	G	standing	-	-	ZH	bruin-grijs	fijn zand	8-9	bruine glazuur	-	-	uitspit
1	4	12	-	4C	118	kogelpot	700-900	H/G	schouder, rand	-	15	H	bruin-grijs	kwarts	7-9	glad-estrekten oppervlak	-	HIA-1	goot
1	4	13	3	4C	9 v7	hunneshans	870-915	G	?	-	-	H	lichtbruin-bruin	pot-gruis, zeer fijn zand	3-4	glad oppervlak	-	-	?
1	4	13	4	4C	9 v7	kogelpot	700-1350	H	?	-	-	Z	donker-bruin	zand	5-6	-	verbrand	-	?
1	4	13	5	4C	9 v7	kogelpot	700-1350	H	?	-	-	Z	grijs-bruin	zand	5	-	verbrand	-	?
1	4	13	6	4C	9 v7	kogelpot	700-1350	H	?	-	-	Z	donker-grijs	zand	4-5	-	-	-	?
1	4	13	1	4C	9 v7	kogelpot	700-1350	H	?	1.4.13-2	-	Z	grijs-lichtbruin	kwarts-zand	6	-	op breuk donker-grijs, brosse structuur	-	?
1	4	13	8	4C	9 v7	kogelpot	700-1350	G	rand	-	18	H	donker-grijs	kwarts	4-9	-	verbrand	-	?
1	4	13	7	4C	9 v7	kogelpot	700-1350	H/G	schouder, rand	-	15	H	donker-grijs	kwarts	4-8	-	verbrand	-	?
2	0	1	1	20	1885	kogelpot	750-900	H	?	-	-	H	bruin-grijs	kwarts, graniet	5-7	-	groffe magering	Richting Hessens-Schortens?	noordprofiel

2	0	1	4	20	1885	kogelpot	750-900	H	?	-	-	H	grijs-bruin	kwarts, graniet	8-10	-	groffe magering	Richting Hessens-Schortens?	noordprofiel
2	0	1	3	20	1885	kogelpot	750-900	H	schouder	-	-	H	lichtbruin	kwarts, graniet	7-11	-	groffe magering	Richting Hessens-Schortens?	noordprofiel
2	0	1	2	20	1885	kogelpot	750-900	H/G	schouder, rand	-	26	H	lichtbruin	kwarts, graniet	7-10	richel bij aanzet rand	groffe magering	Richting Hessens-Schortens?	noordprofiel
2	0	3	-	20	1935	pingsdorf	900-1250	G	?	-	-	ZH	lichtbruin	zand	3-4	buitenzi- jke bes- childerd?	-	Misschien eerder vroeg vanwege lichte kleur/fijne magering.	noordprofiel: uit bruingrijze humeuze vulling kuil
2	0	4	1	20	1886	kogelpot	1200-1350	H	?	-	-	Z	grijs-donker-grijs	kwarts	4-5	dekse- geul, bezem- streken	-	-	noordprofiel: uit bruingrijze zavel klei veel hout op. afvalkuil
2	0	4	4	20	1886	kogelpot	1200-1350?	H	?	-	-	Z	lichtbruin-grijs	kwarts	6-7	gladde estreken oppervlak (bezem-streken?)	groffe magering, op breuk donkergrijs, lichtbruin-grijs gevlekte buitenkant	-	noordprofiel: uit bruingrijze zavel klei veel hout op. afvalkuil
2	0	4	3	20	1886	kogelpot	1200-1350?	H?	?	-	-	Z	lichtgrijs	kwarts	4-5	stempels	op breuk donkergrijs	-	noordprofiel: uit bruingrijze zavel klei veel hout op. afvalkuil
2	0	4	5	20	1886	kogelpot	1000-1250?	H	?	-	-	H	bruingrijs-geel-bruin	zand	4-5	-	op breuk donkergrijs	Pingsdorfs-achtig?	noordprofiel: uit bruingrijze zavel klei veel hout op. afvalkuil
2	0	4	2	20	1886	pingsdorf	900-1250	G	schouder?	-	-	ZH	witbruin	zand	4	spatgla- zuur	gelaagd: oranje-grijs	-	noordprofiel: uit bruingrijze zavel klei veel hout op. afvalkuil
2	0	5	2	20	1890	grijs aardewerk?	1000-1200?	H?	?	-	-	H	donker-grijs	afgeronde kwarts-korrels	4	bruine glazuur	-	-	noordprofiel: bruin humeus

2	0	11	1	21	1981	deventer kogelpot	900-1100	H	schouder	-	-	-	H	rozebruin-bruin	kwarts	4-12	-	onregelmatige magering, zwartgeblakerd, glinsterend oppervlak	Deventer meestal 10e/11e	oostprofiel: geel-donkerbruine hu-meuze bandjes
2	0	11	4	21	1981	pingsdorf	960-1070	G	schouder, rand	-	10	-	ZH	grijs-bruin	zand	3-5	grijze verf	-	Sanke periode 4	oostprofiel: geel-donkerbruine hu-meuze bandjes
2	0	12	-	21	1978	prehistorie	1100-800 v. Chr?	H	?	-	-	-	Z	grijs-bruin	kaf	8	-	gelaagd	-	oostprofiel: grijze klei, hout-skool
2	0	13	1	20	1884	kogelpot	700-1350	H	?	-	-	-	H	witgrijs-grijsbruin	kwarts	4-5	-	onregelmatige magering, witverbrande buitenkant (secundair?)	-	noordprofiel: versp grijze klei + lichtgrijs zand
2	0	13	2	20	1884	kogelpot	700-1350	H	?	-	-	-	Z	donker-grijs-grijsbruin	zand	2	-	zeer hard gebakken	-	noordprofiel: versp grijze klei + lichtgrijs zand
2	0	13	3	20	1884	pingsdorf	900-950	G	?	-	-	-	ZH	lichtbruin-bruin	zand	3	oranje verf	op breuk grijs-rose gelaagd	Lijkt May-enachtig	noordprofiel: versp grijze klei + lichtgrijs zand
2	0	14	-	20	1935	pingsdorf	900-1250	G	buik?	-	-	-	ZH	lichtbruin	zand	3-4	-	-	-	noordprofiel (verlengd): mestlaag
2	0	15	-	20	1932	andenne	1000-1300	G	bodem, buik?	-	-	-	ZH	witbruin	zand	4-9	speters geel glazuur	fijne magering	-	noordprofiel (verlengd): mestlaag
2	1	1	-	12	139	kogelpot	700-1350	G	rand	-	-	-	H	lichtbruin-bruin	zand	5-6	-	-	-	greppel? klei plaggen bruin
2	1	2	4	12	121	kogelpot	700-1350	H	?	-	-	-	H	grijs	kwarts	7-8	-	-	-	?
2	1	2	3	12	121	kogelpot	700-1350	H	?	-	-	-	H	grijs	zand	5-6	-	op breuk donkergrijs	-	?
2	1	2	6	12	121	kogelpot	700-1350	H	?	2.1.2-7	-	-	H	grijsbruin-licht-bruin	zand	5	-	op breuk donkergrijs	-	?

2	1	2	5	12	121	roodbakkend	1300-1550	G	poot, bodem	-	-	H	oranje-bruin	zand	5-8	deels groen-bruin glazuur	-	-	?
2	1	2	1	12	121	kogelpot	700-1350	H	rand, steel	-	-	H	lichtbruin	zand	6-7	-	op breuk donkergrijs	bakpan	?
2	1	2	2	12	121	kogelpot	700-1350	H	tuit	-	-	H	lichtbruin-grijs	zand	6	-	op breuk donkergrijs	tuit van kogelpot	?
2	1	3	2	12	121	kogelpot	700-1350	H/G	buik, rand	-	16	H	donker-bruin-grijs	zand	5-9	-	-	-	?
2	1	3	1	12	121	Fries aardewerk	1700-1900	G	oor	-	-	H	bruin-grijs	zand	3-9	-	-	-	?
2	1	3	3	12	121	donkere kern	875-1050	G	rand	-	21	H	bruin-grijs	zand	8-10	-	op breuk donkergrijs	-	?
2	1	4	1	12	121	kogelpot?	700-1350?	H	?	-	-	ZH	grijs	zand	4-5	-	op breuk donkergrijs	-	?
2	1	4	2	12	121	pingsdorf	900-1250	G	schouder	2.1.4-3	-	ZH	lichtbruin	zand	4-5	-	op breuk roze	-	?
2	1	5	-	12	121	pingsdor-fachtig?	900-1250?	G	?	-	-	ZH	rozebruin	zand	3-4	-	-	-	?
2	1	6	2	12	135 v4	kogelpot	900-1350	H/G	buik, rand	5 scher-ven	13	H	bruin-grijs	zand	5-9	-	op breuk roodbruin, donkergrijs	Dekselgeul vooral vanaf 10e eeuw.	?
2	1	6	1	12	135 v4	kogelpot	700-1350	H	rand	-	15	H	grijs-bruin	kwarts, zand	6-7	-	op breuk donkergrijs	-	?
2	1	7	1	12	121	kogelpot	700-1350	H	buik?	4 scher-ven	-	ZH	donker-grijs-bruingrijs	zand	3-4	-	op breuk donkergrijs	-	?
2	1	8	2	12	121	kogelpot	700-1350	H	buik, schouder, rand	2.1.8-3, 2.1.8-4, 2.1.8-5, 2.1.8-6, 2.1.8-7, 2.1.8-8	ca. 30	H	donker-grijs	zand	4-10	-	-	-	?
2	1	8	1	12	121	donkere kern?	875-1050	G	schouder	-	-	H	grijs	zand	5-7	-	op breuk donkergrijs	-	?
2	1	9	-	12	121	kogelpot	900-1350	H	schouder	-	-	H	bruin	zand	3-7	bezem-streken	-	Dekselgeul vooral vanaf 10e eeuw.	?

2	1	10	1	12	121	121	donkere kern	875-1050	H/G	schouder, rand	2.1.10-2	21	H	grijs	zand	6-10	-	-	-	?
2	1	11	-	12	121	121	kogelpot	1200-1350	G	rand	-	14	H	donker- grijs	kwarts	4-7	manchet- rand	op breuk lichtgrijs	Dekselgeul vooral vanaf 10e eeuw, bezemstreken 13e-14e.	?
2	1	12	-	12	121	121	kogelpot	700-1350	H	buik	3 scher- ven	-	H	grijs	zand	4-5	-	op breuk donkergrijs	-	?
2	1	13	1	12	122 v3	122	paffrath	950-1225	G	schouder	-	-	ZH	donker- grijs	zand	5	donker- grijze buitenk- ant	op breuk lichtgrijs	-	haard
2	1	14	-	12	122 v5	122	donkere kern	875-1050	G	rand	-	20	H	grijs	zand	7-11	-	op breuk donkergrijs	-	vlakbij haard?
2	1	15	4	12	121	121	kogelpot	700-1350	H	?	-	-	H	lichtgrijs- donker- grijs	zand	4-5	magering ligt aan buitenk- ant op oppervlak	-	-	?
2	1	15	6	12	121	121	kogelpot	700-1350	H	?	-	-	ZH	grijs	zand	3-4	-	gelaagd	-	?
2	1	15	5	12	121	121	kogelpot?	700-1350?	H	?	-	-	ZH	bruin- grijs	afgeron- de kwarts	3-4	-	gelaagd	-	?
2	1	15	9	12	121	121	badorf	700-900	G	bodem	-	-	H	grijs- bruin	zand	4-5	lens- vormige bodem	-	-	?
2	1	15	7	12	121	121	kogelpot	850-1000	H	buik, schouder	2.1.15-8	-	H	grijs	kwarts, schiep- gruis	5-7	-	op breuk donkergrijs	Verwers & Van Es. In Tiel tot 850	?
2	1	15	1	12	121	121	pingsdorf	900-1250	G	buik?	2.1.15- 2, 2.1.15-3	-	ZH	wit	zand	4-5	oranje verf	-	-	?
2	1	16	5	12	121	121	kogelpot	900-1000?	G	?	2.1.16-6	-	ZH	grijs	zand	4-5	-	-	-	houtskool
2	1	16	1	12	121	121	import, mica-ware	900-1000?	H	buik	2.1.16-2	-	H	bruin- grijs	kwarts, mica	2-6	don- kerood- bruin beschild- derd	-	-	houtskool
2	1	16	3	12	121	121	kogelpot?	900-1000?	H	buik	2.1.16-4	-	H	bruin- grijs	kwarts, mica	2-6	-	-	-	houtskool

2	1	16	7	12	121	kogelpot	700-1350	G	?	schouder	-	-	ZH	grijs	zand	3	-	-	houtschool
2	1	17	2	12	121	kogelpot	700-1350	H	?	?	-	-	H	donker-grijs	zand	3-4	-	-	vlakbij haard?
2	1	17	3	12	121	kogelpot	700-1350	H	?	?	-	-	H	grijs	zand	4-5	-	-	vlakbij haard?
2	1	17	6	12	121	kogelpot	700-1350	H	?	?	2.1.17-7, 2.1.17-8	-	ZH	donker-grijs	zand	4-5	-	-	vlakbij haard?
2	1	17	1	12	121	pingsdorf	900-1250	G	?	?	-	-	ZH	groen-grijs	zand	3-4	met oranje spikkels aan oppervlaken en op breuk	-	vlakbij haard?
2	1	17	4	12	121	pingsdorf	900-1250	G	?	?	2.1.17-5	-	ZH	lichtbruin	zand	5-6	op breuk grijs	-	vlakbij haard?
2	1	18	-	12	121	pingsdorf	1120-1175	G	?	schouder	-	-	ZH	geel-bruin-witbruin	zand	4-6	paarsbruine verf, ribbels	Sanke periode 6	vlakbij haard?
2	1	19	-	12	148	proto-steen-goed	1200-1280	G	?	?	-	-	ZH	bruin	zand	4-5	zeer kleine, omgeslagen rand	-	greppel?
2	1	21	-	12	164	paffrath	950-1225	G	?	buik	-	-	H	donker-grijs	zand	3-5	-	op breuk lichtgrijs	?
2	1	23	2	12	148	kogelpot	700-1350	H	?	?	-	-	H	bruin-donker-grijs	kwarts, witte puntjes	5-6	-	-	greppel?
2	1	23	4	12	148	kogelpot?	700-1350?	H	?	?	-	-	ZH	grijs-donker-grijs	zand	4-5	-	-	greppel?
2	1	23	1	12	148	pingsdorf-achtig?	900-1250?	G	?	?	-	-	ZH	geelbruin	zand	4-6	-	-	greppel?
2	1	23	3	12	148	kogelpot	700-1350	H	?	schouder	-	-	H	lichtbruin-in-grijs	kwarts	4-5	-	-	greppel?
2	1	24	-	12	158	paffrath	950-1225	G	?	schouder	-	-	ZH	grijs-donker-grijs	zand	3-6	metallische glans	op breuk lichtgrijs	paalkuil?
2	1	26	-	12	121	kogelpot?	700-1350?	H	?	?	-	-	H	lichtbruin-in-grijs	zand	3-4	-	-	paalkuil?

2	1	27	21	12	164	deventer kogelpot?	900-1100	H	?	-	-	rozewit	zand	4-5	-	-	Deventer meestal 10e/11e	?
2	1	27	20	12	164	kogelpot	700-1350	H	?	-	-	grijs	kwarts	4-5	-	-	-	?
2	1	27	2	12	164	kogelpot	700-1350	H	?	2.1.27-4	-	grijs	zand	5-6	-	-	op breuk donkergrijs	?
2	1	27	7	12	164	kogelpot?	700-1350	H	?	-	-	bruin-grijs	zand	3	-	-	op breuk donkergrijs	?
2	1	27	22	12	164	pingsdorf	900-1250	G	?	-	-	donker-bruin-grijsbruin	zand	4	gele en oranje glazuur	Laat?	?	
2	1	27	23	12	164	italiaans	1580-1620	G	rand	-	-	blauw	zand?	4-5	duidelijke draaibrils	-	?	
2	1	27	19	12	164	indet	-	G?	schouder	-	-	grijs	fijn zand	3-4	-	-	bijna geheel versinterd	?
2	1	27	1	12	164	kogelpot	700-1350	H	schouder	2.1.27-3, 2.1.27-5, 2.1.27-6, 2.1.27-8	-	grijs	zand	4-9	-	-	-	?
2	1	27	16	12	164	kogelpot	700-1350	H/G	schouder, rand	2.1.27-17, 2.1.27-18	20	grijs	zand, potgruis	5-10	-	-	op breuk donkergrijs	?
2	1	27	15	12	164	pingsdorf	900-1250	G	schouder?	-	-	geelbruin	zand	4-5	-	-	-	?
2	1	29	2	12	164	kogelpot	700-1350	H	?	-	-	bruin-grijs	kwarts	3-4	-	-	-	?
2	1	29	5	12	164	kogelpot	700-1350	H	?	2.1.29-6	-	grijs	kwarts	5-6	-	-	op breuk donkergrijs	?
2	1	29	3	12	164	pingsdorf	900-1250	G	?	2.1.29-4	-	lichtbruin	zand	3-4	-	-	perforatie?	?
2	1	29	1	12	164	pingsdorf	900-1250	G	rand	-	11	gebroken wit	zand	4-6	-	-	-	?
2	1	30	2	12	174	kogelpot?	700-1350?	H	buik	-	-	bruin	kwarts, kaf	3-6	-	-	pokdalige binnenkant	as, vlakbij haard
2	1	30	1	12	174	pingsdorf	1120-1260	G	rand	-	13	geelbruin	zand	2-5	-	-	Sanke periode 6 tot 8	as, vlakbij haard

2	2	2	13	208 v1	kogelpot	700-1350	H	?	14 scherven	-	H	donker-grijs-grijs	zand	3-4	-	op breuk gelaagd	-	kulij?
2	2	8	13	208 v1	pingsdorf	900-1250	G	?	-	-	ZH	bruin-grijs	zand	3-4	-	-	-	kulij?
2	2	9	13	206	kogelpot	700-1350	H	?	-	-	ZH	bruin-grijs	zand	4-5	-	-	-	?
2	2	9	13	206	kogelpot?	700-1350?	H	?	-	-	H	bruin-grijs-grijs	kwarts	12-15	-	op breuk donker-grijs, onregelmatige magering	-	?
2	2	9	13	206	kogelpot	700-1350	H/G	bulk, schouder, rand	2.2.9-2	15	H	bruin-grijs	zand	4-9	-	-	-	?
2	2	9	13	206	kogelpot	700-1350	H/G	schouder, tuit	2.2.9-5, 2.2.9-6, 2.2.9-7	-	H	bruin-grijs	zand, pot-gruis	6-11	-	op breuk donker-grijs	-	?
2	2	10	13	196 v1	kogelpot	700-1350	H/G	schouder, rand	-	-	H	donker-grijs	fijn zand	5-7	-	-	-	houtschoonkuli?
2	2	11	13	227	kogelpot	700-1350	H/G	schouder	2 scher-ven	-	H	bruin-grijs-bruin	zand	7-8	-	op breuk donker-grijs	-	?
2	2	12	13	227	kogelpot?	700-1350?	H/G	bulk, schouder, rand	4 scher-ven	-	H	grijs	zand	5-14	-	op breuk donker-grijs	-	?
2	2	14	?	?	kogelpot	700-1350	H	?	-	-	H	lichtbruin	zand	4-5	-	op breuk donker-grijs	-	?
2	2	14	?	?	kogelpot	700-1350	H	?	-	-	H	grijs-bruingrijs	zand	3-4	-	op breuk donker-grijs	-	?
2	2	14	?	?	pingsdorf	900-1250	G	?	-	-	ZH	geelbruin	zand	5-7	-	-	-	?
2	2	15	13	183 v2	kogelpot	700-1350	H	?	-	-	H	lichtbruin	kwarts	6-7	-	op breuk donker-grijs	-	greppel?
2	2	15	13	183 v2	paffrath	950-1225	G	?	-	-	H	donker-grijs	zand	4	-	op breuk witgrijs	-	greppel?
2	2	15	13	183 v2	pingsdorf	900-1000?	G	?	-	-	ZH	lichtbruin	zand	2-3	roodbruine verf; zwart	-	In Tiel 10de eeuw	greppel?
2	2	15	13	183 v2	kogelpot	700-1350	H/G	bulk, schouder, rand	2.2.15-5, 2.2.15-6	13	H	donker-grijs-bruingrijs	zand	4-8	-	-	-	greppel?

2	3	4	-	14	264	pingsdorf	900-1000?	G	schouder, rand	3 scher- ven	10	Z	witbruin	zand, rode spikkels	4-7	Kogelpot	-	Zachtgebak- ken, dus mo- gelijk vroeg.	mest?
2	3	5	1	14	291	pingsdorf	900-1250	G	?	-	-	ZH	lichtbruin	zand	5-6	bruine verf	-	-	?
2	3	5	2	14	291	proto-steen- goed	1200-1280	G	?	-	-	ZH	bruin	zand	5-6	glazuur	-	-	?
2	3	6	-	14	291	pingsdorf	900-1250	G	-	-	-	ZH	bruin- witgrijs	zand	4-5	-	-	-	mest?
2	3	7	-	14	264	kogelpot	700-1350	H/G	schouder, rand	-	13	H	grijs	zand	5-8	-	-	-	?
2	3	8	1	14	303	kogelpot	700-1350	H	buik, schouder	2.3.8-2, 2.3.8-3, 2.3.8-4, 2.3.8-5, 2.3.8-6	-	Z	grijsbru- in-grijs	afgeron- de kwarts	2-9	-	-	-	greppel mest/ dierenbot
2	3	9	1	14	349	kogelpot	700-1350	H	?	-	-	Z	bruin- grijs	kwarts	3-4	-	-	-	?
2	3	9	2	14	349	kogelpot	700-1350	?	?	-	-	Z	donker- grijs-gri- jsbruin	zand	4	-	-	-	?
2	3	9	4	14	349	kogelpot?	700-1350?	H	?	-	-	ZH	donker- grijs	kwarts	3-4	-	-	-	?
2	3	9	3	14	349	kogelpot?	700-1350?	?	?	-	-	H	donker- grijs	zand?	2-3	-	-	-	?
2	3	10	2	14	335	paffrath	950-1225	H	?	-	-	H	donker- grijs- grijs	zand	2-3	metallic glans	-	-	?
2	3	10	3	14	335	pingsdorf	900-1250	G	?	-	-	ZH	lichtbruin	zand	2-3	-	gelaagd	-	?
2	3	10	1	14	335	kogelpot	700-1350	H	schouder	-	-	Z	donker- grijs- bruingrijs	kwarts	4-9	-	-	-	?
2	3	11	2	14	336 V1	kogelpot	700-1350	H	?	-	-	Z	donker- grijs	zand	3-4	-	-	-	kuil
2	3	11	1	14	336 V1	paffrath	950-1225	G	?	-	-	H	donker- grijs- bruingrijs	zand	2	-	-	-	kuil
2	3	11	3	14	336 V1	paffrath	950-1225	G	rand	-	9	ZH	grijs	kwarts, zand	4-6	-	-	-	kuil

2	4	6	2	15	477	paffrath	950-1225	G	schouder, rand	-	-	ZH	donker- grijs	zand	4-5	-	-	kuil
2	4	8	-	15	330	paffrath?	950-1225	G	?	-	-	H	donker- grijs- rood- bruin	zand, potgruis	4-5	op breuk grijswit	-	kuil
2	4	9	-	15	429 v1	pingsdorf	900-1250	G	rand	-	9	H	bruin- grijs	zand	3-4	donker- bruine verf	-	?
2	4	10	1	15	398	kogelpot	700-1350	H	?	-	-	Z	witbruin- grijsbruin	kwarts	4-5	zeer onre- gelmatige magering	-	kuil
2	4	10	2	15	398	kogelpot	700-1350	H	?	-	-	Z	grijs- bruin	kwarts	4-6	onregel- matige magering, op breuk donkergrijs	-	kuil
2	4	10	3	15	398	kogelpot	700-1350	H	?	-	-	Z	donker- bruin- grijs	kwarts	3-4	onregel- matige magering, op breuk donkergrijs	-	kuil
2	4	11	-	?	?	kogelpot	700-1350	H	?	-	-	H	donker- grijs	kwarts, graniet	3-4	-	-	?
2	4	12	1	15	370	paffrath	950-1225	G	rand	-	12	ZH	donker- grijs	zand	5-6	metallisch glans	Randtype 4, geen nadere datering	mest
2	4	14	4	15	376 v1	kogelpot	700-1350	H	?	-	-	H	bruin- grijs- donker- grijs	kwarts	2-3	-	-	mest
2	4	14	5	15	376 v1	kogelpot	700-1350	H	?	-	-	H	bruin- grijs- donker- grijs	kwarts	2-3	-	-	mest
2	4	14	2	15	376 v1	kogelpot	700-1350	H	?	2.4.14-3	-	H	bruin- donker- grijs	kwarts	3-4	-	-	mest
2	4	14	1	15	376 v1	kogelpot	700-1350	H	schouder, rand	-	-	H	bruin- grijs	kwarts	4-5	-	-	mest

2	6	12	2	17	732	kogelpot	700-1350	H	schouder	-	-	H	bruingrijs-lichtbruin	kwarts	7-9	-	onregelmatige magering, op breuk donkergrijs	-	?
2	6	13	1	17	736	roodbakkend	1550-1900	G	bodem	-	-	H	rozebruin	graniet	6-9	spatglazuur	-	gestort?	
2	6	14	-	17	736	roodbakkend	1550-1900	G	?	-	-	H	roodbruin	zand	3-4	binnenzi-jde gegla-zuur	-	gestort?	
2	6	22	1	17	643 v1	kogelpot		H	?	-	-	ZH	bruingrijs-grijs	zand	2-3	-	-	kuil	
2	7	1	3	18	754	paffrath	950-1225	G	rand	-	-	ZH	donkergrijs	zand	3-6	-	-	beschoeiing	
2	7	1	1	18	754	paffrath	950-1225	G	schouder, rand	2.7.1-2	-	ZH	donkergrijs	zand	3-6	-	op breuk witgrijs	-	beschoeiing
2	7	5	-	18	856	kogelpot		H	?	-	-	H	lichtbruin-roodbruingrijs-grijs	kwarts	6-7	-	grote onregelmatige magering, glad oppervlak	-	vlak
2	7	6	-	18	856	kogelpot	950-1050	H/G	schouder	-	-	Z	lichtbruin-witbruin	kwarts	5-7	-	onregelmatige magering, op breuk donkergrijs	Vorm hals vergelijkbaar met kogelpot Assendeift; Verhoeven 1998, 82-82.	vlak
2	8	7	-	19	1077	badorf	850-900	G	buik/schouder	-	-	ZH	lichtbruin	zand	5	radstem-pel	zeer hard gebakken	W II, walber-berg? plings-dorfachtig?	Kleig zand, scheipen
2	8	9	3	19	902	badorf	700-900	G	?	-	-	H	witbruin	zand	3-4	gladgeschrappen	-	-	
2	8	9	7	19	902	deventer kogelpot	900-1100	H	?	-	-	H	rozebruin-grijs	kwarts	3-5	-	-	Deventer meestal 10e/11e	-
2	8	9	9	19	902	kogelpot	700-1350	H	?	-	-	H	bruin-grijs	afgeronde kwarts	4	-	-	-	-
2	8	9	8	19	902	kogelpot	700-1350	H	?	-	-	H	donkergrijs-bruin	kwarts	4-5	-	-	-	-

3	0	7	-	24	1461	kogelpot	700-900	H	schouder, rand	-	-	H	div.	donker- grijs	kwarts	5-7	-	-	Bijna Hessen- Schortens	zuidprofiel: uit karo/meiro grep- pel
3	2	1	B	6	1130 v1	kogelpot	700-1350	H	-	103 scherven	-	div.	div.	div.	div.	div.	in- gekraste versier- ing?	zak B	-	uit de haard gelaagd aanget- roffen
3	2	1	C	6	1130 v1	kogelpot	700-1350	H	-	53 scherven	-	div.	div.	div.	div.	div.	-	zak C	-	gesloten vondst uit de haard
3	2	1	A	6	1130 v1	kogelpot	700-1350	H	-	84 scherven	-	div.	div.	div.	div.	div.	-	zak A	-	gesloten vondst uit de haard
3	2	1	10	6	1130 v1	duisburg	850-1000	G	?	-	-	H	grijs	zand	7-8	bij- gesneden lensbo- dem	-	-	-	haard
3	2	1	12	6	1130 v1	pingsdorf	900-1250	G	?	-	-	ZH	bruin	zand	4-5	-	-	-	-	-
3	2	1	13	6	1130 v1	pingsdorf	900-1250	G	?	-	-	ZH	bruin- grijs	zand	3-4	-	Binnenkant indruk van plantaardig materiaal	-	-	-
3	2	1	14	6	1130 v1	pingsdorf	900-1250	G	?	-	-	ZH	grijs- bruin	zand	4-5	-	-	-	-	-
3	2	1	15	6	1130 v1	kogelpot?		?	rand	-	15	H	bruin- grijs	zand	7-8	-	Te heet gebakken: opgeblazen	-	-	-
3	2	1	D	6		kogelpot	700-1350	H	lichaam	41 scherven		div.	div.	div.	div.	div.	-	-	-	-
3	2	1		6	1130 v1	kogelpot	700-1350	H	rand	84 scherven	div.		div.	div.	div.	div.	gepolijste buiten- kant	verschil- lende pot- ten, geen randen!	-	scherven als vloertjes
3	2	1	11	6	1130 v1	pingsdorf	960-1070	G	rand	-	8	ZH	beige- bruin- bruin	zand	5-7	oranje verf	-	Sanke periode 4	-	-
3	2	1	1	6	1130 v1	pingsdorf	900-1250	G	schouder	-	-	ZH	lichtbruin	zand	5	golvende standing	-	-	-	scherven als vloetjes
3	2	1	2	6	1130 v1	pingsdorf	900-1250	G	schouder	-	-	ZH	lichtbruin	zand	3-4	oranje verf	-	-	-	scherven als vloertje

3	2	3	1	3	6	1130 v1	pingsdorf	900-1250	G	schouder?	-	-	ZH	witbruin	zand	2-3	bruine verf	-	-	uit de haard gelaagd aangetroffen	
3	2	5	1	6	1130 v1	kogelpot	700-900	H	voet?	-	-	-	H	lichtbruin	kwarts, tefriet	6-15	-	-	HIB-1?	gesloten vondst uit de haard	
3	2	4	1	6	1130 v1	pingsdorf	900-1250	G	voet?	-	-	-	ZH	lichtbruin	zand	4-6	grijze verf	-	-	gesloten vondst uit de haard	
3	2	1	2	6	1197	badorf	700-900	G	?	-	-	-	H	lichtbruin	zand	4-5	-	-	WI12-b?	-	
3	2	2	2	6	1197	hunneshans	870-915	G	schouder	-	-	-	ZH	lichtbruin	zand	5-6	horizontale ril	-	-	-	
3	2	4	3	6	1140	badorf	700-900	G	?	-	-	-	H	witbruin	zand	4-5	-	poreus oppervlak	late badorf?	?	
3	2	2	3	6	1140	walberberg?	800-900	G	?	-	-	-	Z	licht bru-ingrijs	afgeronde kwarts	3-4	-	duidelijk gelaagd: in midden donkergrijs	-	?	
3	2	1	3	6	1140	walberberg?	800-900	G	?	-	-	-	Z	grijs-witgrijs	afgeronde kwarts	7-8	-	gelaagd	-	?	
3	2	5	3	6	1140	donkere kern	875-1050	G	rand	-	-	19	H	grijs	zand	5-14	-	op breuk donkergrijs	-	?	
3	2	7	3	6	1140	kogelpot	700-1350	H	rand	-	-	13	H	lichtbruin	graniet	6-7	-	op breuk donkergrijs	-	?	
3	2	6	3	6	1140	kogelpot	700-1350	G	rand	-	-	21	H	bruin	zand	6-11	-	magering steekt door oppervlak; bakpan	WXA(?)-18	?	
3	2	3	3	6	1140	pingsdorf	900-1050?	G	rand	-	-	11	ZH	witbruin	zand	3-5	paarsbruine verf	kogelpot	-	?	
3	2	4	4	6	1140	kogelpot		H	?	-	-	-	ZH	donkergrijs	zand	5	-	-	-	?	
3	2	2	4	6	1140	paffrath	950-1225	G	?	-	-	-	ZH	donkergrijs	zand	3	-	-	-	?	
3	2	1	4	6	1140	paffrath	950-1225	G	bulk?	-	-	-	ZH	donkergrijs	zand	3-4	-	-	-	?	
3	2	5	4	6	1140	kogelpot	700-1350	H	rand	-	-	18	H	grijs-rozebruin	zand	7-10	-	gelaagd: bruin-grijs	-	?	
3	2	3	4	6	1140	kogelpot	700-1350	H		12 scherven										verschillende potten	?

3	2	3	2	6	1143	pingsdorp	960-1225	G	bodem, standring, buik	7 scher-ven	-	ZH	bruin-grijs	zand	4-6	-	gelaagd	Op basis van standring: na 960	klei? kuil
3	2	5	1	6	1143	kogelpot	700-1350	H	buik?	-	-	H	bruingrijs-zwart-grijs	kwarts	3	-	-	-	klei? kuil
3	2	6	-	6	1144	badorf	700-900	G	?	-	-	H	lichtbruin	zand	5-7	-	-	-	paalkuil?
3	2	7	3	6	1202	deventer kogelpot	900-1100	H	?	-	-	H	rozebruin-grijs	kwarts	6-7	-	-	Deventer meestal 10e/11e	?
3	2	7	1	6	1202	kogelpot	900-1250	H	?	-	-	ZH	grijs	zand	4-7	-	op breuk donkergrijs	pingsdorp?	?
3	2	7	2	6	1202	kogelpot	700-1350	H	schouder	-	-	H	bruin-grijs	kwarts	5-10	-	-	-	?
3	2	10	2	6	1156	kogelpot	700-1350	H	buik?	-	-	H	grijs-bruin	kwarts	4-5	-	gelaagd rood-donkergrijs	-	Kleilig vloer
3	2	10	3	6	1156	kogelpot	700-1350	H	buik?	-	-	H	grijs-oranje-bruin	kwarts	5-6	-	-	-	Kleilig vloer
3	2	10	1	6	1156	pingsdorp	900-1250	G	schouder	-	-	ZH	lichtbruin	zand	3-5	-	-	-	Kleilig vloer
3	2	12	4	6	1163	donkere kern	875-1050	G	?	-	-	ZH	grijs	zand	4-7	-	op breuk donkergrijs	-	plaggen?
3	2	12	2	6	1163	pingsdorp	900-1250	G	?	-	-	ZH	bruin-grijs	zand	3-5	-	gelaagd	-	plaggen?
3	2	12	1	6	1163	pingsdorp	960-1070	G	?	-	-	ZH	witbruin	zand	2-3	donker-bruine verf	op breuk witgrijs	Sanke periode 4	plaggen?
3	2	12	5	6	1163	deventer kogelpot	900-1100	H	buik	2 scher-ven	-	H	rozebruin-grijs	zand	3-4	-	-	Deventer meestal 10e/11e	plaggen?
3	2	12	3	6	1163	pingsdorp	960-1070	G	schouder	3 scher-ven	-	ZH	lichtgrijs-bruin	zand	3	bruine verf	-	Sanke periode 4	plaggen?
3	2	14	2	6	1162	deventer kogelpot	900-1100	H	?	-	-	H	bruin-bruin-rood	kwarts, pot-gruis?	4-5	-	onregel-matige magering	Deventer meestal 10e/11e	?
3	2	14	1	6	1162	kogelpot	700-1350	H	?	-	-	Z	bruin-rood-bruin	kwarts	4-5	-	groffe, on-regelmatige magering, gelaagd	-	?

3	2	14	3	6	1162	karo bolpot	750-875	H		schouder?	-	-	ZH	bruin-grijs	kwarts, tefriet	3-4	-	-	-	?
3	2	15	-	6	1197	plingsdorf	900-1250	G		?	-	-	ZH	groen-bruin-grijs	zand	3-4	-	-	-	?
3	2	17	-	6	1190	plingsdorf	900-1250	G		handvat	-	-	ZH	grijs-rood-bruin	zand	5	donkerpaars beschil-derd	-	-	?
3	2	21	1	6	1162	kogelpot	700-1350	H		?	3.2.21-2, 3.2.21-3	-	Z	donker-grijs-grijsbruin	kwarts	5-6	onregelmatige magering, gelaagd	-	-	?
3	2	22	2	6	1168	deventer kogelpot	900-1100	H		?	3.2.22-3	-	Z	lichtbruin-roze-bruin	kwarts	6-7	-	-	Deventer meestal 10e/11e	?
3	2	22	1	6	1168	kogelpot	700-1350	H		?	-	-	H	lichtgrijs	zand	2-3	deksel-geul	-	-	?
3	2	22	11	6	1168	deventer kogelpot	900-1100	H/G		rand	-	25	H	oranje-roze	kwarts	7-10	-	vrij groffe magering	Deventer meestal 10e/11e	?
3	2	22	10	6	1168	kogelpot	700-1350	H/G		rand	-	21	H	bruin	kwarts	6-9	-	vrij groffe magering	-	?
3	2	22	12	6	1168	plingsdorf	900-1250	G		rand	-	10	ZH	lichtbruin	zand	4-5	ribbels handvat, paarse verf	-	-	?
3	3	1	-	7	1259	kogelpot	700-1350	H		?	-	-	H	bruin-grijs-roze-bruin	kwarts	4-8	-	-	-	greppel
3	3	2	1	7	1214	deventer kogelpot	900-1100	H		?	-	-	H	oranje-bruin-rozebruin	kwarts	7-10	-	-	Deventer meestal 10e/11e	?
3	3	2	2	7	1214	deventer kogelpot	900-1100	H		?	-	-	H	oranje-bruin-grijs	kwarts	6-8	-	-	Deventer meestal 10e/11e	?
3	3	2	5	7	1214	kogelpot	700-1350	H		?	-	-	H	donker-grijs	graniet	5-11	-	-	-	?
3	3	2	3	7	1214	kogelpot	700-1350	H		?	-	-	H	bruin-grijs	kwarts	8-10	-	op breuk donkergrijs	-	?
3	3	2	4	7	1214	kogelpot	700-1350	H		?	-	-	H	grijs	kwarts	7-8	-	-	-	?

3	3	3	2	6	7	1214	badorf	725-900	G	buik	-	-	H	lichtbruin	zand	4-5	gladgeschrapen	-	-	?
3	3	3	3	2	7	1232	indet	?	G	schouder	-	-	ZH	grijs	kwarts	3-4	-	Rijnlands	-	kuil?
3	3	3	3	1	7	1232	kogelpot	700-1350	H/G	schouder, rand	???	17	ZH	grijsbruin-lichtbruin	zand	4-7	-	-	-	kuil?
3	3	3	4	9	7	1232	deventer kogelpot	900-1100	H	?	-	-	H	rozebruin-grijs	kwarts	7-8	-	-	Deventer meestal 10e/11e	kuil?
3	3	3	4	11	7	1232	donkere kern	875-1050	H	?	9 scherven, 3.3.4-1	-	ZH	donker-grijs	zand	4-5	-	op breuk gelaagd	-	kuil?
3	3	3	4	8	7	1232	kogelpot	700-1350	H	?	-	-	H	bruin-grijs	kwarts, ?	5-6	-	groffe magtering: oer?	-	kuil?
3	3	3	4	7	7	1232	kogelpot	700-1350	H	?	3 scherven	-	H	donker-grijs	afgeronde kwarts	5-7	-	-	-	kuil?
3	3	3	4	10	7	1232	kogelpot	700-1350	H	?	6 scherven	-	ZH	bruin-donker-grijs	afgeronde kwarts, witte spikkels	4-6	-	-	-	kuil?
3	3	3	4	12	7	1232	pingsdorf	900-985	G	buik	-	-	ZH	witbruin	zand	3-4	-	-	Sanke periode 3	kuil?
3	3	3	4	1	7	1232	donkere kern	875-1050	G	schouder, rand	3.3.4-2, 3.3.4-3, 3.3.4-11	14	H	grijs	zand	5-10	-	-	-	kuil?
3	3	3	4	4	7	1232	kogelpot	700-1350	H/G	schouder, rand	-	16	ZH	grijs	zand	4-5	-	-	-	kuil?
3	3	3	4	6	7	1232	pingsdorf	900-1250	G	schouder?	-	-	ZH	lichtbruin	zand	2-3	bruine verf	-	-	kuil?
3	3	3	4	5	7	1232	pingsdorf	960-1135	G	schouder?	-	-	ZH	lichtbruin	zand	3-4	donker-bruine verf, draairichels	-	Sanke periode 4 of 5	kuil?
3	3	3	5	4	7	1219	deventer kogelpot	900-1100	H	?	-	-	ZH	oranje-rood	zand	4-5	-	op breuk donker-grijs	Deventer meestal 10e/11e	Verstoring LME
3	3	3	5	3	7	1219	kogelpot	700-1350	H	?	-	-	ZH	grijs	zand	4-5	-	op breuk gelaagd	-	Verstoring LME

3	3	3	1	7	1219	donkere kern	875-1050	G	rand	-	24	H	grijs	zand	5-13	-	-	Verstoring LME	
3	3	5	2	7	1219	kogelpot	700-1350	H/G	schouder, rand	-	16	H	bruin	kwarts	9-10	-	-	Verstoring LME	
3	3	6	2	7	1214	kogelpot	700-1350	H	?	-	-	H	grijsbruin- in-roze- bruin	kwarts, zand, graniet?	10-13	-	op breuk roze zweem	?	
3	3	6	1	7	1214	plingsdorf	960-1070	G	schouder?	-	-	ZH	lichtbruin	zand	2-3	bruin- paarse verf	-	Sanke periode 4	?
3	3	7	1	7	1256	kogelpot	700-1350	H	?	-	-	H	grijs	kwarts, graniet	7-8	-	-	greppel	
3	3	7	2	7	1256	kogelpot	700-1350	H	?	-	-	ZH	donker- grijs	zand	4-5	-	gelaagd	greppel	
3	3	8	-	7	1289	kogelpot	750-850	H/G	schouder, rand	2 scher- ven	12	H	donker- bruin	kwarts	6-8	-	vrij groffe magering	?	
3	3	9	2	7	1317	plingsdorf	1050-1135	G	buik, schouder, oor, rand	18 scher- ven	-	ZH	lichtbruin	zand	3-4	bruine verf	-	Sanke periode 5	vette klei veront?
3	3	9	1	7	1317	kogelpot	700-1350	H	buik?	4 scher- ven	-	H	bruin- grijs- roze- bruin	kwarts	4-5	-	-	vette klei veront?	
3	3	10	-	7	1257	deventer kogelpot	900-1100	H	steel	-	-	H	lichtbruin- in-roze	kwarts	4-7	-	grof tot fijn gemagerd	paalgat?	
3	3	22	8	7	1327	kogelpot	700-1350	H	?	-	-	H	bruin	kwarts	5-6	-	groffe magering, steekt door oppervlak	paalgat?	
3	3	22	13	7	1327	kogelpot	700-1350	H	?	-	-	H	lichtbruin- in-bruin	kwarts	7-8	-	-	paalgat?	
3	3	22	14	7	1327	kogelpot	700-1350	H	?	-	-	H	grijs- lichtbruin	kwarts	4-5	-	groffe mag- ering	paalgat?	
3	3	22	12	7	1327	kogelpot	700-1350	H	?	-	-	ZH	bruin	zand	4-5	-	op breuk donkergrijs	paalgat?	
3	3	22	7	7	1327	kogelpot	700-900	H	?	-	-	H	donker- grijs- bruin	kwarts	5	-	verbrand	paalgat?	

3	3	22	15	7	1327	kogelpot	850-1000	H	?		3.3.33-16	-	H	grijs-bruin	kwarts, scheidingsgruis	7-8	-	Baksel H-2. In Tiel tot 850	paalgat?
3	3	22	9	7	1327	pingsdorf	900-1250	G	?		-	-	ZH	lichtbruin	zand	3-4	zwartbruine verf	-	paalgat?
3	3	22	10	7	1327	kogelpot	700-1350	H	buik	19 scherven	-	-	ZH	licht-bruin-donker-grijs	zand	3-5	-	gelaagd	paalgat?
3	3	22	17	7	1327	kogelpot	700-1350	H	buik	5 scherven	-	-	H	grijs-lichtbruin	kwarts	6-7	-	groffe magering	paalgat?
3	3	22	4	7	1327	duisburg	850-1000	G	buik/schouder	-	-	-	H	grijs-bruin	zand	5-6	radstem-pel	-	paalgat?
3	3	22	3	7	1327	donkere kern	875-1050	G	rand	-	22	-	H	grijs	zand	8-14	-	op breuk donker-grijs	paalgat?
3	3	22	2	7	1327	kogelpot	700-1350	G	rand	-	23	-	H	grijs	kwarts	8-12	-	-	paalgat?
3	3	22	5	7	1327	duisburg?	850-1000?	H/G	schouder	3.3.22-6	-	-	H	donker-grijs	zand, witte puntjes	6-8	radstem-pel	-	paalgat?
3	3	22	11	7	1327	pingsdorf	900-1100	G	schouder	-	-	-	ZH	lichtbruin	zand	3-4	bruine verf	-	paalgat?
3	3	22	1	7	1327	kogelpot	700-1350	H/G	schouder, rand	-	21	-	H	grijs-bruin	kwarts	6-10	-	-	paalgat?
3	3	23	1	7	1219	kogelpot	700-1350	H	?	3.3.23-2	-	-	H	bruin-donker-grijs	kwarts	5-7	-	groffe magering	paalgat?
3	3	25	8	7	1236	deventer kogelpot	900-1100	H	?	-	-	-	H	roze-bruin-donker-grijs	kwarts	7-9	-	op breuk en binnenkant meestal donker-grijs	kuil
3	3	25	7	7	1236	kogelpot	700-1350	H	?	-	-	-	H	bruin-grijs	kwarts	7-8	-	op breuk donker-grijs	kuil
3	3	25	5	7	1236	kogelpot	700-1350	H	?	-	-	-	ZH	grijs	zand	3-5	-	op breuk bruin-licht-grijs	kuil
3	3	25	9	7	1236	kogelpot	700-1350	H	?	5 scherven	-	-	H	bruin-lichtbruin	kwarts	3-7	-	onregelmatige magering	kuil

3	3	25	4	7	1236	pingsdorf	900-1250	G	?		-	-	ZH	grijs- bruin- witgrijs	zand	2	paarsbru- ine verf	-	-	kuil
3	3	25	3	7	1236	pingsdorf	900-1250	G	?		5 scher- ven	-	ZH	lichtbruin	zand	2-3	-	op breuk roze	-	kuil
3	3	25	6	7	1236	deventer kogelpot	900-1100	H	bulk		13 scher- ven	-	H	rozebru- in-bruin	kwarts	6-8	-	op breuk donkergrijs	Deventer meestal 10e/11e	kuil
3	3	25	1	7	1236	kogelpot	900-1250	H/G	bulk, rand		14 scher- ven	17	ZH	donker- grijs	zand	3-9	-	op breuk donkergrijs, uit Rijnland?	-	kuil
3	3	25	2	7	1236	pingsdorf	1050-1135	G	schouder		14 scher- ven	-	ZH	lichtbruin	zand	3-5	oranje verf	op breuk lichtgrijs	Sanke periode 5	kuil
3	3	26	2	7	1208	badorf	725-900	G	bulk?		-	-	ZH	bruin- grijs	zand	2-3	-	-	bolpot	kuil
3	3	26	1	7	1208	karo bolpot	750-875	G	rand		-	ca. 15	H	bruin- grijs	zand	4-8	-	-	Baksel: WIX	kuil
3	3	27	2	7	1259	kogelpot	700-1350	H	?		-	-	H	bruin- grijs	kwarts	7-8	-	-	-	greppel
3	3	27	3	7	1259	kogelpot	700-1350	H	?		-	-	H	bruin- grijs	zand	3-4	-	op breuk rozebruin- donkergrijs	-	greppel
3	3	27	1	7	1259	pingsdorf	900-1250	G	?		-	-	ZH	grijs	zand	3	rozebru- ine verf, ribbels	op breuk rozebruin	-	greppel
3	3	27	4	7	1259	pingsdorf	1050-1180	G	handvat, rand		-	11	ZH	witbruin- oranje- bruin	zand	4-5	oranje beschil- derd	-	Sanke periode 5-6	greppel
3	3	28	6	7	1241	kogelpot	700-1350	H	?		-	-	ZH	bruin- grijs	zand	3-4	-	-	-	?
3	3	28	7	7	1241	kogelpot	700-1350	H	?		-	-	H	bruin- grijs	zand	3	-	-	-	?
3	3	28	4	7	1241	pingsdorf	900-1250	G	?		-	-	ZH	witbruin	zand	3-4	-	op breuk roze	-	?
3	3	28	5	7	1241	pingsdorf	900-1250	G	?		-	-	ZH	grijs	zand	4-5	bruine verf	op breuk lichtgrijs	-	?
3	3	28	1	7	1241	paffrath	950-1225	G	rand		-	15	H	grijs	zand	5-9	metalic glans	-	-	?

3	3	36	4	7	1282	kogelpot	700-1350	H	?	-	-	ZH	donker- grijs	zand	9-10	-	magering heldere zan- dkorrels	-	?
3	3	36	-	7	1282	badorf	725-900	G	bodem, bolk	-	-	H	lichtbruin	zand	3-5	-	-	-	-
3	3	36	1	7	1282	kogelpot	700-1350	H	bolk	-	-	ZH	donker- grijs	zand	3-4	-	op breuk gelaagd	-	?
3	3	37	4	7	1274	kogelpot	700-1350	H	?	-	-	H	lichtbru- in-lich- tgrijs	kwarts	8-9	-	op breuk donkergrijs	-	?
3	3	37	2	7	1274	badorf	725-900	G	bolk?	-	-	H	witbruin	zand	6-7	lens- vormige bodem, gladde- schrappen	-	-	?
3	3	37	1	7	1274	karo bolpot	750-875	G	rand	-	14	H	oranje- bruin	kwarts, tefriet	3-6	-	-	-	?
3	3	37	3	7	1274	kogelpot	700-1350	H	schouder	-	-	H	lichtroze- bruin	kwarts	12- 14	-	groffe magering, op breuk donkergrijs	-	?
3	4	1	-	8	1369	karo bolpot	750-875	G	bodem	-	-	H	lichtbruin	zand	9-10	-	op breuk lichtgrijs	-	?
3	4	2	-	8	1369	kogelpot	700-1350	H	?	-	-	H	lichtbruin	kwarts	10- 11	-	middelgrof gemagerd, op breuk oranjerood- donkergrijs	-	?
3	4	4	-	8	1327	kogelpot	700-1350	H	?	-	-	H	grijs- bruin	kwarts	6-7	-	op breuk donkergrijs	-	paalkuil?
3	4	5	2	8	1236	pingsdorf?	900-1250	G	?	-	-	ZH	lichtgrijs- bruin	zand	5	-	-	-	kuil
3	4	5	1	8	1236	kogelpot	700-1350	H	schouder	2 scher- ven	-	H	licht- bruin- donker- grijs	kwarts	7-9	-	op breuk donkergrijs	-	kuil
3	4	6	-	8	1348	karo bolpot	750-875	G	schouder	-	-	ZH	grijs- oranje- bruin	kwarts, tefriet	4-5	-	-	-	kuil
3	4	7	-	8	1361	kogelpot	700-1350	H	bolk?	-	-	H	bruin	kwarts	4-5	-	buitenkant verbrand	-	?

3	5	3	9	1828 v1	RBA	800-1100	G	buik?	2 scherven	-	H	lichtbruin	zand	4	aanzet band (met radstempelversiering?)	-	WI	spoor boven waterput
3	5	2	1	1828 v1	badorf	725-900	G	rand	-	14	ZH	lichtbruin	zand	3-7	-	-	-	spoor boven waterput
3	5	2	5	1828 v1	kogelpot	700-1350	H	rand	-	14	H	donkerbruin	kwarts	8-10	-	groffe magering	-	spoor boven waterput
3	5	2	6	1828 v1	kogelpot	700-1350	H	rand	-	13	H	donkerbruin	kwarts	6-11	-	groffe magering	-	spoor boven waterput
3	5	2	7	1828 v1	kogelpot	700-1350	H	rand	-	ca. 19	H	lichtbruin	kwarts	8-10	-	groffe magering	-	spoor boven waterput
3	5	2	2	1828 v1	walberberg	800-900	G	rand	-	-	ZH	groenbruin-lichtbruin	kwarts, rode deeltjes	4-7	-	op breuk lichtbruin	-	spoor boven waterput
3	5	4	1	1398	indet	800-1000?	H	bodem	3.5.4-2, 3.5.4-3	-	H	grijsbruin	afgeronde kwarts, witte puntjes?	7-10	binnenzijde glad	-	Baksel	venig vloer-niveau
3	5	4	5	1398	kogelpot	850-1000	H	buik	-	-	H	grijsdonker-grijs	kwarts, schelpgruis?	9-10	-	-	Baksel H-2. In Tiel tot 850	venig vloer-niveau
3	5	4	6	1398	kogelpot	700-1350	H	rand	-	18	H	donker-grijsbruin	kwarts	7-9	-	groffe magering	-	venig vloer-niveau
3	5	4	4	1398	kogelpot	700-1350	H	schouder	-	-	H	grijs	kwarts	6-10	-	groffe magering	-	venig vloer-niveau
3	5	5	1	1166 v6	kogelpot	700-1350	H	-	-	-	H	oranjebruinbruin	kwarts	7-9	-	op breuk donkergrijs	-	recent: LME
3	5	5	2	1166 v6	kogelpot	850-1000	H	-	-	-	H	bruin-grijs	kwarts, schelpgruis?	6-8	-	-	Baksel H-2. In Tiel tot 850. Opspit?	recent: LME
3	5	5	3	1166 v6	roodbakkend	1300-1550	G	-	5 scherven	-	H	roodbruin	zand	4-7	oranje glazuur	-	spatglazuur: LME	recent: LME
3	5	6	9	1330	kogelpot	700-900	H	buik, schouder, rand	11 scherven	16	H	donker-grijsbruin	kwarts	11-12	-	binnenkant verbrand	HIA-1, Hessens-Schortens?	haard

Bijlage 7

St. Josephschool determinatie dierlijk botmateriaal

FRAGM = fragment van bot

SYM = symmetrie, welke zijde

FUS = epifysen aangegroeid

BE = bewerkingssporen

VR = vraatsporen

BR = brandsporen

PA = pathologie

AS = associatie

DENT = gebitselementen

DIST = distaal (verste van lichaam)

PROX = proximaal (dichtst bij lichaam)

DIA = diafyse (middendeel)

D = distaal

P = proximaal

V = vergroeid

O = onvergroeid

VG = vergroeiend

S = snijsporen

H = haksporen

W = wrijfsporen

NUM	SUB	FASE	SOORT	ELEMENT	TOT	FRAGM	SYM	FU-SION	PCT	BE	VR	BR	PA	AS	DENT	OPMERKING
1.0.4	1		LM	INDET	1					S						Pijpbeen
1.1.2	1	960-1070	LM	CORNU	10					S						S, P, W; kam
1.2.1	1	960-1070	BOS	HUM	1	DIST	R	DV	25	H						
1.2.28	1		LM	INDET	1											
1.4.2	1	850-1000	CERVS	MT	1	DIST	R	DV	50	S						S, H, W
1.4.2	2	850-1000	BOS	CERV	1		A		50		V	B				CERV 7
1.4.2	3	850-1000	BOS	TIB	1	DIST	R	DV	25			B				
1.4.2	4	850-1000	MM	INDET	1											
1.4.3	1	850-1000	O/C	MT	1	DIA			<25							
1.4.3	2	850-1000	BOS	ASTR	1		L		100	S						Juveniel
1.4.4	1	900-1250	LM	INDET	1											
1.4.5	1	900-1250	BOS	CALC	1		R		75	S	V					
1.4.5	2	900-1250	LM	INDET	1				<25							Pijpbeen?
1.4.8	1	1350-1600	FELCA	CRAN	1		A		75							
1.8.9	1		MM	INDET	1											
2.0.1	1	900-1250	BOS	RAD	1	DIST	L	DV	50	S	V					Silver: ouder dan 4 jaar.
2.0.1	2	900-1250	OVIS	PELV	1		A		25	H						Juveniel; ooi.
2.0.1	3	900-1250	CANIS	CERV	1	COMP	A		100							CERV 3?
2.0.1	4	900-1250	BOS	COSTA	1				25							
2.0.1	5	900-1250	BOS	LUMB	1		A		25							
2.0.1	6	900-1250	INDET	INDET	1											MM-LM
2.0.4	1	900-1250	BOS	PH1	1	COMP			100	S						
2.0.4	2	900-1250	O/C	RAD	1	DIST	L	DO	50							Epifyse ontbreekt
2.0.4	3	900-1250	LM	INDET	1					S						
2.0.4	4	900-1250	BOS	COSTA	1				<25	S						
2.0.4	5	900-1250	INDET	RAD	1	DIA			25	W						
2.0.4	6	900-1250	INDET	INDET	1											
2.0.9	1	875-1050	BOS	RAD	1	COMP	L	PODO	100	W						Juveniel
2.0.11	1	960-1070	LM	INDET	1					H						

2.1.12	1		BOS	FEM	1	DIST	L	PODO	75									Epifysen ontbreken; juveniel
2.1.12	2		BOS	ASTR	1	COMP	R		100	V								
2.1.12	3		BOS	CRAN	1		A		<25									
2.1.14	1	950-1225	BOS	MAND	1		L		<25									
2.1.15	1	900	SUS	MAND	1		A		25									Juveniel
2.1.16	1	900-1000?	LM	MAND	1		R		<25									
2.1.16	2	900-1000?	BOS	CORNU	1		R		50	H	P							Uitholling op hoorn
2.1.25	1	1200?	LM	INDET	1													
2.2.1	-	875-1050	BOS	COSTA	1		L		<25	S	V							
2.2.6	1	950-1225	SUS	HUM	1	DIA	R		25	V								
2.2.6	2	950-1225	LM	INDET	1					S								S, W
2.2.7	1	875-1050	BOS	PELV	1		L		<25									
2.2.9	1	900-1250?	BOS	HUM	1	DIST	L		<25									Juveniel
2.2.9	2	900-1250?	LM	INDET	1	DIA												Pijbeen
2.2.9	3	900-1250?	LM	TIB	1	DIA			<25									
2.2.14	1	900-1250	BOS	CALC	1	COMP	R		100	S								S, H, W
2.2.14	2	900-1250	BOS	CRAN	1		A		<25	H								DM
2.2.14	3	900-1250	BOS	CALC	1		R		50									
2.2.14	4	900-1250	BOS	FEM	1	PROX	L	PVG	<25									Juveniel
2.2.15	1	950-1225	BOS	PELV	1		R		50									
2.2.16	1	900-1050	BOS	RAD	1	PROX	R	PV	25	S								S, W. Silver: ouder dan 1 jaar.
2.2.16	2	900-1050	BOS	CERV	1		A		25									CERV 7. Past aan 2.2.16-3
2.3.8	1		INDET	INDET	1						C							
2.3.10	1	950-1225	LM	COSTA	1				<25									
2.3.11	1	950-1225	LM	INDET	1													
2.3.18	1	950-1225	BOS	MC	1		R		<25	S								
2.3.19	1	900-1250?	LM	MAND	1				<25									
2.4.2	5		O/C	ULNA	1	DIA	R		75									
2.4.3	1	950-1225	BOS	MAND	1		R		25	S	V							S, H
2.4.3	2	950-1225	BOS	CERV	1		A		25	S								
2.4.6	1	950-1225	O/C	MT	1	COMP	L	PODO	100	S								Silver: jonger dan 28 maanden.

2.5.6	9	900-1250	SUS		HUM	1	DIA	L		<25	S	V							
2.5.6	10	900-1250	O/C		PELV	1		L		<25	H								
2.5.6	11	900-1250	LM		COSTA	1				<25		V							
2.5.6	12	900-1250	BOS		COSTA	1	PROX			<25		V							
2.5.6	13	900-1250	BOS		SCAP	1	DIA	L		<25	S								
2.5.6	14	900-1250	LM		CRAN	1		A		<25									
2.5.6	15	900-1250	LM		CRAN	1		A		<25									
2.6.9	1		OVIS		CRAN	1		A		<25	H								Rechter oogkas
2.6.9	2		BOS		HUM	1	DIST	L	DV	<25	S								
2.6.9	3		O/C		TIB	1	DIA	R		75									Juveniel
2.6.22	1		BOS		LUUMB	1		A		75	S								
2.6.22	2		BOS		PH1	1	COMP	L		100									Juveniel
2.7.4	1		BOS		PH1	1			PVG	75	S	V							
2.7.4	2		BOS		MT	1	PROX	R	PV	25	S								
2.8.9	1	900	OVIS		HUM	1	DIST	L	DV	25	S								S, W
2.8.9	2	900	CANIS		TIB	1		L	PODO	100									
2.8.9	3	900	CANIS		ULNA	1	PROX	L	PV	100								P	
2.8.9	4	900	LM		MAND	1				<25									
2.8.9	5	900	SUS		FEM	1	DIST	L		25		V							
2.8.9	6	900	LM		COSTA	1				25	S								
2.8.9	7	900	BOS		CRAN	1		A		<25	H								PB op breuk
2.8.9	8	900	BOS		MP	1	PROX			25									
2.8.9	-	900	INDET		INDET	3													
3.0.7	1	700-900	BOS		MT	1	DIA	L	PVGDO	100		V							
3.0.7	2	700-900	SUS		TIB	1	COMP	R	PODV	100									Epifyse aanwezig. Silver: ouder dan 2, jonger dan 3.5.
3.0.7	3	700-900	MM		INDET	1													
3.0.7	-	700-900	INDET		INDET	1					S								
3.2.1	1	850-1000	SUS		DENTES	1		L		75									CS
3.2.1	2	850-1000	BOS		ULNA	1	PROX	R	PO	25	S								Mannetje
3.2.1	3	850-1000	LM		INDET	1													
3.2.1	4	850-1000	LM		INDET	1													

3.8.5	14	675-725	BOS	CERV	1		A		<25									
3.8.6	1	1300-1500	BOS	FEM	1	DIST	R	DV	50		V							
3.8.6	2	1300-1500	BOS	HUM	1	DIA	R		<25	S	V							
3.8.6	3	1300-1500	O/C	CRAN	1		A		<25									

Bijlage 8
St. Josephschool determinatie metaal

	Werkput Vlak	Vondstnummer	Volgnummer	Spoor	Materiaal	Determinatie	Datering	Opmerking
2	4	12	2	370	MFE	XXX	950-1225	
3	2	8	-	1177	MBR	RING/BIIT?	-	gestileerde dierenkop?
3	2	9	-	?	MPB	PLAAT	-	buiten werkput getekend
3	2	13	1	1162	MPB	PLAAT	900-1100	
3	2	13	2	1162	MPB	PLAAT	900-1100	rolletje
3	2	16	-	1191	MPB	PLAAT	-	
3	2	19	-	1148	MPB	PLAAT	960-1070	
3	3	11	-	1214	MBR, EMAILLE	FIBULA	875-1000	<i>Grubenschmelzfibel//Kreuzemailedfibel</i>
3	3	12	-	1214	MPB	XXX	-	
3	3	13	-	1232	MPB	PLAAT	960-1100	
3	3	13	-	1232	MPB	SLAK	960-1100	
3	3	14	-	1166	MBR	XXX	-	dopje?
3	3	15	-	1255	MPB	PLAAT	HME	
3	3	16	1	1274	MPB	PLAAT	-	rolletje
3	3	16	2	1274	MPB	PLAAT	-	rolletje
3	3	17	-	1275	MPB	XXX	-	druppel
3	3	18	-	1282	MPB	PLAAT	900-1100?	rolletje
3	3	19	-	1311	MBR	PLAAT	-	
3	3	20	-	1317	MPB	PLAAT	-	rolletje
3	3	21	-	1317	MPB	PLAAT	-	rolletje
3	3	28	8	1241	MPB	PLAAT	950-1225	
3	4	3	1	1275	MPB	PLAAT	-	rolletje
3	4	3	2	1275	MPB	PLAAT	-	rolletje
3	4	3	3	1275	MFE	STILUS?	-	
3	4	8	-	1348	MPB	RING	750-875	

Bijlage 9

Determinatie overig

Werkput	Vlak	Vondstnr.	Volgnr.	Spoor	Materiaal	Determinatie	Datering	Vervaardiging	Fragmenten	Eigenschappen	Overig	Omschrijving
1	0	3	-	1332	?	-	-	-	-	-	bodemmonster?	oostprofiel
1	0	5	1	1819	HUTTELM	-	-	-	2 stuks	-	-	oostprofiel
1	0	5	2	1819	SVU	-	-	-	-	-	-	oostprofiel
1	1	7	12	83	MPB	-	-	-	-	-	-	bruine grond met blauwgrijze kleibrokken
1	1	10	5	3	AXB	indet	-	-	-	-	-	-
1	3	5	2	8 v1	PLAVUIS	-	-	-	2 fragmenten	-	-	grote waterput met veel mest
1	4	10	-	66 v4	HUTTELM	hars met aardewerk: leem	-	-	-	-	-	waterput
1	4	11	12	8 v1	SXX	-	-	-	-	-	-	uitspit
2	0	1	5	1885	HUTTELM	huttenleem	-	H	-	-	verbrand	noordprofiel
2	0	2	-	1898	KER	andenne/pingsdorffachtig	1000-1300	G	-	smeltkroesje? Twijfelgeval	-	
2	0	4	6	1886	SVU	-	-	-	-	-	-	noordprofiel: uit bruingrijze zavel klei veel hout op. afvalkuil
2	0	9	3	1967	HUTTELM	huttenleem	-	-	-	-	-	oostprofiel: vulling diepe kuil bruine humeuze klei + houtjes
2	1	8	9	121	MAALSTN	-	-	-	2 stuks	-	-	?
2	1	13	2	122 v3	COPROL	-	-	-	5 stuks	-	-	haard
2	1	17	9	121	COPROL	-	-	-	2.1.17-10	-	met schelpje	vlakbij haard?
2	1	22	-	148	SVU	-	-	-	-	-	-	greppel?
2	1	27	9	164	HUTTELM	-	-	-	-	-	-	?

2	2	1	27	10	164	SVU	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	?
2	2	1	27	11	164	SVU	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	?
2	2	1	27	12	164	SVU	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	?
2	2	1	27	13	164	SVU	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	?
2	2	1	27	14	164	SVU	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	?
2	2	1	31	2	148	SVU	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	greppel?
2	2	1	31	3	148	SXX	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	greppel?
2	2	2	1	2	183 v2	SVU	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	greppel?
2	2	2	2	4	135 v9	SVU	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	haard?
2	2	2	3	4	135 v8	SLE	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	haard?
2	2	2	4	3	183 v1	SVU	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	?
2	2	2	14	4	?	SLE	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	?
2	2	2	16	11	183 v2	SLE	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	greppel?
2	2	3	8	2	303	SXX	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	greppel mest/ dierenbot
2	2	3	13	3	0	SXX	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	30 cm boven vlak
2	2	3	14	2	260	IJZEROER	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	31 cm boven vlak 3
2	2	4	1	-	241	SVU	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	paalkuil
2	2	4	3	-	340	SXX	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	kuil
2	2	5	3	2	576	OPH	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	uitspit
2	2	6	13	2	736	KER	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	stuk hout met spoor van be- werking
2	2	6	22	2	643 v1	COPROL	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2	2	6	22	3	643 v1	COPROL	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	kuil
2	2	7	3	-	755	COPROL	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	kuil
2	2	8	9	10	902	HUTTELM	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	uit kuil met mest
2	2	8	9	12	902	SVU	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

English summary

Medieval Medemblik: A centre in the periphery

The town of Medemblik is situated in the north-western corner of the area known as West-Friesland (fig. 0.1). In prehistory, this area was a wet intertidal zone: not easily accessible to men. These huge intertidal waterways silted up over time and formed sandy ridges that offered new, relatively dry habitation possibilities (fig. 1.2). In the Bronze Age (around 3500 years ago) the newly formed *Meer van Wervershoof* (Lake of Wervershoof) bettered the draining process of the peaty land, making it suitable for habitation. After the Late Bronze Age, water levels rose again and most of the inhabitants of the area moved elsewhere. Archaeological investigations just west of Medemblik have indicated, however, that not all inhabitants left. A concentration of Iron Age material was found at the site of Bedrijventerrein Almere (project number 15), suggesting that at least here people remained.

It was not until the late 7th century AD that occupation of the sandy ridge (*Kreekrug van Abbekerk*) just south of the peat river called *Medemolaca* recommenced (fig. 1.3). It remains unsure, and perhaps even impossible to prove, who settled first on this dry patch. Most likely the first settlers were tradesmen travelling between *Francia* in the south and the Frisian and Scandinavian areas in the north. They used the relatively dry ground as an impermanent landing place. Over time, the landing place grew to become a beach market, where people exchanged their wares. It is most likely that these first settlers belonged to the cultural group described as *Frisians*, who stood at the heart of the contemporary interregional trade. The *Frisians* at this time occupied the whole coastal area of what is now the Netherlands (fig. 2.1). The oldest historical reference to Medemblik dates from around 900 AD. The *goederenlijst* is a long list in which the Church of Utrecht summed up its rights over different areas in the Low Countries. Listed among them was the town of *Medemolaca*, where the Church owned the *regalis decima*: the right to one-tenth of the royal property and income. This document brings to light several facts about the earliest history of medieval Medemblik. Apparently, the Frankish king already had rights in Medemblik before the creation of the *goederenlijst*, or else he would not have been able to give the Church one-tenth of his rights. In fact, only one royal grant to the Church of Utrecht predates the list. In 753 the Frankish king Peppin III granted one-tenth of his royal rights to the Church of Utrecht. Although Medemblik is not mentioned in this grant, the fact that the Church owned rights here around 900 AD illustrates that the town must have been included in this early grant. This string of historical documents also suggests that Medemblik was already in Frankish hands in the 8th century and was probably subdued during the Frankish campaign of 718-719 AD.

So why were the most powerful men of the time interested in the affairs of a small settlement like Medemblik? The answer remains tantalisingly difficult to find. The rights mentioned above were further specified in a grant dating from 985 AD. In Medemblik, both king and churchmen benefited from the income of toll, minting and *cijns* (taxes). This illustrates that a flow of goods passed through Medemblik which could be levied. The archaeological evidence supports this conjecture. Rare items such as glass, imported pottery (like Tating jugs) and fibulae were found. Surprisingly, bulk containers such as reliefbandamphorae make up very little of all pottery found in Medemblik. Perhaps the combination of prestige objects originating from widespread contacts and very few bulk goods, can be taken as evidence for the presence of so-called *middlemen* in Medemblik. *Middlemen* were traders who transported other people's

wares safely from one point to another. The *middlemen* themselves hardly owned goods, but benefited from the income that the goods generated. Medemblik, situated on the northern waterway into the Frankish empire, formed an ideal base for such *middlemen*. It was a place where every ship coming from or going to the north passed and had to stop to pay the royal toll. Although minting is mentioned in a grant of 985 AD, no archaeological trace of an early medieval coin minted in Medemblik has so far been found.

Many Carolingian archaeological traces in Medemblik have been washed away by later floods. As of yet, very little is known of the waterfront (and perhaps even harbour) area. Only three building plans were found in Medemblik that probably date to the 9th century. Earlier buildings were most likely constructed directly on the peat soil, which subsequently disappeared along with the traces of habitation. The three Carolingian buildings suggest that the settlement stretched in one long line along the southern waterfront of the peat river the *Medemolaca* (fig. 6.1). It is not yet possible to ascertain the total length of this string of buildings, but an estimate of twenty houses (circa 120-200 residents) seems reasonable. No traces of an early medieval settlement have yet been found on the northern waterside of *Medemolaca*. This does not necessarily mean the bank was never occupied, since the late medieval *Zuiderzee* probably destroyed most remains. The clerical rights of the 8th century AD suggest that the Church of Utrecht also built a church in Medemblik. Elsewhere in the Low Countries, these rights are usually paired with a physical church building. The settlement also formed an ideal base for the christening of the northern lands. *Medemolaca* formed an easily accessible Frankish-Christian settlement in the middle of an un-Christian, often hostile area. It seems very likely that Medemblik played an important part in the christening of the northern *Frisian* countries. This assertion adds to the possibility that important missionaries of the time, like Willibrord and Boniface, passed through Medemblik several times during their lives. It will probably remain impossible to prove this unequivocally.

During the Carolingian period Medemblik prospered by the toll network which was controlled from the great emporium *Dorestad*, near Wijk bij Duurstede (fig. 5.8). Surprisingly, Medemblik survived the downfall of *Dorestad* and the reformation of the Carolingian empire. Most settlements of the time disappeared after the end of the 9th century. It is likely that the position of the town, both in geographical and economical sense, ensured its survival. Although trade shifted from *Dorestad* to Deventer and Tiel, Medemblik still formed the most northern Frankish trading post of the Low Countries. The town was still an important toll post, as the grant from 985 AD indicates. Medemblik changed hands several times during the Ottonian centuries, but the town still enjoyed the same privileges. Already in the 9th century, the Frankish rights had wavered between the Frankish empire and Danish newcomers, who seized both land and power to realise their own ambitions. It is possible, although not yet proven, that Medemblik also briefly fell in Danish hands. After the murder of the Dane Godfried, the former Frankish, now Middle-Frankish, empire reaffirmed its grip on the coastline. The 985 AD grant transferred the royal rights from the Middle-Frankish emperor to the Frankish count Ansfried. Another grant by the Middle-Frankish king in the same year conferred the physical town to a Frisian vassal, named Gerulf. When count Ansfried later became the bishop of Utrecht, the Church of Utrecht held all former royal rights in Medemblik. A hundred years later, the church of Medemblik is mentioned historically for the first time. The foundations of this church, dating around 1100 AD, were found during excavations in and around the present Bonfaciuskerk (fig. 3.9). *In situ* tufa blocks prove that the church must have been enormous for its time: around twenty meters wide and forty meters long. Even the famous abbey church of Egmond was smaller at

the time. This once again underlines the importance of Medemblik as a religious centre. So far, there is little reason to suggest that Medemblik suffered great upheavals during the Early Middle Ages. All evidence points to a steady growth of the settlement from the Carolingian period onwards. Archaeological excavations have so far unearthed seven or eight house plans. Around 1100 AD, the settlement probably covered most of the southern bank (fig. 6.2 and 6.3). The buildings were evenly spaced, leaving room for small yards for outdoor handicraft activities. It is probable that the population had grown to about 360 to 600.

The 12th and 13th centuries in Medemblik were characterised by floods and warfare. Several times, the town teetered on the brink of destruction. The inhabitants tried to save their livelihood by building the first dikes and raising the land with ground-raising layers. Their efforts did not stop the town from flooding several times, destroying large parts of the settlement. One of the most important floods, the *Allerheiligenvloed* of 1170, broke away the land to the north of Medemblik, creating the *Zuiderzee*. Apart from natural violence, Medemblik felt the strains of a war raging in the western part of West-Friesland. The cultivation of nature, which had increased steadily from the 9th century onwards, had caused the old coastal lands of *Kinheim* (Kennemerland) and western *Frisia* (West-Friesland) to meet. The two cultures were ill-matched. *Kinheim* traditionally associated with the southern lands and the Frankish empire. Western *Frisia* had always remained bound to the north. The descendants of the Frisian vassal Gerulf had grown in power and started to call themselves the counts of Holland. The inhabitants of the area that became known as West-Friesland felt disinclined to fall under the dominance of these counts. For years, the tension between the two areas built up. Finally, the area around the dividing river the *Rekere* turned into a warzone. In 1256 AD, count Willem II of Holland, also king of the German empire, thought to conquer the area by leading his cavalry over a frozen West-Friesland. The story goes that the king himself fell, horse and all, through the ice near Hoogwoud and was murdered by hostile West-Frisians. The assailants had no idea they had murdered the emperor-to-be. When they realised what they had done, they hid the king's body under a hearth in a nearby farm. It was Willem's son, Floris V, who returned to avenge his father in 1282. Floris landed a fleet near Schellinkhout, from where he attacked the West-Frisians. Floris won the first battle and his troops were able to move northwards. The body of Willem II was recovered and Floris ordered the construction of several *dwangburchten* (strongholds) around West-Friesland in order to secure the area definitely. The remains of Floris' castle in Medemblik can still be seen today. It was built shortly after 1282. Floris granted Medemblik city rights in 1289, making it the oldest city in West-Friesland. This grant marks the end of a centuries-old Frisian-Frankish trade settlement and the beginning of a city of Holland.

Although this research is about the past, the aim is to influence the future. Only by knowing what historians, archaeologists and lay enthusiasts have found out in the past, can we know the right way to act in the future. Over the last decades, many chances for research in Medemblik have been missed. By researching the archaeological past, the prognosis for cultural historical values during future ground (and seabed!) disturbances can be refined. In this way both developers and archaeologists can save time and money, while both can execute their work in a satisfying way.

Lijst van afkortingen

AAC	Amsterdams Archeologisch Centrum
afb.	afbeelding
AKNH	Archeologische Kroniek van Noord-Holland
ARC	Archaeological Research & Consultancy (Archeologisch onderzoek & advies)
Arbowet	Arbeidsomstandighedenwet
AWF	Archeologie West-Friesland
B.A.R.	British Archaeological Reports
BKNOB	Berichten Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond
BMHG	Bijdragen en mededeelingen van het historisch genootschap
BMGN	Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden
BROB	Berichten van de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek
et al.	et alii (andere auteurs)
HME	Hoge (Volle) Middeleeuwen
IPP	Albert Egges van Giffen Instituut voor Prae- en Protohistorie
JOVM	Jaaruitgave Oudheidkundige Vereniging Medenblick
JROB	Jaarverslag van de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek
KNA	Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie
KNOB	Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond
LME	Late Middeleeuwen
NAP	Normaal Amsterdams Peil
NKNOB	Nieuwsbulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond
PVE	Programma van Eisen
ARW	Aanbestedingsreglement voor werken
RBA	reliëfbandamfoor
RCE	Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed
RD-coördinaten	Rijksdriehoekscoördinaten
red.	redactie
RGD	Rijksgebouwendienst
ROB	Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek
RUG	Rijksuniversiteit Groningen
S	spoor
s.a.	sine anno (jaar van uitgave onbekend)
s.l.	sine loco (plaats van uitgave onbekend)
SCENH	Steunpunt Cultureel Erfgoed Noord-Holland (= de Cultuurcompagnie)
St.	sint
STAR	Standaard Archeologisch Rapport
UL	Universiteit Leiden
UvA	Universiteit van Amsterdam
V	vondst
VU	Vrije Universiteit Amsterdam
VME	Vroege Middeleeuwen
WFON	West-Friesland Oud & Nieuw (jaarboek Westfries Genootschap)
ZAR	Zuidnederlandse Archeologische Rapporten

Afbeeldingenlijst

Voorkant

Een *artist's impression* van Medemblik rond 1100, tekening door auteur. Daaronder de reconstructie van een schijffibula (nu verdwenen) die werd gevonden bij de opgraving St. Josephschool in 1990, reconstructie door auteur. Rechts daarvan de Pingsdorf panfluit, gevonden in de buurt van de Bonifaciuskerk in de jaren zestig, foto door auteur.

Afbeelding 0.1

De locatie van de stad Medemblik.
Afbeelding door auteur.

Hoofdstuk 1

Afbeelding 1.1

Rond 3000 v.Chr. reikten getijdengeulen tot diep in het gebied dat nu West-Friesland heet, waardoor een waddegebied ontstond.
Foto door Wout van den Berg, van <<http://woutvandenbergh.nl/wp-content/gallery/luchtfotos-zand-en-water/luchtfotos-texel-de-sluffer-04.jpg>>.

Afbeelding 1.2

Medemblik (zwarte cirkel) is ontstaan op het uiteinde van een voormalige getijdengeul, ook wel de Kreekrug van Abbekerk genoemd.
Afbeelding van de AHN viewer <<http://ahn.geodan.nl/ahn/>>.

Afbeelding 1.3

Noordwestelijk Nederland, inclusief Medemblik (rode cirkel), rond het jaar 850.
Kaart overgenomen van RAAP Archeologisch Adviesbureau, bewerking door auteur.

Afbeelding 1.4

Noordwestelijk Nederland rond 1350. De locatie van Medemblik is aangegeven met een rode stip. In zwart de Westfriese Omringdijk.
Kaart overgenomen van RAAP Archeologisch Adviesbureau, bewerking door auteur.

Afbeelding 1.5

Voorbeelden van boomsoorten die in de Vroege Middeleeuwen in noordoostelijk West-Friesland voorkwamen. Met de klok mee: els, beuk, eik, hazelaar, den en berk.
Afbeeldingen van <<http://www.vdberk.nl/public/site/uploads/bomenboek/slide/aln002e-1-slide.jpg>>, <<https://davisla2.files.wordpress.com/2012/05/fagus-sylvatica-e1336635820705.jpg>>, <<http://www.gardenaction.co.uk/images/trees/oaks/quercus-robur-tree-traditional.jpg>>, <<http://www.boomkwekerijvanleersum.nl/wp-content/uploads/2009/12/betula-pendula.JPG>>, <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/5f/Pinus_sylvestris_Glenmuick.jpg> en <<http://www.lepetitherboriste.net/photos/noisetier4.jpg>>.

Afbeelding 1.6

Schape vormden waarschijnlijk een belangrijk onderdeel van de veestapel in vroegmiddeleeuws Medemblik.

Afbeelding van <http://arizonaexperience.org/sites/arizonaexperience.org/files/base_images/navajo_weaving_churro-sheep.jpg>.

Afbeelding 1.7

Waarschijnlijk kwam het eland in de Vroege Middeleeuwen nog in West-Friesland voor.

Afbeelding van <<http://media-1.web.britannica.com/eb-media//57/92857-050-8D5A0A8E.jpg>>.

Afbeelding 1.8

Mogelijk vormden de veren van steltloperachtigen een geliefd statusobject. Op deze foto is een kemphaan zichtbaar.

Afbeelding van <<http://www.birdfocus.nl/kemphaan/kemphaan-2.jpg>>.

Afbeelding 1.9

De Zeevang in Waterland: een typisch resultaat van grootschalige ontginningen.

Afbeelding van <http://www.regiocanons.nl/beeld/Noord-Holland/Waterland/meer/_1000/2.nieuw-Polder-Zeevang-9.3NH00262_edited-1.jpg>.

Hoofdstuk 2

Afbeelding 2.1

Frisia in de Vroege Middeleeuwen.

Afbeelding uit Dijkstra 2011, 12.

Afbeelding 2.2

Het begin van de Induculus superstitionum et paganiarum.

Afbeelding van <<http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/c3/Gallee.jpg>>.

Afbeelding 2.3

Willibrord, de aartsbisschop van Frisia. Afbeelding uit circa 1000 n.Chr.

Uitsnede uit de Registrum Gregorii, HS Parijs, Bibliotheque Nationale de France, Latin 10510, f. 20r, <http://www.entoen.nu/doc/iconen/03_willibrord>.

Afbeelding 2.4

Het Frankische Rijk na het Verdrag van Verdun (843 n.Chr.).

Afbeelding door auteur.

Afbeelding 2.5

West-Friesland rond 1350. De oranje stip is Medemblik, de rode lijn is rivier de Rekere, die West-Friesland van het Kennemerland scheidde. De zwarte lijn is de Westfrieze Omringdijk. Kaart overgenomen van RAAP Archeologisch Adviesbureau, bewerking door auteur.

Afbeelding 2.6

Huis te Medemblik, beter bekend als kasteel Radboud, gezien vanuit het oosten. De dwangburcht is gebouwd in opdracht van graaf Floris V tussen 1282 en 1288.

Afbeelding van <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/2e/Panorama_Radboud_medemblik.JPG>.

Afbeelding 2.7

Keizer Otto III van het Rooms-Duitse Rijk. Uit het Evangeliarium van Otto III, circa 1000 n.Chr.

Afbeelding van <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/54/Meister_der_Reichenauer_Schule_002.jpg>.

Hoofdstuk 3

Afbeelding 3.1

De grens van Medemblik-stad, zoals deze binnen dit onderzoek is aangehouden.

Afbeelding van OpenStreetMap <<http://www.openstreetmap.nl/>>, bewerking door auteur.

Afbeelding 3.2

De laatste twee pijpen van een panfluit uit de 11de of 12de eeuw, gemaakt van Pingsdorf-aardewerk.

Foto auteur.

Afbeelding 3.3

De Baanpoort in 1726. Kopergravure door Cornelis Pronk.

Collectie Westfries Archief.

Afbeelding 3.4

Sporen uit de Bronstijd, zoals zichtbaar bij de opgraving aan de Schuitevoerderslaan.

Foto uit opgravingsdocumentatie.

Afbeelding 3.5

Het lange westprofiel van de opgraving Oude Haven-Ridderstraat.

Foto uit opgravingsdocumentatie.

Afbeelding 3.6

Linda Therkorn (IPP) tekent vlechtwerk uit de Bronstijd.

Foto uit opgravingsdocumentatie.

Afbeelding 3.7

De huisplattegronden die bij de opgraving Muntstraat-Torensteeg werden aangetroffen.

Gebouwen A en B dateren waarschijnlijk nog uit de Karolingische periode.

Afbeelding uit Besteman 1989b, 15.

Afbeelding 3.8

Een waterput van onbekende datering, gevonden bij de "Mouter".
Foto uit opgravingsdocumentatie.

Afbeelding 3.9

Ten oosten van de Bonifaciuskerk werden in 1993 resten van een tufstenen pseudobasiliek uit de 11de of 12de eeuw gevonden. Op de fundering liggen recentere begravingen.
Foto uit opgravingsdocumentatie.

Afbeelding 3.10

Het zeer ondiepe vlak van het onderzoek Kerksteeg 6 wordt aangelegd. Bij deze opgraving zijn veel kansen gemist om meer te weten te komen over de oeverzone van de Middenleek.
Foto uit opgravingsdocumentatie.

Afbeelding 3.11

De molens van de Vier Noorder Koggen rond 1900, gezien vanuit het zuiden. Op de achtergrond de toren van de Bonifaciuskerk.
Foto van <<http://www.medemblikactueel.nl/den-ouden-doesch-molens-waterschap-de-vier-noorder-koggen/>>.

Afbeelding 3.12

De bouwtekening van een scheprad watermolen, geprojecteerd op de resultaten van werkput 2 van de opgraving Camping Zuiderzee. In het midden de wielbak en parallel daaraan de lange waterloop met opleider.
Afbeelding uit opgravingsrapport en een bijlage uit Schilstra 1993, gecombineerd door auteur.

Afbeelding 3.13

Bij aanvang van de bouw waren bij het plangebied Turfhoek 14 geen archeologen aanwezig. In de uiterste hoek zijn duidelijk resten van muren zichtbaar, die mogelijk horen bij het gebouw dat zichtbaar is op de stadsplattegrond van Blaeu. De archeologische resten zijn zonder verdere documentatie vergraven.
Foto M.H. Bartels, Archeologie West-Friesland.

Afbeelding 3.14

De stadsplattegrond van Blaeu uit 1649. In rood de onderzoekslocatie, zoals deze in het onderzoeksrapport is verschenen. In zwart de daadwerkelijke onderzoekslocatie, waar duidelijk bebouwing is te zien.
Afbeelding uit het Toneel de Steden van de Vereenighde Nederlanden 1649-1652, bewerking door auteur.

Afbeelding 3.15

Een bijzondere terra sigillata scherf uit Portugal (circa 1600-1650), gevonden bij de opgraving aan het Gedempt Achterrom 45.
Foto Archeologie West-Friesland.

Hoofdstuk 4

Afbeelding 4.1

Een anonieme tekening van het Beleg van Medemblik door Prins Maurits, 1588. Het noorden is links.

Afbeelding van <<http://commons.wikimedia.org/wiki/File:1588-Medemblik-Sonoy.jpg>>.

Afbeelding 4.2

De stadsplattegrond van Medemblik door Johannes Blaeu, 1649.

Afbeelding uit het Toneel de Steden van de Vereenighde Nederlanden 1649-1652.

Afbeelding 4.3

De stadsplattegrond van Medemblik van Isaak Tirion, 1743.

Collectie Westfries Archief.

Afbeelding 4.4

De onderzoekslocatie (zwarte cirkel) op de kaart van Van Deventer, 1560.

Collectie Westfries Archief.

Afbeelding 4.5

De onderzoekslocatie (zwarte cirkel) op de geschetste stadsplattegrond uit 1588.

Afbeelding van <<http://commons.wikimedia.org/wiki/File:1588-Medemblik-Sonoy.jpg>>.

Afbeelding 4.6

De onderzoekslocatie (rode cirkel) op de stadsplattegrond van Utenwael uit 1599.

Collectie Westfries Archief.

Afbeelding 4.7

De onderzoekslocatie (zwarte cirkel) op de stadsplattegrond van Blaeu uit 1649.

Afbeelding uit het Toneel de Steden van de Vereenighde Nederlanden 1649-1652.

Afbeelding 4.8

De onderzoekslocatie (rode cirkel) op de kopergravure van Tirion uit 1743.

Collectie Westfries Archief.

Afbeelding 4.9

Het zuidprofiel van werkput 4 van de opgraving Ridderstraat 15-21 in 1975. Rechts is het gebouw van de St. Josephschool zichtbaar. Onder het schoolplein zou in 1990 het onderzoek van de ROB worden uitgevoerd. Op de achtergrond de rooms-katholieke St. Maartenskerk uit de 19de eeuw.

Foto uit opgravingsdocumentatie.

Afbeelding 4.10

De locatie van de drie werkputten van de opgraving St. Josephschool in 1990. Inzet: de locatie van de werkputten in de binnenstad van Medemblik.

Afbeelding door auteur.

Afbeelding 4.11

De locatie van de verschillende aangetroffen gebouwen met datering.

Afbeelding door auteur.

Afbeelding 4.12

Alle prehistorische scherven die tijdens het project zijn aangetroffen. Allen dateren uit de Late Bronstijd, behalve de mogelijk uit de IJzertijd daterende vondst 3.0.3.

Afbeelding door auteur.

Afbeelding 4.13

Bij de opgraving zijn meerdere fragmenten van maalstenen aangetroffen. De fragmenten vertoonden, in tegenstelling tot eerdere waarnemingen in Medemblik, duidelijke gebruikssporen. Hier is het meest complete exemplaar, vondst 2.1.8-9, weergegeven.

Afbeelding door auteur.

Afbeelding 4.14

Spoor 89, een Karolingische waterput. Het bovenste deel bestaat uit een vierkante houten bak, waaronder minstens één ton was geplaatst.

Afbeelding door auteur.

Afbeelding 4.15

Het importaardewerk van vondstnummer 1.4.2, gevonden in spoor 89. Dit bestaat uit een bodemfragment van Duisburgaardewerk (1.4.2-1), een fragment van een onbekend baksel, waarschijnlijk Karolingisch (1.4.2-2), een wandfragment van een Karolingische bolpot (1.4.2-3) en een fragment van Wit maaslands-aardewerk (1.4.2-5).

Afbeelding door auteur.

Afbeelding 4.16

Vondst 3.5.2 uit spoor 1404. Het meeste materiaal lijkt uit de 9de eeuw te dateren.

Afbeelding door auteur.

Afbeelding 4.17

Tijdens het project zijn twee vroegmiddeleeuwse glasscherven aangetroffen. Het eerste fragment (3.8.4-5) is de bodem van een klein schaalpje. Het tweede fragment (3.4.9-6) is de bodem van een trechterbeker.

Foto door auteur.

Afbeelding 4.18

Een aantal vondsten uit spoor 1461. Uit dit spoor kwam Merovingisch tot Karolingisch importaardewerk (3.8.4-1, 3.8.4-2, 3.8.5-1 en 3.8.5-2), handgemaakt kogelpot-aardewerk (3.0.7), de eerste vingerkoot van een eland (3.8.5-7) en een fragment van een smeltkroes (3.8.5-5). Een inventarisatie van al het vondstmateriaal uit het spoor laat zien dat het grootste deel uit botmateriaal bestaat. Het helft van het aardewerk bestaat uit importaardewerk.

Afbeelding door auteur.

Afbeelding 4.19

De sporen van Gebouw 2. In rood de haardplaatsen die in vlak 1 en 2 zijn gezien. In zwarte de plaggenwallen en paalgaten uit vlak 3. In het grijs, tenslotte, de sporen uit vlak 4. Het gebouw dateert waarschijnlijk uit de periode 950-1205, en kent meerdere fases.

Afbeelding door auteur.

Afbeelding 4.20

Paffrath-aardewerk uit de vroegste fase van Gebouw 2.

Afbeelding door auteur.

Afbeelding 4.21

Vondst 2.0.9-4, een typisch voorbeeld van aardewerk met een donkere kern uit de 10de eeuw.

Foto door auteur.

Afbeelding 4.22

Spoor 1245 op de veldtekening en zoals gezien in het vlak. De foto is genomen vanuit het noorden.

Tekening en foto uit opgravingsdocumentatie.

Afbeelding 4.23

De tijdens de opgraving aangetroffen waterput (S9) uit de vroege 13de eeuw (links). De waterput bleek via een "overloop" aan te sluiten op een waterput die bij de opgraving Ridderstraat 15-21 uit 1975 was aangetroffen. De rechter waterput lijkt iets ouder te dateren, rond 1200. Mogelijk werd de overloop aangelegd om het overtollige water af te voeren. De overloop was oorspronkelijk circa 6,5 meter lang, maar is hier slechts gedeeltelijk afgebeeld. De respectievelijke hoogtes van de waterputten zijn wel aangehouden.

Afbeelding door auteur.

Afbeelding 4.24

Een weergave van de aardewerksoorten die bij de opgraving zijn aangetroffen. De aantallen zijn bepaald op basis van het MAE. Twijfelgevallen zijn bij het meest waarschijnlijke type ingedeeld. Enkele zeer kleine groepen en de niet nader te duiden scherven zijn samengevat onder "overig".

Afbeelding door auteur.

Afbeelding 4.25

Een kogelpotscherf met het baksel van het type Hessens-Schortens, waarschijnlijk uit de Karolingische periode.

Afbeelding door auteur.

Afbeelding 4.26

Duidelijke kenmerken van het aardewerk van het type Badorf: versiering door middel van radstempels (2.8.7) en een lensvormige bodem (3.3.36).

Afbeelding door auteur.

Afbeelding 4.27

Een mooi voorbeeld van een voorraadpot van het type Duisburg. Gevonden in Medemblik door het IPP. Het is onbekend waar het origineel zich bevindt.

Afbeelding uit Besteman 1989b, 20.

Afbeelding 4.28

Verskillende typen Pingsdorf-aardewerk. Vondst 3.3.9-2 kon op basis van de versiering in de periode 1050-1135 worden geplaatst. Ook 3.3.27-4 kon op deze manier worden gedateerd tussen 1050 en 1180. Vondst 2.3.4 is waarschijnlijk een vroeg exemplaar, gezien de zachtheid van het baksel.

Afbeelding door auteur.

Afbeelding 4.29

De schets van metaalvondst 3.2.8.

Afbeelding door auteur.

Afbeelding 4.30

Op basis van de beschrijving van vondst 3.3.11 kon een reconstructie worden gemaakt. Het object is niet terug gevonden.

Afbeelding door auteur.

Afbeelding 4.31

Een benen glis van rond 1100 (3.3.25-1). Mogelijk was de glis onderdeel van een prikslee.

Afbeelding door auteur.

Afbeelding 4.32

Een kam van gewei van rond 1000 (1.1.2).

Foto door auteur.

Afbeelding 4.33

Een benen uitgeholde punt, gemaakt van een middenvoetsbeen van een rund. Mogelijk gebruikt als einde van een prikstok.

Foto door auteur.

Afbeelding 4.34

Zeer hard baksel van het Andenne- of Pingsdorftype. Mogelijk een smeltkroes.

Foto door auteur.

Afbeelding 4.35

Een fragment van een kogelpot met stempels uit de Karolingische periode (3.3.8).

Afbeelding door auteur.

Hoofdstuk 5

Afbeelding 5.1

In een veld ruim twee kilometer ten zuiden van Medemblik werd in 1991 een Merovingische schijffibula gevonden.

Foto Archeologie West-Friesland.

Afbeelding 5.2

Een inventarisatie van alle vondsten in West-Friesland die vóór 1000 dateren. In de kaart zijn alleen meldingen van meer dan één vondst opgenomen. In de corresponderende lijst staan de vondstmeldingsgegevens. De informatie is afkomstig uit de vondstmeldingen van Archeologie West-Friesland en Archis II. Het valt direct op dat de bewoning vóór 1000 zich concentreerde op de oever van het Meer van Wervershoof. Bijna alle vondsten zijn verzameld tijdens veldkarteringen van de ROB en het IPP. Bijna alle vondsten zijn hierdoor, logischerwijs, vooral buiten de bebouwde gebieden gedaan.

Kaart door T.M. Perger, RAAP.

Afbeelding 5.3

Een versimpelde versie van de kaart van Braat, waar hij zijn vindplaatsen op heeft weergegeven.

Gebaseerd op Braat 1932.

Afbeelding 5.4

De zilverschat Westerklijf I werd circa twintig kilometer ten noorden van Medemblik, op het voormalige eiland Wieringen, gevonden. Voor sommigen vormt de Scandinavische zilverschat voldoende bewijs voor de vestiging van Vikingen op het eiland. Tot op heden is echter nog nooit een gedegen archeologisch onderzoek naar de Vroege Middeleeuwen van het eiland uitgevoerd.

Foto door Rijksmuseum van Oudheden, Leiden.

Afbeelding 5.5

“Tdorp” in de kop van Noord-Holland op een kaart van Jan Saenredam, 1589.

Collectie Rijksmuseum, Amsterdam.

Afbeelding 5.6

Enkele voorbeelden van huisplattegronden van het type Torp. Kenmerkend voor dit type gebouw zijn de combinatie van plaggenwanden (lichtgrijs) en houten stijlers (zwart) om de wanden te vormen. Het gebouw is opgedeeld in twee delen, waarbij het ene gedeelte eenschepig is en het andere gedeelte drieschepig. Binnen het drieschepige gedeelte vormt het rechter schip de stalboxen, het middenschip een opgehoogde doorgang en/of mestgoot en het linker schip waarschijnlijk een plaats voor opslag of ambachtelijke activiteiten. De vier afgebeelde plattegronden volgen allemaal min of meer deze beschrijving. Het gebouw in Foudgum vertoont nog geen duidelijk eenschepig en drieschepig gedeelte en vormt mogelijk een voorganger van het in het Torp aangetroffen exemplaar. Wel worden plaggen en hout gebruikt voor de constructie en lijken enkele buitengebouwen tegen het hoofdgebouw te zijn aangeplakt. De ingangen bevonden zich op de korte kanten. Het voorbeeld uit Den Burg lijkt minder gebruik te maken van plaggen, maar heeft wel een duidelijke tweedeling. De ingangen zaten bij dit gebouw aan de lange zijden. Bij de plattegrond uit Medemblik zijn geen stallen gezien, maar wel een driedeling van het zuidelijke deel door een brede

plaggenophoging. Daarnaast is opvallend dat zowel het gebouw in Medemblik als in Foudgum een buitengebouw gehad lijkt te hebben.

Afbeelding door auteur.

Afbeelding 5.7

De noordelijke Lage Landen rond 800. De bewoning concentreerde zich op de kwelders (lichtgroen). Het huidige Friesland werd doorsneden door een lange zee-arm, de Middelsee of Boorne.

Afbeelding uit Postma 2010b, 12.

Afbeelding 5.8

Een impressie van *Dorestad* tijdens de hoogtijdagen.

Afbeelding uit Willemsen & Kik 2010, 18.

Afbeelding 5.9

Een impressie van de Deense handelsplaats Ribe als *beach market*, rond 725.

Afbeelding uit Willemsen & Kik 2010, 42.

Afbeelding 5.10

Een impressie van de haven van *Kaupang* in Noorwegen, circa 850.

Afbeelding uit Willemsen & Kik 2010, 41.

Hoofdstuk 6

Afbeelding 6.1

Een mogelijke reconstructie van Medemblik rond 900. De Medemolaca stroomde grofweg langs de zuidkant van de Oude Haven (donkerblauw). Waarschijnlijk had de nederzetting al een kleine kerk. In totaal zijn tot nu toe drie huisplattengronden opgegraven die waarschijnlijk in de 9de eeuw dateren (donkergrijs). Deze lagen een aantal meter ten zuiden van de veenstroom. Op enkele plaatsen zijn ook waterputten (oranje) en een greppel (lichtblauw) gevonden. Waarschijnlijk liep de bewoning in ieder geval door tot aan de Nieuwstraat (lichtgrijs). Mogelijk waren naast een havengebied ook een administratieve (rood) en een "militaire" zone (groen) in de nederzetting aanwezig. In de reconstructies is de overzijde van de veenrivier leeg gelaten. Het is echter mogelijk dat ook deze was bebouwd.

Afbeelding door auteur.

Afbeelding 6.2

Een mogelijke reconstructie van Medemblik rond 1100. De Medemelacha stroomde waarschijnlijk noordelijker, ongeveer op de Oude Haven (donkerblauw). De nederzetting had een voor die tijd enorme kerk. In totaal zijn tot nu toe vijf huisplattengronden opgegraven die waarschijnlijk rond 1100 dateren (donkergrijs). Deze lagen nog steeds een aantal meter ten zuiden van de veenstroom, al lijkt ten westen van de kerk een opening te ontstaan. Het is onzeker hoe ver de bewoning (lichtgrijs) doorliep, maar mogelijk al tot de havenmond. Wederom waren mogelijk naast een havengebied ook een administratieve (rood) en een "militaire" zone (groen) in de nederzetting aanwezig. In de reconstructies is de overzijde van de veenrivier leeg gelaten. Het is echter mogelijk dat ook deze was bebouwd.

Afbeelding door auteur.

Afbeelding 6.3

Een impressie van *Medemelacha* rond 1100 n.Chr.

Afbeelding door auteur.

Afbeelding 6.4

Op een schets uit 1588 is ten noorden van het kasteel een "oude wal" zichtbaar. Het kasteel lag nog buiten de stad.

Afbeelding van <<http://commons.wikimedia.org/wiki/File:1588-Medemblik-Sonoy.jpg>>.

Bijlage 1

Een overzicht van alle projecten in Medemblik.

Afbeelding door T.M. Perger, RAAP.

Bijlage 2

St. Josephschool, vlakken en profielen van werkput 1.

Afbeeldingen door auteur.

Bijlage 3

St. Josephschool, vlakken en profielen van werkput 2.

Afbeeldingen door auteur.

Bijlage 4

St. Josephschool, vlakken en profielen van werkput 3.

Afbeeldingen door auteur.

Bijlage 5

St. Josephschool, fasering werkputten.

Afbeeldingen door auteur.

Bijlage 6

St. Josephschool, determinatie aardewerk.

Afbeeldingen door auteur.

Bijlage 7

St. Josephschool, determinatie dierlijk botmateriaal.

Afbeeldingen door auteur.

Bijlage 8

St. Josephschool, determinatie metaal.

Afbeeldingen door auteur.

Bijlage 9

St. Josephschool, determinatie overig.

Afbeeldingen door auteur.

Afbeelding 0.2

Kenmerkend voor het uitwerken van oud onderzoek: voor- en tegenslagen. Briefje gevonden in één van de vondstendozen van de opgraving Muntstraat-Torensteeg 1982.

Gescand door auteur.

Achterkant

Onderaan de tijdens het project St. Josephschool gevonden geweien kam, foto door auteur.

Bovenin een overzichtsfoto van de opgraving Muntstraat-Torensteeg in 1982, foto uit de opgravingsdocumentatie.

Literatuur

Alders, G.P., 1994: *Medemblik, opgraving Bonifatiuskerk*, s.l. (ongepub. conceptversie augustus 1994).

Alders, G., 2013: Het Torp in De Schooten. De grootste terp van Noord-Holland, in: *Levend verleden. Kwartaaluitgave Helderse Historische Vereniging, 2013*, Den Helder, 99-105.

Arthur, P. & S.M. Sindboek, 2007: Trade and Exchange, in: J. Graham-Campbell & M. Valor (red.), *The Archaeology of Medieval Europe, Vol. 1., Eight tot Twelfth Centuries A.D.*, Århus, 289-315.

Astill, G., 2008: General Survey, in: G. Astill (red.), *The Cambridge Urban History of Britain. Volume I, 600-1540*, Cambridge, 25-50.

Bakker, G., 1969: De zuidwestelijke grenzen van Friesland tussen 600 en 1150, in: *WFON 36*, Hoorn, 45-57.

Bakker, F.J., W.F.M. Brieffies & C.A. van Zijverden (red.), 1989: *Een nieuw Medemblikker scharre-zootje. Enkele grepen uit de geschiedenis van Medemblik. 1289-1989*, Schoorl.

Bakker, G., J. de Rode & K. Verborgt, 2010: Dat huus stoet up viere pylare. De betekenis van het kastelenbouwprogramma van Floris V, in: *Bulletin KNOB*, Amersfoort, 50-64.

Bartels, M.H., 1999: *Steden in scherven. Vondsten uit beerputten in Deventer, Dordrecht, Nijmegen en Tiel (1250-1900)*, Zwolle.

Bartels, M.H., 2006: *De Deventer Wal tegen de Vikingen. Archeologisch en historisch onderzoek naar de vroegmiddeleeuwse was en stadsmuren (850-1900) en een vergelijking met andere vroegmiddeleeuwse omwalde nederzettingen (Rapportages Archeologie Deventer nummer 18)*, Deventer.

Bartels, M.H. & J.W. Oudhof, 2007: Tiel, opkomst, bloei en ondergang van (het onderzoek naar) de vroegmiddeleeuwse handelsnederzetting, in: *Westerheem 56*, 440-452.

Bartels, M.H., J.W. Oudhof & J. Dijkstra, 1997: Duisburgse waar uit Ottoons Tiel. Een keramisch gidsfossiel voor de tiende eeuw?, in: *Westerheem 46*, 2-15.

Bazelmans, J., e.a., 2012: Understanding the cultural historical value of the Wadden Sea region. The co-evolution of environment and society in the Wadden Sea area in the Holocene up until modern times (11,700 BC-1800 AD): An outline, in: *Ocean & Coastal management 68*, Philadelphia, 114-126.

Belonje, J. & R. Kaptein, 1943: Een kroniek van Medemblik, in: *BMHG 64*, Utrecht, 45-107.

Bentham, A. van, 2007: *Medemblik Schepenwijk II (gemeente Medemblik). Een Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van proefsleuven*, Amersfoort (ADC Rapport 781).

Berendsen, H.J.A., 2004: *De vorming van het land. Inleiding in de geologie en de geomorfologie*, Assen.

Berg, H.M. van den, 1955: *De Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en Kunst, Deel VIII. De Provincie Noord-Holland. 2e stuk: Westfriesland, Tessel en Wieringen*, 's-Gravenhage.

Besteman, J.C., 1974a: Carolingian Medemblik, in: *BROB 24*, Amersfoort, 43-106.

Besteman, J.C., 1974b: Frisian Salt and the Problem of Salt-Making in North Holland in the Carolingian Period, in: *BROB 24*, Amersfoort, 171-175.

Besteman, J.C., 1977: Karolingisch Medemblik. De vroeg Middeleeuwse sporen aan de Schuitenvoerderslaan, in: *WFOV 44*, Hoorn, 251-270.

Besteman, J.C., 1979: Medemblik in de vroege middeleeuwen. De opgravingen aan de Oude Haven 1970, 1975-1976, in: *WFOV 46*, Hoorn, 209-232.

Besteman, J.C., 1983: Medemblik, in: *AKNH 1982*, Hilversum, 231-232.

Besteman, J.C., 1988: The history of medieval settlement in North-Holland and the reclamation of the peat areas in archaeological perspective, in: P. Murphy & C. French (red.), *The exploitation of wetlands (BAR British Series 186)*, Oxford, 327-368.

Besteman, J.C., 1989a: De pre-stedelijke ontwikkeling van Medemblik van vroeg-middeleeuwse handelsplaats naar middeleeuwse stad, in: F.J. Bakker, W.F.M. Brieffies & C.A. van Zijverden (red.), *Een nieuw Medemblikker scharre-zootje. Enkele grepen uit de geschiedenis van Medemblik, 1289-1989*, Schoorl, 13-38.

Besteman, J.C., 1989b: The Pre-Urban Development of Medemblik, in: H.A. Heidinga & H.H. van Regteren Altena (red.), *Medemblik and Monnickendam. Aspects of medieval urbanization in northern Holland*, Amsterdam, 1-30.

Besteman, J.C., 1990: North Holland AD 400-1200. Turning tide or tide turned?, in: J.C. Besteman, J.M. Bos & H.A. Heidinga (red.), *Medieval Archaeology in the Netherlands. Studies presented to H.H. van Regteren Altena*, Assen/Maastricht, 91-120.

Besteman, J.C., 1995: Noord-Holland op de schop. Bewoning en landschap in de Middeleeuwen, in: M. Rappol & C.M. Soonius (red.), *In de bodem van Noord-Holland. Geologie en archeologie*, Amsterdam, 219-247.

Besteman, J.C., 1996: *Vikingen in Noord-Holland? De zilverschat van Wieringen in het licht van de Noormanneninvallen (Archeologische publicatie provincie Noord-Holland I)*, Haarlem.

Besteman, J.C., 2002: Wieringen. Westerklijf II, in: *AKNH 2001*, Hilversum, 47-49.

- Besteman**, J.C., 2004: Scandinavisch gewichtsgeld in Nederland in de Vikingperiode, in: E.H.P. Cordfunke & H. Sarfatij (red.), *Van Solidus tot Euro. Geld in Nederland in economisch-historisch en politiek perspectief*, Hilversum, 21-42.
- Besteman**, J.C. & R.W. Brandt, 1976: Archeologisch Nieuws. Medemblik, in: *BKNOB 75*, Amersfoort, 259-261.
- Besteman**, J.C. & A.J. Guiran, 1986: De middeleeuwse bewoningsgeschiedenis van Noord-Holland boven het IJ en de ontginning van de veengebieden. Opgravingen in Assendelft in perspectief, in: *Rotterdam Papers V. A contribution to prehistoric, roman and medieval archaeology*, Rotterdam, 183-212.
- Beyerinck**, W., 1929: *De subfossiele plantenresten in de terpen van Friesland en Groningen I-III*, Wageningen.
- Bilderdijk**, W., 1833: *Geschiedenis des Vaderlands. Deel 2*, Amsterdam.
- Blok**, D.P., 1957: Het goederenregister van de St. Maartenskerk te Utrecht, in: *Mededelingen van de Vereniging voor Naamkunde te Leuven en de Commissie voor Naamkunde te Amsterdam 33*, Amsterdam, 89-104.
- Blok**, D.P., 1959: *Naar aanleiding van de naam Medemblik*, in: *WFON 26*, Medemblik, 18-20.
- Blok**, D.P., 1979: *De Franken in Nederland*, Haarlem.
- Blockmans**, W. & P. Hoppenbrouwers, 2009: *Eeuwen des ondersheids. Een geschiedenis van middeleeuws Europa*, Amsterdam.
- Boeles**, P.C.J.A., 1951: *Friesland tot de elfde eeuw. Zijn vóór- en vroege geschiedenis*, Den Haag.
- Boer**, D.E.H. de, E.H.P. Cordfunke & H. Sarfatij, 1996: *WI Florens. De Hollandse graaf Floris V in de samenleving van de 13de eeuw*, Utrecht.
- Boer**, D.E.H. de, M. Boone & W.A.M. Hessing, 1992: *Nederlands verleden in vogelvucht. Delta I. De middeleeuwen: 300-1500*, Leiden/Antwerpen.
- Boessneck**, J., 1969: Osteological Differences between sheep (*Ovis aries* Linné) and Goat (*Capra hircus* Linné), in: D. Brothwell (red.), *Science in Archaeology. A Survey of Progress and Research*, London, 331-358.
- Boersma**, J.W., 1970: *Terpen. Mens en Milieu*, Haren.
- Bont**, C. de, 2008: *Vergeeten land. Ontginning, bewoning en waterbeheer in de westnederlandse veengebieden (800-1350)*, Wageningen.

Boon, P., 1991: Voorland en inlagen. De Westfriese strijd tegen het buitenwater, in: *WFON* 58, 78-111.

Bosma, K., 1997: *Stavoren in de Volle Middeleeuwen. Een onderzoek naar de aard van de handelspositie van Stavoren in de 12de en 13de eeuw, met speciale aandacht voor de middeleeuwse keramiek*, Groningen (doctoraalscriptie RUG).

Braat, W.C., 1932: *De archaeologie van de Wieringermeer. Een bijdrage tot de geschiedenis van het ontstaan der Zuiderzee*, Leiden (proefschrift UL).

Briefffies, W.F.M., 1989: De Pekelharinghaven, in: F.J. Bakker, W.F.M. Briefffies, C.A. van Zijverden (red.), *Een nieuw Medemblicker scharre-zootje. Enkele grepen uit de geschiedenis van Medemblick, 1289-1989*, 67-76.

The British Library Board, *Cotton Manuscripts*, (<http://www.bl.uk/reshelp/findhelprestype/manuscripts/cottonmss/cottonmss.html> op 13 mei 2013).

Buitenhuis, H. & S. A. Mulder, 2006: *Een archeologisch bureau-onderzoek en inventariserend veldonderzoek (IVO) bij de stadsuitbreiding Schepenwijk II te Medemblick, gemeente Medemblick (N.-H.), (ARC-Rapporten 2006-9)*, Groningen.

Burger van Schoorel, D., 1767: *Chronyk van de stad Medemblick*, Hoorn.

Callmer, J., 1994: Urbanization in Scandinavia and the Baltic Region c. AD 700-1100. Trading Places, Centres and Early Urban Sites, in: B. Ambrosiani & H. Clarke (red.), *Birka Studies 3*, Stockholm, 50-90.

Clarke, H., 1974: Medieval Pottery from two wells at Staveren, Friesland, in: *BROB* 24, Amersfoort, 175-180.

Clarke, H., 1975: Andenne Pottery Found from Excavations at Staveren, Friesland, 1963/4, in: *BROB* 25, Amersfoort, 177-181.

Cock, J.K. de, 1965: *Bijdrage tot de historische geografie van Kennemerland in de middeleeuwen op fysisch-geografische grondslag*, Groningen.

Colenbrander, B.W. & R. Schimmel. (red.), 1981: *Molens in Noord-Holland. Inventarisatie van het Noordhollands molenbezit*, Amsterdam.

Cordfunke, E.H.P., 1984: *Opgravingen in Egmond. De abdij van Egmond in historisch-archeologisch perspectief*, Zutphen.

Coupland, S., 2002: Trading places: Quentovic and Dorestad reassessed, in: S. Hamilton, M. Costambeys, P. Dutton, et al. (red.), *Early Medieval Europe II*, Oxford/Malden, 209-232.

Coupland, S., 2010: Boom and bust at 9th-century Dorestad, in: A. Willemsen & H. Kik (red.), *Dorestad in an international framework. New research on centres of trade and coinage in*

Carolingian times, Turnhout, 95-103.

Dekker, L.W., 1980: Westfriese polders bezaaid met middeleeuwse potscherven, in: *WFO* 47, 238-246.

Dijkhuis, B., 2012: An den slote tot Medeblic. Vraagstukken rond de staat van het kasteel van Medemblik tijdens de middeleeuwen, in: *JOVM* 20, Medemblik, 7-16.

Dijkhuis, B. & B. Ooijevaar, 2013: *Middeleeuwse dwangburchten van West-Friesland en Alkmaar en andere belangwekkende middeleeuwse objecten in West-Friesland* (<http://www.dwangburchten.nl/> op 3 jan 2014).

Dijkstra, J. & G. Williams, 2010, New Research in Dorestad. Preliminary results of the excavation at the former fruit auction hall ('Veilingterrein') at Wijk bij Duurstede, in: A. Willemsen & H. Kik (red.), *Dorestad in an International Framework. New Research on Centres of Trade and Coinage in Carolingian Times*, Turnhout, 59-67.

Dijkstra, M.F.P., 2011: *Rondom de mondingen van Rijn & Maas. Landschap en bewoning tussen de 3^e en 9^e eeuw in Zuid-Holland, in het bijzonder de Oude Rijnstreek*, Leiden.

Dijkstra, M.F.P., J. de Koning & S. Lange, 2006: *Limmen – de Krocht. De opgraving van een middeleeuwse plattelandnederzetting in Kennemerland (AAC projectenbureau publicatie 41)*, Amsterdam.

Downham, C., 2008: Vikings in England to A.D. 1016, in: S. Brink & N. Price (red.), *The Viking World*, London, I.s.

Es, W.A. van, 1973: Terp Research; with Particular Reference to a Medieval Terp at Den Helder, in: *BROB* 23, Amersfoort, 337-345.

Es, W.A. van, 1994: Friezen, Franken en Vikingen, in: W.A. van Es & W.A.M. Hessing (red.), *Romeinen, Friezen en Franken in het hart van Nederland. Van Traiectum tot Dorestad 50 v. C. – 900 n. C.*, Utrecht/Amersfoort, 82-119.

Es, W.A. van & W.J.H. Verwers 1980: *Excavations at Dorestad 1. The harbour: Hoogstraat I (Nederlandse Oudheden 9)*, Amersfoort.

Es, W.A. van & W.J.H. Verwers, 1994: De huizen van Dorestad. Van plattegrond tot boerderij, in: W.A. van Es & W.A.M. Hessing (red.), *Romeinen, Friezen en Franken in het hart van Nederland. Van Traiectum tot Dorestad 50 v. C. – 900 n. C.*, Utrecht/Amersfoort, 189-194.

Fokkens, H., 2005: Woon-stalhuizen op zwerfende erven. Nederzettingen in bekertijd en bronstijd, in: L.P.L. Kooijmans, P.W. van den Broeke, H. Fokkens, et al. (red.): *Nederland in de Prehistorie*, Amsterdam, 407-428.

Geel, B. van, 2010: De klimaatcrisis van 850 v.Chr., in *West-Friesland Oud & Nieuw, 77e jaarboek Westfries Genootschap*, Zwaag, 88-101.

Geel, B. van & G.J. Borger, 2011: Aanwijzingen voor zoutwinning uit Zeegras in middeleeuws West-Friesland, in *WFON 78*, 112-123.

Gelder, H.E. van, 1959: De munt te Medemblik, in *WFON 26*, Medemblik, 26-29.

Gerritsen, S., 2013: *De Schaduw van Hooge Werffe. Archeologisch onderzoek langs een vergeten middeleeuwse bewoningsas aan de Zuidergouw in Ursem, gemeente Koggenland (West-Friese Archeologische Rapporten 51)*, Hoorn.

Gieling, A., 2012: De muntslag te Medemblik, in: *De Beeldenaar 2012-6*, Utrecht, 281-285.

Giertz, W., 2000: Reliefbandamphoren aus St. Quirin im Kontext karolingischer Keramik, in: *M. Tauch (hrsg.), Quirinus in neuss*, Köln, 222-271.

Gottschalk, M.K.E., 1971: *Stormvloed en rivieroverstromingen in Nederland I. De periode vóór 1400*, Assen.

Graaf, R.P. de, 1996: *Oorlog om Holland, 1000-1375*, Hilversum.

Graaf, R.P. de, 2006: De koning, het ijs en de dood. West-Friesland: het kille graf van Roomskoning Willem II, in: *WFON 73*, 7-27.

Griffioen, A., 2010: *Bij het oude marktcafé. Inventariserend Veldonderzoek te Medemblik-Veilingplein (Hollandia reeks 282)*, Zaandijk.

Groenewoudt, B.J., 2011: History continuous: drowning and desertification. Linking past and future in the Dutch landscape, in N.R. Catto (red.), *Quaternary International. LAC 2010: 1st international conference on landscape archaeology*, Amersfoort.

Groenman-van Wateringe, W., 1988: Lokale bosbestanden en houtgebruik in West-Nederland in IJzertijd, Romeinse Tijd en Middeleeuwen, in: J.H.F. Bloemers (red.), *Archeologie en Oecologie van Holland tussen Rijn en Vlie*, Assen, 133-153.

Groothedde, M., 2004: The Vikings in Zutphen (Netherlands). Military organisation and early town development after the Viking raid in 882, in: R. Simek & U. Engel (red.), *Vikings on the Rhine. Recent Research on Early Medieval Relations between the Rhinelands and Scandinavia (Studia Mediaevalia Septentrionalia 11)*, Wenen, 83-110.

Gumbert-Hepp, M, J.P. Gumbert & J.W.J. Burgers, 2007: *Annalen van Egmond*, Hilversum.

Graaf, R.P. de, 1996: *Oorlog om Holland, 1000-1375*, Hilversum.

Haakmeester, K. & G.P. Alders, 2007: *Bureauonderzoek naar de archeologische waarde van de plangebieden Veilingplein, Graaf Florisplein en Burgemeester Schoutsenstraat (SCENH-rapport 92)*, Wormer.

- Hagers**, J.K.A. & G.P. Alders, 1994: Medemblik: Bonifatiuskerk, in: *AKNH 1993*, 401-404.
- Halbertsma**, H., 1963: Archeologisch Nieuws. Stavoren, in: *NKNOB 1963*, Amersfoort, 200-201.
- Halbertsma**, H., 1964: Archeologisch Nieuws. Stavoren, in: *NKNOB 1964*, Amersfoort, 257-261.
- Halberstma**, H., 1970: Medemblik. Gem. Medemblik (N.-H.). Stadsonderzoek, in: *JROB 1970*, Amersfoort, 28-31.
- Halbertsma**, H., 1971: Archeologisch Nieuws. Medemblik, in: *NKNOB 70*, Delft, 72-74.
- Hallewas**, D.P., 1977a: Archeologisch Nieuws. Enkhuizen, in: *NKNOB 1976*, Amersfoort, 45. [*Alinea foutief bij dit artikel gevoegd: hoort bij Hallewas 1977b.*]
- Hallewas**, D.P., 1977b: Archeologisch Nieuws. Wervershoof, in: *NKNOB 1976*, Amersfoort, 51-52.
- Heeringen**, R. van, P.A. Henderikx & A. Mars (red.), 1995: *Vroeg-Middeleeuwse ringwalburgen in Zeeland*, Goes/Amersfoort.
- Heidinga**, H. A., 1987: *Medemblik. (Vroeg-) Middeleeuwse bewoning aan de Oude Haven. Uitwerking van de opgravingsresultaten van het onderzoek Medemblik 1982*, Amsterdam (ongepub. doctoraalscriptie UvA).
- Heidinga**, H.A., 1997: *Frisia in the First Millenium. An outline*, Utrecht.
- Heidinga**, H.A. & H.H. van Regteren Altena (red.), 1989: *Medemblik and Monnickendam. Aspects of medieval urbanization in northern Holland*, Amsterdam.
- Hessing**, W.A.M., 2007: *Archeologische Beleidsadvieskaart Texel (Vestigia rapportnummer V459)*, Amersfoort.
- Hodges**, R., 1989: *Dark Age Economics. The origins of towns and trade AD 600-1000*, London.
- Hodges**, R., 1998: The Not-So-Dark Ages, in: *Archaeology, Vol. 51, No. 5*, New York, 61-65.
- Hodges**, R., 2000: *Towns and Trade in the Age of Charlemagne*, London.
- Hodges**, R., 2012: *Dark Age Economics. A New Audit*, London.
- Holmqvist**, W., 1979: *Swedish Vikings on Helgö and Birka*, Stockholm.
- Houkes**, R.A. & H. Maas, 2004: *Varkensgrasweg 1, Hippolytushoef. Gemeente Wieringen. Een inventariserend veldonderzoek (Jacobs & Burnier STAR 36)*, Amsterdam.

Huisman, K., 2008: Er is buitendijks meer te vinden dan scheepswrakken, in: *Diggelgoud. 25 jaar Argeologysk Wurkferbân: archeologisch onderzoek in Fryslân*, Leeuwarden, 302-306.

Huizing-Schreur, A., 2006: *Archeologisch Onderzoek reconstructie Kielkade Medemblik (Grontmij archeologische publicaties 315)*, Assen.

Huizing-Schreur, A., F. Talle & R. Lambij, 2007: *Geofysisch Onderzoek Kielkade Medemblik. Waardstellende verkenning (Grontmij archeologische rapporten 434)*, Assen.

Hugenholtz, F.W.N., 1974: *Floris V*, Bussum.

Husken, S., 2006: *Bureauonderzoek naar de archeologische waarden van het plangebied Camping Zuiderzee, gemeente Medemblik (SCENH rapport 49)*, Wormer.

"Ijdijken", 2011: *Het Oer-IJ. Een fascinerende onstaansgeschiedenis*, (http://www.oneindignoordholland.nl/nl-NL/verhaal/778/het-oer-ij-eeen-fascinerende-ontstaansgeschiedenis_op_02-12-2013).

Isings, C., 1980: Glass Finds from Dorestad, Hoogstraat I, in W.A. van Es & W.J.H. Verwers, *Excavations at Dorestad I. The Harbour: Hoogstraat I (ROB Nederlandse Oudheden 9)*, 227-237.

Jacobi, H.W., 1976: *De Nederlandse glissen*, Amsterdam (ongepub. scriptie IPP).

Jacobs, E., 2009a: *Locatie 'Turfhoek 14' gemeente Medemblik. Een inventariserend veldonderzoek (Jacobs & Burnier STAR 235)*, Amsterdam.

Jacobs, E., 2009b: *Plan van Aanpak voor de uitvoering van een archeologisch vooronderzoek middels grondboringen op de locatie 'Turfhoek 14', gemeente Medemblik, provincie Noord-Holland*, Amsterdam (intern rapport Jacobs & Burnier).

Jankuhn, H., 1958: *Haithabu und Danewerk (Schleswig-Holsteinisches Landesmuseum für Vor- und Frühgeschichte in Schleswig, heft 2)*, Neumünster.

Janse, A., 2001: Graaf Willem I van Holland (1203-1222). Ridderschap en machtspolitiek, in: *BMGN – Low Countries Historical Review, Vol. 116, No. 2*, Den Haag, 141-161.

Jervis, B., 2011: A patchwork of people, pots and places,. Material engagements and the construction of 'the social' in Hamwic (Anglo-Saxon Southampton), UK, in: *Journal of Social Archaeology 2011*, Londen, 239-265.

Kalmring, S., 2010a: Dorestad Hoogstraat from a Hedeby/Schleswig point of view, in: A. Willemssen & H. Kik (red.), *Dorestad in an international framework. New research on centres of trade and coinage in Carolingian times*, Turnhout, 69-82.

Kalmring, S., 2010b: *Of Thieves, Counterfeiters and Homicides. Crime in Hedeby and Birka (Fornvännen 105)*, Stockholm, 281-290.

- Keller**, C., 2004: Badorf, Walberberg und Hunneschans. Zur Zeitlichen Gliederung karolingerzeitlicher Keramik vom Köln-Bonner Vorgebirge, in: *Archäologisches Korrespondenzblatt* 34, Mainz, 125-137.
- Keller**, C. & S. Ristow, 2012: Kirchen und Klöster im Rheinland, in: J. Kunow (red.), *25 Jahre Archäologie im Rheinland. 1987-2011*, Stuttgart, 408-414.
- Kerckhaert**, M.A.L., A.B. Gieling & P.A.J. Koomen, 1988: *1908-1988. Herinneringen aan het 80-jarig bestaan R.K. St. Jozefschool te Medemblik*, Medemblik.
- Knol**, E., 1993: *De Noordnederlandse kustlanden in de Vroege Middeleeuwen*, Amsterdam (academisch proefschrift VU).
- Koch**, A.C.F., 1970: *Oorkondenboek van Holland en Zeeland tot 1299. Vol. I. Eind van de 7de eeuw tot 1222*, Den Haag.
- Koene**, B., F. Schweitzer & J. Morren, 2003: *Midden-Kennemerland in de Vroege en Volle Middeleeuwen*, Hilversum.
- Kramer**, W., 1978: *De Bonifaciuskerk te Medemblik*, Medemblik.
- Lauwerier**, R.C.G.M. & R.M. van Heeringen, 1998: Skates and Prickers from the Circular Fortress of Oost-Souburg, the Netherlands (900-975 AD), in: *Environmental Archaeology* 3, 121-126.
- Lebecq**, S., 1983: *Marchands et navigateurs Frison du haut moyen age*, Lille.
- Lebecq**, S., 1992: The Frisian trade in the Dark Ages; a Frisian or a Frankish/Frisian trade?, in *Rotterdam Papers VII. A contribution to prehistoric, roman and medieval archaeology*, Rotterdam, 7-15.
- Leeuwen**, J. van, 2013a: *Sleeën op de Medenblec*, Amsterdam (intern essay UvA).
- Leeuwen**, J. van, 2013b: Medemblik. Kasteel Radboud, Oudevaartsgat 8, in: *AKNH 2012*, Haarlem, 74.
- Leeuwen**, J. van & M.H. Bartels, 2013: Middeleeuws Medemblik revisited. Vijftig jaar onderzoek naar een vroegmiddeleeuwse handelsplaats van Friezen en Franken, in: *Westerheem, april 2013*, Veghel, 79-90.
- Loveluck**, C. & D. Tys, 2006: Coastal societies, exchange and identity along the Channel and southern North Sea shores of Europe, AD 600-1100, in: *Journal of Maritime Archaeology, Volume 1, Issue 2*, 140-169.
- MacGregor**, A., 1985: *Bone, Antler, Ivory and Horn. The Technology of Skeletal Materials Since the Roman Period*, London/Sydney.

Maddicott, J.R., 2005: London and Droitwich, c. 650-750. Trade, industry and the rise of Mercia, in *Anglo-Saxon England*, Vol. 34, Cambridge, 7-58.

Man, R. de, 1994: Medemblik Bonifaciuskerk. Kerkfundering en kisten, in: *JROB 1993*, Amersfoort, 114.

Manders, M., 2002: Medemblik. Scheepshelling, in: *AKNH 2001*, 33-34.

Mittendorff, E., 2007: *Huizen van Heren. Archeologisch onderzoek naar het proces van verstedelijking en de vorming van een stedelijke elite in het Polstraatkwartier van Deventer, ca. 800-1250 (Rapportages Archeologie Deventer nummer 20)*, Deventer.

Mostert, M., 2009: *In de marge van de beschaving. De geschiedenis van Nederland, 0-1100*, Amsterdam.

Mulder, E.F.J., de & J.H.A. Bosch, 1982: Holocene stratigraphy, radiocarbon datings and paleogeography of central and northern North-Holland (the Netherlands), in: H.W.J. van Amerom (red.), *Mededelingen Rijks Geologische Dienst, Vol. 36-3*, Haarlem, 111-160.

Muller, S., 1892: *Het oudste cartularium van het sticht Utrecht*, Den Haag.

Muller, S. & A.C. Bouman, 1920: *Oorkondenboek van het Sticht Utrecht tot 1301*, Utrecht.

Murphy, P. & C. French (red.), The exploitation of wetlands, in: *BAR British Series 186*, Oxford, 327-368.

Nes, G.P., 1965: *De fundaties van de Baenpoort*, s.l.

Nijs, T. de & E. Beukers, 2002: *Deel I. Geschiedenis van Holland tot 1572*, Hilversum.

Numan, A.M., 2005: *Noord-Hollandse kerken en kapellen in de Middeleeuwen, ca. 720-1200. Een archeologische, bouwhistorische en historische inventarisatie*, Zutphen.

O'Connor, T.P., 2000: *The Archaeology of Animal Bones*, Stroud.

Onbekend, 2014: *De molendatabase* (www.molendatabase.nl op 10 december 2013).

Onbekend, 2014: *Het Utrechts archief*, (www.hetutrechtsarchief.nl op 11 mei 2013).

Oudhof, J.W.M., A.A.A. Verhoeven & I. Schuurin, 2013: *Tiel rond 1000. Analyse van vier opgravingen in de Tielse binnenstad (Themata 6)*, Amsterdam.

Päffgen, B., 2004: Urban Settlements and Sacral Topography in the Rhineland at the Time of the Viking Raids, in R. Simek & U. Engel (red.), 2004: *Vikings on the Rhine. Recent Research on Early Medieval Relations between the Rhinelands and Scandinavia (Studia Medievalia Septentrionalia 11)*, Wenen, 83-110.

- Palmboom**, E.N., 1995: *Het kapittel van Sint Jan te Utrecht. Een onderzoek naar verwerving, beheer en administratie van het oudste goederenbezit (11de-14de eeuw)*, Hilversum.
- Pals**, J.P., 1988: Milieu, landschap en landbouweconomie in Noord-Holland. 1300 v.Chr.-1300 n.Chr., in: J.H.F. Bloemers (red.), *Archeologie en Oecologie van Holland tussen Rijn en Vlie*, Assen, 121-132.
- Peek**, T., 2008: *Siedlungsgeschichtliche Untersuchungen im Duisburger Stapelviertel. Die Ausgrabung Niederstraße, Block D (Archäologie und Denkmalpflege in Duisburg 8)*, Duisburg.
- Perring**, D., 2002: *Town and country in England. Frameworks for archaeological research (CBA Research Report 134)*, l.s..
- Pilø**, L & D. Skre, 2011: Introduction to the site, in: D. Skre (red.), *Things from the Town. Artefacts and Inhabitants in Viking-age Kaupang (Kaupang Excavation Project Publication Series, Volume 3)*, Oslo.
- Pisano**, 1979: *Medemblik, Oude Haven 1975. Bestudering van zoölogisch materiaal uit de opgraving te Medemblik 1975*, Amsterdam (ongepub. scriptie IPP).
- Platz**, K.T., 2012: Die Pfalzstadt Duisburg als Zentralort im Mündungsbereich der Ruhr, in: J. Kunow (red.), *25 Jahre Archäologie im Rheinland. 1987-2011*, Stuttgart, 381-383.
- Post**, R.R., 1963: *Handboek van de kerkgeschiedenis II. De kerk in de Middeleeuwen (van circa 700 tot 1300)*, Nijmegen/Utrecht.
- Postma**, D., 2010a: ... En zulk is de relatie tussen schoonheid en wanstaltigheid. De toepassingsmogelijkheden van zoden aan de hand van archeologische, historische en etnografische voorbeelden, in: *Jaarverslagen van de vereniging voor terpenonderzoek 93*, Groningen, 11-34.
- Postma**, D., 2010b: *Salt marsh architecture. Catalogue, technology and typological development op early medieval turf buildings in the northern coastal area of the Netherlands*, (ongepub. masterscriptie RUG), Groningen.
- Prummel**, W., 2001: *The Significance of Animals to the Early Medieval Frisians in the Northern Coastal Area of the Netherlands. Archaeozoological, Iconographic, Historical and Literary Evidence (Environmental Archaeology 6)*, s.l., 73-86.
- Randsborg**, K., 1980: *The Viking Age in Denmark. The Formation of a State*, London.
- Redknap**, M., 1999: Die römischen und mittelalterlichen Töpfereien in Mayen, in *Berichte zur Archäologie an Mittelrhein und Mosel 6*, Trier, 11-402.
- Regteren Altena**, H. H. van & J. A. Bakker, 1968: Opgravingen bij Medemblik, in: *WFON 35*, Hoorn, 201-210.

Regteren Altena, H. H. van, H.A. Heidinga & E.J. Harenberg, 1968: Archeologisch Nieuws. Medemblik, in: *NKNOB 1968*, Delft, 137-139.

Rij, H. van, 1999: *Alpertus van Metz. Gebeurtenissen van deze tijd. Een fragment over bisschop Diederik I van Metz. De mirakelen van de heilige Walburg in Tiel*, Hilversum.

Rijk, P. de, 2006: *Voltooid verleden tijd in de Kerksteeg 6 te Medemblik (ADC Rapport 608)*, Amersfoort.

Roosjen, C. van, 2010: Utrecht in the early medieval period. An archaeological analysis of its topography and a discussion of the location of the Stathe vicus, in: F. Theuws, D. Tys & F. Verhaeghe (red), *Medieval and Modern Matters. Archaeology and Material Culture in the Low Countries, Volume I (2010)*, Turnhout, 155-196.

Roosj, M. de & C. M. Soonius, 1997: *Provincie Noord-Holland, plangebied Medemblik-Schepenvijk; een archeologische inventarisatie en kartering (RAAP-Rapport 282)*, Amsterdam.

Roosj, M. de & C.S.I. Thanos, 1997: *Plangebied Schepenvijk. Archeologisch onderzoek in de gemeente Medemblik (Basisrapportage RAAP)*, Amsterdam.

Roes, A., 1965: *Vondsten van Dorestad (Archaeologica Traiectina. VII)*, Groningen.

Ros-de Korte, G., 1975: *Het Kasteel van Medemblik (Nederlandse kastelen, deel XXI)*, Den Haag.

Sanke, M., 2002: *Die mittelalterliche Keramikproduktion in Brühl-Pingsdorf. Technologie – Typologie – Chronologie*, Mainz.

Sarfatij, H., 1973: Digging in Dutch Towns. Twenty-five years of Research by the ROB in Medieval Towns Centres, in *BROB 23*, Amersfoort, 367-420.

Sarfatij, H. & M.J.A. de Haan, 1993: Medemblik. N.H. kerk, in: *JROB 1992*, Amersfoort, 74.

Schilstra, J.J., 1993: *Schermerland. Mensen en molens, vroeger en nu*, Schagen.

Schofield, J. & H. Steuer, 2007: Urban settlement, in: J. Graham-Campbell & M. Valor (red.), *The Archaeology of Medieval Europe, Vol. 1., Eight tot Twelfth Centuries A.D., Århus*, 111-153.

Schoorl, H., 1989: Een ongeluk komt zelden alleen. Medemblik tussen 1477 en 1556, een stad door rampen getroffen, in: F.J. Bakker, W.F.M. Brieffies, C.A. van Zijverden: *Een nieuw Medembliker scharre-zootje. Enkele grepen uit de geschiedenis van Medemblik, 1289-1989*, 39-45.

Schrickx, C.P., 2013a: Archeologie van de Gouden Eeuw van Medemblik, in: *JOVM 21*, 10-16.

Schricks, C.P., 2013b: *Een erf tussen Wik en Koningshof. Archeologisch onderzoek op het perceel Gedempt Achterom 45 in Medemblik (West-Friese Archeologische Rapporten 53)*, Hoorn.

Schricks, C.P., 2013c: *Een nieuwe wijk achter de Nieuwstraat. Archeologisch onderzoek op het perceel Achterom 14 in Medemblik (West-Friese Archeologische Rapporten 52)*, Hoorn.

Schurmans, M.D.R., M. Groot, G.L. Boreel, B. Beerenhout, L.I. Kooistra, J.R. Veldhuis & A. Ufkes, 2010: *Een nederzetting uit de Midden en Late Bronstijd te Medemblik-Schepenwijk II, gemeente Medemblik (ZAR 40)*, Amsterdam.

Seeman, M., 1978: *Medemblik, Schuivevoerderslaan 1967-1969. De bestudering van de pre-en vroeghistorische fauna van West-Friesland aan de hand van dierenresten uit opgravingen aan de Schuivevoerderslaan te Medemblik, in de jaren 1967-1969*, Amsterdam (ongepub. scriptie IPP).

Skre, D., 2007: The Emergence of a central place. Skiringssal in the 8th century, in: D. Skre (red.), *Kaupang Excavation Project Publication Series, Volume 1*, Århus, 445-469.

Skre, D., 2008: Post-substantivist Towns and Trade AD 600-1000, in: D. Skre (red.), *Means of Exchange*, Århus, 327-342.

Skre, D., 2010: From Dorestad to Kaupang. Frankish traders and settlers in a 9th-century Scandinavian town, in: A. Willemsen & H. Kik (red.), *Dorestad in an international framework. New research on centres of trade and coinage in Carolingian times*, Turnhout, 137-141.

Sloos, A. (ed.), 2014: *Archis II* (<http://archis2.archis.nl/archisii/html/>).

Stobbe, J., 2008: *Wieringen. Waddeneiland op het droge. Impressies en hoogtepunten uit voorgeschiedenis en vroege historie*, Hoorn.

Stoodley, N., 2002: The Origins of Hamwic and its Central Role in the Seventh Century as Revealed by Recent Archaeological Discoveries, in: B. Hårdh & L. Larsson (red.), *Central Places in the Migration and Merovingian Periods. Papers from the 52nd Sachsensymposium, Lund, August 2001*, Stockholm, 317-331.

Swart, P., 2009: Medemblik en de West-Friese admiraliteit, in *WFON* 76, 28-55.

Swart, P., 2012: Waar was de Vergulden Bijlssteeg? Vergeten straatnamen in de binnenstad van Medemblik, in: *JOVM* 20, Medemblik, 34-40.

TeBrake, W.H., 1978, *Ecology and Economy in Early Medieval Frisia*, Orono.

TeBrake, W.H., 1985: *Medieval Frontier. Culture and Ecology in the Rhineland*, s.l.

Theuws, F., 2008: Settlement research and the process of Manorialization in Northern Austrasia, in: S. Gasparri (red.), 774. *Ipotesi su una transizione. Atti del Seminario di Poggibonsi*, 16-18

febbraio 2006, Turnhout, 199-220.

Tuinstra, S. J., 2007: *Een archeologisch inventariserend veldonderzoek (IVO) door middel van grondboringen en proefsleuven op het terrein van Camping Zuiderzee te Medemblik, gemeente Medemblik (N.-H.), (ARC-Rapporten 2006-107)*, Groningen.

Tuuk, L. van der, 2010-2013: *Dorestad als landstreek*, (<http://www.dorestadonthuld.nl/Landstreek.html> op 02 december 2013).

Tuuk, L. van der, 2013: *De Friezen. De vroegste geschiedenis van het Nederlandse kustgebied*, Utrecht.

Tuuk, L. van der, 2014: *Dorestad onthuld* (www.dorestadonthuld.nl op 5 januari 2014).

Ulbert, C., 2012: Entwicklung der Töpferöfen am Rheinischen Vorgebirge, in: J. Kunow (red.), *25 Jahre Archäologie im Rheinland. 1987-2011*, Stuttgart, 415-417.

Vanoverbeke, R. W., 2008: *Inventariserend veldonderzoek d.m.v. boringen aan het Veilingplein te Medemblik (Hollandia reeks 200)*, Zaandijk.

Plekker, J. & R. Resoort, 2007: *T. Velius (1648) Chronijck van Hoorn (Bronnenreeks Hoorn deel I)*, Hoorn.

Venema, J., 2008: Speurtocht naar een verzonken klooster bij Stavoren, in: *Diggelgoud. 25 jaar Argeologysk Wurkferbân: archeologisch onderzoek in Fryslân*, Leeuwarden, 307-309.

Venne, A. van de, 2008: *Poken en stoken, brouwen en koken. Archeologie en geschiedenis van 100 ambachtelijke ovens (AWN-reeks no. 4)*, Wijk bij Duurstede.

Vera, F. & F. Buissink, 2001: *Wildernis in Nederland. Het verhaal van bossen en beesten*, Baarn.

Verhoeven, A.A.A., 1998: *Middeleeuws gebruiksardewerk in Nederland (8ste-13de eeuw)*, Amsterdam.

Verkerk, C.L., 1992: Het tolsysteem in het mondingsgebied van Rijn, Maas en Schelde tot de elfde eeuw, in: *Rotterdam Papers VII. A contribution to prehistoric, roman and medieval archaeology*, Rotterdam, 39-49.

Vermeulen, B., 2006: *Razende mannen, onrustige vrouwen. Archeologisch en historisch onderzoek naar de vroegmiddeleeuwse nederzetting, een adellijke hofstede en het St. Elisabethsgasthuis te Deventer (Rapportages archeologie Deventer nummer 17)*, Deventer.

Vermeulen, B., E. Mittendorff & M.H. Bartels, 2007: *Stokvis & Stadsmest. Archeologie van Deventer stad en platteland in de middeleeuwen*, Deventer.

Vilsteren, V.T. van, 1987: *Het Benen Tijdperk. Gebruiksvoorwerpen van been, gewei, hoorn*

en ivoor 10.000 jaar geleden tot heden, Assen.

Vink, E., 2010: *Het kasteel van Medemblik. Van Middeleeuwen naar Middeleeuwen*, Den Haag (ongepub. rapport Rijksgebouwendienst).

Wagenaar, H., 2013: *Liudger. Apostel van de Friezen?* (<http://hinnewagenaar.nl/artikelen/liudger-apostel-van-de-friezen/> op 1 december 2013).

Waterbolk, H.T., 2010: *Wonen op de Wadden. 1500 jaar boerderijbouw op onbedijkte kwelders*, Leeuwarden.

Weerts, H., P. Cleveringa, W. Westerhoff & P. Vos, 2006: *Nooit meer: afzettingen bij Duinkerke en Calais (Archeobrief: Methoden en Technieken)*, Utrecht, 28-34.

Wickham, C., 2005: *Framing the early Middle Ages. Europe and the Mediterranean, 400-800*, Oxford.

Wigh, B., 2001: *Animal Husbandry in the Viking Age Town of Birka and its hinterland (Birka studies 7)*, Stockholm.

Willemsen, A. & H. Kik (red.), *Dorestad in an international framework. New research on centres of trade and coinage in Carolingian times*, Turnhout.

Woltering, P.J., 1975: Occupation History of Texel, I. The Excavations at Den Burg: Preliminary Report, in: *BROB 25*, 7-36.

Woltering, P. J., 1989a: Medemblik: Almere, in: *AKNH 1988*, 282-283.

Woltering, P. J., 1989b: Medemblik. Gem. Medemblik, in: *JROB 1988*, Amersfoort.

Woltering, P. J. & K. A. Hagers, 1993: Medemblik, in: *AKNH 1992*, 320-321.

Woltering, P.J., 2000: *The Archaeology of Texel. Four Studies on Settlement and Landscape (1350 BC - AD 1500)*, Amsterdam (academisch proefschrift VU).

Zegers, H.J., 2004: *Geschiedenis van de textielvezel. Deel 2, de turfvezel (Veenprofiel 'special' Nederlands Veengenootschap)*, s.l.

Deze toek was wankelle
CONSTRUCTIE is maar beneden
GEVONDERD zodat er iets was
door elkaar is gemaakt
18/3/84 R. Hulst
P.s. en zo dus wat rekenen bygelome*!
*202

Afbeelding 0.2. Kenmerkend voor het uitwerken van oud onderzoek: voor- en tegenslagen. Briefje gevonden in één van de vondstendozen van de opgraving Muntstraat-Torensteeg 1982.

